

A közfoglalkoztatástól a szolidáris gazdaságig

**Munkaerőpiaci és vidékfejlesztési utak
Magyarországon**

Dr. Lipták Katalin

A közfoglalkoztatástól a szolidáris gazdaságig

**Munkaerőpiaci és vidékfejlesztési utak
Magyarországon**

Dr. Lipták Katalin

Miskolc, 2025.

A könyv a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Szerző: Dr. Lipták Katalin

Lektorálta: Prof. Dr. Molnár Tamás,
egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Veszprém

Kiadó: Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Miskolc
2025

ISBN 978-963-358-390-6

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	5
1.1. A kutatói motiváció és a téma illeszkedése a kutatói életpályába	5
1.2. A kutatási eredmények szakpolitikai háttere	6
2. A közfoglalkoztatás, mint aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz szakirodalmi áttekintése.....	8
2.1. A munkanélküliség elméleti megközelítései	8
2.2. A közfoglalkoztatás elméleti háttere.....	10
3. A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás a gyakorlatban	17
3.1. Az Észak-magyarországi régión belül bekövetkezett munkaerőpiaci változások	17
3.1.1. Települési humán potenciál becslése	22
3.2. A közfoglalkoztatás jellemzői a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében	26
3.2.1. Módszertan és a kérdőíves felmérés eredményeinek ismertetése	29
3.2.2. Következtetések	36
3.3. A járások pozíciója a gazdasági válság időszakában	38
3.4. Közfoglalkoztatás a magyarországi aprófalvakban	41
3.4.1. Kérdőíves felmérés eredményeinek ismertetése	42
3.4.2. Lehetséges továbblépés: A szolidáris gazdaság.....	46
4. A szolidáris gazdaság szakirodalmi áttekintése.....	48
4.1. A szolidáris gazdaság jellemzői.....	52
4.2. A szolidáris gazdaság építőkövei: a társadalmi vállalkozások és azok főbb típusai Magyarországon.....	55
4.3. A szociális szövetkezetek Magyarországon.....	59
5. A szolidáris gazdaság a gyakorlatban.....	70
5.1. A szociális szövetkezetek lehetőségei és szerepe a helyi közösségek fejlesztésében Hernádszentandrásán.....	70
5.2. A szolidáris gazdasági szektor elemzése a szociális farmok példáján keresztül ..	81
5.3. Vidékfejlesztés a társadalmi innovációk és szociális szövetkezetek segítségével	93
5.4. Esélyteremtés vidéken - Esettanulmányok a szociális szövetkezetekről a terepkutatás eredményei alapján	116
5.4.1. Alsómocsolád	116
5.4.2. Fiad	119

5.4.3. Kérsemjén	123
5.4.4. Kisvásárhely	124
5.4.5. Nagypirit	125
5.4.6. Rábaszentmihály	126
5.4.7. Szécsényfelfalu	130
5.4.8. Szergény	132
5.4.9. Trizs	134
6. Összefoglalás	137
Irodalomjegyzék	139
Köszönetnyilvánítás	149

1. Bevezetés

1.1. A kutatói motiváció és a téma illeszkedése a kutatói életpályába

Eddigi kutatásaim során több tanulmányt készítettem a kelet-közép-európai régiók közötti munkaerőpiaci eltérésekről, azok okairól, a munkaerő-piaci folyamatokról. A magyarországi munkaerőpiacot elemezve a közfoglalkoztatást, mint az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközt tanulmányoztam több alkalommal is és készítettem felméréseket az érintett önkormányzatokkal, közfoglalkoztatottakkal.

A munkanélküliség csökkentéséhez a gazdaság szereplőitől nem várható jelentős és tartós megoldás. A profitorientált szektor foglalkoztatási lehetőségei nem végtelenek és a koncentrációjuk a nagyvárosokban érzékelhetők. A vidéki térségek halmozottan hátrányos helyzetben élők, többnyire alacsony iskolai végzettségű lakosai számára alig van lehetőség. A magyarországi munkanélküliségi problémák megoldását nem a közfoglalkoztatásban látom, hanem a szolidáris gazdaságban (vagy más néven a társadalmi gazdaságban). A szolidáris gazdaság alapértéke, hogy tevékenységét nem az egyén, hanem a közösség érdekében végzi, igyekszik elősegíteni a területi alapon vagy közös érdekek mentén szerveződő közösségek kiépülését. A szolidáris gazdaságban tevékenykedő személyek együttműködnek a közös haszon érdekében.

A közfoglalkoztatás gyakran alkalmazott aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz megfelelő lehetőség azokon a településeken, ahol korlátozottak a munkalehetőségek vagy egyáltalán nincsenek (Ördögh, 2002; Váradi, 2015; Cseres-Gergely – Molnár, 2014a; Koltai, 2014; Mélypataki, 2017). A közfoglalkoztatásból való továbblépés lehetséges módjainak keresését kell szem előtt tartani. A közfoglalkoztatásból a szolidáris irányába lehet továbblépni. A vállalkozáshiányos, hátrányos helyzetű és elmaradott térségekben a közfoglalkoztatás nem elégséges megoldás. A 2008-as gazdasági válságot követően a kormányzat által támogatott jó megoldás a START közmunka programok szociális szövetkezetté alakítása ezeken a településeken (G. Fekete – Lipták, 2014). Az utóbbi években a kormányzat a közfoglalkoztatásból való kilépést, egyfajta tranzit megoldásként a szociális szövetkezetek létrehozásával látja megoldhatónak, úgy, hogy kötelezővé teszi az önkormányzati tagságot. A jogszabályi háttér megteremtésével erre már van lehetőség. Fontos továbbá a nonprofit szervezetek, a társadalmi vállalkozások és a szociális szövetkezetek (mint a szolidáris gazdaság fő építőkövei) foglalkoztatási kezdeményezéseinek támogatása, azaz a munkaerőpiac főáramlatán kívüli munkahelyteremtés.

A téma aktualitását az adja, hogy a munkapiac átalakulása felveti a munka fogalmának gazdasági és társadalmi ártértekélését, új megvilágításba helyezi a foglalkoztatást (Emmerij, 1994; Castel, 1996; Musinszki et al., 2020). A globális problémaként megjelenő munkátlanságra és a COVID-19 járvány munkaerőpiaci hatásaira egyre gyakrabban regionális és lokális szinten keresik a megoldást, amelyre a szolidáris gazdasági kezdeményezések, a társadalmi vállalkozások alternatívát jelenthetnek (Vobruba, 2000; G. Fekete et al., 2018). A szolidáris gazdaság a társadalmi felelősségérzet és a közösségi érdekek előtérbe helyezését, a nem anyagi természetű dolgok felértékelődését foglalja magába, alapértékei a szolidaritás és a méltányosság. A szolidáris gazdaságot gyakorta tekintik a kapitalista fejlődés alternatívájának, egy lehetséges új fejlődési modellnek is (Defourny, 2001; Defourny – Nyssens, 2008). A szolidáris gazdaság

a piacgazdaság keretei között, de nonprofit alapon működő társadalmi vállalkozások tevékenységét foglalja magába.

A COVID-19 járvány új helyzetet teremtett a hazai munkaerőpiacon, azt regionális és lokális szinten újra írta (Karácsony et al., 2021). A vállalkozások jelentős része működésképtelenné vált, számos szektor jelentős munkaerőt veszített. Jelen gazdasági helyzetben szükséges áttekinteni a munkaerőpiac szerkezetét, annak regionális egyenlőtlenségeit. A jelenleg működő közfoglalkoztatási program csak részben nyújt segítséget a munkaerőpiaci problémák kezelésére, periférikus (aprófalvas) térségekben gyakran ez az egyetlen munkalehetőség. További alternatív megoldásokra is igény van úgy, mint a szolidáris gazdaság erősítésére (a társadalmi vállalkozásokon, szociális szövetkezeteken keresztül) (G.Fekete et al., 2018) vagy az atipikus foglalkoztatás bővítésére (Lipták, 2021). A megoldások egy része helyi foglalkoztatás-fejlesztési jó gyakorlatként a társadalmi innovációk fogalomkörébe tartoznak (Benedek et al., 2020; Lipták, 2019). Ezen társadalmi innovációk gyakran nem formalizáltak és rejtve maradnak, emiatt nehézkes a hazai szolidáris gazdasági szektor társadalmi jelentőségének értékelése (Birkhölzer, 2000).

A könyv célja a közfoglalkoztatás jellemzőinek elemzésén túl a szolidáris gazdaság és a társadalmi vállalkozások szerepének a feltárása a magyarországi periférikus térségek munkaerőpiaci felzárkóztatásában közrejátszott szerepük alapján.

1.2. A kutatási eredmények szakpolitikai háttere

Az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

- A közfoglalkoztatási programot tekinthetjük kizárólagos és egyedüli megoldásnak az aprófalvak munkaerőpiaci gondjainak a mérséklésében?
- Milyen mértékben segíti a közfoglalkoztatás a munkanélküliek foglalkoztathatóságát?
- Milyen szerepet tölt be a szolidáris gazdaság Magyarországon és milyen típusú társadalmi vállalkozások működnek a perifériákon (aprófalvakban)?
- Milyen mértékű a szociális szövetkezetek szerepe a hátrányos helyzetű települések helyi gazdaságának a fejlesztésében?
- Jellemzően milyen tevékenységi körrel működnek a szociális szövetkezetek?

A hátrányos helyzetű településeken működő szociális vállalkozások a társadalmi cél megvalósítása mellett a munkaerőpiac szempontjából is jelentőséggel bírnak. Ezek a vállalkozások nonprofit formában működnek vagy gyenge profit orientációval rendelkeznek és nem tekinthetőek nagy foglalkoztatónak, de mindenképpen fontos a szerepük azokban a községekben, ahol a munkalehetőségek túlnyomó többségét a közfoglalkoztatás adja. A szociális vállalkozások anyagi támogatása pályázati forrásokon keresztül szükséges. Ha több tőkével rendelkezhetnek, akkor az előállított termék minősége is javulhat, amely több fogyasztást generálhat és így több bevételre is szert tehetnek vagy a munkahelyek számát bővíthetik.

Magyarországon még mindig viszonylag kevés a jól működő társadalmi vállalkozás, vannak szép kezdeményezések és nagyon jól ismert, „befutott” sikerek is, de ezek nagyrészt a centrum térségekben vannak jelen. A periférikus területeken, ahol fokozott szükség lenne a társadalmi vállalkozásokra, valami hiányzik. Általában az ötlet, a kezdeményezés, a vállalkozói szellem nincs meg, de gyakori, hogy a piaci háttér hiányzik

vagy finanszírozási nehézségek merülnek fel. A szociális gazdasági szektor kialakulása Magyarországon ugyan lassan, de mégis jó irányban halad. A lassúság egyik oka a posztszocialista múlt: a bizalmatlanság, a paternalizmus tovább élése, a társadalmi szolidaritás eszméjének leértékelődése. Nagyon pozitívnak ítélem, hogy az Európai Unió társadalmi és gazdasági modellje megjelenik a hazai kormányzati politikákban, és fontos a nemzeti sajátosságoknak megfelelő szabályozás megléte is.

2. A közfoglalkoztatás, mint aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz szakirodalmi áttekintése

2.1. A munkanélküliség elméleti megközelítései

A munkaerőpiacon nem érvényesülnek a tökéletes versenyre vonatkozó feltételek, hanem súrlódások nehezítik. Az eleve nem tökéletes munkaerőpiacot Dabasi Halász (2011) az alábbiakkal jellemzi:

- a munkaerőállomány nem homogén, hanem különböző ismérvek szerint strukturált termelési tényező,
- a munkaerőpiac korlátozottan átlátható és korlátozottan rugalmas,
- a munkaerőpiaci szereplők reakciói időben késleltetettek és nem tökéletesen informáltak,
- a tőke és az élőmunka nem helyettesíthető egymással korlátlanul.

A klasszikus kori közgazdasági iskola képviselői úgy gondolták, hogy a munkanélküliség nem alakulhat ki a piacon, ugyanis, ha létre is jött volna munkanélküliség, akkor a kereslet és a kínálat egymást befolyásolva megoldotta volna a munkanélküliek gondját, ugyanis a felkínált munkahelyek és a munka nélkül maradottak egymásra találtak volna. Szerintük a legfontosabb a szabadon, minden külső beavatkozástól érintetlenül működő piaci mechanizmus létezése és így az állam (Smith szerint) „láthatatlan kézként” vagy (Mill szerint) „éjjeli őrként” avatkozzon csak be. A klasszikus elmélet, miközben elismerte, hogy a piacon állandóan van egyensúlytalanság a munkaerő kereslete és kínálata között, úgy vélte, hogy az így létrejött munkanélküliség az egészséges gazdasági fejlődés velejárója, ismerték a munkanélküliség természetes rátáját (NAIRU – non-accelerating inflation rate of unemployment), amely semmilyen beavatkozással sem befolyásolható (Bánfalvy, 1989).

Pigou (1933) elismerte a Theory of Unemployment című művében, hogy depresszió idején, amikor a gazdaság nincs egyensúlyban, a reálbérek csökkenése mellett is nőhet a munkanélküliség; továbbá, hogy a rendszer önműködően tart a teljes foglalkoztatás felé. Pigou úgy gondolta, hogy a kereslet állapota, mint olyan, nem számít a foglalkoztatás szempontjából – ezt Keynes a későbbiekben erőteljesen kritizálta.

A keynes-i elképzelések szükségessé és lehetségessé tették az állami beavatkozást a munkaerőpiacon azért, hogy a munkanélküliség szintjét alacsonyan lehessen tartani. „A munkanélküliség azonban Keynes szerint sem küszöbölhető ki teljesen a fejlődőben lévő gazdaságokból. A strukturális és a frikcionális munkanélküliség Keynes tanításában is az egészséges gazdasági szerkezeti átalakulás szükségszerű terméke.” (Bánfalvy, 1989:51) Az 1960-as években a munkanélküliség jelentős növekedése idején került előtérbe a munkaerőpiaci keresés elmélet. Gyakorlati szempontból nézve a munkanélküliek száma azért növekszik, mert időbe telik, amíg a munkaképes korú egyének új munkát találnak. A munkanélküliség mértékét befolyásolja a beáramlás és a munkanélküliség átlagos időtartama (Tzannatos, 1992).

Shimer (2007) számításokkal igazolta a munkanélküliek kilépése és a foglalkoztatottak állásvesztése közötti kapcsolatot. Morvay (2012) szerint „a munkanélküliség társadalmi és egyéni szempontból is kártékony jelenség”. A közgazdasági elméletek jellemzően három beavatkozási módot ajánlanak a munkaerőpiaci problémák kezelésére. A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete című művének 18. fejezetét (A

foglalkoztatottság általános elméletének újra fogalmazása) annak a tisztázásával kezdi Keynes, hogy a gazdasági rendszer mely elemeit vesszük adottaknak, melyek rendszerünk független változói, és melyek a függő változók. „Adottnak vesszük a foglalkoztatható munkaerő meglevő tanultsági fokát és mennyiségét, a felhasználható felszerelés meglevő minőségét és mennyiségét, a meglevő technikát, azt, hogy milyen fokú a verseny, továbbá a fogyasztók ízlését és szokásait, a különböző intenzitással végzett munkával, illetve a felügyeleti és szervező tevékenységgel járó áldozatokat, csakúgy, mint a társadalmi struktúrát, ideszámítva a korábban felsorolt változóink kivételével azokat az erőket, amelyek meghatározzák a nemzeti jövedelem elosztását.” (Keynes, 1965: 268.) Ez nem jelenti azt, hogy e tényezőket konstansnak feltételezte, hanem csak azt, hogy e helyen és ebben az összefüggésben nem vizsgálta, illetve nem vette számba változásaik hatásait és következményeit. Független változók elsősorban a fogyasztási hajlandóság, s a tőke határhatékonyságának a függvénygörbéje és a kamatláb. Függő változók a foglalkoztatás volumene és a nemzeti jövedelem béregységekben mérve. Azok a tényezők, amelyeket adottaknak vett, befolyásolják a független változókat, de nem határozzák meg őket teljesen. John Maynard Keynes ezzel szemben azon a nézőpontra helyezkedett el, hogy az aktív kormányzati politika szükséges a teljes foglalkoztatás eléréséhez. A kereslet gerjesztése révén látta növelhetőnek a foglalkoztatást és ezzel a gazdasági teljesítményt (Keynes, 1965).

Milton Friedman (1986) a piac szabályaira esküdött. Szerinte az államnak nem szükséges beavatkoznia, a piac feloldja a területi egyenlőtlenség problémáját. Friedman nézete szerint a szabadpiaci árrendszernek nincsenek olyan alapvető hibái, amelyek munkanélküliséget hoznának létre. Kidolgozta a munkanélküliség természetes rátájának elméletét. Eszerint a munkanélküliség lényegében véve önkéntes és ez alakítja a munkanélküliség természetes rátáját. Azért alakul ki a munkanélküliség, mert a munkavállalók egy része nem hajlandó a felajánlott munkabérért dolgozni. Mindezekből az következik, hogy elvileg létezik egy egyensúlyi bérszínvonal, amely mellett a teljes foglalkoztatottság biztosítható. A béreket arra az egyensúlyi szintre kell csökkenteni, amely mellett a teljes foglalkoztatottság megvalósulhat. Azaz a munkabéreknek lefelé is rugalmasnak kell lenniük.

A globalizáció munkaerőpiacot érintő hatásai is jelentősek, a termelés kihelyezés miatt az adott országban a munkanélküliség növekszik, hasonló hatásokat eredményez az innováció, az automatizáció és a magas fokú gépesítettség pl. a termelő szektorban. A kormányzati beavatkozás fontos és nélkülözhetetlen a munkanélküliség kezelésében. Az eddigi magyarországi beavatkozások mindegyik fentebb jelzett elméletből merítenek. A regionális politikában az infrastruktúra fejlesztése a térségben működő cégek versenyhátrányát mérsékeli azzal, hogy költségstruktúrájukat befolyásolja, ezzel a keynes-i gondolatmenetet követve belső piacot bővítheti, ami további vállalkozások indítását alapozhatja meg. A foglalkoztatáspolitikai célja a munkanélkülivé váltak szociális megsegítése és a munkára alkalmas és képes személyek munkaerőpiaci integrációja. A tűzoltás mellett a helyzetből való kilábalás technikáira már kevesebb hangsúly helyeződik. A munkanélküliek tömegeinek a régiók gazdasági dinamizálásába való bevonása pedig egyáltalán nem volt jellemző a rendszerváltás utáni években (Köllő, 2005; Boda, 2007; G. Fekete – Lipták, 2014).

Életünk minden területén megjelenő hatalmas technológiai fejlődés az elmúlt évtizedekben hazánkban a munkaerőpiacon is jelentős változást hozott. Egy emberöltő emlékezete alatt többször teljesen átalakult a magyar foglalkoztatási helyzet. Ha 100 évre

tekintünk vissza – és ezek az idők még élesen élnek a társadalmi emlékezetben, hisz a legidősebb generáció szülei aktív részesei voltak e kornak – a II. világháború előtti Magyarországon az 1920-as években felerősödött a munkanélküliség. Ennek hatása a tömeges kivándorlás, melynek okaként az egyes iparágakban bekövetkező gazdasági válságra és a technikai fejlődésre tekintettek. A világháború is igen komoly negatív hatást gyakorolt a foglalkoztatás alakulására. A negyven év szocializmus mindent elfedő ideológiai irányítása nem engedte a valós piaci folyamatokból adódó munkaerő-túlkínálatot a felszínre törni. A rendszerváltás sokként hatott az addigi mesterségesen fenntartott eladók piacként jellemzett foglalkoztatási térre, hirtelen tömegek veszítették el az állásukat. A magyar munkaerőpiac részekre hullott, a területi különbségek az addigi elfedő egalizáció megszűnése után tragikus erővel törtek fel. A regionális politika minden igyekezete ellenére a különbségek nem csökkentek, hanem erősödtek. A folyamat okaként a kutatók az iskolai végzettség különbségét, az infrastruktúra eltérő fejlettségét, a látns etnikai problémákat, az eltérő vállalkozói hajlandóságot a meglévő, de kihasználatlan ipari kapacitásokat, a felemás urbanizációt, a különböző adottságú rurális tereket, a külföldi befektetők priorizáló politikáját és ezek egymásra hatását nevezték meg. A korszak lakosságának életszínvonalát csak a munkával megkeresett jövedelem biztosította, azaz, ha egy családban egy ember nem tudott elhelyezkedni, az az elszegényedés rémét vetítette elő. Az átmenet gazdasági és társadalmi feszültségektől terhes magyar valóságában élő átlagembernek szembesülnie kellett a legnagyobb kihívással, azzal, hogy technikai fejlődés azt is megváltoztatja, ahogy az emberek a dolgokat előállítják. Az új gyártási technológiák alapjaiban változtatták meg az emberek munkafeltételeit és életvitelét. A XX. század második felében kialakult viszonylag nyugodt prosperáló „nyugat európai” társadalmak is megélték a 3. és 4. ipari forradalomnak nevezett gyors egymásutánban bekövetkező technikai robbanást. Ez az emberi munka jelentőségét megváltoztató folyamat azonban sokkal jobban megviseli a hányatott sorsú Kelet-Közép-Európa poszt szocialista társadalmát. Magyarországon számos problémával kell a társadalomnak szembenézni. Jelentős társadalmi feszültségek alakulnak ki. A polarizálódás a XXI. század munkaerőpiacát több aspektusból is érinti:

- a gazdasági modernitás nem minden réteget érint, a születési környezet meghatározó,
- a technikai előrehaladást, a modernitás előnyeit nem mindenki tudja egyformán hasznosítani, felhasználásához magas, nem mindenki számára születésileg adott intelligencia szükséges,
- az oktatás-tanulás nem egyformán elérhető mindenki számára,
- demográfiai válság hatására egyre szűkül a foglalkoztatotti réteg, erősödnek a civilizációs betegségek,
- a kényelem és a túlnépesedés feszültsége durva környezeti sebeket ejt, határtalan az erőforrás kihasználás.

2.2. A közfoglalkoztatás elméleti háttere

A munkaerőpiac globális átrendeződésével a munkanélküliség súlyos társadalmi problémává vált (Dahrendorf, 1994; Castel, 1996; Martin-Schumann, 1998; Vobruba, 2000), de az állam beavatkozása segíthet ezen. Mivel a munkahiány sok gazdasági, társadalmi baj forrása, ezért fontos közcél a munkátlanok számának csökkentése, a jogszerűen foglalkoztatottak számának növelése. A közfoglalkoztatás fő feladata

napjainkban a munkaerőpiacról kiszorult egyének kieső jövedelmének valamilyen szintű pótlása, értékteremtő munka végeztetése, a megélhetési bűnözés visszaszorítása (Csoba, 2010b). A közfoglalkoztatás gyökerei messzire nyúlnak. Már a középkorban is voltak olyan megoldások, amelyek a mezőgazdaságban a munka nélkül maradtakat igyekeztek segíteni (Bördös, 2014). A közfoglalkoztatás mindig azokban a korszakokban kapott nagyobb hangsúlyt, amikor a korábbi gazdasági és foglalkoztatási formák éppen átalakulóban voltak, s az átmenet ideje alatt keletkezett munkaerőpiaci kereslet-kínálati egyensúly, valamint az ennek következtében kialakult jövedelemhiány kikényszerítette a központi hatalom beavatkozását. Egyik funkciója, hogy megerősítse a javak elosztásának szabályát a munkaközpontú rendszerekben, emlékeztessen a közösséghez való tartozással járó kötelezettségekre, s keretet teremtsen a közfeladatok ellátásban való részesedéshez.

A közfoglalkoztatás alkalmazása a válságok idején nem újkeletű, hiszen az első nagy világválság után 1933-ban az Amerikai Egyesült Államokban is országos közfoglalkoztatást vezettek be és állami megrendelésekre a felhalmozódott munkaerőt alkalmazták. Az állam a közfoglalkoztatással, vagyis a mesterségesen generált pótlólagos kereslettel tudott hozzájárulni a válság mélységének csökkentéséhez (Szabó, 2013). Ahogy Koltai (2014) fogalmaz, a magyar rendszer egyáltalán nem tekinthető egyedinek, sőt, sokkal inkább egy tipikus válságkezelő gyakorlatnak.

Magyarországon a mai értelemben vett közfoglalkoztatás a rendszerváltás okozta strukturális nehézségek kezelésére jött létre. A közfoglalkoztatás, mint közpolitikai eszköz eredetileg a közösség érdekét szolgáló állami, önkormányzati feladatok, fejlesztések költségeinek munkával való megváltását szolgálta (Koós, 2016). A munkanélküliek számára a központi vagy helyi kormányzat közpénzekből biztosíthat – leginkább átmeneti – munkalehetőséget. Ennek bevett formája a segélyezés és a valódi munkavégzés között elhelyezkedő közfoglalkoztatás (G. Fekete et al., 2011), amelyet G. Fekete Éva munkássága során több évtizeden át tanulmányozott és kutatásokat vezetett. Ezekben a kutatásokban én is részt vettem és a téma iránti érdeklődésemet, szemléletemet a közös munka nagymértékben befolyásolta.

A közfoglalkoztatás formái közé tartozott a közhasznú munkavégzés, közmunkaprogram, a közcélú foglalkoztatás keretében történő munkavégzés, erről rendelkezett az 1993. évi III. törvény. Közhasznú munkavégzés (bevezetése: 1987) keretében a lakosságot, illetve a települést érintő közfeladatok ellátását valósították meg, amely lehetett kötelező vagy az önkormányzat által önként vállalt feladat is. A feladatot végző álláskereső foglalkoztatásból eredő közvetlen költségek támogatása a munkaügyi kirendeltséghez benyújtott kérelem alapján történhetett. A közhasznú munkavégzés nemzetközileg elfogadott definíciója szerint: „a közhasznú foglalkoztatás, mint a munkanélküliség alternatívája, az állástalanok munkaerőpiaci reintegrációját átmenetileg biztosító kényszermegoldás, amely a piaci erők természetes munkahelyteremtő képességének az elégtelensége miatt, a versenyszféra működését nem zavaró módon hoz létre közpénzek támogatásával pótlólagos munkaalkalmat a közületi és nonprofit szektor közérdekű feladatainak ellátására. Résztevői csak állami munkaügyi szervezetek által kiközvetített munkanélküliek lehetnek” (Frey, 1993: 30). A rendszerváltást követően Magyarországon elsőként ez a típus jelent meg a közfoglalkoztatáson belül.

A közmunkaprogram (bevezetése: 1996) a tartós álláskereső és az álláskeresői ellátásból már kiszorult aktív korú személyek munkaviszony keretében történő átmeneti foglalkoztatása, olyan munkakörben, ami települési, közösségi célokat valósított meg. Az országos kiterjedésű közmunkaprogramban többnyire szezonálisan végezhető nehéz

fizikai munkák kerültek kiosztásra, úgymint az ár- és belvízvédelmi rendszerek helyreállítása és fenntartása, a közúthálózat karbantartása vagy környezetvédelmi feladatok ellátása (Bördös, 2014). Közcélú munka (bevezetése: 1997) azon állami vagy helyi önkormányzat által kötelezően ellátandó, illetve önként vállalt feladat végrehajtására irányuló tevékenység, amelynek megszervezéséről, teljesítéséről a helyi önkormányzat gondoskodott.

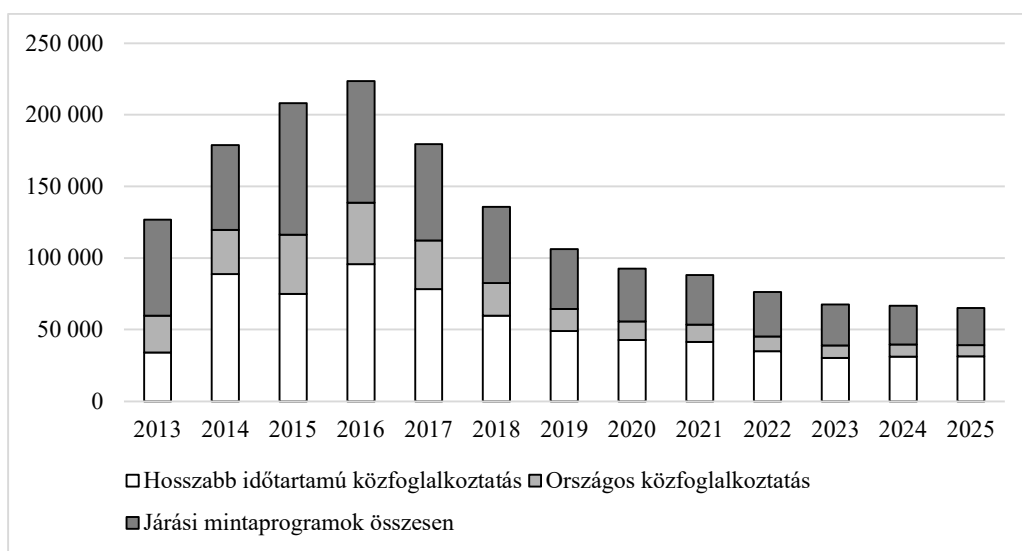
A közcélú foglalkoztatás rendszere a 2000-es évektől kezdett átalakulni (Ördögh, 2002), amikor célul tűzték ki a „segély helyett munka”, azaz a workfare elvét, valamint a feketemunka visszaszorítását (Csoba, 2010a; Váradi, 2016). A változások kiindulópontja az volt, hogy a munkanélküliség fő okaként a munkakínálati oldalon megfigyelhető problémákat jelölték meg, azaz a munka nélkül maradottaknak előnyösebb segélyből élni és illegálisan „feketén” dolgozni, mint állandó munkát vállalni. A munkanélküliséghez kapcsolódó támogatások csökkentésével, a feltételek szigorításával munkára lehet készíteni, a közfoglalkoztatással pedig munkára lehet nevelni őket (Cseres-Gergely – Molnár, 2014a). A segélyezették számára az együttműködési kötelezettség tehát már nem az önkormányzati szabályozás függvénye volt, hanem törvényi erejű követelmény (Csoba, 2010a), mindezt a 2008-ban bevezetett „Út a munkához” program segítette. A Program keretében az önkormányzatok a munkaképes, munkát kereső, de nem találó személyek számára évi min. 90 nap közfoglalkoztatásban való részvételt biztosítanak maximum a minimálbérnek megfelelő díjazás mellett. A program céljai között szerepelt az érintett csoportok visszavezetése a munkaerőpiacra, a munkahelyteremtést támogató projektek bővítése és ezzel egy időben a feketemunka visszaszorítása (G. Fekete et al., 2014). Az „Út a munkához” program főleg a 2008. évi gazdasági világválság negatív hatásaira igyekezett gyors választ és reakciót adni, ezáltal a magas munkanélküliséget visszaszorítani (Bass, 2010). Célja volt még a válságkezelésen és a munkaerőpiaci reintegráción túl a társadalmi elégedetlenség mérséklése is (ezt Zolnay szegénységellenes fordulatnak nevezte, Zolnay, 2013), hiszen, ha egyre többen dolgoznak, egyre többen járulnak hozzá a közös teherviseléshez.

Az „Út a munkához” program két évig, azaz 2011-ig működött. A program előnyei az ezzel foglalkozó kutatók szerint, hogy (1) a korábbiaknál nagyobb ösztönzést adott a munkavállalásra (a szociális segéllyel nagyobb a kereset); (2) erősödött a munkára való szocializáció, a szülő példát mutatott a gyerekeknek; (3) figyelembe vette a program a területi különbségeket. A program hátránya azonban, hogy (1) csak átmeneti (kb. 3 hónapos) megoldást nyújtott az egyénnek, a rövid foglalkoztatás után az egyén és a család visszazuhan a korábbi állapotba; (2) rejtett önkormányzati finanszírozást jelentett, de a célcsoport szűkítése miatt a magasabb kvalifikációt igénylő közfeladatok ellátásába már kevésbé voltak bekapcsolhatók; (3) a gazdasági eredmény nem számított, megmaradt az egyoldalú szociális megközelítés. Továbbá (4) a kiválasztás íratlan szabályai rontották a nők esélyegyenlőségét (egy családon belül a férfi élvez elsőbbséget); (5) a program nem mérsékelte a települések közötti területi egyenlőtlenségeket; (6) a közfoglalkoztatás nem töltötte be munkaerőpiaci reintegrációt, s nem csak az elsődleges munkaerőpiac korlátozott felvevőképessége miatt, hanem a közmunkások munkatapasztalata nem elég az elsődleges munkaerőpiacra; (7) a tartós munkanélküliek továbbra is a segélyezési és a munkanélküliségi csapdába záródtak bele. (8) A közfoglalkoztatás szervezői és lebonyolítói a települési önkormányzatok, akik sokszor humán erőforrás kapacitáshiánnyal működnek, egyszerűen alkalmatlanok erre a feladatra az önkormányzatok (Bass, 2010; Csoba, 2010a; G. Fekete – Lipták, 2014; Váradi, 2010; Virág – Zolnay, 2010).

2011. január elsejétől a közfoglalkoztatás rendszere jelentős mértékben átalakult, a korábbi három közfoglalkoztatási formát (a közhasznú munkavégzést, a közcélú munkát, valamint a közmunka programot) felváltotta az „egységes közfoglalkoztatás rendszere”, vagyis a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program (Bagó, 2013; Koós, 2016). Módosultak továbbá a finanszírozási keretek és lehetőségek: nem csak megnöttek a közfoglalkoztatási célokra rendelkezésre álló források, de a költségvetési keret felülről nyitottá vált. Az önkormányzatok fajlagosan sokkal nagyobb támogatást kaptak a közfoglalkoztatásra, mint a segélyekre (Novoszáth, 2018). Az újítások egyik célja volt, hogy a közfoglalkoztatási rendszer egységes jogi szabályozási keretet kapjon, amely segít a munkaképes, álláskereső személyeknek abban, hogy újra munkájuk legyen és így a munkaerőpiaci visszalépés is megvalósuljon (Pödör, 2016; Mélypataki, 2017). A közfoglalkoztatásban való részvétel egyértelműen akadályozta a munkaerőpiacra való visszakerülést, melynek egyik következménye, hogy a tartós közfoglalkoztatás stigmatizál (G.Fekete, 2014) és további probléma, hogy nem biztosított a közfoglalkoztatottak számára az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérés.

Az új nemzeti közfoglalkoztatásban nemcsak az önkormányzatok lehetnek közfoglalkoztatók, hanem a vízügyi igazgatóságok, a nemzeti parkok, a közhasznú jogállású szervezetek, a szociális szövetkezetek, az erdőgazdálkodók, a civil szervezetek, az egyházi jogi személyek, valamint a vasúti pályahálózat-működtető szervezet is (Szabó, 2013). Változást jelentett a korábbi gyakorlathoz képest, hogy az új rendszerben megszűnt a 35 év alatti és legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek kötelező képzése (Pirisi, 2018).

A 375/2010 (XII. 31) Korm. rendelet az alábbi közfoglalkoztatási támogatási formákat különítette el: rövid időtartamú közfoglalkoztatás (amelyet 2013-ban megszüntettek az alacsony érdeklődés miatt), hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás (maximum 12 hónapra), országos közfoglalkoztatási program és a START Közmunka mintaprogramok vagy stratumunka-mintaprogramok (Pirisi, 2018; Novoszáth, 2018).

1. ábra: Közfoglalkoztatottak létszámának alakulása Magyarországon 2013-2025 (fő)

Forrás: <http://kozfoglalkoztatatas.bm.hu/> alapján saját szerkesztés

Az 1. ábra a közfoglalkoztatottak létszámát mutatja az egyes közfoglalkoztatási típusok szerint. Magyarországon 2015-ben és 2016-ban volt a legmagasabb a közfoglalkoztatottak létszáma, azóta folyamatosan csökken.

Bevezették az új típusú közfoglalkoztatás mintaprogramjai keretében a napi 6-8 órás munkavégzést a többnyire alacsony iskolai végzettséggel rendelkező közfoglalkoztatottaknak. Elvárás a programokkal szemben, hogy értéket teremtsenek, valós szükségleteket elégítsenek ki, folyamatos munkavégzést tegyenek lehetővé, az ország minden területén megvalósíthatók legyenek és több célcsoportot is elérjenek (BM, 2013). A foglalkoztatás mellett további célok is megjelennek. Így a természeti és épített környezet védelme; a közétkeztetés minőségének javítása a helyben megtermelt termények felhasználásával, e tekintetben önellátó, önfenntartó települések kialakítása; rendezett közösségi terek, élhető települések megvalósítása, fokozottan támaszkodva a civil szervezetek közreműködésére; területi vízrendezési, vízkár elhárítási és mezőgazdasági vízhasznosítási feladatokban a közfoglalkoztatottak fokozottabb bevonása. Így a mintaprogramok főbb tevékenységi területei a következők: mezőgazdasági projektek, belvízelvezetés, mezőgazdasági utak rendbetétele, bio- és megújuló energiatermelés, közúthálózat javítása, illegális hulladéklerakó helyek felszámolása, a közfoglalkoztatottak téli foglalkoztatásának kialakítása, mindez a 2013. évben kiegészült a helyi sajátosságokra épülő programelemmel.

A kistérségi START mintaprogram mezőgazdasági típusa a leggyakoribb. A startmunka mintaprogramok indításánál a támogatás egyik feltétele, hogy a tevékenység igazodjon a helyi igényekhez. Meg kellett vizsgálni a piaci alapon működő hasonló profilú vállalkozásokat. Figyelni kellett, hogy az adott tevékenység ne versenytársat teremtsen, hanem a munkalehetőségek számát bővítse a településen, illetve a támogatott közfoglalkoztatás a település közösségére is kedvező hatással legyen. (Állami Számvevőszék, 2013)

A közfoglalkoztatás elméleti megközelítésben egy részletesen szabályozott, sokszínű lehetőséget biztosító, helyi viszonyokra, egyéni különbségekre is válaszokat kínáló, piaci versenyt nem érintő rendszer, melynek működőképessége a mindennapok gyakorlatában realizálódik.

Állandó foglalkoztatási formaként való működésének az állami költségvetés korlátai szab(hat)nak gátat. A közfoglalkoztatást, annak ellenére, hogy tagadhatatlanul csökkent a munkaerőpiacról kikerülő jövedelem-kiesését és stabilizálja a munka-központú társadalmakban a javak elosztásának szabályát, mindig is kemény kritikák illették és egyre inkább beigazolódott zsákutcás jellege. A közfoglalkoztatással szemben kritikaként hozzák fel, hogy csak átmeneti jellegű, nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra, nem javítja a foglalkoztathatóságot, zavarva a versenyt, tartós foglalkoztatási lehetőségeket szoríthat ki, a szegénység társadalmi okait individuális okká alakítja (Csoba, 2010).

A közfoglalkoztatás hasznos lehet, mind az egyénnek, mind a közösségnek. A foglalkoztatottak haszna, ha az elvégzett munkáért a segélyeknél magasabb összegű munkabért kapnak, az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutás esélyét növelő munkatapasztalatra tehetnek szert, példát mutatnak gyermekeiknek, a társadalom hasznos tagjának érezhetik magukat, ezáltal nő az önbecsülésük, és az egyén megbecsülése is a társadalom szemében.

A startmunka program a munkaerőpiaci szempontból leginkább kedvezőtlen helyzetben lévő, főként vidéki településeken jellemző (13 vármegyében, 28 kistérségben, 493

településen összesen 980 minta program indult el). 2012-ben további 66 hátrányos helyzetű térségben indítottak el kistérségi START programot. Az érintett települések száma 1500 fölé emelkedett. A kistérségi, majd járási startmunka-mintaprogram mezőgazdasági típusa a leggyakoribb, amely lehetővé tette gépek és eszközök beszerzését is és a hagyományos közfoglalkoztatási feladatoktól (útseprés, park gondozás) eltérően ez értéket teremt. A járási startmunka-mintaprogram mérsékelte a közfoglalkoztatási források elosztásában mutatkozó egyenlőtlenségeket és a periférikus térségek települései számára forrásbővülést eredményezett (Váradi, 2016). A mintaprogramok indításánál a támogatás egyik feltétele volt, hogy a tevékenység igazodjon a helyi igényekhez. Meg kellett vizsgálni a piaci alapon működő hasonló profilú vállalkozásokat. Figyelni kellett, hogy az adott tevékenység ne versenytársat teremtsen, hanem a munkalehetőségek számát bővítse a településen, illetve a támogatott közfoglalkoztatás a település közösségére is kedvező hatással legyen (G. Fekete – Lipták, 2014).

A közfoglalkoztatás munkaerőpiaci jelentőségét mutatja, hogy nélküle a pénzügyi válság foglalkoztatási hatásai sokkal erősebbek lettek volna, és a 2013 őszére beállt foglalkoztatottsági csúcs is az ebben a szektorban foglalkoztatottak magas számának és arányának köszönhető.

A munkanélküliség és a szegénység problémáját a magyar kormány a közfoglalkoztatás kiterjesztésével akarta megoldani és ebben az elképzelésben a közfoglalkoztatás egyszerre tölt be szociális, foglalkoztatási és politikai funkciókat is (Váradi, 2015). A közfoglalkoztatás hatásainak vizsgálata nélkül nehéz megítélni annak sikerességét vagy sikertelenségét. A hatásvizsgálat során figyelembe kell venni, hogy az egyének milyen típusú közfoglalkoztatási programban vettek részt, milyen jellegű feladatokat láttak el. A START programban részt vevő periférikus térségek közfoglalkoztatottjai más megítélés alá esnek, mint egy magasabb gazdasági potenciállal bíró kisváros közfoglalkoztatottjai. A közfoglalkoztatásban résztvevőkre és a velük egy háztartásban élőkre gyakorolt közvetlen pozitív hatások közül a kutatók az alábbiakat említik a leggyakrabban: a rendszeres jövedelem miatt javul a közfoglalkoztatottak életminősége és szubjektív jóléte; jobban figyelnek egészségügyi állapotukra. A megnövekedett helyi jövedelem hatására a településen is megnövekedhet a vásárlóerő; a közfoglalkoztatás keretében a települési infrastruktúra fejlesztése az idegenforgalomra is hatással lehet. Továbbá a közfoglalkoztatási programok hozzájárulhatnak a település önellátó kapacitásainak bővítéséhez, a társadalmi vállalkozások indításához; a helyben termelt élelmiszereket felhasználják a helyi intézmények étkeztetéseihez. Fontos hatás, hogy ahol a munkanélküliség a közfoglalkoztatás hatására csökken, ott megfigyelhető módon csökkennek a települési konfliktusok, javul az állampolgárok közötti kohézió. Kisebb településeken, aprófalvakban jellemző, hogy mindenkit igyekeznek bevonni a közfoglalkoztatásba, akár rövidebb időre is. (Asztalos-Morell, 2014; Szőke, 2015; Váradi, 2016; Keller et al., 2016; Koltai et al., 2018; Kovai, 2019). G. Fekete szerint a közfoglalkoztatás hasznos lehet mind az egyéneknek, mind a közösségnek. Egyrészről, jó szervezés mellett, szépül, épül, egészségesebbé és élhetőbbé válik a település, stabil marad a munkamorál. Másrészről a foglalkoztatottak haszna, hogy az elvégzett munkáért a segélyeknél magasabb összegű munkabért kapnak, példát mutatnak gyermekeiknek, a társadalom hasznos tagjának érezhetik magukat, ezáltal nő az önbecsülésük (G. Fekete – Lipták 2014).

A kutatók között többnyire egyetértés van a közfoglalkoztatás negatív hatásait illetően. A beragadási hatást (azaz a közfoglalkoztatás ideje alatt a résztvevőknek nincs idejük az

álláskeresőkre és így tartósan közfoglalkoztatottak maradnak); illetve a munkahelytorzító hatást (gyakran még azok is inkább a közfoglalkoztatásban vállalnak munkát, akik egyébként a képességeik és lehetőségeik alapján el tudnának helyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon) Kálmán és Váradi is említi (Kálmán, 2015; Váradi, 2016). Továbbá a kizorítási hatással (a közfoglalkoztatási programok elszívják a munkaerőt az elsődleges munkaerőpiacról) és helyettesítési hatással (a korábban nem közfoglalkoztatottak által betöltött munkaköröket is a közfoglalkoztatottak töltik be) is számolni kell. Megállapítható, hogy a közfoglalkoztatásnak számos előnye és hátránya van, de a perifériákon, ahol szinte nincs is más munkalehetőség, azoknak az embereknek ez könnyebbé teszi az életet, mert jól kalkulálható havi rendszeres jövedelmük van és sokszor a mélyszegénységből és a nyomorból egy kicsit jobb helyzetbe kerülnek (Asztalos-Morell, 2014; Kálmán, 2015). A közfoglalkoztatottak kis aránya tud csak elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon, nagy a valószínűsége, hogy továbbra is a közfoglalkoztatásban maradnak, ott ragadnak (Váradi, 2010; Koós, 2016).

A probléma kezelésének újszerűsége abban áll, hogy az alacsony gazdasági teljesítmény és magas munkanélküliség problémáját együttesen kezeljük és az egymást erősítő regionális politikai és foglalkoztatáspolitikai beavatkozásokat tartunk szükségesnek. A kiinduló elv az lehet, hogy munkahelyet teremteni önmagában a foglalkoztatás kedvéért nem lehet, valamilyen értelmes gazdasági tevékenységnek és teljesítménynek kell a foglalkoztatási törekvések mögött állnia. A probléma spontán kezelési módjának tekinthető élénkülő nonprofit aktivitás és a helyi önkormányzatokhoz kapcsolódó közfoglalkoztatás jelölik ki az útkeresés irányait. A regionális gazdaság és a foglalkoztatás együttes követelményére alapozva felállíthatók a területi fejlődést is előbbre vivő foglalkoztatási megoldási alternatívákkal szembeni elvárások. Ezek az alábbiak: regionális méretekben érzékelhető lépték, azaz legalább a munkanélküliek 20%-a számára nyújtson megoldást. A tartós foglalkoztatáshoz vigyen közelebb az elsődleges munkaerőpiacra való bejutással, értéket hozzon létre, a létrehozott termék, szolgáltatás valós igényeket elégítsenek ki, javítsa a munkavállalók kompetenciáit, növelje a szellemi tőkét, szocializáljon a felelősségteljes munkavégzésre. Mindezek együttesen biztosan meghaladják a jelenleg a közfoglalkoztatásban nagyarányban megjelenő helyi önkormányzatok kompetenciáit, mivel azoknak számos más feladattal is meg kell küzdeniük és nincs kapacitásuk a foglalkoztatással járó gazdaságfejlesztési feladatok menedzselésére (G. Fekete – Lipták, 2014).

3. A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás a gyakorlatban

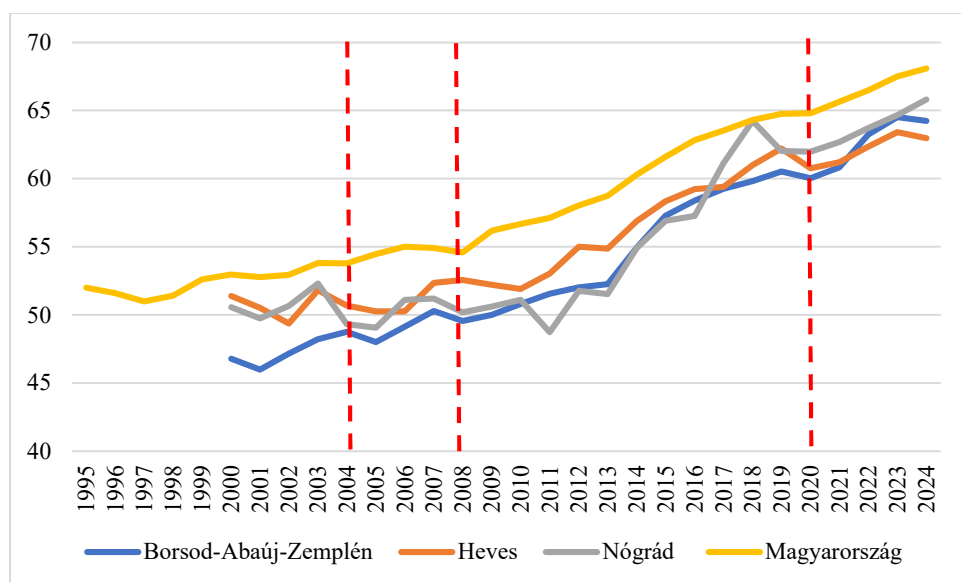
3.1. Az Észak-magyarországi régió belül bekövetkezett munkaerőpiaci változások

A rendszerváltást követően jelentős mértékben csökkent a foglalkoztatási ráta és megjelent a nyílt munkanélküliség hazánkban. Észak-Magyarországot az országos átlagnál alacsonyabb foglalkoztatottság és magasabb munkanélküliségi szint jellemezte (Tóth, 2013). A korábbi teljes foglalkoztatottság és munkabiztonság gyorsan eltűnt és egy mély depresszióba zuhant munkaerőpiac maradt meg (KSH, 2010). A központilag irányított tervgazdaságból a szabadpiacra áttérő ún. átmeneti gazdaságokban jellemzően több folyamat játszódott le a rendszerváltásokat követően: (1) végbement a gazdasági liberalizáció, (2) a piaci viszonyok léptek elő az elsődleges szabályozó tényezővé. A kereskedelem előtt megszűntek a korlátok, privatizálták az állami tulajdonú vállalatokat és a pénzügyi szektor lehetőséget kapott a magán tőke kezelésére. A rendszerváltás hatása az Észak-magyarországi régiót is jelentősen érintette (Lukovics et al., 2010). A fejlett piacgazdaságokban megfigyelhető alkalmazkodási folyamatokkal szemben a magyarországi munkanélküliség regionális különbségeit a rendszerváltást követő néhány éven belül vizsgálva három alapvető jellemzőt állapított meg Fazekas (1997): a munkanélküliség regionális különbségei viszonylag nagyok, a regionális különbségek mértéke utóbbi években lényegében változatlan, az egyes régiók pozíciója a helyi munkanélküliségi ráták nagysága szerint képzett sorrendben rendkívül stabil. A népesség gazdasági aktivitása jelentős mértékben csökkent, ennek oka volt a vállalatok és szövetkezetek megszűnése vagy átalakulása, a termelés és forgalom visszaesése és a munkaerőpiac átalakulása. A munkanélküliség elkerülésére tömegesen választották a nyugdíjat vagy a rokkantnyugdíjat (KSH, 2010). A helyzetet tovább rontotta, hogy a régió munkavállaló esetében egyébként is alacsony volt az iskolai végzettség és az elavult, piacképtelen szaktudással sokkal nehezebben érvényesültek a munkaerőpiacon a korábbi ipari dolgozók.

Brown és szerzőtársai (2005) kiemelték, hogy a rendszerváltás után a poszt szocialista vidéki terekben sokkal jelentősebb volt a munkaerő elvándorlása, mint a városi terekben. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye települései, főleg aprófalvai erősen rurális jellegűek. Az elvándorlás problémája közel 30 éve fokozottan fennáll, mára már több száz olyan aprófalva maradt, ahol a népességszám az 50 főt sem éri el (Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében a teljesség igénye nélkül néhány ilyen aprófalva a legutóbbi népszámlálás adatai alapján: Debréte 7 fő, Gagyapáti 10 fő, Tornabarakony 14 fő, Sima 31 fő, Keresztéte 33 fő) és az átlagéletkor közel van a 65-70 évhez. Azt gondoljuk, hogy ezekben az aprófalvakban igazi kihívás az idős társadalom szükségleteit kielégíteni úgy, hogy mindeközben valami innováció is megvalósuljon. Ezen a ponton találkozunk a társadalmi innováció, a vidékfejlesztés és akár a célzott helyi fejlesztés is, hiszen a vidéknek szüksége van olyan fiatalokra, akik céljuknak tekintik a rurális terek fejlesztését, az ott élők helyzetének a javítását.

Az aktivitási ráta (2. ábra) a 15-74 éves népességállomány esetében a rendszerváltást követően 1998-ig jelentősen, az országos értéket meghaladó mértékben esett vissza az Észak-magyarországi régióban. Ezt követően javuló, az országos folyamatokat nagyjából követő tendencia rajzolódik ki. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye adatsorának változása az Észak-magyarországi régió görbéjének változására hasonlít, a másik két vármegye,

különösen Nógrád aktivitási rátája lényegesen hektikusabban mozog. A gazdasági válság következtében a legjelentősebb visszaesés Nógrád vármegyében volt, míg Heves vármegyében növekedést tapasztalhatunk. A 2000-es évek elején javuló, az országos folyamatokat nagyjából követő tendencia rajzolódik ki. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye adatsorának változása az Észak-magyarországi régióhoz hasonlít, a másik két megye, különösen Nógrád aktivitási rátája lényegesen volatilisabban alakult. A változások oka az aktív státuszból kikerülők számának és arányának „kampányszerű” változása. A gazdasági válság következtében a legjelentősebb visszaesés Nógrád vármegyében volt, míg Heves vármegyében növekedést tapasztalhatunk. A gazdasági válság évében (2008-ban) Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 49,4%, Heves vármegyében 52,7%, Nógrád vármegyében 49,9% volt az aktivitási ráta, ez 2019-re rendre megnövekedett: 59,1%, 60,3% és 60,2%-ra. A munkakinálatot válság esetében két ellentétes hatás befolyásolhatja. Egyrészt a tartósan alacsony munkakereslet mellett megnő a reményvesztett munkanélküliek aránya, kilépnek a munkaerőpiacról, ami az aktivitási ráta csökkenését eredményezi. Másrészt viszont a korábban inaktív státuszban lévők visszatérhetnek a munkapiacra. Magyarországon a foglalkoztatáspolitikai intézkedések (korkedvezményes nyugdíjak megszüntetése, rokkantsági nyugdíjak jogosultságának felülvizsgálata) megnövelték az aktivitási rátát (Cseres-Gergely et al., 2012).

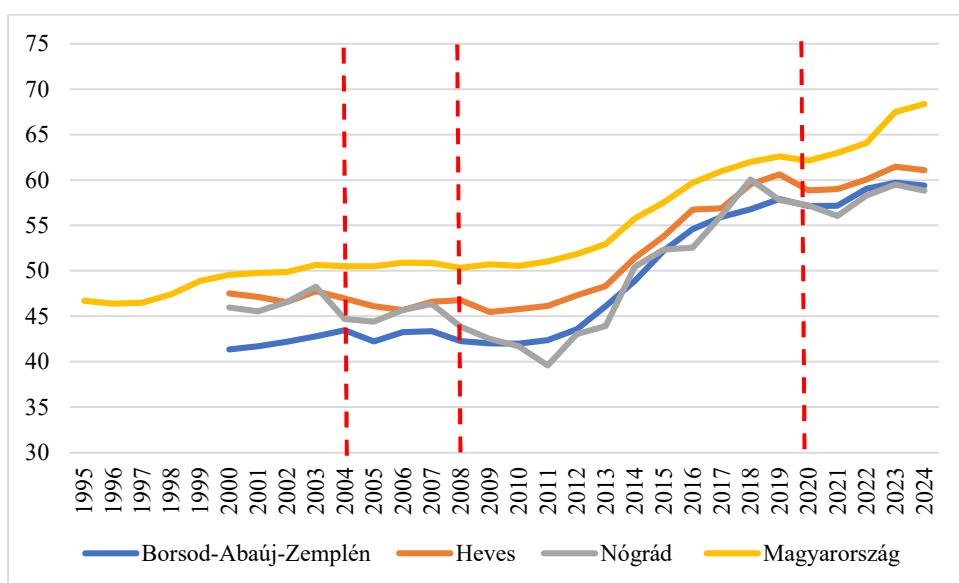

2. ábra: Aktivitási ráta (%) változása az Észak-magyarországi régióban (1995-2024)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

A foglalkoztatási ráta (3. ábra) az aktivitási rátához hasonlóan változott, a mélypont 1996-ban volt, amikor Magyarországon 46,4%-os volt a foglalkoztatási ráta. Az Észak-magyarországi régióban ekkor 40,3%, míg Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 44,5%, Heves vármegyében 45,0% és Nógrád vármegyében 40,3% volt. Az Európai Unió csatlakozásig kismértékű javulás volt a komplex foglalkoztatáspolitikai intézkedéseknek köszönhetően. 2005-től Nógrád vármegyében erős visszaesés figyelhető meg (43,6%). A foglalkoztatási ráta esetében nincs fáziskésés az országos és az Észak-magyarországi

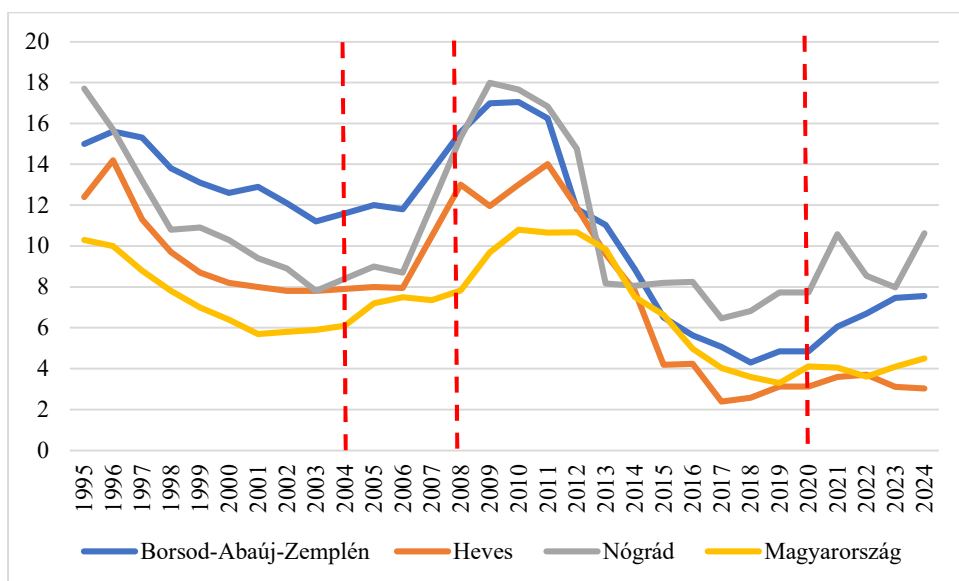
régió adatai között. A foglalkoztatási ráta görbéjének mély pontjai egy évvel megelőzik az aktivitási ráta minimum pontjait. Azaz a munkanélküli státuszban lévők következtében a munkaerő-piaci depresszió egy évvel később tetőzik. A foglalkoztatási ráta minden vármegyében és az Észak-magyarországi régió-ban is elmarad a válság előtti állapottól, ugyanis a válság után a munkakereslet kevésbé bővült. A 2008-as gazdasági válság évében a foglalkoztatás országosan 50,3% volt, a régióban 43,7% volt, míg Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 46,8%, Heves vármegyében 43,9% és Nógrád vármegyében 43,7% volt. A válságból való kilábalást követően javult a foglalkoztatottsági helyzet és 2019-ben országosan 60,1% volt a foglalkoztatási ráta, az Észak-magyarországi régióban 56,9%, míg a három vármegyében rendre: 55,9%, 58,1% és 58,5% volt a foglalkoztatás.

3. ábra: Foglalkoztatási ráta (%) változása az Észak-magyarországi régióban (1995-2024)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

Magyarország munkaerőpiacán egyszerre érvényesült jelentős pozitív munkakínálati és negatív munkakeresleti sokk a 2000-es évek elején. A munkakínálatot a rokkantnyugdíjazás feltételeinek szigorítása növelte az elmúlt években, ami az aktivitási ráta növekedésével járt. A gazdaság szerkezeti átalakulása a válság óta a munkakeresletet eltolódását, majd csökkenését okozta, emiatt a munkanélküliségi ráta (4. ábra) a 2000 óta folyamatosan emelkedett. (Cseres-Gergely et al., 2012)

4. ábra: Munkanélküliségi ráta (%) változása az Észak-magyarországi régióban (1995-2024)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

A munkanélküliségi ráta nagyobb tartományban változik, mint a foglalkoztatási vagy aktivitási ráta. Az 1993. évi csúcsot követően a ráta úgy országosan, mint regionálisan 2018-ban érte el a minimum értékét. Alacsony volt a munkanélküliség mind vármegyei, mind regionális szinten 2001-ben is, azt követően lassú növekedés jelent meg, amely 2010. évre elérte közvetlenül a rendszerváltás utáni magas munkanélküliségi értékeket. A munkanélküliségi helyzet javulása területi közeledéssel járt együtt 2001-ig, azt követően újból nő a távolság az országos és az Észak-magyarországi értékek között. A koronavírus-járványig nagyon alacsony volt a munkanélküliségi ráta, azt követően ágazati munkanélküliség miatt enyhe emelkedés következett be. A munkanélküliségi ráták magas szintje a régió vállalkozási és ipari kapacitásának az átlagostól alacsonyabb szintű jelenlétére vezethető vissza. A munkanélküliségi problémák oka nem valamilyen rövidtávú hatás eredménye, hanem a hosszú távon ható régiók közötti sajátos jellemvonások.

Mindhárom munkaerőpiaci indikátor azt mutatja, hogy a Fazekas (1997) által az 1990-es évek első felére tett megállapításai (a munkanélküliség regionális különbségei viszonylag nagyok, a regionális különbségek mértéke utóbbi években lényegében változatlan, az egyes régiók pozíciója a helyi munkanélküliségi ráták nagysága szerint képzett sorrendben rendkívül stabil) differenciáltan érvényesek. A munkanélküliségi ráta nem maradt tartósan magas szinten, ugyanakkor a területi különbségek is csökkentek az időszak feléig, majd ismét növekedtek. Az viszont tény, hogy az ország régiói közül mindvégig az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régiók szerepeltek az utolsó helyeken. A munkanélküliségi rátát tekintve azonban egyértelműen az Észak-magyarországi régió értékei emelkednek ki, azért a régió munkaerőpiaci helyzetének megértéséhez célszerű a munkanélküliség tényezőinek mélyebb feltárása.

G. Fekete (2006) a területi elmaradottság ördögi körének öt fő területét mutatta be (a demográfiai egyensúly megbomlása, a gyenge térségi jövedelemtermelő képesség, a

környezeti erőforrások nem megfelelő szintű hasznosítása, az elszigeteltség és a szükségletek kielégítésének akadályai), amelyek az Észak-magyarországi régió esetében jelen vannak és ezek együttesen hatással vannak a térség alacsony foglalkoztatására. Simkó (2008) a rendszerváltás után a régiót a hirtelen leszakadás, a gazdasági összeomlás és a súlyos válsághelyzet kialakulásával jellemezte, ahol a tömeges létszámleépítések és a folyamatos elbocsátások meghatározó munkaerő-piaci jelenséggé váltak. A kedvezőtlen földrajzi fekvéstől, a viszonylag fejletlen infrastruktúrán át, a rossz demográfiai eredményekig, mind-egyik tényező tovább gerjesztette a régió leszakadását az országos átlagtól.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás óta az Észak-magyarországi régió leszakadása az ország többi régiójához képest munkaerő-piaci és gazdasági indikátorok alapján nőtt. Korábbi kutatások (Lipták, 2013) arra utalnak, hogy a gazdasági válságot megelőzően (2004. évtől) elindult egy átrendeződés az Észak-magyarországi régió belső részében. 2008-ra még egyértelműbbé vált az ország két részre szakadása, a részek közötti különbségek növekedése és a részekben belüli kiegyenlítődés. Az Észak-magyarországi régió további leszakadása volt tapasztalható a komplex mutatószámokat vizsgálva.

Káposzta – Nagy – Kollár (2010) részletesen vizsgálta az Észak-magyarországi régiót, azon belül Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasági-társadalmi helyzetképét kistérségi szinten. Eredményeik alapján a növekvő munkanélküliség a társadalmi és egyben gazdasági leszakadás egyik meghatározó eleme. G. Fekete (2006) a területi elmaradottság ördögi körének öt fő területét mutatta be (a demográfiai egyensúly megbomlása, a gyenge térségi jövedelemtermelő képesség, a környezeti erőforrások nem megfelelő szintű hasznosítása, az elszigeteltség és a szükségletek kielégítésének akadályai), amelyek az Észak-magyarországi régió esetében jelen vannak és ezek együttesen hatással vannak a térség alacsony foglalkoztatására. Simkó (2008) a rendszerváltás után a régiót a hirtelen leszakadás, a gazdasági összeomlás és a súlyos válsághelyzet kialakulásával jellemezte, ahol a tömeges létszámleépítések és a folyamatos elbocsátások meghatározó munkaerő-piaci jelenséggé váltak.

Több kutató (Fazekas, 1997; G. Fekete, 2006; Siposné, 2016; Szendi, 2017) egyet ért abban, hogy az Észak-magyarországi régió kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetét a problémák összetettsége eredményezte. A kedvezőtlen földrajzi fekvéstől, a viszonylag fejletlen infrastruktúrán át, a rossz demográfiai eredményekig, mindegyik tényező tovább gerjesztette a régió leszakadását az országos átlagtól. Az Európai Unió csatlakozása óta megfigyelhető hazánkban belül az Észak-magyarországi régió leszakadása az ország többi régiójához képest munkaerő-piaci és gazdasági indikátorok alapján. Korábbi kutatásaim (Lipták, 2013) eredményeképpen arra jutottam, hogy a gazdasági válságot megelőzően (a 2004. évtől számításokat végezve) elindult egy átrendeződés az Észak-magyarországi régió belső részében. 2008-ra még egyértelműbbé vált az ország két részre szakadása, a részek közötti különbségek növekedése és a részekben belüli kiegyenlítődés. Az Észak-magyarországi régió további leszakadása volt tapasztalható a komplex mutatószámokat vizsgálva.

3.1.1. Települési humán potenciál becslése

A HDI mutató három fő összetevőből áll, ez adja a mutató komplexitását és megbízhatóságát:

- A születéskor várható átlagos élettartam a hosszú és egészséges élet mutatója,
- az oktatásban megszerzett tudás az egyének tudásszintjét mutatja,
- végül az egy főre jutó GNI a jövedelmet és az életszínvonalat mutatja.

A klasszikus értelemben vett HDI index kiszámításakor egy általános képletet használunk, mely önálló indexként a HDI minden összetevőjére alkalmazható (UNDP által kidolgozott nemzetközi szinten egységes módszertan). Ahhoz, hogy lehetővé váljék a mutatószámok, időszakok és területi egységek közötti összehasonlítása, normalizálást kell végrehajtanunk az egyes mutatók rögzített minimális és maximális értékeinek segítségével. (Kristóf, 2003). A képlet a következő:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (10)$$

ahol X_i a változó aktuális értéke,
 $X_{\max}$ a változó rögzített maximális,
 $X_{\min}$ a változó rögzített minimális értéke.

A számítás során a nemzetközi szakirodalom rögzíti a minimum és maximum értékeket. A HDI mutatót a következő lépésben számítjuk ki:

1. elsőként a várható élettartam indexét számítjuk ki (I_1),
2. aztán az átlagos iskolázottságot (a), majd az elvárható iskolázottságot határozzuk meg (b). Végül az oktatási indexet (I_2) kiszámítják az előző lépésben kapott mutatók értékeivel a következő módon:

$$I_2 = \frac{\sqrt{a \times b} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (11)$$

3. Következő lépésben a módosított GNI-t számoljuk ki. A GNI esetében a nagyságrendekben meglévő különbségeket megtartó természetes alapú logaritmikus transzformációt használjuk (a logaritmikus számítás a jövedelemnövekmény csökkenő hozadékának az indexben való megjelenítését szolgálja, s egyben az egy főre jutó GNI abszolút értékei alapján tapasztalható különbségeket is csökkenti), melynek képlete (Bhatnagar 2002):

$$I_3 = \frac{\ln(X_i) - \ln(X_{\min})}{\ln(X_{\max}) - \ln(X_{\min})} \quad (12)$$

4. Legutolsó lépésként pedig a HDI-t határozzuk meg a következő képlet segítségével:

$$HDI = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (13)$$

A HDI számítás módszertana több mint két évtized alatt többször, jelentősen megváltozott. A legutóbbi módszertani változás volt a legjelentősebb, amikor a korábban alkalmazott GDP-t a GNI váltotta fel.

A fejezetben kísérletet tettem a magyarországi települések humán potenciál (THP) értékeinek számítására olyan módszertan kidolgozásával és alkalmazásával, amely települési szinten megbízható eredményeket ad. A klasszikus értelemben vett HDI (humán fejlettségi index) már kistérségi szinten is csak erős torzításokkal becsülhető, amelyhez a kiinduló indikátorok listája is eltér a jól megszokott mutatóktól (úgy, mint a GDP vagy GNI, a születéskor várható átlagos élettartam és az oktatásban részt vevők aránya). A települési szintű humán potenciál meghatározására készített becslőszámítások erős fenntartásokkal kezelendők, a tanulmányban a legkörülményesebben jártam el az indikátorok kiválasztásánál.

A humán tőke fejlettségének mérésekor térségi, területi szinten nehézségekbe ütközünk, ugyanis az országon belüli kisebb területi egységekre vonatkozó HDI vagy humán potenciál számítások során a mutatószámok módosulnak és a megfelelő területi egységre rendelkezésre álló indikátorokat alkalmazzuk. A régióktól kisebb területi egységekben (megyék: NUTS 3. szint, kistérségek: LAU 1. szint) már csak a módosított humán fejlettségi index számítható (MHDI) (Husz, 2001; Kristóf, 2003; Obádovics-Kulcsár, 2003; Csité-Németh, 2007; Farkas, 2012; Szendi, 2015). A települési szintű HDI számítás vagy becslés a szakirodalomban korlátozottan érhető el, nem sok hazai kísérlet ismeretes. Malatyinszki (2008, 2010) a Békés vármegyei településekre számított humán fejlettséget. A számítás során alkalmazott mutatószámok köre inkább hasonlít egy klaszterelemzésnél alkalmazott mutatókra, mint a humán erőforrás fejlettségének becslésére. Nyolc fő indikátorcsoport több mint húsz mutatószámából végezte a számításokat csak Békés megyére. Korábbi kutatásaimban régiós (Lipták, 2013), kistérségi (Lipták, 2009) és település szintű (Lipták, 2017) HDI számításokat is végeztem. A települési szintű HDI számítást és a 2015-ben alkalmazott mutatószámok körét most újragondoltam. Az 1. táblázatban összegeztem az eltérő területi szinteken korábban alkalmazott mutatószámokat (Lipták, 2009).

A település szintű számításokhoz az utolsó három népszámlálási adatokat használtam fel. A település szinten a humán erőforrás fejlettségét az alábbi mutatószámok bevonásával képeztem:

- 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma, amely az öregségi hányadoshoz hasonlóan a település elöregedését szemléleti, adathiány miatt a születéskor várható átlagos élettartam helyett ezt alkalmaztam (az (1) képlet segítségével ebből az indikátorból képeztem az öregségi indexet).
- 7 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma átlagosan, amely egy adott településen élők iskolázottsági színvonaláról ad információt (ezt az indikátort felhasználva az oktatási indexet számoltam ki).
- Egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem, amely a település jövedelmi szintjét mutatja (ezt az indikátort felhasználva a jövedelem indexet számoltam ki).

1. táblázat: Alkalmazott indikátorok az eltérő területi szinten

Területi szint	Mutató megnevezése	Alkalmazott indikátorok	Indikátorok forrása
ország	humán fejlettségi index (HDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) analfabéták aránya (%) egy főre jutó GNI (EUR/fő)	Eurostat adatbázis
régió	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) analfabéták aránya (%) háztartások rendelkezésre álló nettó jövedelme (EUR/fő)	Eurostat adatbázis
vár-megye	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) 15 év fölötti korosztályban a legalább általános iskola 8. osztályt elvégzettek aránya (%) felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év feletti népesség körében (%) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Datastar adatbázis (KSH) Területi Statisztika évkönyv (KSH)
kistérség	kistérségi humán fejlettségi index (HDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) 15 év fölötti korosztályban a legalább általános iskola 8. osztályt elvégzettek aránya (%) felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év feletti népesség körében (%) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Datastar adatbázis (KSH) Területi Statisztika évkönyv (KSH)
település	települési humán potenciál (THP)	100 fő 60 év feletti lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő) 7 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma átlagosan (osztályszám) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Népszámlálás (KSH) Datastar adatbázis (KSH)

Forrás: Saját szerkesztés

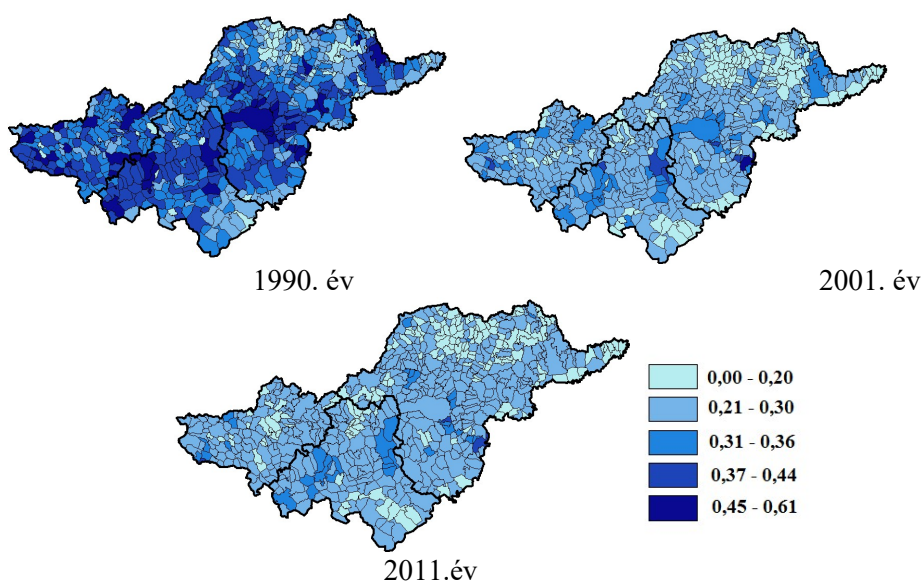
A részindexek képzéséhez használt képletet nem változtattam, ugyanaz, mint amit országos szinten is használunk:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (14)$$

ahol: X_i = a változó aktuális értéke,
 $X_{\max}$ = a változó rögzített maximális,
 $X_{\min}$ = a változó rögzített minimális értéke.

Erősen vitatható az alkalmazott minimum és maximum értékek adata, ezért úgy döntöttem, hogy a teljes adatbázis mindenkori minimum és mindenkori maximum értékeit veszem alapul, így a részindexek értékei nulla és egy között alakulnak. Az egyes részindexek kiszámítása után a végső települési humán potenciál (THP) értékeit az UNDP módszertanának megfelelően a mértani középhez hasonló módon harmadik gyök alá helyeztem az egyes részindexek szorzatát.

$$THP = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (15)$$

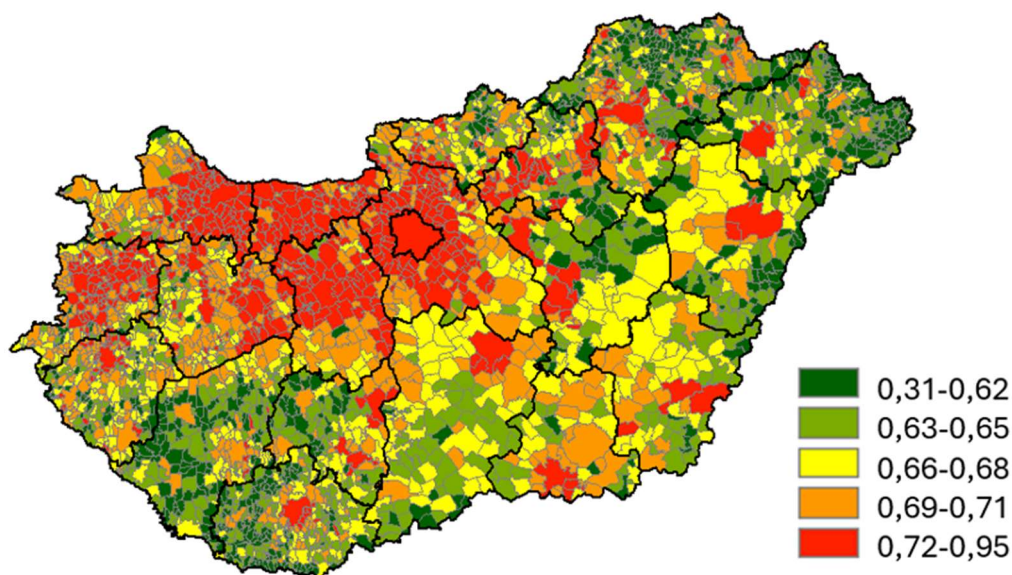
5. ábra: THP értékek az az Észak-magyarországi régió településein (1990, 2001, 2011)
Forrás: Saját számítás KSH adatok alapján

A települési humán potenciál értékeket az természetes osztályközök alkalmazásával ábrázoltam a három vizsgálati évben (5. ábra). A települések humán fejlettségi index maximális értékei az 1990. évhez viszonyítva csökkenést mutatnak mind 2001-ben, mind 2011-ben. 1990-ben a legmagasabb THP értékkel Tiszaújváros rendelkezett (0,803), majd Taszár (0,650) és Záhony (0,619) követte. A legalacsonyabb értékekkel Tornakápolna (0,000), Komlódtótfalu (0,035) és Tornabarakony (0,049) rendelkeztek. A nulla THP érték magyarázata, hogy a számítás módszertana alapján az adott évben a teljes települési adatsor minimum értékével rendelkező település index értéke is nulla lesz. 1990-ben Tornakápolnán volt a legalacsonyabb az összes hazai település közül a befejezett általános iskolai osztályszám. A térszerkezeti változások is szépen kirajzolódnak, 1990-ről 2001-re a fejlettségi erővonalak jelentősen nem változtak, a megyeszékhelyek erős THP

értékekkel rendelkeztek. 2001-ben a legmagasabb értékkel Telki (0,609), Vászoly (0,562) és Százhalombatta (0,530) rendelkezett. 2001-ben a legalacsonyabb értékekkel továbbra is Tornakápolna (0,000), Csenyété (0,000), Keresztéte (0,000) és Tornabarakony (0,049) rendelkeztek. 2011-re viszont jelentős változás volt megfigyelhető, számos nagyváros esetében is csökkenést tapasztalhatunk, de az aprófalvakban és a periférikus területeken is minimális csökkenés látható a THP értékeknél.

Megállapítható, hogy a három népszámlálási évben a régió humán potenciáljában csökkenés tapasztalható és a térszerkezetben kisebb-nagyobb mértékű változások figyelhetők meg. A korábbi LHH-s térségek együtt mozognak és javulás nem figyelhető meg. A centrum térségek és a megyeszékhelyek pozíciói kiemelkednek a humán fejlettség tekintetében is. A rendszerváltás óta a centrum és periféria térségek települései közötti humán potenciált tekintve a távolság tovább növekedett és egyre nagyobb a szakadék közöttük, amíg a centrum térségekben a humán potenciál erősödése figyelhető meg, addig a perifériákon a csökkenés jellemző.

A számításokat elkészítettem a legfrissebb népszámlálási adatok alapján a teljes hazai településhálózatra (6. ábra).

6.ábra: THP értékek Magyarország településeire (2021)

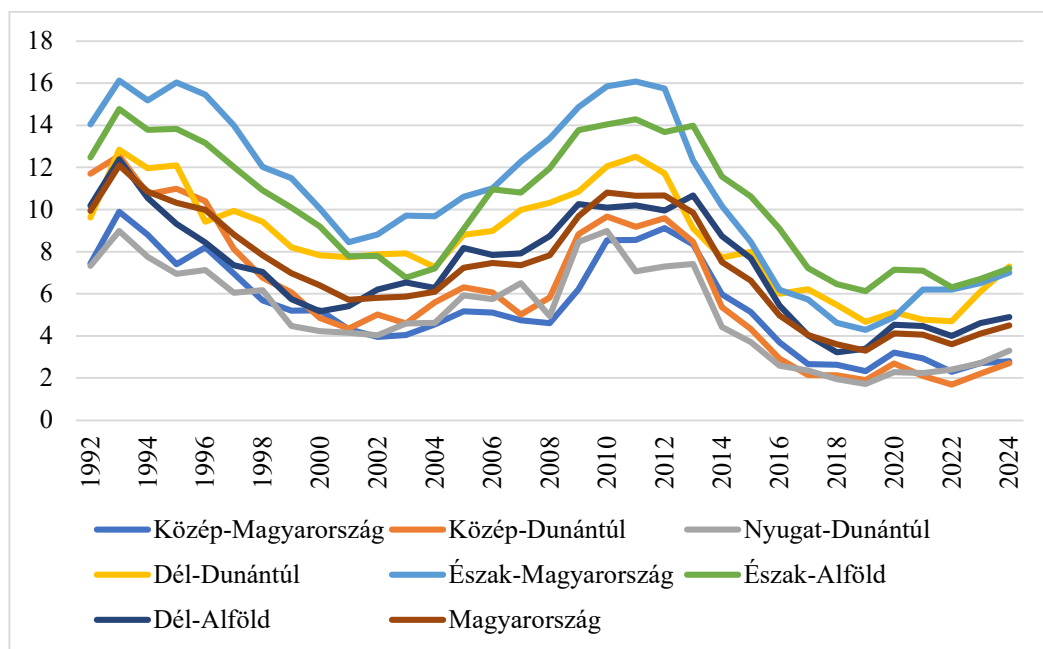
Forrás: Saját számítás KSH adatok alapján

3.2. A közfoglalkoztatás jellemzői a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében

A munkanélküliség kezelése mind a nemzetközi, mind a hazai közgazdasági és szociológiai szakirodalomban régóta kutatott témakör. A magyarországi periférikus térségekben, településeken, aprófalvakban fokozottan fennálló probléma a magas munkanélküliség és a gyenge humánerőforrás-potenciál. A munkanélküliek számára a központi vagy helyi kormányzat közpénzekből biztosít munkalehetőséget. Ennek bevett formája a segélyezés és a valódi munkavégzés között elhelyezkedő közfoglalkoztatás. A közfoglalkoztatás eredetileg a közösség érdekét szolgáló állami, önkormányzati feladatok, fejlesztések költségeinek munkával való megváltását szolgálta, a gyakorlatban

egyres településeken ez lett az egyetlen és tartós foglalkoztatási lehetőség. G. Fekete Éva kutatótársaival több kutatásában a közfoglalkoztatást és a vegyes gazdaság irányába való elmozdulási lehetőségeket vizsgálta rurális terekben. E fejezet célja a megismételt kérdőíves felmérés eredményeinek a bemutatása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, az azóta eltelt változások feltárása, elemzése (az első lekérdezés 2010. évben volt, majd az újabb adatfelvétel 2020-ban).

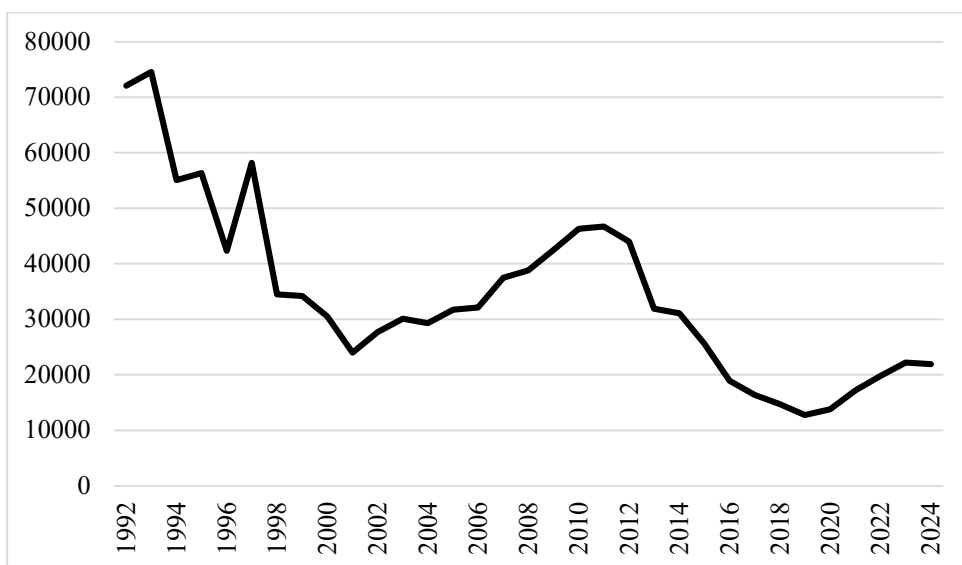
A 7. ábra a magyarországi munkanélküliségi ráta alakulását mutatja, amelyen jól érzékelhető a közfoglalkoztatási hatás is, hiszen a közfoglalkoztatott foglalkoztatottnak tekinthető, így a munkanélküliségi adatokat csökkentik.

7. ábra: Munkanélküliségi ráta (%) Magyarországon (1992-2024)

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

G. Fekete Éva kutatási terepe főleg az Észak-magyarországi régió, azon belül is a szívéhez közeli Cserehát és a csereháti aprófalvak voltak. Az Észak-magyarországi régióban az egymástól elszigetelten, de egyszerre futó regionális politikai és foglalkoztatáspolitikai kezelési mód nem váltotta be a reményeket a 2000-es évektől kezdődően. Nem hogy csökkent volna, de a növekvő ráfordítások mellett is tovább növekedett a más régióktól való lemaradás (Rechnitzer et al., 2004; Lengyel – Fenyővári, 2010). A vállalkozások foglalkoztató képességét sem sikerült javítani. A foglalkoztatottsági ráta az Észak-magyarországi régióban az országos átlag alá csökkent és a roma népességcsoportban a 15%-ot sem érte el. A munkaképes munkanélküliek segélyezése egyre nagyobb társadalmi elégedetlenséget váltott ki. A munkanélküliek számának változását Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 1992 és 2024 között a 8. ábra szemlélteti.

8. ábra: Munkanélküliek létszámának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében

Forrás: Saját szerkesztés KSH területi statisztikai adatok alapján

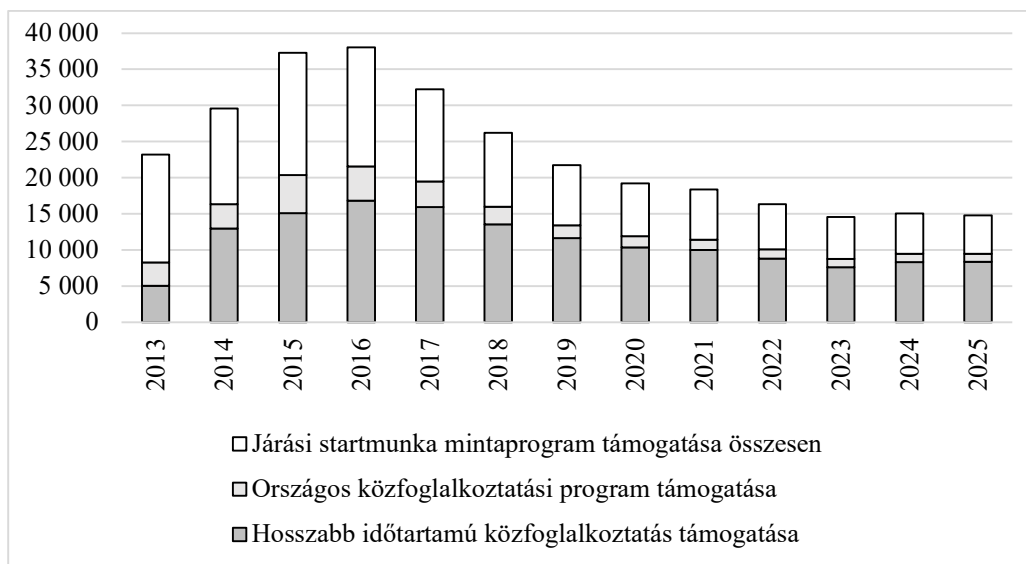
Ez alapján látható, hogy a rendszerváltás utáni nagyon magas munkanélküliségi létszám a 2000-es évek elejére mérséklődött, majd 2011 után előbb kismértékű, majd jelentős csökkenés vette kezdetét a vármegyében a munkanélküliek számát tekintve. Ezt követően is folyamatos volt a csökkenés: 2017-ben már csak 16.400, 2019-ben pedig 12.800 fő volt munkanélküli. A munkanélküliek számának ilyen feltűnő csökkenése a közfoglalkoztatási rendszer kiterjesztésével és a külföldi munkavállalással, valamint a válság utáni kilábalás idején a közfoglalkoztatásból való kiáramlással magyarázható (Koltai et al., 2018). A 2020-as adatok a COVID-19 járvány negatív hatásai miatt sokkal magasabbak lesznek az előző évekhez képest.

G. Fekete Éva szakmai vezetésével 2010-ben az „Önkormányzatok és civil szervezetek helyi foglalkoztatási kapacitásainak növelési lehetőségei” kutatás keretében kérdőíves felmérést végeztünk az Észak-magyarországi és Észak-alföldi régiókban, akkor összesen 100 település adataival dolgoztunk, amelyből 56 település Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található. A közfoglalkoztatás a régióban a kezdetektől jelen volt. A vizsgált települések 40%-ban már 1997 előtt is szerveztek közfoglalkoztatást, ám ennél valamivel több esetben csak 2000-től. A kutatás célja a munka világából kiszorultak foglalkoztathatóságáról alkotott helyzetkép ismertetése és a foglalkoztathatósági kapacitás felmérése települési szinten. A közfoglalkoztatást helyben szervező önkormányzatok látókörébe a foglalkoztatási feladatok elvégzésére is alkalmas civil szervezetek akkor még kis számban voltak jelen a térségben. A kérdőíves felmérésen túl települési szintű esettanulmányok is készültek, ennek keretén belül a meglévő civil szervezetek foglalkoztatási kapacitásait is elemeztük. Végül négy helyi foglalkoztatási modellt sikerült azonosítanunk:

- (1) Viszonylag erős foglalkoztató kapacitás az elsődleges munkaerőpiacon és ezt kiegészítő szerényebb közfoglalkoztatás (minél nagyobb volt egy település, annál valószínűbb volt ez a megoldás).

- (2) Magas vagy közepes kapacitás az elsődleges munkaerőpiacon és a közfoglalkoztatásban egyaránt. A kisebb népességszámú, de nagyobb munkanélküliségi rátával rendelkező településekre volt jellemző.
- (3) Gyenge foglalkoztató kapacitás az elsődleges munkaerőpiacon és erős, vagy közepes közfoglalkoztatás, a magas munkanélküliséggel élő, főként kistelepülésekre volt jellemző.
- (4) Gyenge foglalkoztató kapacitás az elsődleges munkaerőpiacon és gyenge közfoglalkoztatási kapacitás, a közepes méretű és nagyobb munkanélküliséggel rendelkező településeken volt ez gyakori (G. Fekete et al., 2011).

A 9. ábra a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében közfoglalkoztatotként dolgozók létszám adatait tartalmazza. A vármegyei tendencia teljes mértékben megegyezik az országos tendenciával.

9. ábra: Közfoglalkoztatottak létszámának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 2013-2025 között (fő)

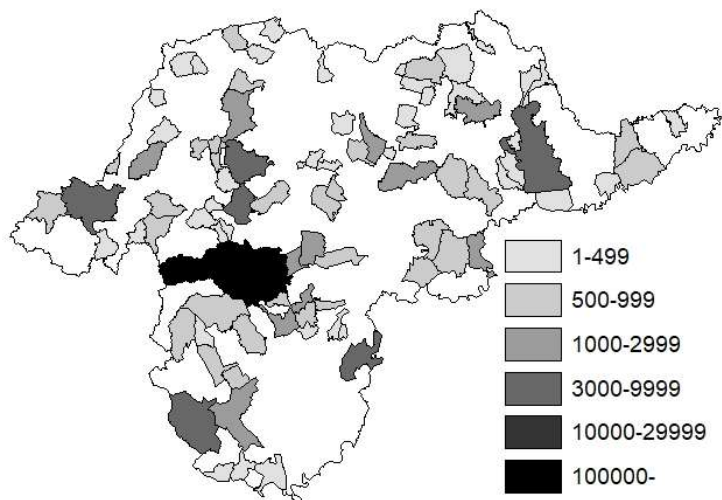
Forrás: <http://kozfoglalkoztatas.bm.hu/> alapján saját szerkesztés

3.2.1. Módszertan és a kérdőíves felmérés eredményeinek ismertetése

A fejezet célja a G. Fekete Éva által vezetett kutatás keretében 2010-ben készült közfoglalkoztatási helyzetképpel kapcsolatos kérdőíves felmérés megismétlése Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye településein 2020-ban és az azóta eltelt változások feltárása, elemzése. Mivel aktívan részt vettem a 2010. évi kutatásban (annak főbb eredményeit a későbbi fejezetekben ismertetem), a kérdőívek feldolgozásában, úgy döntöttem, hogy egy ismétlő felmérés méltó emlékezés Éva munkásságára és talán új eredmények ismertetésére is. Kíváncsi voltam arra, hogy 10 év elteltével a közfoglalkoztatási rendszerben bekövetkezett változások a rurális településeken, aprófalvakban okoztak-e jelentős elmozdulást a munkaerőpiaci problémák kezelésében.

Úgy döntöttem, hogy 10 év elteltével érdemes lenne megnézni, hogy milyen változások mentek végbe azóta a településeken a közfoglalkoztatást illetően. Így ezúttal csak Borsod-

Abaúj-Zemplén vármegye önkormányzatait kerestem meg és kértem a segítségüket a kérdőíves felmérésben való részvételre. (Ugyanazt a kérdőívet használtam, mint a 10 évvel ezelőtti kutatásban. A kérdőívet eljuttattam a vármegyében található összes település önkormányzatára, de csak 43 településről érkezett értékelhető válasz.) A 10. ábrán látható a 2010. és 2020. évi kutatás valamelyikében választ adó települések a legfrissebb népességadatok alapján kategorizálva. A válaszadók között többnyire aprófalvakat, kisebb községeket találunk, de néhány nagyváros is kitöltötte a kérdőívet. A települési kategóriáknál a G. Fekete Éva által alkalmazott beosztást használtam én is az összehasonlíthatóság kedvéért.

10. ábra: A 2010. évi és 2020. évi kérdőíves felmérésben részt vett települések a település méretek alapján kategorizálva

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján

Sajnos nem minden esetben válaszoltak ugyanazok a települések, de mivel nem települési szintű összehasonlításra törekedtem, hanem vármegyei szintűre, így ettől eltekintettem és minden beérkezett választ feldolgoztam az adatok tisztítása után. A kis elemszámú minta miatt az eredményeket fenntartásokkal kell kezelni, ugyanakkor a térség főbb közfoglalkoztatási mintázatát jól ábrázolja.

2. táblázat: A kérdőíves felmérésben bevont települések száma (db) a 2019. évi lakosságszámok alapján

	1-499	500-999	1.000-2.999	3.000-9.999	10.000-29.999	30.000-99.999	100.000-	Összesen
2010. évi felmérés	10	12	20	7	6	0	1	56
2020. évi felmérés	12	9	13	7	2	0	0	43

Forrás: Saját szerkesztés

A 2010. évi minta a térség településhálózati szerkezetéhez képest a nagyobb települések irányába torzít (2. táblázat). Az aprófalvakból létszamarányukhoz képest csak fele annyit,

a közepes falvakból létszámarányuknak megfelelő számú és a nagyobb településekből létszámarányuk kétszeresének megfelelő számú települést válogattunk be a lekérdezés mintájába.

A foglalkoztathatóság megítélése a településméret szerint némiképp változik (3. táblázat). (A kérdőívben szereplő kérdés: „Milyen a munkanélküliek munkavégző képessége az Ön településén? Értékelje 1-től 4-ig, ahol 1: leggyengébb, 4: legerősebb.”) A leginkább szembetűnő a nagyvárosok kritikusabb véleménye: a foglalkoztathatóság mértékét minden szempont alapján alacsonyabbnak, a megbízhatóság és hozzáállás hiányát pedig súlyosabbnak ítélték meg 2010-ben, mint a kisebb településeken. Ugyanakkor a munkaerő fejleszthetőségében való bizodalomuk erősebbnek bizonyult. A kisebb településeken minden szempont alapján magasabb arányban tartják foglalkoztathatónak a munkanélkülieket. Különösen az egészségi állapotot tekintve optimistábbak. A munkaerő hozzáállásának, megbízhatóságának megítélése a 3-10 ezer lakos közötti településeken nagyobbban tekinthető. 2010-ben a munkatapasztalatot (3,18) követően a munkához való hozzáállás (2,68) kapta a legmagasabb pontot. 2020-ra ez a vélemény annyiban változott, hogy összességében az egészségi állapot (2,51), majd a megbízhatóság kapta a legmagasabb átlagos pontot (2,30), vagyis átrendeződött 10 év alatt a munkanélküliek foglalkoztathatóságának az értékelése. A friss felmérésben sokkal alacsonyabb pontokat adtak minden szempontra. Az aprófalvak és a nagyobb települések esetében más értékrend és fontossági sorrend alakult ki.

3. táblázat: A válaszadó települések átlagos pontértékei a munkanélküliek foglalkoztathatóságára vonatkozóan település méret szerint

Település kategória	Egészségi állapot	Iskolai végzettség	Munka-tapasztalat	Megbíz-hatóság	Munkához való hozzáállás
2010. évi felmérés					
10 -499	2,10	2,00	2,60	2,20	2,90
500-999	2,17	2,42	2,58	2,25	2,58
1.000-2.999	2,20	2,50	2,45	2,30	2,55
3.000-9.999	2,00	2,71	2,43	2,14	2,71
10.000-29.999	2,17	3,00	2,67	2,33	2,67
30.000-99.9999	na	na	na	na	na
100.000-	4,00	2,00	3,00	3,00	4,00
átlag	2,18	2,46	3,18	2,27	2,68
2020. évi felmérés					
10 -499	2,50	2,25	2,17	2,42	2,50
500-999	2,78	1,67	2,11	2,33	2,33
1.000-2.999	2,31	2,00	2,00	2,08	1,85
3.000-9.999	2,43	1,86	1,86	2,29	2,00
10.000-29.999	3,00	1,50	2,50	3,00	3,50
30.000-99.9999	na	na	na	na	na
100.000-	na	na	na	na	na
átlag	2,51	1,95	2,07	2,30	2,23

Forrás: Saját szerkesztés

A közfoglalkoztatás a vármegyében annak elindulásától, azaz a kezdetektől jelen van. (A kérdőívben szereplő kérdés: „Mióta működik közfoglalkoztatás a településen?”) A vizsgált települések 54%-ban már 1997 előtt is szerveztek közfoglalkoztatást, ám ennél valamivel több esetben csak a 2000 utáni évektől emlékeznek a közfoglalkoztatás indulására. Sem a településméret, sem a települési fejlettség nem befolyásolta a helyi közfoglalkoztatás indulásának időpontját, ám a kisebb és fejletlenebb, valamint a nagyobb és fejlettebb településeken inkább jellemző a későbbi kezdés. A közepes méretű és fejlettségű településeken inkább hamarabb indították a közfoglalkoztatási programokat. A 2010. évi felmérésben részt vett települések jellemzően 1997 előtt indították a közfoglalkoztatást, míg a 2020. évi felmérésben részt vettek 2000 után indították nagyobb arányban. Az aprófalvak és 3.000 fő alatti települések esetében a 2008. évi gazdasági válság után növekedett meg a közfoglalkoztatási programokba való belépés kezdő éve. A közfoglalkoztatási rendszer változása tette lehetővé, sőt támogatta a periférikus térségekben, az aprófalvakban a szélesebb körű részvételt. Ezekben a térségekben a helyi fejlesztések sokszor egyedüli forrása a közfoglalkoztatás, különösen igaz ez a startmunka-mintaprogram településeire, ahol a helyi fejlesztésekhez olcsó és biztos munkaerő áll rendelkezésre ebben a formában (Várad, 2016).

A közfoglalkoztatás kiterjedtsége a települési méretek és a települési fejlettség szerint is egyértelmű lejtőt rajzol ki (4. táblázat). (Kérdőívben szereplő kérdés: „Átlagosan évente hány embert foglalkoztattak eddig?”)

4. táblázat: A megkérdezett településeken a közfoglalkoztatásba bevontak népességen belüli aránya (%) település méret szerint

Település méret	10,01-20,10	5,01-10,00	2,51-5,00	1,01-2,50	1% alatt
2010. évi felmérés					
10-499	40,00	10,00	50,00	0,00	0,00
500-999	8,33	8,33	41,67	33,33	8,33
1.000-2.999	0,00	20,00	25,00	30,00	25,00
3.000-9.999	0,00	0,00	42,86	57,14	0,00
10.000-29.999	0,00	0,00	16,67	33,33	50,00
30.000-99.999	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100.000-	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
Végösszeg	8,93	10,71	33,93	28,57	17,86
2020. évi felmérés					
10-499	16,67	58,33	25,00	0,00	0,00
500-999	22,22	11,11	33,33	33,33	0,00
1.000-2.999	15,38	46,15	38,46	0,00	0,00
3.000-9.999	14,29	14,29	14,29	28,57	28,57
10.000-29.999	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
30.000-99.999	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100.000-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Végösszeg	16,28	34,88	27,91	11,63	9,30

Forrás: Saját szerkesztés

A legkisebb településeken akár a népesség több mint 10%-a is érintett lehet a közfoglalkoztatásban a Belügyminisztérium közfoglalkoztatási adatbázisa alapján. 2010-ben a települések mérete alapján az aprófalvak 40%-a 10-20% közötti közfoglalkoztatottal rendelkezett a népességhez viszonyítva. Háromhutan 30,3% a közfoglalkoztatottak aránya a népességhez képest, Regécen 14%, Füzérkomlóson 13,4%, Lácacséken 11,7%. Míg a nagyobb és fejlettebb települések népességének csak alig 1%-a érintett. A 3.000 fő alatti településekre inkább jellemző volt, hogy a közfoglalkoztatottak létszáma a népesség 2,5-5,0%-a között mozogott mindkét vizsgálati évben (Forró 2,4%, Halmaj 3,1%, Kisgyőr 3%, Tibolddaróc 1,7%). A 3.000 fő feletti településeken kisebb mértékben alkalmaznak közfoglalkoztatottakat, volt olyan település, ahol a népesség alig 1%-a volt érintett 2020-ban (Tokaj 0,97%, Nyékládháza 0,5%). A közfoglalkoztatottak létszáma nagy mértékben függ attól, hogy az adott település START mintaprogram települése-e vagy mekkora az átlagos munkanélküliség a településen, milyen a gazdasági-társadalmi háttér.

Megkérdeztük, hogy a felmérést megelőző évben átlagosan hány fő szellemi és fizikai munkakörben alkalmazott közfoglalkoztatott volt az adott településen. A válaszok alapján az aprófalvakban fele annyi közfoglalkoztatottat alkalmaztak átlagosan a 2020. évi felmérésben (17,53 fő), mint 10 évvel korábban (34,50 fő). Ennek oka, hogy a kormányzat tudatosan egyre kevesebb támogatást ad közfoglalkoztatásra és nem ugyanazok a települések adtak választ a felmérés két időpontjában. A 2020. évi felmérés összesítve is sokkal kevesebb közfoglalkoztatottat mutat, ami a munkaerőhiánynak, a koronavírust megelőző viszonylag stabil munkaerőpiacnak és a javuló gazdasági teljesítménynek köszönhető, továbbá annak, hogy a kormányzat a munkaerőpiacra történő kilépést szorgalmazta a közfoglalkoztatotti létszám és támogatás folyamatos csökkentésével. Jellemzően a fizikai munkakörökben alkalmazzák a közfoglalkoztatottakat nagyobb mértékben és elenyésző a szellemi munkakörben dolgozók létszáma.

Megvizsgáltuk a közfoglalkoztatás hosszát (5. táblázat) (Kérdőívben szereplő kérdés: „Átlagosan hány hónapig alkalmazzák az egyes személyeket közfoglalkoztatottként?”) A 2010. évi felmérés alapján az aprófalvak 30%-a 4-6 hónap között vagy 10-12 hónap között alkalmazza a közfoglalkoztatottakat. Addig 10 évvel később az összes településkategória alapján elmondható, hogy a közfoglalkoztatás átlagos hossza 10-12 hónap közé esik, ami még mindig nem mondható sem hosszúnak, sem tartósnak, erre a megállapításra jutott Cseres-Gergely és Molnár is (Cseres-Gergely – Molnár, 2014b). Érdeemes megemlíteni, hogy a START program keretében az arra érdemeseket gyakran tartósabban foglalkoztatták, a korábbi 3-5 hónap helyett 10-12 hónapra is (ugyanerre a megállapításra jutott Váradi 2015. évi tanulmányában). Megkérdeztük, hogy tesznek-e a valamit a települések a közfoglalkoztatottak foglalkoztathatóságának növelésére, a települések több mint 50%-a az általános iskola befejezését támogatja, valamint szakmai képzéseket is szerveznek. A települések egyharmada mentális gondozással is segíti a közfoglalkoztatottjait, többnyire azok a települések, ahol magasabb a roma lakosok aránya.

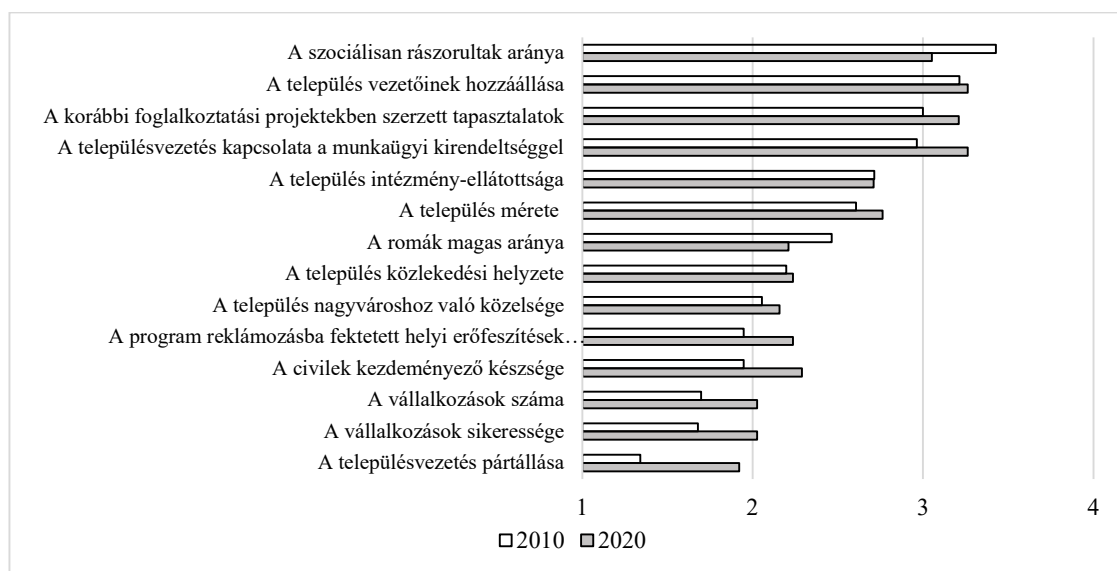
5. táblázat: Közfoglalkoztatásba bevontak átlagos foglalkoztatási idejének megoszlása (%) település méret szerint

Település méret	< 1 hónap	1-3 hónap	4-6 hónap	7-9 hónap	10-12 hónap	>12 hónap
2010. évi felmérés						
10-499	0,00	0,00	30,00	10,00	30,00	30,00
500-999	0,00	0,00	8,33	25,00	50,00	16,67
1.000-2.999	0,00	0,00	5,00	25,00	40,00	30,00
3.000-9.999	0,00	14,29	28,57	14,29	14,29	28,57
10.000-29.999	0,00	0,00	16,67	0,00	50,00	33,33
30.000-99.999	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100.000-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
Végösszeg	0,00	1,79	14,29	17,86	37,50	28,57
2020. évi felmérés						
10-499	0,00	0,00	8,33	0,00	58,33	33,33
500-999	0,00	0,00	11,11	11,11	66,67	11,11
1.000-2.999	0,00	7,69	0,00	38,46	46,15	7,69
3.000-9.999	0,00	0,00	0,00	14,29	57,14	28,57
10.000-29.999	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00
30.000-99.999	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
100.000-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Végösszeg	0,00	2,33	4,65	16,28	58,14	18,60

Forrás: Saját szerkesztés

Feltettük kérdésként, hogy „Van-e tudomásuk arról, hogy a közfoglalkoztatásban részt vevők milyen mértékben jutottak vissza a munkaerőpiacra és tértek vissza a közfoglalkoztatásba az előző években?” Erre a kérdésre a régi felmérés alapján az alábbi összesített válaszok születtek: a települések 46,4%-nak nincs tudomása arról, hogy mekkora arányban jutottak vissza az elsődleges munkaerőpiacra (valószínűleg a közfoglalkoztatásban maradtak az egyének, mivel más lehetőség nincs a kisebb településeken). A települések 21,2%-a azt mondta, hogy nincs tudomásunk erről, de valószínűleg a korábbi közfoglalkoztatottaknak kevesebb, mint a fele visszatért az elsődleges munkaerőpiacra. További 32,1% úgy válaszolt, hogy van tudomásunk arról, hogy a korábbi közfoglalkoztatottak több mint 50%-a visszatért az elsődleges munkaerőpiacra. Meglepő módon az 1000 fő alatti településeken volt a leginkább jellemző az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérés. A megismételt felmérésben 10 évvel később a megkérdezett települések 36,8%-a mondta azt, hogy valószínű tartósan közfoglalkoztatottként dolgoznak az alanyok, 31,6% szerint kevesebb, mint a felük visszatért az elsődleges munkaerőpiacra és további 31,6% tudja, hogy a településen korábban közfoglalkoztatásban dolgozók több mint fele visszatért az elsődleges munkaerőpiacra. Jellemzően a 3000 fő alatti településeken tértek vissza nagyobb arányban az elsődleges munkaerőpiacra a korábbi közfoglalkoztatottak.

A 2010. évi felmérésben az „Út a munkához” programban való szereplés tapasztalatai alapján kiemeleték a helyi önkormányzatok közfoglalkoztatási tevékenysége sikerének feltételeit, majd a 2020. évi felmérésben ugyazokat a szempontokat szerepeltetve a közfoglalkoztatás sikerességét értékelték (11. ábra).

11. ábra: A közfoglalkoztatás sikerének értékelése (1-4-ig terjedő Likert skálán)

Forrás: Saját szerkesztés

Eszerint a siker legalapvetőbb feltétele a közfoglalkoztatás szervezésében szerzett tapasztalat volt 2010-ben, amely a 10 évvel későbbi felmérésben a második helyre visszaesett. Ezt követi a szociálisan rászoruló aránya és a település intézményellátottsága, azaz, hogy legyen kikből válogatni (erre utal még a településméret és a romák magas arányának viszonylag hangsúlyosabb kiemelése is) és legyen hol számukra munkát adni. Meghatározó feltétel még a település vezetőinek hozzáállása és a munkaügyi szervekkel való intenzív kapcsolat. Az „Út a munkához” program során a helyi foglalkoztatásban kialakult, ill. tovább erősített önkormányzat-központúságot tükrözi, hogy a megkérdezettek sem a civil szervezetek, sem a vállalkozások aktivitását nem sorolták a közfoglalkoztatási program legfontosabb sikertényezői közé. A 10 évvel későbbi felmérésben magasabbra értékelték a tényezőket a települések és a fontossági sorrendben csak kismértékű eltérés volt megfigyelhető. A korábbiakhoz képest hangsúlyosabbá vált a települési önkormányzat és a munkaügyi központ közötti kapcsolat megléte és szorosság.

Kíváncsiak voltunk az önkormányzatok saját véleményére a közfoglalkoztatási programjuk sikerességét, innovativitását hogyan látják (nyitott kérdésként fogalmaztuk meg a 2020. évi felmérésben). Több település említette, hogy START programban mezőgazdasági tevékenységeket látnak el közfoglalkoztatottakkal, ugyanis azon túl, hogy a megtermelt zöldségekkel és gyümölcsökkel valódi értékteremtés folyik, a település számára ezek értékesítéséből keveske bevételre is szert lehet tenni, ezt kiemelte Váradi (2015) is.

Alsóregmec: „Megélhetést biztosít a rászoruló számára és értékteremtő munkát végeznek.” Girincs: „2012-ben térkő készíttéssel kezdtük meg a munkát, majd utcabútorokat készíttünk és azok folyamatos karbantartását is elvégezzük.” A község 2018-ban Start Plusz díjat kapott, a díjjal járó tíz millió forint összegű támogatást a program továbbfejlesztésre fordították 2019-ben is folytatták a szabadidős bútorok készítését. A filagóriákat, padokat, szemeteseket, virágládákat a település közterületein

hasznosítják (kozfoglalkoztataskormany.hu). Prügyön a közfoglalkoztatás jól átgondoltan és innovatívan működik: „Településünk a közfoglalkoztatás szinte minden lehetőségét kiaknázza. Magas munkanélküliség miatt a rászorultak lehetőséghez jutnak, segélyezés helyett munkabért kapnak, amely jólétet nem biztosít viszont az alacsony bérezés ösztönző lehet, hogy ne a közmunka jelentsen hosszan tartó megoldást a megélhetésre. Önkormányzat szempontjából költségcsökkentő és értékteremtő tevékenységet végzünk. Mezőgazdasággal is foglalkozunk. Vízvezetők saját készítésű mederlappal bélelünk, térkövet gyártunk, melyet parkolók és járdát építésére használunk.” Több településen (Gibárt, Gönc, Mezőzombor, Mikóháza, Sajólad) is elmondták, hogy „megélhetést biztosít a közfoglalkoztatottaknak és épül, szépül a település.”

Néhány településen a továbblépés felé is elmozdultak és szociális szövetkezetet hoztak létre, ilyen Garadna és Trizs települése is: „2011. óta folyamatosan két fő programra épülnek a tevékenységeink. Mezőgazdasági tevékenységek (növénytermesztés és állattartás), illetve település karbantartási és szépítési programjai. 2013-tól szociális szövetkezet működik, ahova azokat az embereket emeljük be, akik önállóan is képesek dolgozni. Ők a húzóerők. A rendszerbe került fiataloknak maximálisan segítünk abban, hogy minél hamarabb kikerüljenek a normál munkaerőpiacra. A fizikailag és pszichésen leépült dolgozóinknak állandó segítséget nyújtunk, a mindennapi ügyeik intézésében.” (Garadna). Trizs: „Az előző években végzett programok után szociális szövetkezetbe sikerült átemelni a tevékenységet és a foglalkoztatottakat. Jelenleg kevés fővel kis program fut már csak.”

A 2020. évi kutatás után arra a megállapításra jutottam, hogy 10 év elteltével és a közfoglalkoztatás jelentős átalakításával is csak néhány kiemelkedő jó gyakorlat (Hernádszentandrás, Boldva, Trizs) azonosítható, ahol a közfoglalkoztatáson túlmutató szemléletre alapozott társadalmi vállalkozási tevékenység folyik. Az aprófalvakban élők számára a közfoglalkoztatásban való részvétel továbbra is fontos, hiszen egy biztos megoldást jelent alacsony bérezéssel, de a segélytől való eltávolodó szemlélettel. A közfoglalkoztatás munkára nevelő funkciója a következő generáció számára bír valódi jelentőséggel, hiszen, ha a szülőktől azt látják, hogy dolgozni járnak, feltehetően más megélhetési stratégiára rendezkednek be a fiatalok is. Összességében a közfoglalkoztatás vegyes megítélése ellenére a borsod vármegyei települések számára egy fontos és jó lehetőség, de sajnos nem elég a munkaerőpiaci gondok tartós megoldásához.

3.2.2. Következtetések

A közfoglalkoztatottak munkaerőpiacra való visszasegítése hosszú folyamat, hiszen egy részük évek óta inaktív, ráadásul többféle problémával és esélyhátránnyal rendelkezik. Az eredmények eléréséhez ebben a sokszereplős modellben mindenkinek meg van a maga feladata, a különböző szervezetek és az önkormányzatok innovativitása kulcsfontosságú, hiszen, ha a közfoglalkoztatott valóban értékteremtő tevékenységet végez, akkor az az önbecsülését is növelheti. A közfoglalkoztatottak által elvégzett munka típusának szezonális szintén fennálló probléma az önkormányzatoknál, melynek kezelése megint csak egy másabb szemléletet igényel. A 10 évvel később megismételt kérdőíves felmérés hozott változásokat a 2010. évi felméréshez képest. Az aprófalvak és periférikus települések helyzete jelentős mértékben nem javult és továbbra is számukra a legégetőbb kérdés a magas munkanélküliség megoldása és kezelése. Úgy vélem, hogy az aprófalvak

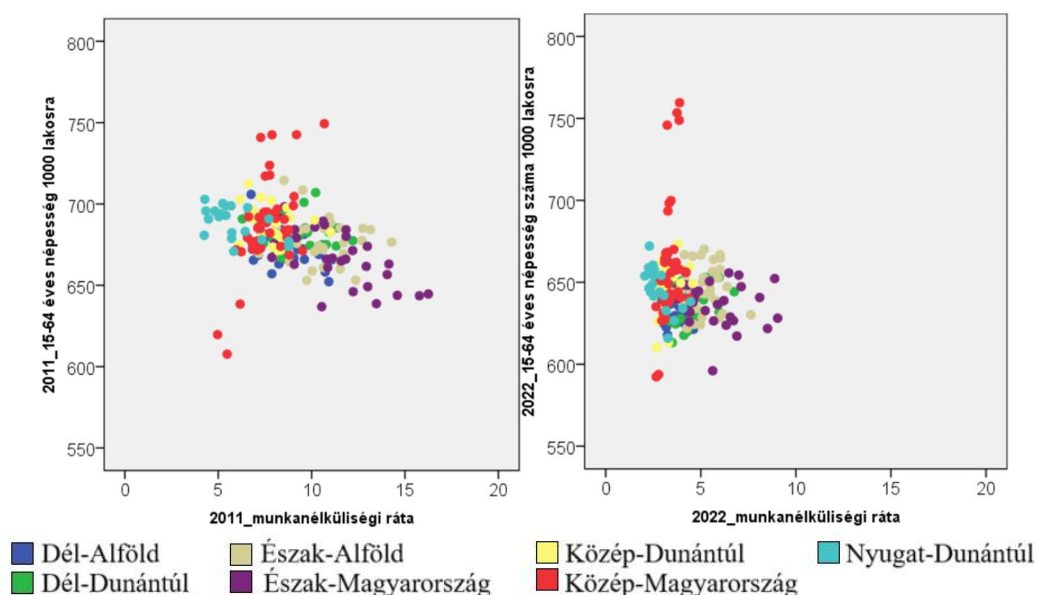
munkaerőpiaci problémáinak a kezeléséhez szükséges az innovatív, újszerű szemlélet a település vezetése részéről, de ez csak azokban a településekben valósítható meg, ahol még él fiatal, tenni akaró és cselekvésre képes lakos.

A hazai foglalkoztatáspolitikát a munkahelyek paradigmáján alapul, azaz a központban a klasszikus bér munka és a munkahelyek számának bővítése áll. A globális trendek alapján a bér munka típusú munkahelyek és a munkaképes népesség száma közötti tartós egyensúlybomlásra kell számítani. A munka társadalomszervező funkcióját kellene a jövőben jobban kiemelni és a munkahely-központúság felől a munka-központúság vagy jövedelem-központúság felé kell még jobban fordulni. Ez a lemaradó, rurális térségben, így az Észak-magyarországi régióban sürgető lenne, természetesen figyelembe véve, hogy a rendelkezésre álló munkaerő tartalék csak korlátozottan, illetve csak fejlesztéssel alkalmas a teendők ellátására. A kutatás eredményei alátámasztják G. Fekete Éva megállapítását, miszerint a tartósan magas munkanélküliséggel küzdő, alacsony vállalkozási potenciájú területeken a vegyes foglalkoztatási és jövedelemszerzési modellek felépítése hozhat megoldást (G. Fekete et al. 2011), továbbá a területileg differenciált foglalkoztatáspolitikát. Doktori kutatásaim során, még 2013-ban javaslatokat tettem a regionális szintű, területileg differenciált foglalkoztatáspolitikát kiépítésére, sajnos az azóta eltelt időszak alatt nem történt előrelépés, a hazai foglalkoztatáspolitikát továbbra is országos fókuszú. A vegyes gazdaságra és a területileg differenciált foglalkoztatáspolitikára való átállás, az egyes jövedelemszerzési formák összehangolása változásokat, valamint szemléletváltást igényel a helyi munkaerőpiac minden szereplőjétől a jövőben (Lipták, 2020).

3.3. A járások pozíciója a gazdasági válság időszakában

A 2008. évi gazdasági válságot követően a magyar munkaerőpiac a 2010-es évek közepére stabilizálódott, viszonylag alacsony munkanélküliségi rátával, de még mindig jelentős regionális különbségekkel. A fennálló regionális különbségek az Európai Unió csatlakozása ellenére sem csökkentek jelentősen sem gazdasági, sem társadalmi szempontból. A magyarországi fejlesztéspolitika, területpolitika és foglalkoztatáspolitikai céljai között mindig szerepel a régiók konvergenciájának erősítése, a hátrányos térségek felzárkóztatása és az új munkahelyek teremtése. Sajnos a leszakadó térségek továbbra is leszakadó kategóriába tartoznak és a munkahelyteremtések is jellemzően a fejlett centrum térségeket érintik. A koronavírus-járvány 2020-2021 között hirtelen és érzékelhető módon megváltoztatta a munkaerőpiac állapotát a turizmus és a vendéglátási területen, a korábbi válság az építőipari és járműipari szektorra is érintette). A következőkben a 2011. évi és a 2022. évi népszámlálási adatok alapján végzett a szerző összehasonlítást a regionális különbségeket vizsgálva.

A. A munkanélküliségi ráta jelentősen csökkent a két népszámlálási időszak között. COVID-19 válságot követően stabil munkanélküliségi állapot jellemezte az országot.

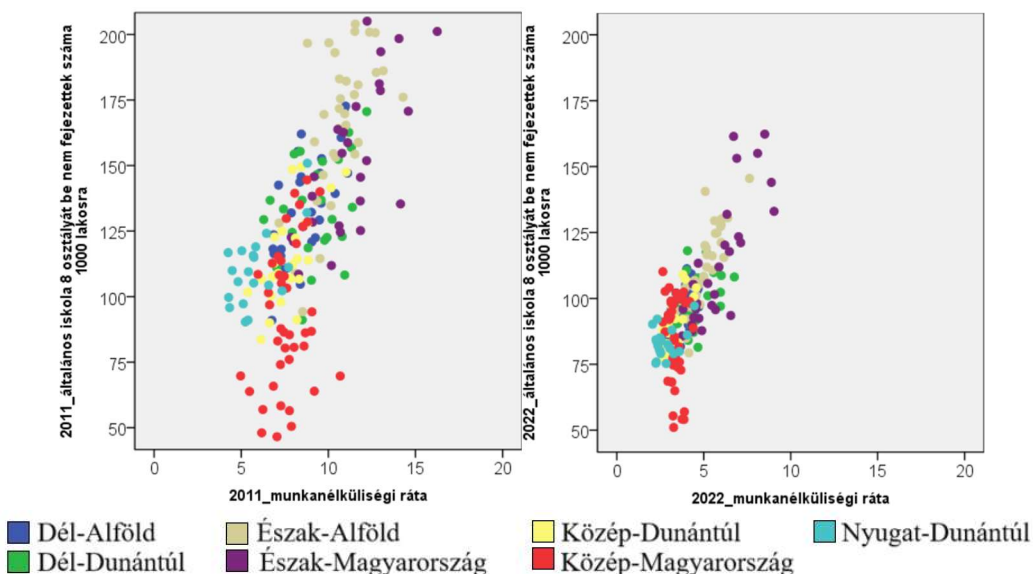

12. ábra: A járások pozícionálása (munkanélküliségi ráta és a 15-64 éves népesség)

Forrás: Saját szerkesztés KSH népszámlálási adatai alapján

Magyarország népességszáma az elmúlt 11 évben jelentősen csökkent, a 15-64 éves munkaképes korú népesség esetében a járások sokkal zártabb halmazt alkottak 2022-re (12. ábra). A munkanélküliségi ráta 2011-ben bizonyos járások (Gönci, Encsi) esetében a 15-16%-ot is elérte, ami a szigorú foglalkoztatáspolitikai intézkedéseknek és az új munkahelyteremtéseknek köszönhetően 2022-re 9,04%-ra csökkent (Ózdi járás).

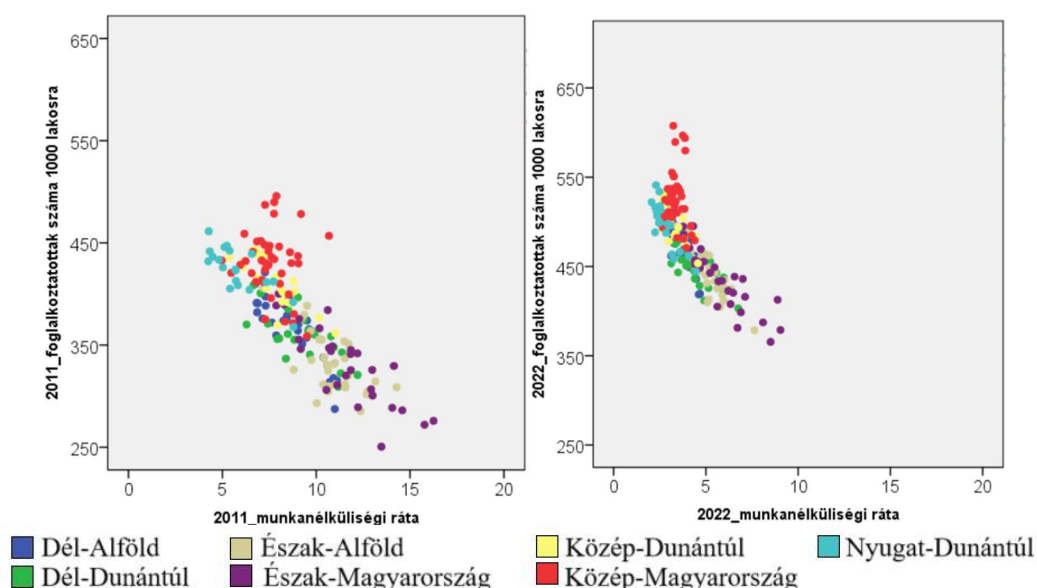
B. Az alacsony iskolai végzettség a hátrányos helyzetű térségekben jelentősen nem javult az elmúlt 11 évben.

**13. ábra: A járáskok pozícionálása
(a munkanélküliségi ráta és az általános iskola 8 osztályát be nem fejezettek)**

Az alacsony iskolai végzettség, a 8 általánost be nem fejezettek száma 1000 lakosra vonatkoztatva az elmúlt 11 évben jelentősen nem javult, amely az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régió tartós problémája (13. ábra). Országosan a legmagasabb értékek 2011-ben a Cigándi (218 fő 1000 lakosra vonatkoztatva), az Encsi (214) és az Edelényi járásban (204) voltak. 2022-re javult a mutatószám értéke, az országos maximum már „csak” 162 fő volt 1000 lakosból (Encsi járás), 161 fő az Edelényi járásból és 155 fő a Cigándi járásból, akik a 8 általános iskolát sem fejezték be. Az írni-olvasni nem tudás ezekben a térségekben sajnos létező probléma és a többgenerációs munkátlanság nem segíti a tanulási motivációt sem, főleg az aprófalvas térszerkezetű, roma lakosokkal nagyobb arányban rendelkező járásokban. Erre a következtetésre jutott Kocziszky – Szendi (2021) tanulmányában, a humán tényezők (iskolázottság, foglalkoztatottság) esetében kiemelkedően fontos szerepe van az értékrendnek. A statisztikák azt igazolják, hogy azokban a térségekben, ahol alacsony volt az iskolázottság ott az elmúlt években alacsony maradt a komplex fejlettségi mutató, érdemi pozitív változással rövid távon sem lehetett számolni. A kitörési pont sokak számára a közfoglalkoztatásban kimerül. A szerző véleménye szerint a munkanélküliségi probléma tartós megoldása az oktatás és a képzés lenne hosszabb távon várható eredményekkel.

C. A munkanélküliségi ráta és a foglalkoztatottak létszámának az alakulása jól szimbolizálja az létrejött új munkahelyek számosságát és a járások esetében a konvergenciát.

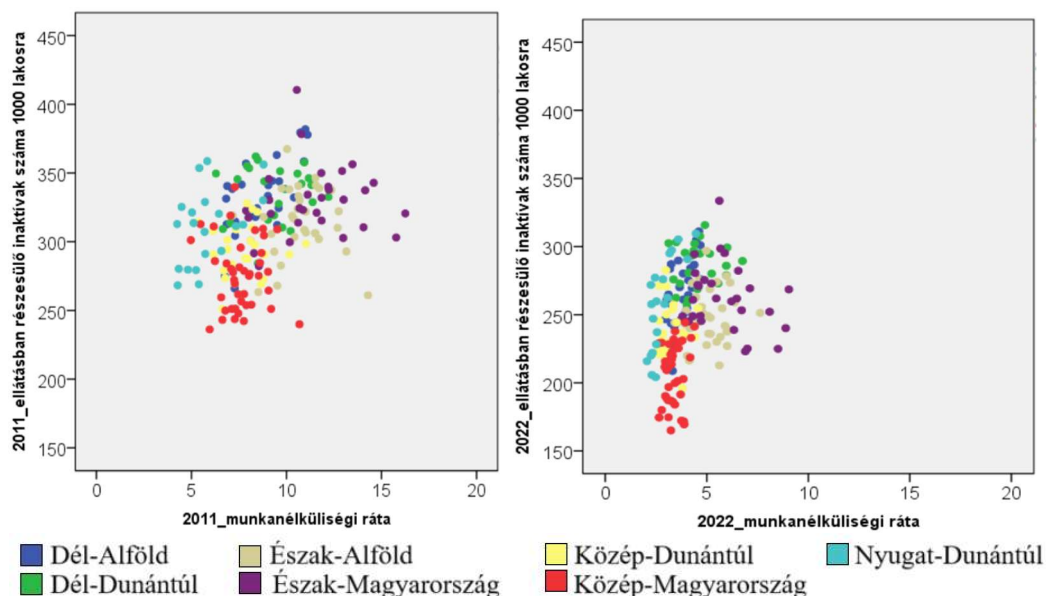

**14. ábra: A járások pozícionálása
(a munkanélküliségi ráta és a foglalkoztatottak száma 1000 lakosra vonatkoztatva)**

Forrás: Saját szerkesztés KSH népszámlálási adatai alapján

Az 1000 lakosra számított foglalkoztatottak száma a főváros egyes kerületeiben volt a legmagasabb mindkét népszámlálási évben (496 fő és 607 fő) (14. ábra). A legalacsonyabb értéket 2011-ben a Cigándi járásban (251) fő, majd 2022-ben az Encsi járásban (365 fő) mérték. A foglalkoztatottak számának változása a munkanélküliségi ráta függvényében jól mutatja a járások konvergenciáját és összerendeződését, a területi különbségek mérséklődése tapasztalható, amely a gazdaság kiegyensúlyozottabb működését mutatja. Ennek a folyamatnak az okai összetettek, a főváros térségében a versenyképesség miatt egyre több új munkahely jött létre, jobb az infrastrukturális adottságok, amelyek vonzzák a munkaerőt ebbe a régióba. Ezzel párhuzamosan az elmaradott járásokban magasabb a munkanélküliség, kevés a beruházás, és jellemzőbb az elvándorlás, ez mind csökkenti a foglalkoztatottsági arányt (Kiss & Orosz, 2024). Az elmúlt években több hazai és uniós program irányult a leszakadó térségek felzárkóztatására, ezek hozzájárultak a munkanélküliségi ráta csökkenéséhez és a foglalkoztatottság növekedéséhez.

D. Az ellátásban részesülő gazdaságilag inaktívak száma 1000 lakosra vonatkoztatva jelentősen csökkent az elmúlt években.

15. ábra: A járások pozícionálása (a munkanélküliségi ráta és az ellátásban részesülő inaktívak száma 1000 lakosra vonatkoztatva)

Forrás: Saját szerkesztés KSH népszámlálási adatai alapján

Mindkét népszámláláskor az Észak-magyarországi régióban található Pétervársárai járásban volt a legmagasabb az ellátásban részesülő inaktívak száma 1000 lakosra, 2011-ben 410 fő, 2022-ben 334 fő volt (15. ábra). Szintén magas volt a Cigándi, Encsi és Edelényi járásokban is az ellátásban részesülő inaktívak száma. A helyzet 2022-re kissé rendeződött, az összes járás esetében érzékelhető egy összerendeződés, kevesebb a kiugró érték. A hazai munkaerőpiac egyik máig megoldatlan témaköre a gazdaságilag inaktívak visszaintegrálása a munkaerőpiacra, természetesen azoknál, akiknél még erre lehetőség van (nem tanuló és nem dolgozó fiatalok körében).

3.4. Közfoglalkoztatás a magyarországi aprófalvakban

Jelen fejezet célja a hazai közfoglalkoztatási program mélyebb szintű elemzése az aprófalvak fejlesztésében betöltött szerepük szerint, valamint az önkormányzatok által alkalmazott szociális szövetkezeti jó gyakorlatok, sikeres közfoglalkoztatási programok feltérképezése.

Az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. A közfoglalkoztatási program lehet teljeskörű megoldás az aprófalvak munkaerőpiaci gondjainak a mérséklésében?
2. Milyen mértékben segít a közfoglalkoztatás a munkanélküliek foglalkoztathatóságának a javításában?
3. Milyen mértékű a szociális szövetkezetek szerepe az aprófalvak helyi gazdaságának a fejlesztésében?

A szociális szövetkezetek, mint a szolidáris gazdaság fontos építő kövei, az elmúlt 10 évben – amióta a hazai joggyakorlat megteremtette – egyre népszerűbbek és gyakrabban alkalmazott megoldások, főleg a hátrányos helyzetű településeken, ahol a közfoglalkoztatás adminisztratív terheit a szociális szövetkezetekbe szervezik ki és ott látják el (G. Fekete et al., 2018).

A közfoglalkoztatásnak, mint a perifériák esetében gyakran alkalmazott foglalkoztatási megoldásnak az eredményeit kérdőíves felmérés segítségével ismertetem, az 500 fő alatti aprófalvak polgármestereinek közreműködésével. Korábbi kutatásimban már végeztem hasonló felmérést a magyarországi településeken településmérettől függetlenül. Ez egy új kérdőíves felmérést jelentene és nem a korábbiak folytatását. Az Észak-magyarországi régióban a közel 610 településből mindegy 200 település aprófalu kategóriába tartozik, ezeket a településeket keresem fel és kérem a felmérésben való részvételre. A kérdőíves felmérésben a foglalkoztató (önkormányzat vagy szociális szövetkezet) szempontjából mérem fel a közfoglalkoztatottak foglalkoztathatóságát, a nehézségeket, a COVID-19 hatásait, a települési jó gyakorlatokat.

3.4.1. Kérdőíves felmérés eredményeinek ismertetése

Első lépésben kigyűjtöttem a lakossági adatok alapján az 500 fő alatti aprófalvak önkormányzatainak a címlistáját e-mail címekkel és telefonszámokkal. Majd összeállítottam egy kérdőívet, melyet a magyarországi 500 fő alatti aprófalvak önkormányzatához eljuttattam, ez 1139 település volt. A felmérés 2022. novemberétől 2023. márciusáig volt online elérhető. Ezen időszak alatt 128 értékelhető válasz érkezett többszöri e-mail és telefonos megerősítés ellenére is. A szakirodalom alapján a több mint 10%-os válaszadási arány elfogadhatónak tekinthető, de fenntartásokkal kezeltem az eredményeket és messzemenő következtetések levonására nem alkalmas. A kérdőívben a közfoglalkoztatási program működésére, sikereire és nehézségeire, a közfoglalkoztatottak foglalkoztathatóságára és a településeken esetlegesen működő szociális szövetkezetekre vonatkozóan tettem fel kérdéseket az aprófalvak fejlesztésében betöltött szerepük szerint. A szociális szövetkezetek, mint a szolidáris gazdaság fontos építő kövei, az elmúlt 10 évben – amióta a hazai joggyakorlat megteremtette – egyre népszerűbbek és gyakrabban alkalmazott megoldások, főleg a hátrányos helyzetű településeken, ahol a közfoglalkoztatás adminisztratív terheit a szociális szövetkezetekbe szervezik ki és ott látják el. Az alábbi kutatási kérdésekre kerestem a választ:

1. A közfoglalkoztatási program lehet teljeskörű megoldás az aprófalvak munkaerőpiaci gondjainak a mérséklésében?

Korábbi kutatásaim (Lipták et al., 2022; Hajdú – Koncz – Lipták, 2022; Lipták, 2020) és a jelenlegi felmérés alapján megállapítható, hogy a közfoglalkoztatás teljeskörű megoldást nem nyújt a munkanélküliségi gondok kezelésére, de az elsődleges munkaerőpiacon elérhető munkalehetőségekkel nem vagy alig rendelkező aprófalvakban élők számára egy nagyon fontos foglalkoztatáspolitikai eszközről van szó.

Hat településen már a rendszerváltás előtt is volt közfoglalkoztatás, nyolc település a rendszerváltás után és további nyolc a 2008-as gazdasági válság után indított közfoglalkoztatási programot.

A kérdőíves felmérés eredményei alapján a közfoglalkoztatásra inkább átmeneti megoldásként tekintenek a települések vezetői. A települések 55%-a 10-12 hónapig

alkalmazza a közfoglalkoztatottakat, a 35%-a 7-9 hónapig és 25%-a több mint 1 évig. Az aprófalvak átlagosan évente 22 főt foglalkoztatnak közmunka keretében és átlagosan 25 főre lenne igény, tehát a legtöbb településen még lenne munka, de a bevonható munkanélküliek teljes körét lefedték.

2. Milyen mértékben segít a közfoglalkoztatás a munkanélküliek foglalkoztathatóságának a javításában?

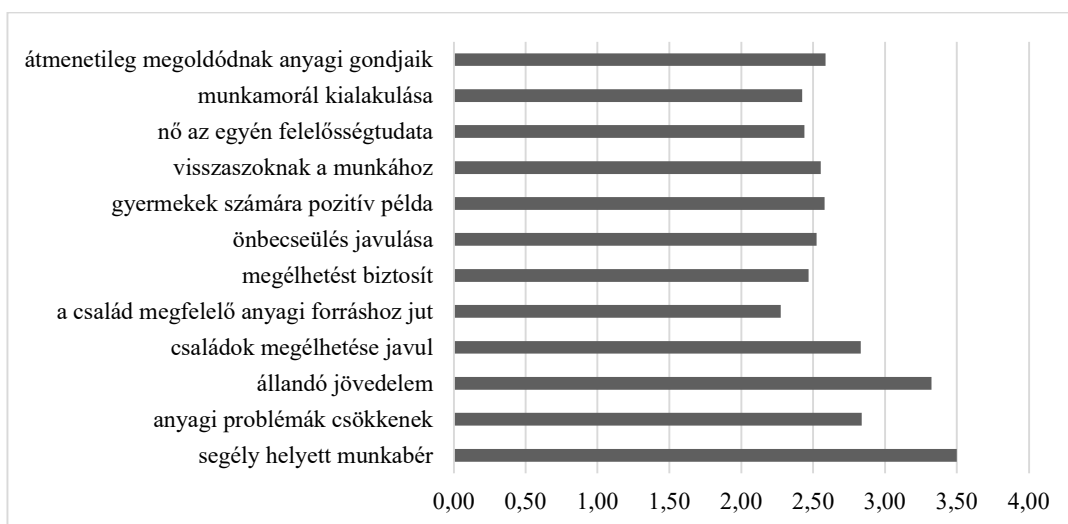
A települések fele tesz azért, hogy a közfoglalkoztatottak foglalkoztathatósága javuljon, így pl. mentális gondozást, szakmai képzést vagy az általános iskolai végzettség megszerzését segítik. A válaszadók szerint a saját településeiken lévő közfoglalkoztatottak foglalkoztathatósága nagyon alacsony (1-től 4-ig terjedő skálán értékelve) (6. táblázat). A legnagyobb problémát az iskolai végzettség és a munkatapasztalat hiánya jelenti.

6.táblázat: A települések átlagos véleménye a közfoglalkoztatottak foglalkoztathatóságáról (1-4-ig terjedő Likert skálán)

	egészségi állapot	iskolai végzettség	munkához való hozzáállás	megbízhatóság	munkatapasztalat
Bács-Kiskun	2,0	1,3	1,7	1,8	1,8
Baranya	2,5	2,0	2,3	2,5	2,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	2,7	2,1	2,5	2,5	2,5
Csongrád	2,5	1,5	2,0	2,5	2,5
Fejér	2,0	2,0	2,0	3,0	3,0
Győr-Moson-Sopron	2,5	2,1	2,1	2,3	2,4
Jász-Nagykun-Szolnok	3,0	2,0	1,5	2,0	1,5
Komárom-Esztergom	4,0	4,0	3,0	3,0	3,0
Nógrád	1,8	2,0	2,3	2,3	1,8
Somogy	2,5	1,9	2,5	2,6	2,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Tolna	3,0	1,9	2,5	2,8	2,3
Vas	2,9	2,2	2,2	2,7	2,5
Veszprém	2,4	1,8	2,4	2,2	2,0
Zala	2,3	2,0	1,7	1,7	2,3

Forrás: Saját szerkesztés a felmérés alapján

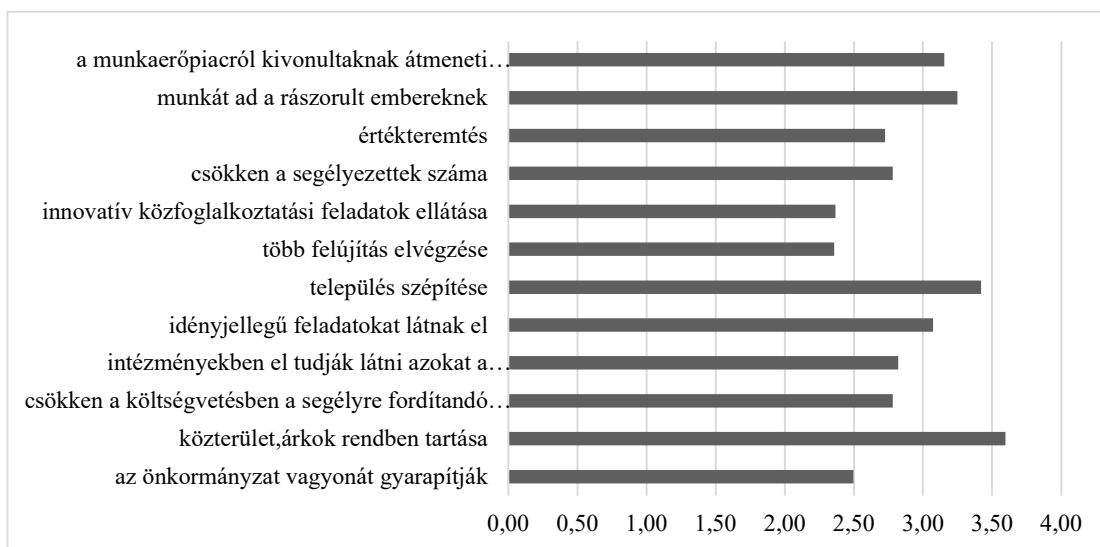
A települések 70%-a szerint sikeres a közfoglalkoztatási program, mivel a település szépen fejlődik, javult a település képe, tisztasága, arculata. Értékek teremtdtek, zöldség-gyümölcsfeldolgozás folyik, állattartással is foglalkoznak, gyümölcsfákat telepítettek, s ezek terméseit feldolgozzák, értékesítik (pl. Hernádszentandrás, Hegyhátmaróc, Sajógalgóc). Az érintett családok számára előrelépést jelent, a legfontosabbnak azt tartották a válaszadók, hogy a segély helyett munkabért ad, továbbá állandó jövedelmet és az anyagi problémák csökkennek (16. ábra).

16. ábra: A közfoglalkoztatás eredményei az érintett családok számára (1-4-ig terjedő Likert skálán)

Forrás: Saját szerkesztés a felmérés alapján

Az önkormányzatok szempontjából is értékelnie kellett a válaszadó településeknek a közfoglalkoztatási programot az alábbi szempontok szerint (17. ábra).

17. ábra: A közfoglalkoztatás eredményei az önkormányzatok számára (1-4-ig terjedő Likert skálán)

Forrás: Saját szerkesztés a felmérés alapján

A legtöbb önkormányzat a közterület és az árkok rendben tartását, a település szépítését fontos eredménynek tekinti. Ha tökéletlen is a munkavégzés, de hasznos feladatokat látnak el a közmunkások. Az önkormányzat szerény adóbevételeiből nehezen tudná ellátni más módon ezen helyi közfeladatokat. Az alacsony iskolázottságú személyek (az utóbbi időben elsősorban nők), család melletti kiegészítő helyi foglalkoztatása jól biztosítható.

Tevékenységeik elsősorban a községi közterületek karbantartása, szépítése, parkosítása, tisztán tartása. Az innovatív közfoglalkoztatási feladatok ellátását alacsony pontra értékelték, pedig a szöveges válaszokból kiderül, hogy sok település kifejezetten innovatív feladatokat ad a közfoglalkoztatottaknak. Nyalka településének véleménye (Győr-Moson-Sopron vármegye): „Olyan embereknek ad lehetőséget, akik az elsődleges munkaerőpiacon nem tudnak elhelyezkedni. Zöldterület gondozás, közreműködés az önkormányzati fejlesztéseknél, intézmények működtetésénél. Helyben termelt biomassza előállítása.” Rábaszentmihály település véleménye (Győr-Moson-Sopron vármegye): „Célt és megélhetés biztosít a közfoglalkoztatottaknak.”

Rönök település véleménye (Vas vármegye): „Fontos, hogy ne csak a közfoglalkoztatásban elvégzett munkájuk legyen elismerve. Dolgozóink valamelyik helyi civil szervezetbe is beléptek az elmúlt években és a munka mellett, rendezvények előtt előkészítői feladatokat látnak el, valamint aktívan részt vesznek a lebonyolításban is. Ezzel teljes mértékben be vannak vonva a település életébe és folyamatosan pozitív visszajelzéseket kapnak, részvételüket nagyra becsüli az egész települési közösségünk.” Várbalog település véleménye (Győr-Moson-Sopron vármegye): „Olyan embereket juttathatunk becsületes munkához, akik iskolai végzettségük, értelmi képességeik szerint máshol nem boldogulnának. Nevezhetjük inkubátornak, ahol az önkormányzat dolgozói segítik a közfoglalkoztatottat a munkák elvégzésében. Valójában nevezhetjük segélynek, amiért cserébe az önkormányzat is kap vissza valamilyen szolgáltatást!”

Vejti település véleménye (Baranya vármegye): „Településen az egyetlen tartós, biztos foglalkoztatás. Két fő programra épül tevékenységünk, növénytermesztés és állattenyésztés. Az így megtermelt terményekből rendszerint részesítjük a szociálisan rászorulókat, egyes esetekben a települési lakosság teljes egészét, hetente piacra járunk, konzervgyárba szállítunk. Baromfinevelő is működik a tojást eladjuk, tésztakészítő gépeket vásároltunk így a település lakosságának télen tésztát fogunk készíteni.”

14 település járási összefogásban végzi a közfoglalkoztatást, jellemzően Vas, Somogy, Tolna vármegye települései ezek, a többi település önállóan, önkormányzati hatáskörben.

18. ábra: Szófelhő a kérdőíves felmérés alapján a közfoglalkoztatásról

Forrás: Saját szerkesztés a felmérés alapján

Az önkormányzatok véleménye a közfoglalkoztatási programról még mindig nagy mértékben negatív megközelítést tartalmaz (18. ábra). A legtöbben azt mondták, hogy a közfoglalkoztatás stigmatizált, nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra és segély függőséget jelent a rászorultak számára. Számos települési jó gyakorlat mellett ezek a negatív szempontok a szakpolitika számára hasznosak lehetnek.

3. Milyen mértékű a szociális szövetkezetek szerepe az aprófalvak helyi gazdaságának a fejlesztésében?

A szociális szövetkezetek a szolidáris gazdaság fontos építő kövei, a magyarországi gyakorlatban számos településen működik szociális szövetkezet, amely kezdetben a közfoglalkoztatás működtetője, üzemeltetője volt és az előállított termékek értékesítője, napjainkban pedig munkaadóként is értelmezhetőek. A 128 települési mintából 8 településen működik szociális szövetkezet:

- Boldogasszonyfa (2016): Földi-jó Zöldség-és Gyümölcsfeldolgozó Start Szociális Szövetkezet
- Fiad (2014): Koppány-völgye Start Szociális Szövetkezet
- Hernádszentandrás (2008): Hernádszentandrási Szociális Szövetkezet
- Martonfa (2010): Martonfai Kereskedelmi és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet
- Rábaszentmihály (2018): Rábaszentmihály Ízei Szociális Szövetkezet
- Szentgyörgyvölgy (2017): Elevenszeg Szolgáltató és Kereskedelmi Start Szociális Szövetkezet
- Trizs (2015): Trizsi Ízek Start Szociális szövetkezet

A szociális szövetkezettel rendelkező önkormányzatok közül szinte mindenki kockázatnak ítélte a működés szempontjából a támogatások bizonytalanságát, az üzleti bevétel hiányát, a jogi szabályozás változásának szükségességét, a társadalmi elfogadottság romlását.

3.4.2. Lehetséges továbblépés: A szolidáris gazdaság

G. Fekete Éva a munkanélküliség megoldását nem a közfoglalkoztatásban látta, hanem a szolidáris gazdaságban. Már 2010 óta foglalkozott a témakör kutatásával és úttörő módon értelmezte a társadalmi gazdaságot. Véleménye szerint az üzleti vállalkozások foglalkoztatási potenciálját kompenzáló megoldások megőrzését, ugyanakkor a közfoglalkoztatásból való továbblépés lehetséges módjainak keresését kell szem előtt tartani. A közfoglalkoztatásból vagy az üzleti, vagy a társadalmi gazdaság irányába lehet továbblépni. A vállalkozáshiányos elmaradott térségekben az előbbi nem sok sikerrel kecsegtet. Az utóbbi irány egyik, a kormányzat által favorizált változata a START közmunka programok szociális szövetkezetté alakítása (G. Fekete – Lipták, 2014). Az utóbbi években a kormányzat a közfoglalkoztatásból való kilépést, egyfajta tranzit megoldásként a szociális szövetkezetek létrehozásával látja megoldhatónak, úgy, hogy kötelezővé teszi az önkormányzati tagságot. Egyetértünk Váradival (2016) miszerint ezeknek a szociális szövetkezeteknek a fenntarthatóság nem látszik biztosítottnak.

A munkanélküliség csökkentéséhez a gazdaság szereplőitől – sem a piaci szférától, sem a létszámleépítésre kényszerülő költségvetési szervezetektől – nem várható hathatós segítség. Ezért a nonprofit szervezetekre támaszkodva indokolt számukra a jelenleginél perspektivikusabb megoldásokat keresni. Ennek útja lehet a nonprofit szervezetek

foglalkoztatási kezdeményezéseinek támogatása, azaz a munkaerőpiac főáramlatán kívüli munkahelyteremtés. Napjainkban a legelterjedtebb gazdasági modellben három gazdasági szektor létezik egymás mellett. A gazdaságilag aktívként jellemzett első szektorba, a versenyszférába az üzleti vállalkozások, gazdasági társaságok tartoznak, fő céljuk a profitszerzés. Az üzleti tevékenységet nem folytató, ezért gazdaságilag inaktívnak tartott második szektor a költségvetési, ill. közintézményeké, melyek fő feladata a közigazgatás és a jóléti alrendszerek működtetése. A harmadik szektor szervezetei rendkívül változatos képet mutatnak. A szociális vállalkozásokat és a gazdaságilag aktív nonprofit szervezeteket tömörítő szolidáris gazdaság, a karitatív alapon működő szervezeteket magába foglaló közösségi gazdaság és az informális gazdaságot, családi, önellátó tevékenységeket tartalmazó árnyékgazdaság együttesen alkotják a harmadik szektort (G. Fekete et al., 2011).

A piac, az állam és a szolidáris gazdaság kapcsolatrendszerében az állam gondoskodik a kollektív szükségletekről, a piac gondoskodik az egyéni szükségletekről és a szolidáris gazdaság gondoskodik a helyi és nem helyi közösségi szükségletekről. A szolidáris gazdaság lényegét Castel remekül megragadta: „Az erőfeszítés egy szolidáris gazdaság megteremtésére, azaz arra, hogy összekössék a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió kérdését, hogy a tevékenységmódokkal egy időben emberek közötti kapcsolatokat is teremtsenek, a lehető legtisztéletreméltóbb.” (Castel, 1998: 406.)

A szolidáris gazdaság alapértéke, hogy tevékenységét nem az egyén, hanem a közösség érdekében végzi, igyekszik elősegíteni a területi alapon vagy közös érdekek mentén szerveződő közösségek kiépülését. A szolidáris gazdaságban tevékenykedő személyek együttműködnek a közös haszon érdekében. A szolidáris gazdaságban a társadalmi vállalkozások és a szövetkezetek a jelentősek. A társadalmi vállalkozások a közösséget szolgálják és a céljuk nem a profit maximalizálása, a célcsoport általában a tartós munkanélküliekből áll. Magyarországon a szociális földprogram tekinthető szociális vállalkozás-jellegűnek (G. Fekete – Solymári, 2004). Egyre több településen hoznak létre szociális szövetkezetet, aki az önkormányzattól átveszi a közfoglalkoztatás irányítását és szervezését és a közfoglalkoztatottak által megtermelt termékeket ezáltal értékesíteni is tudják. Közismert példa a megyénkből a hernádszentandrás BioSzentandrás program és az általuk létrehozott szociális szövetkezet vagy a boldvai tökmagolaj előállítására és a közfoglalkoztatás szervezésére létrehozott szociális szövetkezet.

A közfoglalkoztatás a hátrányos helyzetű településeken kedvelt és gyakran alkalmazott megoldás, de nem tudja biztosítani a közfoglalkoztatottaknak az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérést, inkább csak „tranzit” foglalkoztatásként lehet értelmezni.

4. A szolidáris gazdaság szakirodalmi áttekintése

A posztindusztriális társadalomban a foglalkoztatási modell a megváltozott munka fogalmon alapszik és a vegyes gazdaság, szolidáris gazdaság irányába való elmozdulást mutatja. Ahhoz, hogy a hagyományos foglalkoztatási modelltől áttérjünk egy új típusú modellre, a munkaerőpiaci szereplők szemléletváltozására van szükség. Ebben a helyzetben a társadalmi vállalkozások sikeres példáinak kiemelt szerep jut. A fejezet célja áttekinteni a magyarországi szolidáris gazdaság létrejöttéhez szükséges feltételrendszert a munkafogalom megváltozásán keresztül, valamint ismertetni a társadalmi vállalkozások főbb típusait a szabályozási környezet tükrében.

Napjainkban a korábbi értelemben vett bér munka fogalma már nem állja meg helyét, annak újszerű értelmezésére van szükség és értékkeremtő, társadalomszervező funkciót kell neki adni új célokkal és új tartalmakkal, amelyek a vidéki területeken sokkal fokozottabban jelen vannak (Rimler, 1999; Vobruba, 2000; Csoba, 2006; G.Fekete, 2015a). Ennél fogva a posztindusztriális társadalomban a foglalkoztatási modell a megváltozott munka fogalmán alapszik és a vegyes gazdaság, szolidáris gazdaság irányába való elmozdulást mutatja. A társadalom problémái és kihívásai közül a munkaerőpiaci nehézségeket helyezem az előtérbe. A munkát a gazdagság elérésének eszközeként, míg a munkátlanságot a társadalom szerencsétlenségeként értelmezték. A munkátlansághoz kapcsolódó középkori morális elítélést (miszerint a dologtalanság bűn) kezdte felváltani az a szemlélet, hogy a munkátlanság gazdasági veszteséget okoz mind az egyénnek, mind a társadalomnak. Burke álláspontja jól képviselte ezen korszak szemléletét: „A munka – áru. S mint ilyen – kereskedelmi termék. Amidőn egy terméket piacra visznek, az, hogy ára emelkedik-e, nem az eladótól, hanem a vevőtől függ. Hogy a munkaerejét a piacra hozó ember esetleg nem lesz képes megélni, ebből a szempontból teljességgel érdektelen. Az egyetlen kérdés: mennyit ér ez meg a vevőnek?” (Burke, 1990; idézi Castel, 1998: 187)

A rendszerváltás előtt a civil szerveződések gátoló ideológia és az állam mindenhatósága miatt nem volt lehetőség és egyben igény sem a társadalmi gazdaság kialakulására, azonban már akkor is mindenütt léteztek valamiféle kezdeményezések. A rendszerváltás utáni liberális gazdasági fordulat és a szovjet típusú szövetkezéstől, és a kötelező társadalmi munkától való elfordulás, az üzleti vállalkozásokat állította előtérbe és egyben a közösségi megoldásokat háttérbe szorította, emiatt az üzleti befektetésekre nem alkalmas (versenyképtelen) területek gazdaságilag kiürültek. Ehhez a „nehezített feltételekhez” társult még a munka fogalmának ártértékelődése is.

A posztindusztriális korszakban a klasszikus értelemben vett munka fogalmának ártértékelődése vagy válsága kezdődött el. Felmerül a kérdés, hogy miben jelentkezik a munka fogalom válsága és az ártértékelődés? A munkanélküliség tömegessé válása, a klasszikus bér munkától különböző foglalkoztatási típusok megjelenése révén olyan tevékenységek is munkává váltak, amelyek korábban nem voltak a megélhetés eszközei (pl.: a tanulás) (Lipták, 2013). Míg az ipari társadalomban a munka a megélhetés vagy a profit szerzés eszköze volt, addig a posztindusztriális korszakban egyre inkább az önmegvalósítás irányába kezd elmozdulni a munka újszerű meghatározása. Sen megállapítása szerint a munka és a foglalkoztatás három aspektusban értelmezhető: (1) jövedelemszerzési aspektus, (2) termelési tényező, (3) elismerési, önmegvalósítási aspektus (Sen, 1975).

A társadalom egy része kiszorult a bér munka világából az iparosítás korszakát követően. A munkaparadigma válságának kezdete Arendt kijelentésével indult meg: „ami előttünk áll, az egy munkatársadalom, amely kifogy a munkából, azaz az egyetlen tevékenységből, amihez még ért. Mi lehetne ennél szörnyűbb?” (Arendt, 1958: 54). Azt javasolta, hogy a bér munka helyett a társadalmilag hasznos tevékenységet kell a társadalom középpontjába helyezni.

A munkát a gazdagság elérésének eszközeként, míg a munkátlanságot a társadalom szerencsétlenségeként értelmezték. A munkátlansághoz kapcsolódó középkori morális elítélést (miszerint a dologtalanság bűn) kezdte felváltani az a szemlélet, hogy a munkátlanság gazdasági veszteséget okoz mind az egyénnek, mind a társadalomnak. A gazdasági racionalitás kapitalista értékei kiszorították a tradicionális feudális értékeket. Burke álláspontja jól képviselte ezen korszak szemléletét: „A munka – áru. S mint ilyen – kereskedelmi termék. Amidőn egy terméket piacra visznek, az, hogy ára emelkedik-e, nem az eladótól, hanem a vevőtől függ. Hogy a munkaerejét a piacra hozó ember esetleg nem lesz képes megélni, ebből a szempontból teljességgel érdektelen. Az egyetlen kérdés: mennyit ér ez meg a vevőnek?” (Castel, 1998: 187).

Dahrendorf szerint a munka történetének kritikus pontja a modern társadalmi konfliktus közelmúltbeli fordulatának hatása. A munka természetében rengeteg változás következett be, amely hatással volt az egyének életére és a társadalmi struktúrára is. Szerinte a munka már nem megoldás a társadalmi problémákra, hanem része magának a problémának. A modern társadalmakat a munka társadalmának tekinti ő is. Kissé kritikusan fogalmaz, amikor azt írja, hogy „az állás a belépőjegy az ellátmányok világába”, ezt csak tovább fokozza, amikor a „munkaholisták” csoportját jellemzi. Megkérdőjelezi, hogy még mindig lehet-e a munka társadalmáról beszélni és levezeti, hogy a számok ellenére mégis csak a munka társadalmát éljük, mégpedig a munkanélküliek jelenléte és helyzete miatt (Dahrendorf, 2004).

Csoba (2010a: 19) a bér munka fogalmát teljesen új nézőpontból közelítette meg: „a tisztas munka olyan társadalmilag elismert, önként végzett tevékenységet jelent, amely biztosítja az adott kor életszínvonalán az érintett és családja megélhetését, a közösséghez való tartozás megerősítését.”

Láthatjuk, hogy a munka újszerű értelmezése egy sor kérdést vet fel, amelyekre egzakt módon nem tudunk választ adni, ezt a közeljövő munkaerőpiaca oldja majd meg. Azt érzékeljük, hogy a kapitalista gazdaság nem feltétlenül tudja megoldani a helyzetet és a vegyes gazdaság, a szolidáris gazdasági szektor irányába való elmozdulás kedvező lehet, hiszen egyre több jól és eredményesen működő társadalmi vállalkozást látunk.

A közpolitika alatt az állam által végzett cselekvés folyamatát értjük, amely meghatározott probléma megoldására irányul. A közpolitika célja, hogy javítsa az állampolgárok életminőségét, támogassa a gazdasági fejlődést, és biztosítsa a társadalmi igazságosságot. Moore (1995) a közszolgálati vezetők szerepének és tevékenységének új megközelítését kínálja. Véleménye szerint a közszolgálati vezetőknek nem csupán az a feladatuk, hogy hatékonyan és eredményesen végrehajtsák a politikai vezetők által meghatározott célokat, hanem hogy proaktívan hozzájáruljanak a köz érdekében történő értékteremtéshez. Az elmélet hangsúlyozza, hogy a közszolgálati vezetőknek a közérdek és a közérték megteremtésére kell összpontosítaniuk. Ez azt jelenti, hogy tevékenységeiknek olyan eredményeket kell produkálniuk, amelyek a társadalom egészének javát szolgálják. Moore elméletével a szerző egyet ért, hiszen ez a szemlélet teljes mértékben alkalmas a tanulmány középpontjába helyezett szociális szövetkezetek működésére és a szövetkezeti

vezetők nézőpontjaira. Moore stratégiai háromszög elméletében az értékteremtés kulcsfontosságú, azaz a közszolgálati vezetőknek folyamatosan figyelemmel kell lenniük arra, hogy tevékenységeik hogyan járulnak hozzá a közérték megteremtéséhez. A közszolgálati vezetőknek folyamatosan keresniük kell az innováció és az adaptáció lehetőségeit annak érdekében, hogy reagálni tudjanak a változó társadalmi és gazdasági körülményekre. Így a vezetőknek stratégiai gondolkodással, innovatív megközelítésekkel és a közérdek szolgálatával kell létrehozniuk valódi közértéket (Moore 1995). Kelly és szerzőtársai Moore megközelítését továbbfejlesztették a társadalmi értékteremtés három fő értelmezési és mérési dimenziója alapján, ezek az alábbiak: a szolgáltatások, amelyek színvonala az állampolgárok számára értéket teremtenek; a közszolgáltatások objektív kimenetelei és a kormányzatba vetett bizalom (Kelly et al. 2002).

Crowder és szerzőtársai (2022) könyvükben a közszektor szervezetei által érzékelt egyedi kihívásokra és lehetőségekre összpontosítanak. A szerzők hangsúlyozzák a stratégiai menedzsment fontosságát a közszektor szervezetei számára, kiemelve, hogy ez miben különbözik a magánszektortól a közérdekek összetettsége és az elszámoltathatóság, átláthatóság iránti igény miatt. A közérték teremtésével, valamint a közszektor szervezeteinek működési politikai és gazdasági kontextusával is foglalkoznak.

A kormány irányítási funkciója az általa bevethető jogi eszközökön keresztül valósul meg. Magyarországon a közpolitikai döntéshozatalban részt vevő főbb szereplők közé tartozik a kormány, a parlament, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a szakmai és érdekképviseleti szervezetek, valamint az állampolgárok.

A kapitalista gazdaság számos problémát eredményez a társadalomban, amelyeket az állam igyekszik kezelni, de nem minden esetben elég az állami intézkedés. A kelet-közép-európai, volt rendszerváltó országokban (így Magyarországon is) a szegénység és a munkanélküliség problémája jelentős kérdés. Az állam elsődleges feladata a rászorult személyekről gondoskodni, azaz a megfelelő szakpolitikán keresztül a foglalkoztatáspolitikai eszközökkel a munkanélküliséget kezelni. A nemzeti foglalkoztatáspolitikai egy adott ország munkaerő-piaci szabályozására, alakítására szolgáló eszközök, politikák és tevékenységek összessége. A foglalkoztatottság alakítója egyik oldalról a piac, másik oldalról az ezt befolyásoló kormányzati politika. A foglalkoztatáspolitikai megvalósítása a kormányzati-önkormányzati és vállalkozási szféra egészének együttes kompetenciája, amelyben a kormányzat a foglalkoztatási cél elérése érdekében épít a gazdaság szereplőinek közreműködésére. A foglalkoztatáspolitikai munkaerőpiac olyan külső szabályozó rendszere, amelyik a munkaerőpiacot úgy igyekszik befolyásolni, hogy ezáltal rugalmasabb és harmonikusabb legyen annak működése, segítse elő a munkaerőpiaci egyensúly létrejöttét és egyúttal érvényesüljenek, megvalósulási lehetőséget kapjanak a társadalmi-szociális funkciók is. A segélyezés és a közfoglalkoztatás ugyanakkor nem oldja meg a munkanélküliek és a szegények kedvezőtlen helyzetét, így a civil szektor erejére is szükség van és olyan civil kezdeményezéseken alapuló társadalmi vállalkozásokra, amelyek nem a profitért működnek, hanem azért, hogy valamilyen társadalmi problémára valódi megoldást adjanak.

A Polányi Károly által kidolgozott gazdasági antropológiai megközelítés a gazdaság szubsztantív és formális dimenzióját különbözteti meg (Polányi 1971). Míg a formális gazdaság a racionális cselekvés és a piac logikájára épül, addig a gazdasági kifejezés szubsztantív jelentése az ember megélhetésének a természettől és embertársaitól való függéséből származik. A természeti és társadalmi környezettel folytatott cserefolyamatra

utal, amennyiben ez a csere hozzájuttatja az embert anyagi szükséglet-kielégítésének eszközeihez (Polányi 1976). A társadalmi vállalkozások (az alulról szerveződő nem profitorientált kezdeményezések) céljaik elérése érdekében a formális mellett informális gazdasági erőforrásokra is építenek (Defourny and Nyssens 2014; Laville 2014).

A szolidáris gazdaság kifejezésen az európai értelmezés szerint a nonprofit szektornál tágabban értelmezett szervezetek halmazát értjük (Salamon et al. 2000). A társadalmi felelősségérzetet és a közösségi érdekeket előnyben részesítő, a nem anyagi természetű dolgokat felértékelő, a gazdasági célokat a környezeti és a társadalmi célok alá rendelő, a gazdaság mindhárom szektorát átható gazdasági modell (Miller 2007). A szolidáris gazdaság egyik előnye, hogy képes integrálni a civil kezdeményezéseket a modern demokratikus társadalmak közösségi tereibe. A szolidáris gazdasággal szemben egyre nagyobb elvárás, hogy olyan kihívásokat, mint a szegénység újratermelődése, a tartós munkanélküliség, vagy a helyben elérhető szolgáltatások visszaesése kezelni tudjon (Borzaga et al. 2008).

A szolidáris gazdaság részét képező társadalmi vállalkozások Magyarországon az 1990-es évek óta léteznek, számuk és tevékenységi körük egyre növekszik. Sokféle társadalmi és környezeti problémára adnak választ, eltérő üzleti modellt követnek és számos jogi formában léteznek. Közös jellemzőik, hogy céljuk a pénzügyi profit megszerzésének kizárólagossága helyett saját, vagy a közösség tagjainak szolgálata. Működésük demokratikus, a társadalmi vállalkozások vezetői és dolgozók részvételét, együttműködését magába foglaló döntéshozáson és működési szabályokon alapul. Az eredmény felosztásánál az embereket és a befektetett munkát a bevitt tőke fölé helyezi és tevékenységük a felhatalmazás, az egyéni és közösségi felelősségvállalás elvén alapul (Neamtan 2002). Úgy kívánnak társadalmi célokat szolgálni, hogy gazdasági és kereskedelmi tevékenységet végeznek. Nonprofit szervezetek abban az értelemben, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a vállalkozás gazdasági tevékenységébe vagy más módon használják fel a vállalkozás társadalmi céljainak eléréséhez (Czene et al. 2010).

A társadalmi vállalkozások közös ismérve, hogy tevékenységük valamely társadalmi igény, probléma megválaszolására, megoldására irányul, üzleti céljaik pedig ezen elsődleges célokhoz kapcsolódva jelennek meg. A társadalmi célja a tagjainak gazdasági, valamint egyéb (pld szociális) szükségletei kielégítésének elősegítése, valamint a munkanélküli, társadalmilag hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése és közösségi alapjából tagjai szociális helyzetének javítása. Az üzleti cél ezt támogatja, a szociális szövetkezeteknek az önfenntartás elérésének érdekében a társadalmi cél szolgálata mellett valós piaci igényeket is ki kell szolgálniuk versenyképes termékek és szolgáltatások kínálatával.

Jellemzően a helyi, települési szinten működnek, és alapvetően nem az a céljuk, hogy a foglalkoztatást tartósan a szociális keretek között oldják meg, hanem hogy közösségi alapon olyan jövedelemtermelő tevékenységeket indítsanak el, amelyek idővel önfinanszírozóvá válhatnak, stabilá téve a létrehozott munkahelyeket, tartóssá téve a foglalkoztatás magasabb szintjét (Czene et al. 2010). A posztoszocialista átmenet során átrendeződött a gazdaság struktúrája is és legtöbb esetben a távol eső, vidéki területek formális gazdaságban betöltött szerepe tovább gyengült. Váradi (2005) szerint a hátrányos helyzetű lakosság, teljes települések vagy régiók globális gazdaságból történő kirekesztése folytatódni fog. Számukra segítség lehet a minél több működő társadalmi vállalkozás.

4.1. A szolidáris gazdaság jellemzői

A tartós munkanélküliség csökkentéséhez az elsődleges gazdaság szereplőitől (sem a piaci szférától, sem a költségvetési szervezetektől) nem várható teljeskörű megoldás. Ezért a nonprofit szervezetekre támaszkodva indokolt számukra a jelenleginél perspektivikusabb megoldásokat keresni. Ennek útja lehet a nonprofit szervezetek foglalkoztatási kezdeményezéseinek támogatása, azaz a munkaerőpiac főáramlatán kívüli munkahelyteremtés.

Emmerij (1994) kiemelte a szociális gondoskodás jelentőségét és annak egy újszerű értelmezését, a szolidaritás munkaerőpiaci fontosságát és újra definiálását is leírta. A szolidáris gondolkodás, az újszerű munka és az etikus élet kulcsfogalomként jelent meg tanulmányában, a munka fogalom újragondolását ő is elfogadottnak tekintette.

Frey szerint „olyan helyi kezdeményezéseket tekintünk a szolidáris gazdaságba tartozónak, amelyek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálva számukra.” (Frey, 2007: 23) A szolidáris gazdaság alapját jelentős szociális munka (social work) nem a hazai értelemben használatos. Ennek a munkának a célja, hogy elősegítse a társadalom tagjai közötti kapcsolatokat, támogassa a változást, alapjait az emberi jogok és a társadalmi igazságosság jelentik.

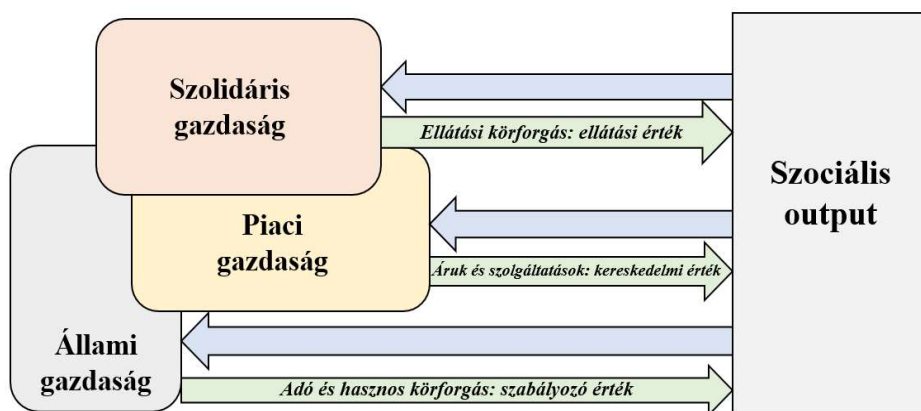
A Polányi-féle szubsztantív gazdaság és a formális gazdaság összevetése sok érdekes eltérésre világít rá. A szolidáris gazdaság közelebb áll a Polányi-féle elképzeléshez, mint a formális gazdasághoz (7. táblázat). A szubsztantív gazdaságban a közösségi érdek és a munka társadalmi haszna kiemelt jelentőséggel bír.

7. táblázat: A szubsztantív és a formális gazdaság jellemzői

Szempontok	Szubsztantív gazdaság	Formális gazdaság
A gazdaság célja	A szükségletek kielégítése A gazdaság nem öncél	A gazdaság növekedése
A munka motivációja	Motívumok, ösztönzők és célok sokrétűsége	Csak a haszon és a növekedés
A munka funkciója	A munka természetes létezési mód	A munka eszköz, ill. cél
A munka jellege	A munka társadalmi tartalmának elsődlegessége	A munka gazdasági tartalmának előtérbe helyezése
A gazdaság függetlensége	A gazdasági tevékenység nem önállósodott, társadalmi viszonyokkal átszövődik	A gazdasági tevékenység önállósodik, önálló alrendszer
Termelő-fogyasztó szerepek alakulása	A termelő egyben fogyasztó is	A termelő és a fogyasztó elválik
A haszonelvűség jelenléte	A számolás és a méltányosság érzése jellemző	A számító gondolkodás és a nyereség számszerűsítése jellemző
Érdekrendszerek	Közösségi érdek előtérben	Egyéni érdek előtérben
A szolidaritás foka	A közösség felelősségvállalása az egyénért	Növekvő individualizmus

Forrás: Csoba et al., 2007: 16

Napjainkban a legelterjedtebb gazdasági modellben három gazdasági szektor létezik egymás mellett. A gazdaságilag aktívként jellemzett első szektorba, a versenyszférába az üzleti vállalkozások, gazdasági társaságok tartoznak, fő céljuk a profitszerzés. Az üzleti tevékenységet nem folytató, ezért gazdaságilag inaktívnak tartott második szektor a költségvetési, ill. közintézményeké, melyek fő feladata a közigazgatás és a jóléti alrendszerek működtetése. A harmadik szektor szervezetei rendkívül változatos képet mutatnak. A szociális vállalkozásokat és a gazdaságilag aktív nonprofit szervezeteket tömörítő szolidáris gazdaság, a karitatív alapon működő szervezeteket magába foglaló közösségi gazdaság és az informális gazdaságot, családi, önellátó tevékenységeket tartalmazó árnyékgazdaság együttesen alkotják a harmadik szektort.

19. ábra: A piac, az állam és a szolidáris gazdaság közötti kapcsolat

Forrás: Uluorta, 2009: 67

A piac, az állam és a szolidáris gazdaság kapcsolatrendszerét a fenti ábra szemlélteti, az állam gondoskodik a kollektív szükségletekről, a piac gondoskodik az egyéni szükségletekről és a szolidáris gazdaság gondoskodik a helyi és nem helyi közösségi szükségletekről. A szolidáris gazdaság lényegét Castel remekül megragadta: „Az erőfeszítés egy szolidáris gazdaság megteremtésére, azaz arra, hogy összekössék a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió kérdését, hogy a tevékenységmódokkal egy időben emberek közötti kapcsolatokat is teremtsenek, a lehető legtisztéletreméltóbb.” (Castel, 1998: 406).

A szolidáris gazdaság alapértéke, hogy tevékenységét nem az egyén, hanem a közösség érdekében végzi, igyekszik elősegíteni a területi alapon vagy közös érdekek mentén szerveződő közösségek kiépülését (Birkhölzer, 2000). A szolidáris gazdaságban tevékenykedő személyek együttműködnek a közös haszon érdekében. A szolidáris gazdaságban a szociális vállalkozások és a szövetkezetek a jelentősek. A társadalmi vállalkozások a közösséget szolgálják és a céljuk nem a profit maximalizálása, a célcsoport általában a tartós munkanélküliekből áll. Magyarországon a szociális földprogram tekinthető szociális vállalkozás-jellegűnek (G. Fekete – Solymári, 2004).

Az Európai Unió szociális politikájában a szolidáris gazdaság elsősorban a foglalkoztatáspolitikához kapcsolódóan jelenik meg. A szolidáris gazdaságot olyan szektorként határozták meg, amely a kirekesztettség által veszélyeztetettek számára biztosít munkalehetőséget, a szociális szektorban pedig segítséget nyújt új, független

üzleti tevékenységek létrehozásához. Nem azonosítható a nonprofit szektorral, s nem választható el sem a közszférától, sem a versenyszférától (Laville, 2010). A jelenlegi értelmezés inkább a szervezetek gazdaságélénkítő és foglalkoztatási helyzetet javító tevékenységén keresztül ragadja meg szektor jelentőségét. A hátrányos helyzetű munkaerőt foglalkoztató szociális vállalkozások mellett a közösségi összefogást és célokat hangsúlyozó közösségi vállalkozások, valamint a háztartások önfenntartását erősítő főlölslegét piacra juttató, az önfoglalkoztatók pozícióit javító szövetkezetek egyaránt működhetnek. A szolidáris gazdaságot alkotó szociális és közösségi vállalkozások jellemzője, hogy úgy kívánnak társadalmi célokat szolgálni, hogy gazdasági és kereskedelmi tevékenységeket végeznek. Mindannyian nonprofit szervezetek abban az értelemben, hogy a megtermelt profitot visszaforgatják a vállalkozás gazdasági tevékenységébe, vagy más módon használják fel a vállalkozás társadalmi céljainak eléréséhez. Olyan a jogi felépítésük, hogy a vállalkozás tokéje és felhalmozott vagyona nem egy magánszemély tulajdona. Azoknak az embereknek, területeknek a javára használják fel ezt a vagyont és tokét, akiknek támogatása amúgy is a vállalkozás társadalmi céljai között szerepel. Szervezeti felépítésük ösztönzi a tagok együttműködésen alapuló teljes részvételt, azonos jogok mellett (G. Fekete, 2007).

A szociális vállalkozási szektor egyik további jellemzője az, hogy ösztönzi a szociális vállalkozások és más szervezetek kölcsönös együttműködését a szélesebb társadalmi és helyi gazdaságon belül (Birkhölzer, 2000).

Szolidáris gazdaság definíciójaként az alábbi fogadjuk el: Piacgazdasági keretek között, a nem üzleti és nem kormányzati szereplők (civilek) által végzett, a másik két szektor által kielégítetlen szükségletek innovatív kielégítésére fókuszáló, fogyasztó közeli, helyhez és időhöz kötött, nonprofit jellegű gazdasági tevékenységek összessége.

Hosszú időn keresztül építkezve a szolidáris gazdasági szemlélet kikényszerítette magának a jogi státusz megítélését. Ez megkönnyítette az ebben a körben tevékenykedő szervezetek statisztikai nyilvántartását, köszönhetően annak, hogy háromféle típusát is lefedte: a szövetkezeteket, a segélyegyleteket és a nonprofit szervezeteket. Ugyanakkor a szakértők is elismerik, hogy ezen jogi formák elfogadása ugyan jelentős lépés a szolidáris gazdaság felé – azonban önmagában még nem garantálja az ahhoz való csatlakozást (Defourny – Develtere, 1999).

A szolidáris gazdasági megközelítés emiatt ennek a három alapelvnek a kombinációját hangsúlyozza, még ha azok mindenkorí súlya és formája változik is. A három alapelv erőforrásainak elegyítése az intézményi marginalizációnak nevezett jelenséggel szembeni védekezésre is alkalmas módszer. Ez az összekapcsolódás a gazdasági és a politikai dimenzió összekapcsolását is jelenti (Laville, 2010).

A szolidáris gazdaság építőköveinek a társadalmi vállalkozásokat tekintjük, amelyek olyan szervezetek, amelyek üzleti tevékenységük révén pénzügyileg önfenntartók, elsődleges céljuk nem a profitmaximalizálás, hanem egy általuk fontosnak tartott társadalmi cél megvalósítása. A társadalmi vállalkozások témakörében az angol nyelvű szakirodalom három alapfogalmat azonosít: a társadalmi vállalkozás, mint szervezet, a társadalmi vállalkozás, mint tevékenység/folyamat és a társadalmi vállalkozó, mint személy (Kiss, 2015). Társadalmi vállalkozások feltételei között szükség van a lefedetlen szükségletekre, a szervezett civil társadalomra, a vállalkozói szemléletre és képességre, az anyagi, szellemi és társadalmi tőkére, a támogató jogi környezetre és a külső támogatásra.

Társadalmi vállalkozásoknak különféle értelmezéseit olvashatjuk a szakirodalomban. Az „amerikai iskola” szerint a társadalmi célokat előtérbe helyező nyereséges üzlet és a társadalmi innováció megvalósítói a társadalmi vállalkozások. Az Ashoka szervezet szerint kimagaslóan tehetséges, kreatív és innovatív személyek által vezérelt, a tehetséget társadalmi problémák során megoldására fordító aktív társadalmi szerepvállalás a társadalmi vállalkozások fő feladata. Az EMES nemzetközi szervezet az alábbi indikátorok mentén vizsgálja a társadalmi vállalkozásokat: (1) gazdasági tényezők: folyamatos termelés vagy szolgáltatás, gazdasági kockázat, fizetett munka, (2) társadalmi tényezők: kimondott közösségi cél, állampolgári és/ vagy civil kezdeményezés, korlátozott profitszétosztás, (3) demokratikus: autonómia magas foka, vagyonaránytól nem függő döntéshozás, részvétel. Az „európai iskola” szerint a társadalmi vállalkozások a piaci termék vagy szolgáltatás nyújtását jelentik vállalkozói és innovatív módon, a társadalmi hatás elsősége a profitszerzés felett és a profit visszaforgatása a társadalmi célra. Fontos továbbá szerintük a nyitott és felelős irányítás, a tevékenységhez kapcsolódó foglalkoztatottak, fogyasztók és egyéb érintettek bevonása.

4.2. A szolidáris gazdaság építőkövei: a társadalmi vállalkozások és azok főbb típusai Magyarországon

A leggyakoribb magyarországi társadalmi vállalkozási szervezeti és jogi formákat ismertetjük a 8. táblázatban. A társadalmi vállalkozások létrejöttét és működését sokáig nehezítette a nem megfelelő jogszabályi háttér. A szervezetekről szóló 2006. évi X. törvény egészen 2016-ig nem volt teljes körű, hiszen a 2016. évi módosítás tette lehetővé, hogy 2017. január 1-től olyan szociális szervezetek is létrejöhessenek, amelyek a hátrányos helyzetű térségek és lakói számára foglalkoztatási formát kínálnak az önkormányzati közfoglalkoztatás területén is. 2006 előtt a régi szervezetekről szóló törvény nem adott megfelelő kereteket a társadalmi cél elérésére. A szociális szervezet olyan speciális, közhasznú jogállású szervezet, amely ötvözi a gazdálkodó szervezetek és a társadalmi szervezetek előnyeit azzal, hogy hátrányos helyzetű embereknek segít munkalehetőséghez jutni és olyan szükségletek kielégítésére törekszik, melyet egy gazdasági társaság önmagában nem tudna felvállalni. A szervezet elsődleges feladatai közé tartozik a munkahelyteremtés.

A Polgári Törvénykönyv (PTK) 2013. évi V. törvény rendelkezései alapján az egyesületek és alapítványok üzleti tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak, gazdasági tevékenység végzésére nem hozhatóak létre. 2014. március 15. napját követően egyesület már csak az új PTK szabályok szerint jöhet létre, a korábbi szabályok szerint létrejött egyesületeknek pedig legkésőbb akkor kell az új szabályokra áttérniük, amikor az alapszabályukat bármely okból módosítják.

A nonprofit gazdasági társaságot társadalmi közös szükséglet kielégítésének céljából végzett közös gazdasági tevékenység folytatására hozzák létre. Tagjai vagyoni hozzájárulásukkal alapítják. Magyarországon 2007. július 1-től alapíthatunk nonprofit gazdasági társaságot. Ezekre a társaságokra a korábban a már hatályát veszített gazdasági társaságokról szóló, 2006. évi IV. törvény vonatkozott, jelenleg pedig a PTK és a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény. Akkor érdemes nonprofit gazdasági társaság létrehozásán gondolkodni, amikor bizonyos társadalmi közös szükségletet alapvetően nem nyereségérdekelt módon

szeretnénk kielégíteni. A nonprofit gazdasági társaság is kérheti a közhasznú minősítés megszerzését, ha azoknak a feltételeknek megfelel.

A gazdasági társaságok általában üzleti alapon működő társadalmi vállalkozásokat jelentenek.

8. táblázat: A társadalmi vállalkozások Magyarországon jellemző jogi/szervezeti formái

SZÖVETKEZETEK	
Gazdasági tevékenységhez való viszony	Hagyományosan illeszkedik a gazdasági / üzleti tevékenységekhez.
Társadalmi irányultság	Tevékenysége a tagok gazdasági és társadalmi helyzetének javítását célozza, gazdálkodási tevékenységüknek is ez a mozgatórugója.
SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK	
Gazdasági tevékenységhez való viszony	Eredendően és szándékoltan illeszkedik a gazdasági / üzleti tevékenységekhez.
Társadalmi irányultság	Tagjaik (elsősorban hátrányos helyzetűek) számára munkalehetőség biztosítása és gazdasági, társadalmi helyzetük javítása.
EGYESÜLETEK ÉS ALAPÍTVÁNYOK	
Gazdasági tevékenységhez való viszony	Üzleti tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak.
Társadalmi irányultság	Az egyesületek tagjaik közös céljait szolgálják. Az alapítványok a társadalmi tevékenységük céljaival összefüggésben meghatározott közösségek érdekében tevékenykednek.
NONPROFIT GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK	
Gazdasági tevékenységhez való viszony	Közös gazdasági tevékenység végzésére alapítják, a társadalmi szükséglet kielégítési funkcióját is ezen keresztül éri el.
Társadalmi irányultság	Társadalmi közös szükséglet kielégítésének céljából hozzák létre.
GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK	
Gazdasági tevékenységhez való viszony	Gazdasági tevékenység végzésének céljából alapítják, a nyereségszerzés jelentős szempont a vállalkozó jólétének növelése szempontjából is.
Társadalmi irányultság	Meghatározó szerepe van a vállalkozó etikai és társadalmi érzékenységének.

Forrás: G.Fekete et al. (2017): Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről

Számos társadalmi vállalkozást megvizsgáltunk az OTKA K 112928 számú kutatás keretein belül Magyarországon és négy előre kiválasztott posztoszocialista országban (Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovénia). Ezeket a 9. táblázatban szereplő típusokba soroltuk.

A közszolgáltató társadalmi vállalkozások olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek korábban állami vagy önkormányzati feladatok voltak, ehhez állami támogatást kapnak normatív alapon, de működésüket piaci jövedelemből is finanszírozzák. Ezek a vállalkozások elsősorban a szociális és a közművekkel kapcsolatos ágazatokban működnek. A szociális, kulturális és környezeti célokért tevékenykedő klasszikus civil

szervezetek (főként alapítványok, egyesületek) szervezetük fenntartása és céljaik elérése érdekében az elmúlt években üzleti tevékenységek végzését is elkezdtek, így vállalkozó civil szervezetként működnek. Gazdasági tevékenységük a magánadományok és az állami pályázati források kiegészítését célozza. A munkaerőpiaci integrációt végző civil szervezetek főleg foglalkoztatási céllal jöttek létre és főleg a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek munkaerőpiaci problémáinak megoldására. A helyi fejlesztést célzó közösségi vállalkozások integrált, több funkciós, rendszerint a helyi önkormányzatok közvetlen vagy közvetett irányításával megvalósuló helyi gazdasági programokat valósítanak meg. A társadalmi start-up vállalkozás működésében a gazdasági tevékenység, az üzlet a meghatározó, ám azt valamilyen etikai, társadalmi felelősségvállalásból eredő cél mozgatja. A társadalmi cél közvetlenül befolyásolja a gazdasági tevékenységet (G. Fekete et al., 2018).

9. táblázat: Hazai társadalmi vállalkozási modellek

	Közszolgáltató társadalmi vállalkozások	Vállalkozó civil szervezetek	Munkaerőpiaci integrációs civil szervezetek	Helyi fejlesztést célzó közösségi vállalkozások	Társadalmi start-up vállalkozások	Szolidáris gazdasági kezdeményezések
Jogi forma	Egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság, szociális szövetkezet	Egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság	Egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság, szociális szövetkezet	Egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság, szociális szövetkezet	A nonprofit jogi formák mellett szövetkezet és for-profit vállalkozás is	Minden jogi forma és informális csoportok is
Szektoralis kapcsolódás	Állami szektorhoz	Civil társadalomhoz	Civil társadalomhoz	Helyi önkormányzatokhoz	Üzleti szektorhoz	Civil társadalomhoz
Cél	Közszolgáltatás	Extra jövedelem biztosítása a szervezet fenntartásához	A célcsoport foglalkoztatása, extra jövedelem adása	Integrált helyi fejlesztés	Társadalmilag hasznos, innovatív ötlet	Szolidáris gazdaság fejlesztése
Terület	Szociális jólét, közművek, foglalkoztatás	Szociális jólét, kultúra, környezetvédelem stb.	Mezőgazdaság szociális jólét, kultúra, stb.	A helyi gazdasági rendszerbe illő tevékenységek	Kultúra, környezet, informatika, közlekedés	Alternatív megoldások minden területen
Foglalkoztatás	Fontos cél	Nem fontos cél	Fontos cél	Fontos cél	Nem fontos cél	Nem fontos cél

Forrás: G. Fekete et al., 2018: 114

Csak néhány közismert hazai példa a fenti típusokra: a közszolgáltató társadalmi vállalkozás típusba tartoznak a szociális (idősgondozó, fogyatékkal élőket foglalkoztatató, gyermekgondozási) vállalkozások, közvetlen foglalkoztatással. Ilyen a START Rehabilitációs Foglalkoztató és Intézményei Közhasznú Nonprofit Kft. A helyi fejlesztés célzó vállalkozások társadalmi és környezeti céljaik elérése érdekében gazdálkodó szociális, kulturális, közösségfejlesztő és környezetvédelmi (szegényeket

segítő, hagyományörző, művészeti, környezetvédő, tudatos fogyasztó közösségi) vállalkozások, folyamatos foglalkoztatás nélkül, vagy járulékos foglalkoztatással, úgy, mint a Miskolcon működő Zöld Kosár Közösség vagy a komplex helyi gazdaságfejlesztési funkciót betöltő faluvállalatok, mint Rozsály esete. A munkaerőpiaci integrációs feladatokat ellátó társadalmi vállalkozás tipikus példája a közvetlen foglalkoztatási, jövedelem-kiegészítési céllal működő társadalmi szervezeteknek az Igazgyöngy Alapítvány. A társadalmi felelősség, közösségi cél által vezérelt start-up vállalkozások változó foglalkoztatással bírnak, ilyen a közismert Matyó Design.

Megállapítható, hogy a társadalmi és területi különbségek növekedésével nem feltétlenül a leghátrányosabb csoportokban és térségekben találhatók a legerősebb társadalmi gazdasági kezdeményezések, a társadalmi innováció feltételei a fejlettebb térségekben erősebbek. Ugyanakkor egyre több társadalmi ötlet alakul át társadalmi innovációvá, amely megfelelő keretek között társadalmi vállalkozás formájában működhet. Magyarországon még mindig viszonylag kevés a jól működő társadalmi vállalkozás, vannak szép kezdeményezések és nagyon jól ismert, „befutott” sikerek is, de ezek nagyrészt a centrum térségekben vannak jelen. A periférikus területeken, ahol fokozott szükség lenne a társadalmi vállalkozásokra, valami hiányzik. Általában az ötlet, a kezdeményezés, a vállalkozói szellem nincs meg, de gyakori, hogy a piaci háttér hiányzik vagy finanszírozási nehézségek merülnek fel. A szolidáris gazdasági szektor kialakulása Magyarországon ugyan lassan, de mégis jó irányban halad. A lassúság oka a posztoszocialista múlt öröksége: a bizalmatlanság, a paternalizmus továbbélése, a társadalmi szolidaritás eszméjének leértékelődése. Nagyon pozitívnak ítéljük, hogy az Európai Unió társadalmi és gazdasági modellje megjelenik a hazai kormányzati politikákban, és fontos a nemzeti sajátosságoknak megfelelő szabályozás megléte is.

A posztoszocialista országok társadalmi vállalkozásainak vizsgálatakor a rendszerváltást követően kialakult gyors területi és társadalmi polarizáció okozta problémák kezelése, a leszakadó társadalmi rétegek és területek segítése áll, míg a nyugat-európai országokban, azaz a gazdasági fejlődésében nem sokkolt területeken, elsősorban a civilizációs károk enyhítése a célterület. A posztoszocialista országok esetében ezért az egyik elsődleges cél a munkavágyon növelése és megtartása a foglalkoztatás érdekében, azért, hogy egyrészt megelőzze az elszegényedést, és az "állásvesztés okozta szegénységi kockázatot" csökkentse, másrészt azért, hogy munkához juttassa azokat, akiket jövedelem szerző tevékenységének hiánya a saját és családjuk szegénységét okozza. Az önkéntesség a fiatalok körében azt az érzékenyítő funkciót látja el, mely a leszakadó társadalmi és területi szegmensek által termelt termékek iránti fogyasztási hajlandóságot növeli, az ezen a területen tevékenykedő társadalmi vállalkozások, mint lehetséges munkapozíciót biztosító munkáltatók iránti igényt erősíti. Az önkéntesség egyik speciális formája a külföldön vállalt munka, melynek hatása a társadalmi innovációra való hajlamot, azaz az „hőssé” válást segíti. A posztoszocialista országokban kialakult társadalmi vállalkozások, melynek elsődleges munkavágyon bővítési funkcióját már meghatároztuk, központi figurája az innovátor, azaz a helyi „hős”, akinek ötletei és az őt segítő csapata sokszor egy az átlagostól nagyobb világlátásból adódik (kulturális, kapcsolati és tudás tőke). A „hősképzés” egyik módja lehet az önkéntes munka, akár belföldön, akár a produktívabb külföldi változata. "Hőst" képez egyrészt a nem leszakadó társadalmi- területi-szegmens fiataljából, az által, hogy érzékenyíti a problémák iránt, és „hőst” képez a helyi fiatalból, akinek lehetőséget biztosít az új információk és kapcsolatok megszerzésére.

4.3. A szociális szervezetek Magyarországon

Magyarországon a jogi szabályozás 2006-ban teremtette meg a szociális szervezetet, mint szervezeti forma létjogosultságát (2006. évi X. törvény a szervezetekről). Az első szervezetek létrejöttét az OFA és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium között a szociális szervezetek létrehozása és működtetése érdekében öt éves időszakra vonatkozó megállapodás is segítette. Mint Európa szerte a jogi szabályozás célja nálunk is a társadalom tagjainak a szociális gazdaság aktív szereplőivé válásának ösztönzése volt, amitől olyan igények, szükségletek kielégítését is várták, amelyekre az üzleti vagy a közszolgálati szektor nem alkalmas. A szociális szervezet célja a tagjai gazdasági, kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi szükségleteinek kielégítése, valamint munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése.

A kormányzati tervek szerint a közfoglalkoztatás mezőgazdasági mintaprogramjaiban a saját bevétel növekedése mellett arányosan csökkenő állami támogatásban részesülnek a közfoglalkoztatók. Amennyiben a program önfenntartóvá válik, egyik lehetséges alternatívaként a résztvevők szociális szervezetet alakíthatnak. Az önkormányzatok tagként vehetnek részt a szervezetben, így a korábban a beruházási és dologi költségek támogatásával általuk vásárolt nagy értékű gépeket, berendezéseket a szociális szervezet ingyenesen használhatja. Ez a folyamat illeszkedik a három pillérre épülő támogatási rendszer elvéhez, azaz a közfoglalkoztatottak önfoglalkoztatóvá, szervezeti taggá vagy szervezeti alkalmazottakká válva kiléphetnek az elsődleges munkaerőpiacra. (Bagó, 2014)

A közfoglalkoztatás szociális szervezetekbe való konvertálását az állami költségvetés kímélése és a munkahely-teremtés követelményének együttes érvényesülése mellett az Európai Unió programokba való beépíthetőség és ennek a társadalmi vállalkozási formának korábbi programok hatására történt gyors felfutása indokolja. Ezen belül az önkormányzatok vezető szerepének megőrzése mellett szól az, hogy – részben a korábbi programok hatására – a helyi önkormányzatok rendelkeznek a termeléshez / szolgáltatáshoz szükséges eszközökkel (földdel, épülettel, gépekkel), valamint ők uralják a helyi szolgáltatási piac egy jelentős részét. Üzemeltetik a közkonyhákat, az egészségügyi, szociális, rekreációs ellátó rendszereket, középületeik révén érdekelt az energiaellátásban, a közterületek karban tartásában, feladatuk a közbiztonság megőrzése és a közösségi közlekedés biztosítása. Ezekre a piacokra pedig a civil szervezetekkel szembeni bizalmatlanság miatt más, független szereplőt nem akarnak beengedni. A közfeladatok helyi civil szervezetek számára történő átadásának alig van gyakorlata Magyarországon. A helyi civil szervezetek sok esetben nem is felkészültek erre. (Futó et al., 2005)

A szociális szervezetként való működésnek azonban követelményei is vannak (10. táblázat), amelyeknek csak erős közösségi háttérrel lehet megfelelni. A mai Magyarországot, különösen annak vidéki részét és a perifériákat pedig a helyi közösségek gyengesége, erős paternalizmus, korrupció, a másik oldalon kiszolgáltatottság jellemzi.

10. táblázat: A közfoglalkoztatás szociális szervezetekké való átalakításának indokai és feltételei

INDOK	FELTÉTEL
önkormányzati források bevétele	szervezeti alapelvek érvényesülése

• termőföld, ingatlan • technikai eszközök • adminisztratív munkaerő • menedzsment • piacok – üzleti: saját feladatokhoz – támogatott: rászorulóknak	• önkéntesség és nyitott tagság • demokratikus tagi ellenőrzés • tagok gazdasági részvétele • autonómia és függetlenség • oktatás, képzés • szervezetek közötti együttműködés • közösség iránti elkötelezettség
--	---

Forrás: A szövetkezeti alapelveket (SzNSz 1995) felhasználva saját szerkesztés

A két forma alapvetően különbözik egymástól. Az egyik egy közfeladat ellátása és mint ilyen a szociális gondoskodás keretébe sorolódik, míg a másik egy gazdasági vállalkozás. Egymásba konvertálhatóságuk több tényezőtől függ (11. táblázat).

11. táblázat: A közfoglalkoztatás és a szövetkezés alapvető jellemzőinek összehasonlítása

	<i>közfoglalkoztatás</i> (közfeladat ellátása)	<i>szociális szövetkezet</i> (társadalmi vállalkozás)
Cél	segély helyett munka	társadalmi / közösségi cél
Feladat	önkormányzati feladathoz kapcsolódva	piaci és közösségi szükségletek kielégítése
Értékesítés	nincs vagy közvetve	alapkövetelmény
Irányítás	önkormányzati testület / polgármester	demokratikus / taggyűlés
Attitűd	alkalmazotti	tulajdonosi
Munkáltató	polgármester	elnök
Időtartam	átmeneti (hónap)	határozatlan időre
Jövedelem	állam által garantált rászorulóknak segítése	piaci teljesítménytől függő jövedelem nincs eltérő minimálbér tagok érdekeltsége – részesedés
Kötelezettség	más munkát nem lehetett vállalni	közösségi alap máshol is vállalhat munkát

Forrás: Saját szerkesztés

Célok és tevékenységek: A jelenlegi deklarált közfoglalkoztatási célok egy része egyben társadalmi cél is. Úgy látszik, hogy a célok és tevékenységek nem idegenek a társadalmi gazdaságtól. Ha azonban a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó politikai célt, a szegények kontrollálását, a segélyezettnek táborának csökkentését is figyelembe vesszük, azt mondhatjuk a társadalmi gazdaságban a szegények, hátrányos helyzetűek problémáinak kezelése sokrétűbben jelenik meg, a fizetett foglalkoztatás csak egy, másikat nem kizáró formája az előnyökhöz juttatásnak és semmiképp nem a hatalomgyakorlás eszköze.

Szervezeti és irányítási alapelvek: a közfoglalkoztatás eddigi gyakorlatában az alkalmazottak mélységesen alárendeltek, szigorú beosztás és ellenőrzés szerint dolgoznak. Az irányítás autokratikus. A felvételben és elbocsátásban a helyi politikai vezetőknek, a polgármesternek van szava, akit döntésében politikai szempontok is vezérelnek. Az alkalmazottak célcsoporton belüli kiválasztásában mindkét esetben érvényesülhet a teljesítményelvűség. A szövetkezetben a tagok egyenrangúak, mindenkit egy szavazat illet meg, függetlenül a társadalmi státuszától. Ez egyúttal felelősség is, ami

jól csak tulajdonosi attitűddel párosulva gyakorolható. Az alattvalói, jobb esetben pusztán alkalmazotti attitűd mellett nem lesz sikeres a vállalkozás.

Forrásszerzés, kereskedelmi tevékenység: A közfoglalkoztatás eredendően egyetlen forrásra, az állami támogatásra alapoz. A kereskedelmi tevékenység csak korlátozottan engedélyezett, a foglalkoztatásba visszaforgatható adománygyűjtés pedig egyáltalán nem jellemző. A szövetkezet számára szélesebb forrásszerzési lehetőségek állnak rendelkezésre, de ezekre fel is kell készülni, tisztában kell lenni a könyvelésben való megjelenítésük szabályaival.

Foglalkoztatás jellege és jövedelem: A közfoglalkoztatás rövid időszakra, csökkentett munkaidőben, alacsony fizetés mellett valósul meg és időtartama alatt nem enged más munkaviszonyt létesíteni. A szövetkezetben határozatlan időre tagi státuszban vagy alkalmazottként lehet tevékenykedni, a díjazás is többféle lehet (fizetés, részesedés, természetbeni juttatás, kedvezmény, közösségi alapból nyújtott szolgáltatás), mint ahogyan egyszerre több munkaviszony is lehetséges. A foglalkoztatás tartóssága és a jövedelem a menedzsment és az alkalmazottak együttes teljesítményének piaci fogadtatásától függ. Nincs a fizetésben mesterséges korlátozás.

Területi / helyi indokoltóság: Mindkét forma alkalmazása a komoly munkanélküliséggel sújtott térségekben indokolt. Mindkét forma veszélyt jelenthet a helyi üzleti vállalkozókra, amennyiben léteznek olyanok a kiválasztott tevékenységi körökben, mivel a helyi piaci szegmenseket igyekeznek lefedni.

A szociális szövetkezetek legnagyobb arányban a legnagyobb közfoglalkoztatást mutató vármegyékben jöttek létre. Kivételt csak Békés és Csongrád-Csanád vármegye képez. Az előbbiben az indokoltnál kisebb, az utóbbiban nagyobb sűrűségben találkozhatunk bejegyzett (nem feltétlenül működő) szociális szövetkezettel. Említésre méltó még Tolna vármegye kiemelkedő (jelentős részben az ottani munkaügyi központnak köszönhető) társadalmi gazdasági aktivitása.

A szektorok közti átjárással kapcsolatban további három veszélyre hívjuk fel a figyelmet. A küldetéséből adódóan a társadalmi vállalkozás a közösség számára kíván előnyöket nyújtani, és a társadalom is egyfokú önfeláldozást vár el tőlük (Borzaga – Spear, 2004). A társadalmi vállalkozássá alakuló kezdeményezések túlzott jótékonyság és önfeláldozás esetén könnyen eléghetnek, megsemmisülhetnek – mint Prométheusz. Amennyiben a vállalkozói oldal uralkodik el, amellet, hogy a társadalmi cél ködbe vész, amolyan Trójai faló módjára, a térségben működő vállalkozásokat is tönkre teheti. Ha pedig a kormányzattól, önkormányzattól nem tud leszakadni, az eredeti közösségi célokat veszélyeztető, ill. hosszú távon fenntarthatatlan Frankenstein figura válik belőle. (McMurtry, 2013)

A két szektor sajátosságait az önkormányzati dominancia megőrzése mellett egyesítő „öszvér” megoldás tehát komoly veszélyeket hordoz magában.

- Az, ha a kivételtől lesz a főszabály, esetünkben a helyi önkormányzatok tagsága nem ritka kivételként, hanem megkövetelt kötelező elemként jelenik meg, hosszú távon és országosan konzerválja a függőséget, a helyi önkormányzatoknak, a választott politikai testületnek való alárendeltséget. Ez könnyen a működést akadályozó kettős irányításhoz, vagy „alibi”, önkormányzati intézményként működő szervezet rögzüléséhez, az önkormányzatoktól várt anyagi előnyök reménye a más társadalmi vállalkozási formák kialakulásának megakadályozásához vezet.

- A piaci lehetőségek kiaknázását visszafogja, ezzel a pénzügyi fenntarthatóságot nehezíti az önkormányzathoz és a költségvetési gazdálkodáshoz való kötődés.
- A piacot és versenyt torzítja, a helyi vállalkozókat hátrányba kényszeríti az önkormányzat által kontrollált piacok “újrászabályozása”, ott a “saját vállalkozás” előnyökhöz juttatása.
- A zárt, egyoldalú tagság, az alkalmazotti szemlélet, az autokratikus irányítás akadályozza a valós társadalmi vállalkozások kialakulását a szövetkezés gondolatának beérését.
- A központi és helyi politikától való függőség torzítja a társadalmi célokat, a foglalkoztatást könnyen klientúra építésre használhatja.

A szövetkezeti alapelvek csorbulása a szövetkezés gondolatát újabb hosszú időre vetheti vissza. Ezzel pedig ismét elvesztünk egy, a területi hátrányok mérséklésében is használható gazdasági eszközt és újabb társadalmi és területi különbségek kialakulásához járulunk hozzá.

A 21.század egyik legnagyobb kihívása, a munkátlanság és az abból adódó társadalmi kirekesztődés, ezzel együtt a végtelenségig növekvő területi különbségek mérséklése. A hathatós válaszhoz a munkafogalom átértékelésére és új foglalkoztatási modell kialakítására egyaránt szükség van. Mivel a fizetett (bér) munka tartósan már nem képes a születéskor várható életkor kitolódásával egyre tömegesebb munkaerőnek munkát biztosítani – a bér munka atipikus formáinak további elterjesztése mellett –, szükséges az önkéntes, a háztartásban végzett, a közösség érdekében vállalt (alternatív) tevékenységek újbóli beemelése a munka fogalmába. A posztmodern foglalkoztatási modell egymásra épülő elemekből tevődik össze. Épít a gazdaság üzleti, köz- és társadalmi szektorára, azok sokszínű szereplőire. Területileg differenciált és ebből adódóan erős lokális meghatározottsággal bír.

Ebben a foglalkoztatási modellben az utóbbi időben Magyarországon létszámában és arányában is felfutott közfoglalkoztatás csak átmenetinek és korlátozottnak tekinthető. Bár a helyi önkormányzatok képesek a lokális igények és sajátosságok megjelenítésére és bizonyos termelőeszközökkel (föld, épület, gépek) és helyi piacok (közétkeztetés, energiabiztosítás, közterületek gondozása, (köz)épületek működtetése, egészségvédelem, rekreáció, közösségi közlekedés) feletti kontrollal is rendelkeznek, az ezekhez a területekhez kapcsolódó széleskörű foglalkoztatásban nem szerencsés közvetlenül szerepet vállalniuk. Részint azért, mert a választott terület alapvetően rövid távon gondolkodik, finanszírozásuk erősen függ a szintén változékony központi programoktól, a politikai vagy egyéni érdek felülírhatja a társadalmi célokat, ezzel elveszítik üzleti semlegességüket is, azaz a célok és érdekek eltávolodhatnak a közösségtől. Részint pedig azért, mert nem rendelkeznek a kereskedelmi tevékenységhez és a termelő munka irányításához szükséges tudással, menedzsment kapacitással, forgótőkével és gyakorta engedéllyel sem.

A szociális szövetkezetek Európában nagy hagyományokkal, egyre bővülő foglalkoztatási szereppel rendelkeznek. Azonban nem az egyetlen társadalmi vállalkozási formát képezik. Magyarországon a társadalmi vállalkozás fogalma jószerivel csak a szociális szövetkezetekre korlátozódik. Az elmúlt öt-hat év programjainak köszönhetően számuk ugrásszerűen megnőtt, bár működő szociális szövetkezettel csak jóval kisebb számban találkozhatunk. A szövetkezeti alapelveknek megfelelően működő szövetkezetek száma pedig még kevesebb.

A közfoglalkoztatás jelenlegi rendszerében elindult START mintaprogramok deklarált céljaikban és tevékenységeikben hasonlítanak a lehetséges szövetkezeti célokhoz és tevékenységekhez. Ám jelenlegi képességük kereskedelmi bevételek szerzésére gyenge (ez a képesség az állami támogatások lecsökkentésével önmagában még nem erősödik). Ugyancsak hiányzik az önállóság, a demokratikus irányítás, a tagok tulajdonosi szemlélete, az alkalmazottak felkészültsége a vegyes gazdaságban való munkavállalásra. Az átmenetet akadályozó legkritikusabb pontnak a paternalizmus alapjául szolgáló alattvalói szemlélet levetkőzését és ezzel együtt a vállalkozói gondolkodás megerősödését, valamint a helyi önkormányzatokhoz fűződő viszonyt látjuk. A két probléma a szövetkezeteknek helyi önkormányzatok által kontrollált piacokra való belépésében fonódik össze. A mai viszonyok között a társadalmi célokra és a közszférától való elkülönítés szándékának szintén megfelelő, üzleti viszonyok között fenntarthatóan működő nonprofit gazdasági társágokban látjuk a START mintaprogramokat folytathatóknak. A szövetkezeti forma erőltetése, rosszabb esetben teljes kifordítása jelentős veszéllyel járhat, és újabb évtizedekre vetheti vissza ezt a poszt szocialista országokban amúgy is érzékeny, de különösen a perifériákon kikerülhetetlen társadalmi gazdasági formát. Életképes bevezetésükhöz a közösségek megerősítése, a társadalmi tőke növelése és a szolidáris üzleti gondolkodás fejlesztése elengedhetetlen.

A társadalmi vállalkozások megjelenése és megerősödése pedig különösen a vállalkozáshiányos, elmaradott térségekben hozhat változást. Ugyancsak ezekben a térségekben jelentkezik erősebben a vegyes gazdaságon alapuló, posztmodern foglalkoztatási modell irányába történő elmozdulás, amiben a közfoglalkoztatás most áttekintett dilemmáinak feloldása csak az első lépést jelenti.

Szociális szövetkezetek jelentősége helyi gazdaságfejlesztési szempontból

A helyi gazdaságfejlesztés tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében, aminek része lehet társadalmi vállalkozások létrehozása vagy támogatása helyi igényekre és erőforrásokra alapozva. A helyi fejlesztés akkor valósul meg, ha az alábbi négy elem mindegyike teljesül: a helyi szereplők bevonása, a helyi erőforrások hasznosítása, a helyi kezdeményezésekre épülő fejlesztés és a helyi kontroll gyakorlása (G. Fekete 2011). A fejlesztés önállóságához és az alulról vezérelt fejlődés feltételeihez hozzá tartozik, hogy gazdasági oldalról szükség van a helyi piac létezésére és mobilizálható helyi forrásokra, rugalmas részletekre érzékeny területpolitikára, felkészült helyi szereplőkre, de demokratikus vezetésre, helyi közösségre és felkészült helyi menedzsmentre is (G. Fekete 2011).

A szociális szövetkezetek a helyi gazdaságfejlesztés szolidáris gazdaság irányába mutató egyik kezdeményezése. Magyarországon a szociális szövetkezetek a korábbi közfoglalkoztatási rendszeren alapulnak és annak tovább gondolt változatai. 2006. július 1. óta van lehetőség szociális szövetkezetek létrehozására Magyarországon (2006. évi X. törvény hozta létre a szociális szövetkezeteket, mint a szövetkezetek egyik sajátos formáját). A szociális szövetkezet a társadalmi vállalkozások speciális formája.

Németh (2012) meghatározása szerint a szociális szövetkezetek olyan autonóm közösségek, amelyek a társadalmi és gazdasági munkamegosztás miatt felmerült igények kielégítését célozzák. Három alapelv alapján szerveződnek: másokról és a közösségről való gondoskodás, felelősségvállalás és szolidaritás.

A szociális szövetkezet specialitása az, hogy profitorientált módon működik, a legfőbb döntéshozó szerve, a közgyűlés döntése alapján a gazdálkodás eredménye (a profit) a tagok között felosztható. Az első szociális szövetkezetek létrejöttét az Országos Foglalkoztatási Alap és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium közötti megállapodás is segítette. Egy szociális szövetkezet létrehozásához három összetevőre van szükség: ötletre, egy vezetőre és forrásra. Az ilyen szövetkezeteknél ezen kívül fő célként az jelenik meg, hogy a hátrányos helyzetűek számára munkalehetőséget teremtsen és szociális helyzetüket javítsa. Gazdasági szempontból pedig olyan gazdálkodó szervezetnek tekintik, ami ötvözi a gazdasági társaságok és társadalmi szervezetek előnyeit, tulajdonságait, viszont nem minősül gazdasági társaságnak. Demokratikus módon működik, így minden tagja egy szavazattal rendelkezik, bele adott vagyontól függetlenül. Másik fontos előnye, hogy nincs meghatározva az alapításkori minimum tőke. A szervezeten belül egyesül a vállalkozási és közösségfejlesztő funkció is, ez a két célkitűzés teszi speciálissá a szociális szövetkezet intézményét. A szövetkezet tagjai és hozzátartozói felé nyújtott juttatások fedezése okán, a szociális szövetkezet adózott eredményéből közösségi alapot hoznak részre, a közösségi alapból pedig olyan juttatások kerülhetnek ki, mint például: segélyezések, szociális juttatások, étkezési hozzájárulás, ösztöndíjak, nyugdíj kiegészítés, valamint kulturális és sport tevékenységek támogatása. Fő feladata ezen kívül továbbra is az önfoglalkoztatás lehetőségének megteremtése, mivel kizárólag szociális szövetkezeten belül van lehetőség tagi jogviszonyban megvalósuló foglalkoztatásra. A szociális szövetkezeten belül munkavégzési jogviszonyban működő tag, munkájáért, a tagok által közösen megtermelt javakból, a mindenkor minimálbér erejéig adómentesen természetben megkaphatja, a tagi munkavégzésének arányában.

A szövetkezeti törvény 2019 júliusában módosult, megkülönböztetve a közfoglalkoztatás alapjain létrejött szociális szövetkezeteket, amelyek ezt követően a START szociális szövetkezet megnevezést kapták. Egy szociális szövetkezet alapításához minimum hét alapító tagra van szükség, amelyből legalább egynek helyi önkormányzatnak vagy nemzetiségi önkormányzatnak, illetve ezek jogi személyiségű társulásának, vagy a jogszabályban meghatározott karitatív tevékenységet ellátó, közhasznú jogállású szervezetnek kell lennie. A szociális szövetkezetnek minden esetben rendelkezniük kell bejegyzett székhellyel, a szociális szövetkezet fő tevékenységére utaló névvel, amely tartalmazza „szociális szövetkezet” megnevezést. Minden szociális szövetkezetnek kell, hogy legyen egy közjegyzői okiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglalt alapszabálya, amelyben feltünteti céljait, a működését irányító főbb szabályokat és alapelveket. A szociális szövetkezeteket a cégbíróság nyilvántartja, adószámmal rendelkeznek. A szociális szövetkezet felépítését a Polgári Törvénykönyv szövetkezetekre vonatkozó rendelkezései szabályozzák, főbb szervezeti egységek a következők: közgyűlés, ügyvezetés, felügyelőbizottság és könyvvizsgáló. A jogszabály nem ír elő az induláshoz minimálisan szükséges tőkét, de minden tag köteles pénzbeli vagy nem pénzbeli hozzájárulását adni a szociális szövetkezet vagyonához.

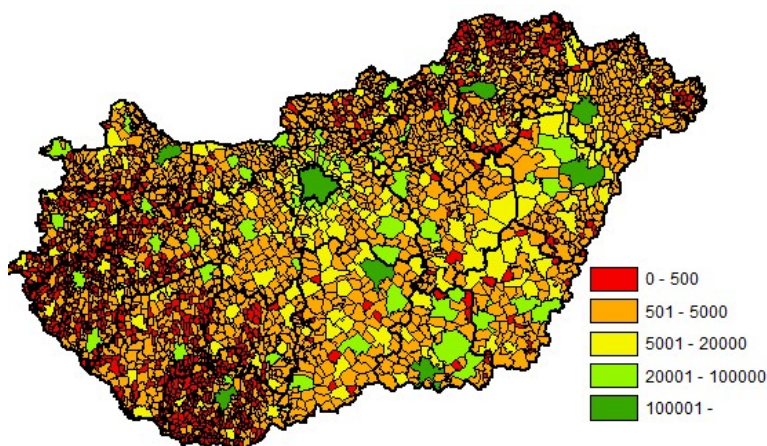
A szociális szövetkezetek jogszabályok által meghatározott alapvető jellemzői a következők: a tagok - akik csak természetes személyek lehetnek - meghatározzák, hogy milyen értékű részjeggyel alapítják meg a nyitott tagságú szövetkezetet, tehát ha valaki elfogadja az alapszabályt, akkor bárki, megkülönböztetés nélkül, beléphet a szövetkezetbe. A szociális szövetkezet a változó tőke elve szerint működik, ami azt jelenti, hogy változik a tagok be- és kilépésével a tőke nagysága. A részjegy a szövetkezet adózott eredményéből részesedésre jogosít, kivéve a közhasznú szervezeti jogállással

rendelkező szociális szövetkezeteket, mert ezek a szociális szövetkezetek eredményüket csak a közhasznú céljaik megvalósítására fordíthatják. A szociális szövetkezet célja a tagjai gazdasági, kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi szükségleteinek kielégítése, valamint munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése. A szociális szövetkezetekben a tagok személyes részvétel kötelező. Tagként, alkalmazottként vagy megbízási szerződéssel lehet tevékenykedni, és közösségi alapról nyújtanak támogatást a tagoknak és családtagjaiknak.

A szociális szövetkezeteknek a fenntarthatósága azonban nem biztosított (Váradi 2016; Csoba 2020). A szociális szövetkezetben előnyt jelent, hogy mellette más jövedelemszerző tevékenység is végezhető, ugyanakkor a belőle származó jövedelem a piactól függ, míg a közfoglalkoztatás mellett más jövedelemszerző tevékenység nem végezhető, viszont biztos, alacsony szintű bevételi forrást jelent. A szociális szövetkezetek Magyarországon kezdeti sikerek után, úgy tűnik hanyatlóban vannak. Az OPTEN céginformációs szolgáltató adataiból kiderül, hogy a 2006-ban létrehozott szövetkezeti forma népszerűsége visszaesett, egyre kevesebb új szociális szövetkezet jön létre, a régiek pedig megszűnnek vagy gazdaságilag inaktívvá válnak.

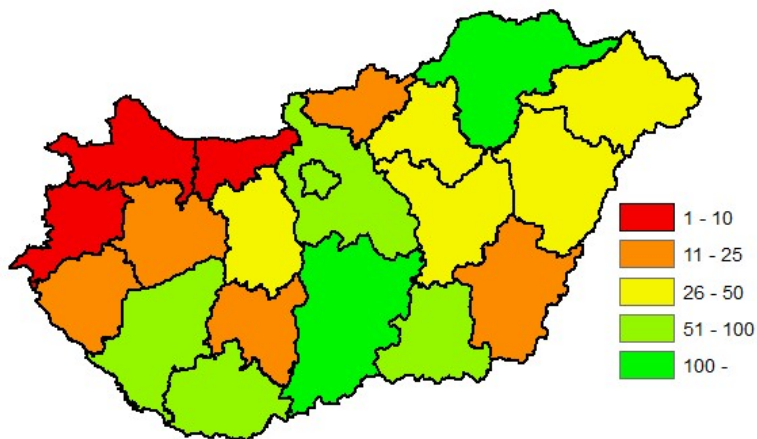
Többen a munkanélküliség megoldását nem a közfoglalkoztatásban látják, hanem a szolidáris gazdaságban és a szociális szövetkezetekben (Csoba 2020; G. Fekete 2017). Véleményük szerint az üzleti vállalkozások foglalkoztatási potenciálját kompenzáló megoldások megőrzését, ugyanakkor a közfoglalkoztatásból való továbblépés lehetséges módjainak keresését kell szem előtt tartani. Az értékteremtő közfoglalkoztatás a segélyezéssel szemben kedvezőbb feltételeket kínál a munkaerőpiacra történő visszalépéshez szükséges képességek megőrzéséhez, gazdaságilag éppúgy fenntarthatatlan, mint a segélyezés (G. Fekete – Lipták, 2014). A közfoglalkoztatásból vagy az üzleti, vagy a társadalmi gazdaság irányába lehet továbblépni, a vállalkozáshiányos, elmaradott térségekben az előbbi ritkán jár sikerrel. Az utóbbi irány egyik, a kormányzat által előnyben részesített változata a közfoglalkoztatási program szociális szövetkezetté alakítása. Az utóbbi években a kormányzat a közfoglalkoztatásból való kilépést, egyfajta tranzit megoldásként a szociális szövetkezetek létrehozásával látja megoldhatónak.

Az alábbi ábrán Magyarország népességszámának az alakulása látható 2024-ben (20. ábra). A regionális gazdaságtanban elfogadott településtípus kategóriákat alkalmaztam. (Aprófalvak száma: 1162, községek száma: 1723, kisvárosok száma: 210, középvárosok száma: 52 és a nagyvárosok száma: 8). A 2024. évi adatok alapján hazánk 1162 aprófalva a hazai településállomány 36,8%-át jelenti, amelyekben mindössze 299 ezer fő, az ország lakosságának 3,1%-a él. Az aprófalvakban élők aránya 7 megyében haladja meg az 5%-ot. Ezek az átlagértékek azonban elfedik a megyén belüli járási szintű egyenlőtlenségeket. Az aprófalvas (500 fő alatti népességszámú) térszerkezet területi elhelyezkedése a perifériára korlátozódik és az Észak-magyarországi, valamint a Dél-dunántúli régiókban találhatók ezek a települések a legnagyobb számban.

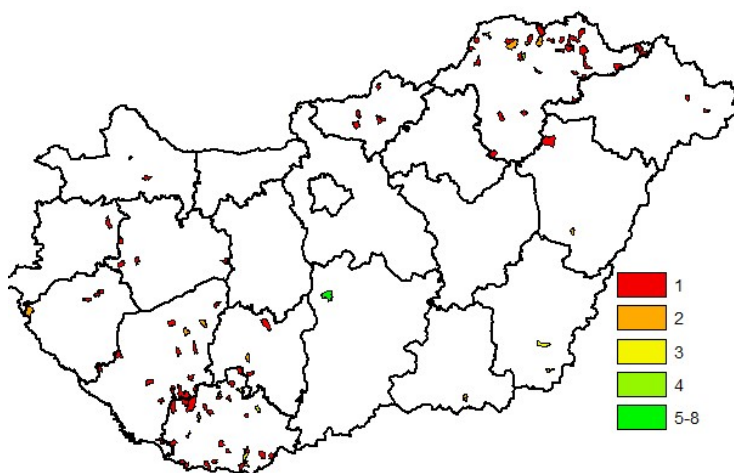
20. ábra: Magyarország népességszámának alakulása 2024-ben településenként
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Az alábbi térképen (21. ábra) a magyarországi szociális szervezetek száma látható megyei bontásban 2024-ben. A szervezetkezeti térkép teljes összhangban van az aprófalvak elhelyezkedésével és a területi különbségekkel. Azokban a megyékben, ahol 100 darab fölötti a szociális szervezetek száma, ott jellemzően erős az aprófalvas térszerkezet, magas a munkanélküliség, korlátozottak a munkavállalási lehetőségek és alacsony az egy főre jutó jövedelem, azaz minden szempontból megfelelnek a rurális térségek követelményeinek.

21. ábra: Szociális szervezetek száma vármegyénként Magyarországon 2024-ben
Forrás: OPTEN adatbázis alapján saját szerkesztés

Az aprófalvakban működő szociális szervezetek számát is ábrázoltam térképen, jól látható, hogy átlagosan 1-3 szociális szervezet működik ezekben a kis méretű településekben (22. ábra).

22. ábra: Az aprófalvakban működő szociális szervezetek száma 2024-ben
Forrás: OPTEN adatbázis alapján saját szerkesztés

A kutatás módszertana adatgyűjtésen, terepkutatáson és interjú készítésen alapult. Az OPTEN adatbázisból kigyűjtésre került az összes bejegyzett szociális szervezet adata, majd szűkítettem a működő szervezetekre, a csődeljárás vagy felszámolás alatt álló szociális szervezeteket figyelmen kívül hagytam. Ezt követően az adatbázist szűkítettem a csak aprófalvakra és az ott működő szervezetekre. Minden megyéből kiválasztottam 3-3 szociális szervezetet, összesen 27-et (12. táblázat, 23. ábra). A primer kutatás módszerül az interjúkészítést választottam, melynek kapcsán a szervezet működésének érintettjeit kerestem meg és kértem őket válaszadásra. Ennek során félig strukturált interjúk keretében a szervezet vezetői, a mostani és egykori szervezet tagok, az egykori foglalkoztatottak adtak választ. 2024 tavaszán és nyarán terepkutatás keretében meglátogattam ezeket a kiválasztott településeket és ott a szervezeti vezetőkkel, tagokkal interjúkat készítettem. A szociális szervezetek számos területen járulnak hozzá a közösségi jóléthez, a fejlődéshez és így az értékteremtéshez is. Gazdasági szempontból a legfontosabb a munkahelyteremtés és a helyi gazdaság élénkítése. A szociális szervezetek gyakran hoznak létre munkahelyeket olyan emberek számára, akik a hagyományos munkaerőpiacon nehezen tudnak elhelyezkedni. A szervezetek tevékenységei helyi alapanyagokra és erőforrásokra támaszkodnak, ami erősíti a helyi gazdaságot és csökkenti a közösség függőségét külső forrásoktól. Társadalmi szempontból a közösségi kohézió erősítése a legfőbb eredmény, valamint az önkéntesség erősítése a helyi közösség tagjaiban és az innovatív szemlélet alkalmazása. A szociális szervezetek hozzájárulnak a közösségi élet erősítéséhez azáltal, hogy olyan szolgáltatásokat és programokat nyújtanak, amelyek összekötik az embereket és elősegítik a társadalmi integrációt. Az önkéntesség és a közösségi részvétel elősegítése révén a szervezetek növelik az emberek elkötelezettségét és felelősségérzetét a közösségük iránt. A szociális szervezetek Magyarországon is úttörői az innovatív megoldások kialakításának és alkalmazásának, többnyire ők a társadalmi innovációk kezdeményezői is.

A társadalmi vállalkozások és így a szociális szervezetek paradoxona az üzleti, piaci és a társadalmi logikák látszólagos összeegyeztethetlenségére, egymás mellett létezésére utal (Weller and Ran 2020). A nehézségek és akadályok között kiemelkedik a

finanszírozási lehetőségek hiánya, továbbá a társadalmi vállalkozások ismertsége alacsony a nagyközönség és a vásárlók, valamint a bankok, befektetők és támogató szervezetek körében. Ezt követi az állami támogatási programok hiánya, a korlátozott pályázati lehetőségek. A társadalmi vállalkozások és szociális szervezetek Magyarországon nagyon alacsony szintű politikai támogatást élveznek. A szociális szervezetek olyan közcélú szolgálnak, amelyet a közszféra nem tud megfelelő hatékonysággal szolgálni. A kormányzat számára javasolt, hogy a szociális szervezeteknek adókedvezményeket adjon és megfelelő hitelezési feltételeket. A pályázatokhoz szükséges likviditást is biztosítani kellene a szervezetek számára. Az önfenntartóvá válás támogatása szintén jelentős eredményeket hozhatna a szervezeteknek.

12. táblázat: A terepkutatás során vizsgált szociális szervezetek

vármegye	település	járás	szociális szervezet
Baranya	Alsómocsolád	Hegyháti	Alsómocsoládi Falugazda Szociális Szövetkezet
Baranya	Kisszentmárton	Sellyei	Olajútó Szociális Szövetkezet
Baranya	Márok	Siklósi	Mároki Zöldség és Gyümölcs Start Szociális Szövetkezet
Baranya	Palkonya	Siklósi	Palkonyai Termelői Piac Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Galvács	Edelényi	Galvácsért Tanácsadó, Értékesítő és Szolgáltató Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Gömörszőlős	Putnoki	Gömörért Értékműtő Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Komlóská	Sárospataki	Komlóskai Start Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Révleányvár	Cigándi	Révleányvári Gazdasági és Szolgáltató Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Szegilong	Tokaji	Longi-Kézműves Élelmiszerterméket Előállító, Kereskedelmi és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet
Borsod-Abaúj-Zemplén	Trizs	Putnoki	Trizsi Ízek Start Mezőgazdasági és Szolgáltató Szociális Szövetkezet
Győr-Moson-Sopron	Rábaszentmihály		Rábaszentmihály Ízei Gyártó és Értékesítő Start Szociális Szövetkezet
Nógrád	Szécsényfelfalu	Szécsényi	"SZÉF" Közös Akarat Szociális Szövetkezet
Somogy	Fiad	Tabi	Fiadi 3D Gyártó és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kérsején	Fehérgyarmati	Kérsejéni Zöldség- Gyümölcs Nagykereskedelmi Szociális Szövetkezet
Vas	Szergény	Celldömölki	Szergényi Zöldítő Szociális Szövetkezet

Veszprém	Nagypirít	Devecseri	Marcalmenti Felvásárló, Értékesítő és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet
Veszprém	Ukk	Sümegei	Bébic Élelmiszerelőállító, Szolgáltató, Kereskedelmi Start Szociális Szövetkezet
Zala	Kisvásárhely	Zalaszentgróti	Albikóka Gyümölcsfeldolgozó Szociális Szövetkezet
Zala	Szalapa	Zalaszentgróti	Szalapai Szociális Szövetkezet
Zala	Szentgyörgyvölgy	Lenti	Elevenszeg Szolgáltató és Kereskedelmi Start Szociális Szövetkezet

Forrás: Saját szerkesztés

23. ábra: Az esettanulmányok helyszínei

Forrás: Saját szerkesztés

A megváltozott munka fogalomra és a „munkátlanságra” megítélésem szerint egy lehetséges válasz a gazdaság társadalomba való beágyazásával, a profitért folytatott versenyre épülő gazdaságnak egy szolidárisabb gazdaságra való átállításával adható meg.

5. A szolidáris gazdaság a gyakorlatban

5.1. A szociális szövetkezetek lehetőségei és szerepe a helyi közösségek fejlesztésében Hernádszentandrás

Míg az Európai Unió fejlettebb országaiban több évtizedes múlttal rendelkeznek a szociális szövetkezetek, addig hazánkban ez a társadalmi vállalkozási forma viszonylag újnak számít. A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény vezette be a szociális szövetkezetek fogalmát, de a 2012. évi törvénymódosítás adta meg a lehetőséget, hogy a szociális szövetkezet tagja legyen a természetes személyek mellett a települési önkormányzat is. Így a szociális szövetkezeti formát a közfoglalkoztatás működtetésére gyakran alkalmazzák hazánkban, az utóbbi években csökkenő számban. Választásunk egy olyan aprófalura (Hernádszentandrás) esett, ahol évtizedek óta magas a munkanélküliség, alacsony a foglalkoztatottság, alacsony a lakosok iskolai végzettsége és magas a hátrányos helyzetű lakosok aránya. A fejezet célja kettős, egyrészt annak vizsgálata, hogy a „BioSzentandrás” programba milyen mértékben sikerült bevonni a lakosságot, másrészt a közfoglalkoztatási program fejlődésének, annak az útnak az elemzése, ahogyan a községben eljutottak a jelenlegi társadalmi vállalkozási formához.

A szolidáris gazdaság kiépüléséhez olyan munkaintenzív tevékenységek kibontakozásának ösztönzése vezet, amelyek a nemzetközi versenynek kevésbé kitett szektorokban tudnak munkahelyeket teremteni. A hagyományos munkaerőpiaci módszerek és aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök helyett a szolidáris gazdaság azokra a tevékenységekre fókuszál, amelyekből munkahelyek jönnek létre. Olyan területeken fejti ki a hatását, ahol a hagyományos munkaerőpiaci mechanizmusok nem képesek elegendő munkahely megteremtésére (Defourney – Nyssens, 2008). Ezek a helyi kezdeményezések a gazdaságfejlesztés résztvevőiként kielégítik a társadalmi igényeket, a piac valódi szereplőivé válnak, új piacokat nyitnak meg, növelik a foglalkoztatást és a gazdasági aktivitást. A szolidáris gazdaság közvetett módon is hozzájárul a foglalkoztatás növekedéséhez, mert a korábban a munkavállalást nehezítő, inaktív szerepkörökben (gyermekfelügyelet, otthoni segítségnyújtás, háztartás vezetése) dolgozó nők számára lehetőséget teremt a munkaerőpiacra való visszatérésre (Prókai, 2005). Másként fogalmazva, lehetőséget teremt a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, illetve oda be sem jutott munkavállalók munkaerőpiaci integrációjára.

A szolidáris gazdaság szektorainak több közös jellemzőjét azonosíthatjuk. 1) Magánszektorokról van szó, azaz nem részei a közszférának. 2) Formális szervezeti keretek között működnek, döntéshozatali autonómiával rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy szabadonválasztják, illetve váltják le irányítótestületeiket, és maguk ellenőrizhetik, szervezhetik meg a tevékenységüket. 3) Tagságuk önkéntes, vagyis nem kötelező csatlakozni hozzájuk. 4) Olyan jellegű gazdasági tevékenységeket is folytatnak, amelyek az egyének, a háztartások és a családok szükségleteit elégítik ki. 5) Demokratikus szervezetek, melyek az „egy tag = egy szavazat” elvét alkalmazzák döntéshozatali folyamataikban (Petheő et al., 2010).

A szolidáris gazdaság lehetséges tevékenységei (a társadalmi vállalkozások, a szociális szövetkezetek) egy adott ország szolgáltatási struktúrájától, adórendszerétől, valamint a lakosság életmódjának sajátosságaitól függenek. Az Egyesült Királyságban a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem fontos eszköze, Németországban új munkahelyek

létrehozásában és hulladék-újrahasznosításban játszik szerepet (Finta – Póla, 2020). A tevékenységek általában kielégítetlen helyi szükségletekre irányulnak, gazdasági teljesítményük korlátozott, és nem torzíthatják a versenyt. Vállalják, hogy meghatározott idő után önfinanszírozóvá, fenntarthatóvá válnak. Láthatóvá teszik és formalizálják a rejtett igényeket, szükségleteket (Frey, 2007). A szolidáris gazdaság tipikus szereplői a szociális szövetkezetek, amelyek új vállalkozási formaként a helyi fejlődés motorjai lehetnek, emellett megerősítik a társadalmikohéziót, és ezzel hozzájárulnak a gazdaság stabilitásához is. A szociális szövetkezetek célja, hogy munkahelyet teremtsen hátrányos helyzetben lévő tagjai számára, és hozzájáruljon megélhetési lehetőségeik bővítéséhez és társadalmi helyzetük javulásához (Longa, 2009; G. Fekete – Lipták, 2014; Tésits et al., 2015).

A szociális szövetkezetek az atipikus foglalkoztatási formák közül az önfoglalkoztatás sajátos szervezeti kereteit teremtik meg, ezáltal fontos eszközt jelentenek abban, hogy a hátrányos helyzetű munkavállalók tartós munkalehetőséghez jussanak. Olyan személyek autonóm társulásait jelentik, akik önkéntesen egyesülnek azért, hogy nem pusztán gazdasági, de társadalmi, közösségi, oktatási és kulturális célkitűzéseiket is egymással összefogva, demokratikusan irányított vállalkozások útján, közösen valósítsák meg (Neamtan, 2002; McMurtry, 2004). A mai értelemben vett társadalmi vállalkozások klasszikusan nonprofit szervezetek kezdeményezéseiként jöttek létre (Defourney, 2001; Defourney – Nyssens, 2008). Olyan gazdasági tevékenységgel kezdtek el foglalkozni, amelyek korlátozott profitjuk miatt nem voltak csábítók a forprofit vállalkozások számára, ugyanakkor olyan feladatokat vállaltak magukra, amelyeket az állami szervek sem tudtak megfelelően ellátni. A gazdasági tevékenység lehetőséget adott ezeknek a szervezeteknek, hogy szociális tevékenységeiket legalább részben saját bevételből finanszírozzák, illetve munkát biztosítsanak alkalmazottjaik és tagjaik számára (Simkó – Tarjáni, 2011).

Magyarországon 2006-tól van lehetőség szociális szövetkezetek alapítására (Ferencz, 2015). A konstrukció, megálmodásától kezdve kapcsolódik a társadalmi vállalkozások eszméjéhez, napjainkban annak egyik megtestesítője. Célszerűségük és társadalmi funkcióik egyik fontos elemét tagjaik egészségügyi, oktatási, szociális, kulturális és/vagy gazdasági helyzetének előmozdítása jelenti. Másik fontos szerepük, hogy munkaalkalmat teremtenek a (sokszor tartós) munkanélküli, hátrányos helyzetű személyek számára (Finta – Póla, 2020), visszaszoríthatja a feketegazdaságot (Csoba – Sipos, 2020). A jogszabály alapján a szociális szövetkezetek szerepe kulcsfontosságú a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásában. Az új típusú szociális szövetkezetek létrehozásának támogatásáról 2012-ben született döntés (Tésits et al., 2015). 2013-tól a települési önkormányzatok szövetkezeti taggá válása előírás lett. Céljaikat az úgynevezett közösségi alapról finanszírozzák, így támogatva a tagjaikat és azok családtagjait. A tagok be- és kilépésével az alap összege változik (változó tőke elve). A működő szociális szövetkezetek nagy része közfoglalkoztatási programból nőtte ki magát, mivel a törvényi előírások alapján a települési önkormányzatok is szövetkezeti tagok (Tésits et al., 2015). A szociális szövetkezetek, mint a szolidáris gazdaság építőkövei, a társadalmi vállalkozások egyik fontos típusai nem jelentenek konkurenciát a település önkormányzatának, sőt segítik és könnyítik az önkormányzat működését, hiszen a közfoglalkoztatás szervezése és annak működtetése nagy terhet ró az egyénként is sok feladattal terhelt önkormányzatoknak. Számos körülmény támogatta az új típusú szociális szövetkezetek megalakulását 2013-tól. A legjelentősebb a szolidáris gazdaság fejlesztésére kiírt TÁMOP pályázati támogatás

megnyerése volt (Tésits et al., 2015). A kezdeti lelkesedés hamar csökkent a pályázati források megszűnésével párhuzamosan. Míg 2017-ben 3183 szociális szövetkezet működött, addig 2019. év végére 2682 darabra csökkent a számuk, ez a csökkenés az Opten adatbázis alapján tovább folytatódott 2022-re. A megszűnt szociális szövetkezetek száma csaknem megduplázódott az elmúlt 3 évben. Magyarország leghátrányosabb helyzetű térségeiben aktívabban tevékenykednek a szociális szövetkezetek, segítve ezzel a társadalmi felzárkózást. Az Észak-magyarországi régióban van a legtöbb szociális szövetkezet, számuk 640 darab (23,9%), a Dél-alföldi régióban 539 darab (20,1%) és az Észak-alföldi régióban 519 darab (19,4%) szervezet működött. A legkevesebb működő szociális szövetkezet pedig Nyugat-dunántúli régióban volt, számuk 119 (4,4%) (Szemán, 2018). A 2019 előtt megalakult szociális szövetkezetek esetében (néhány kivételtől eltekintve) megállapítható, hogy csak a pályázati támogatás időtartamáig működtek. Az átmeneti munkaerőkereslet-növekedést maguk a pályázati kiírások gerjesztették, nem volt mögöttük valós reálgazdasági igény, tehát amikor a támogatások megszűntek, akkor leépítették a felesleges munkaerőt.

A sikeres, helyi erőforrások bevonásával működő szociális szövetkezetek közül számos jó példát ismerünk (Alsómocsolád, Bikal vagy Rozsály településeken működő szövetkezetek) (Rác et al., 2016).

5.1.1. Kutatási célok és módszertan

A fejezet célja kettős, egyrészt annak vizsgálata, hogy a „BioSzentandrás” programba milyen mértékben sikerült bevonni a lakosságot, másrészt a közfoglalkoztatási program fejlődésének, annak az útnak az elemzése, ahogyan a községben eljutottak a jelenlegi társadalmi vállalkozási formához.

Félig strukturált interjúkat készítettek Hernádszentandrás polgármesterével, Üveges Gáborral 2021-ben és 2022-ben. Az interjúk segítségével bemutatjuk azt a programot, ami közfoglalkoztatásból nőtt ki magát szociális szövetkezetté. Az interjúk mellett 2022 februárjában és márciusában egy primer kérdőíves kutatást is végeztünk, amelynek segítségével szeretnénk volna felmérni a lakosok kapcsolatát, viszonyulását a biogazdálkodáshoz. Emellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy mi a helyiek véleménye a közfoglalkoztatási programról. A kérdőívet a hernádszentandrás munkaképes korú lakossághoz juttattuk el személyes megkereséssel papír alapon. A kérdőív összeállításakor azt feltételeztük, hogy az emberek pozitívan vélekednek a lakóhelyükön folyó gazdaságról, a lakosság helyben, rendszeresen vásárolja a programban előállított termékeket, mivel a helyiek nagy részét érinti a közfoglalkoztatási program, ezért úgy véljük, hogy pozitívan nyilatkoznak erről a lehetőségről.

5.1.2. A térség bemutatása és a közfoglalkoztatás alakulása Hernádszentandráson

Hernádszentandrás Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található aprófalú, amely a Hernád völgyének déli részén, a folyó jobb partján, a Nagy-Hernád és a Kis-Hernád, a Bársonyos-csatorna által közrefogott területen. Hernádszentandrás az ország leghátrányosabb helyzetű járásai közé tartozó Encsi járáshoz tartozik, Encstől 4 km-re dél-délnyugati irányba fekszik (Jeney – Varga, 2016). A hazai fejlesztéspolitika nagy hangsúlyt helyez a hátrányosabb helyzetű térségek felzárkóztatására, ide próbálja összpontosítani a fejlesztési források egy részét. Az Encsi kistérség a 290/2014. (XI. 26.)

Korm. rendelet értelmében, amely a kedvezményezett járások besorolásáról szól, egyike Magyarország 33 komplex programmal is támogatandó, ún. leghátrányosabb helyzetű kistérségnek (Jeney – Varga, 2016). Ez a térség az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térsége, magas munkanélküliséggel, nagyfokú elvándorlással, alacsony regionális versenyképességgel, jelentős jövedelem különbségekkel, szegénységgel és alacsony iskolai végzettséggel jellemezhető, így különösen indokolt a kormányzati beavatkozás a munkaerőpiaci folyamatokba, hiszen a helyi szereplők a problémákat önmaguktól nem képesek megoldani (G. Fekete, 2006; Fenyővári – Lukovics, 2008; Káposzta et al. 2010; Kollár, 2012; Alpek – Tésits, 2019). Az alacsony iskolai végzettség a munkaerőpiacon tapasztalható területi különbségek egyik okozója (Alpek – Tésits, 2013).

Hernádszentandrás, a csendes, természeti értékekben gazdag, mezőgazdasági karakterű 430 fős aprófalú gazdaságilag kedvezőtlen térben kénytelen boldogulni és saját lehetőségeit kihasználni.

A 2008. évi gazdasági válságot követő hazánkban az egyik fontos válságkezelési eszköz a közfoglalkoztatás, s kiemelten az Út a munkához program volt, amely 2009-től 2011-ig működött, majd átalakult a közfoglalkoztatás rendszere. Az Út a munkához program megítélése elég vegyes a kutatók körében is, hátrányként említhető, hogy a rövid idejű (általában három hónap) foglalkoztatás nem volt elegendő ahhoz, hogy tartós munkaerőpiaci hatásokat érjenek el; a települések közötti egyenlőtlenségek nem mérséklődtek; a tartós munkanélküliek legtöbbször beragadt a nélkülözési, szegénységi csapdába (Bass, 2010; Csoba, 2010; Váradi, 2010; Virág – Zolnay, 2010). 2011-től átalakult a közfoglalkoztatás rendszere, a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program sokat segít a munkamorál kialakításában; jó példa a fiatalabb generáció számára, hogy a szülők eljárnak dolgozni és nem munkanélküliként élnek; továbbá a közfoglalkoztatottak munkájukkal hozzá tudnak járulni a közös teherviseléshez (G. Fekete – Lipták, 2014; Váradi, 2016; Lipták, 2020).

A munkaképes korú lakosság száma 270 fő körül mozog, 2018-ban volt a legmagasabb az elmúlt 10 évben, akkor 274 fő volt, amely 2020-ra lecsökkent 257 főre. Jellemzően helyben vagy a járáson belül a környező településeken dolgoznak, de sokan eljárnak a vármegyeszékhelyre (Miskolcra) dolgozni ingázással. A regisztrált munkanélküliek száma 2013 óta folyamatosan növekszik, 2022-ben 55 főt érintett.

A település kedvezőtlen munkaerőpiaci lehetőségei és adottságai miatt a közfoglalkoztatási program (mind a rendszerváltás utáni, mind az Út a munkához program, mind az új közfoglalkoztatási program) fontos szerepet játszott és játszik a település lakóinak életében. 2016-ig jellemzően a startmunka mintaprogramban vettek részt a legtöbben, majd 2017-től a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatásban, mindegy 30-35 fő minden évben.

A magyarországi leghátrányosabb helyzetű 33 kistérség 715 településén Tésits és Alpek 2015-ben egy kérdőíves felmérést végzett a közfoglalkoztatottak körében. 983 közfoglalkoztatott válasza alapján megerősítést nyert, hogy a végzettségük nem piacképes, a munkaerőpiacon nem tudtak elhelyezkedni. A közfoglalkoztatási programban résztvevők kétharmada versenyhelyzetet érzett a közfoglalkoztatotti állásokért, kiszolgáltatottság érzetük ugyanakkor nem volt. A programnak köszönhetően az életminőség javulásról számoltak be az érintettek, de a közfoglalkoztatási bért keveselték (Tésits – Alpek, 2015). A felmérés eredményei több ponton is megegyeznek a szakirodalomban korábban megjelenő tapasztalatokkal, Artner (2013) és Kulinyi (2013) is kiemelték az új közfoglalkoztatási program kritikájaként az alacsony közfoglalkoztatási

bért. Sajnos a közfoglalkoztatottak bére 2022-ben is alacsony, a 4 órás munkavégzésért 50.000 forint, a 6 óráért 75.000 forint havi összeget kapnak, míg a garantált közfoglalkoztatási bér középfokú iskolai végzettséget és szakképesítést igénylő munkakör betöltése esetén 4 órában 65.000 forint, 6 órában 97.500 forint havonta (kozfoglalkoztataskormany.hu).

5.1.3. „BioSzentandrás” program és az eddig elért eredmények

A „BioSzentandrás” kezdeményezés Hernádszentandrás polgármesteréhez, Üveges Gáborhoz köthető, aki 2010-ben, a válság mélypontján álmodta meg ezt a fejlesztést. A helyi közösségi kezdeményezés egy olyan nonprofit jellegű, de önmagát fenntartó rendszerre vált, ami apró mozaikokból, pici költségvetési és közfoglalkoztatási, valamint kisebb-nagyobb uniós források szinergiájából jött létre. Ezt helyben úgy nevezik, hogy társadalmi vállalkozás-fejlesztés, amelynek az útját járják; a terminológiát ők is menet közben tanulták meg. „Ami az egészséget életre hívta, a fő motiváció az volt, hogy én tizenévesként csöppentem bele Hernádszentandrás életébe, tehát van családi kötődésem a településhez. Azt láttam, hogy folyamatosan ürül ki a település, a fiataloknak nincs perspektíva, én sem itt képzeltem el a jövőmet. Ez volt a kiindulópont. A továbbtanulás miatt (politológusként végeztem) egyre jobban érdekelni kezdett a község mellett az is, hogy miként tudnék segíteni saját településemnek. Sokkal jobban kezdett érdekelni a politikai része is, de még jobban érdekelt az, hogy hogyan tudnám a megtanult ismereteket abban a közösségben kamatoztatni, ahol élek.” (Üveges, 2021)

Üveges Gábor 2002-ben lett a településen alpolgármester, majd 2006-tól tevékenykedett polgármesterként. Már 2002-ben létrehoztak egy civil szervezetet, amely kezdetben közösségi rendezvényeket szervezett, felkutatták és meghívták a faluból elszármazottakat is. Akkoriban kevés volt az elérhető pályázatok száma, de napjainkban a pályázati források fontos bevételt jelentenek. Elkezdtek összerakni egy nem feltétlenül sok anyagi forrást igénylő programot, ami megmozgatta az embereket, megindult a közösségi élet, erősödött az összetartozás érzése a helyiekben.

„2010-ben a település egy sajátos felzárkóztatási programmal rendelkezett, az oktatás és a képessé tevés módszertana köré épülő zöldségtermelő biokert létesítésére adott be pályázatot, és el is nyert 28 millió forintot” (Üveges, 2021). A polgármester talált 25 tenni akaró helyi lakost, akik az induló bio csapatot alkották. Ekkor még csak 6.000 négyzetméteren folyt ökológia. Mivel a faluban a 2000-es évek elejére eltűnt az apáról-fiúra hagyományozott mezőgazdasági tudás, szükség volt alapvető elméleti oktatásra. A lakosság eleinte nagy ellenállást tanúsított, ugyanis senki sem hitt a jövőbeni sikerekben. A lakosság negatív hozzáállása Üveges Gábor szerint abban is megmutatkozott, hogy „kezdetben érezhető volt az, hogy a személyes konfliktusok miatt csak kívülről voltak vásárlók, a településről nem.” Láthatjuk, hogy a kezdetben is nehézségekkel álltak szemben, hiszen az egész fejlesztés alapja az volt, hogy kialakuljon egy olyan összetartó közösség, egy „kemény mag”, amellyel ez a program sikeresen megvalósítható és fenntartható. A „BioSzentandrás” elnevezésnél fontos szempont volt, hogy megjelenjen a településhez való kötődés és a gazdálkodás iránya is. A logó tervezésénél egy arculattervezőt kerestek fel annak érdekében, hogy a logó és a brand megfelelő minőségű legyen.

Eredetileg foglalkoztatási keretek között indult útjára „BioSzentandrás”, csak azok vehettek részt a programban, akik egyrészt vállalták a képzésen való részvételt, másrészt

akik a saját kertjüket rendszeresen megművelték és dolgoztak a közösségi mintakertben. „Menet közben tehát létrehoztuk a szociális szövetkezetet is, ami önkormányzati kezdeményezésként indult, a közfoglalkoztatási rendszer köré. 2017-től az önkormányzat Kft-je és a szociális szövetkezet viszi közösen „BioSzentandrás” működtetését.” (Üveges, 2021)

A programot 25 önkéntes munkavállalóval kezdték meg, romákkal és nem romákkal, munkanélküliekkel, munkahellyel is rendelkező helyiekkel lakosokkal. Munkájuk ellenértékeként a termesztett zöldség egy részét megkapták. „Egy olyan gazdasági modellt terveztünk kialakítani, amely a természeti és társadalmi adottságok kihasználására épül, és a hagyományos paraszti gazdálkodás elemeit ötvözi a legújabb technológiával, munkaszervezési és marketing irányzatokkal” – nyilatkozta a polgármester 2021-ben.

A „BioSzentandrás” program fő célja tehát egy társadalmi innováció megvalósítása volt, amihez rendelkezésükre állt a föld és a munkaerő, de hiányzott a tudás és a tapasztalat. A tanulás folyamata hasznos volt a programban részt vevőknek, viszonylag hamar elsajátították a mezőgazdasági folyamatokat, a zöldség termelés lépéseit. A fő célkitűzésen belül további célokat is azonosíthatunk: 1) a szegénység és a társadalmi kirekesztettség megszüntetése; 2) minél több helyi lakos számára fizetett munka biztosítása; 3) a még kiaknázatlan erőforrások elérése. Összességében „egy vállalkozásalapú konstrukcióról van szó, mely nem önkormányzati tevékenység. Ebből adódóan létrehoztunk egy nonprofit Kft-t (ökotermelés, értékesítés, szolgáltatás, marketing és kommunikáció), és 2016-ban egy szociális szövetkezetet (feldolgozás, kézműves termékelőállítás), mely jelenleg egy pályázatnak köszönhetően segíti a foglalkoztatás bővülését.” (Üveges, 2021)

A gazdálkodás három fő szintén zajlik. A „BioSzentandrás Kertészetben”, 2,5 hektáros területen folyik a növénytermesztés az év 10-11 hónapjában, a megtermelt zöldségeket és gyümölcsöket a közétkeztetésben használják fel. A mezőgazdasági program megvalósításában 2 munkavezető és 32 segédmunkás vesz részt. Itt megtalálható 6 nagy légtérű fóliasátor, amelyeket környezetbarát módon fűtenek, öntözőrendszerrel, termékraktárral ellátva. A második szint az „Ízek Háza – BioSzentandrás Feldolgozóüzem”, amelynek épülete önkormányzati tulajdonban van. Pályázati forrásból korszerűsítették az épületet, eszközeikhez szintén pályázati forrásból jutottak hozzá. A harmadik szint az „Minden ami...”, ahol kézműves tevékenység zajlik, itt is található termékraktár, illetve bemutatóterem, ahol palánták, zöldségek, ehető virágok, fűszernövények, ajándékutalványok, kézműves és ajándéktárgyak találhatók. A bemutatóteremben a látogatók megtekinthetik a „BioSzentandrás” termék különlegességeit, illetve kézműves kincseit, példáulkülönböző mintázatú vászontáskákat, fülbevalókat, mikulás tasakokat, védőmaszkokat. A termékek azonban a webáruházból is megvásárolhatók. A 2,5 hektáros területen 30 fajta fűszernövényt és 25 fajta zöldséget termesztnek. A népszerű kézműves termékeik alapanyagát a levendulaültetvényük jelenti. Az üzembrészt 2014-ben egy ESZA pályázatból hozták létre, amelyben egy napkollektoros aszalóberendezés is helyet kap. E beruházásnak köszönhetően magasabb foglalkoztatási minőséget és stabilabb gazdasági helyzetet értek el.

Maga a falukép is látványos változáson ment át. A terepkutatás során megfigyeltük, hogy a magánházak kertjei rendezettebbek, az udvarok is tisztábbak lettek az elmúlt években. Erősödött a falu közössége, s azoknak, akik a program közvetlen résztvevői, tudása és kapcsolatköre is gazdagabb lett. A program országosan is egyre ismertebb lett. BioSzentandrás sikere a tudatosan tervezett munka és a közösségfejlesztésre organikusan

építkező rendszertermészetes következménye.

2016-ban már eljutottak arra a szintre, hogy a biogazdaság által megtermelt pénzből 2 embert foglalkoztattak a szociális szövetkezetben, ez a létszám a további években bővült. 2022-ben 6-7 fő a kertészetben, 2 fő a feldolgozásban, 1-2 fő a kézműves termékek előállításánál tevékenykedik. „Bérük közel sem versenyképes az itt dolgozóknak, hiszen uniós támogatási és közfoglalkoztatási programokból valósul meg a finanszírozásuk.” (Üveges, 2021)

Jelenleg a csapat munkáját és az irányítási feladatokat egy agrárvégzettségű kertvezető segíti napi 8 órában; korábban a polgármester végezte ezt a munkát, de már akkorává nőtt a rendszer, hogy szükség volt a bevonására.

A kezdeti problémák mára eltűntek: „A BioSzentandrás rendszere és életútja hitet is ad a falunak. Ma már komoly identitásképző a biogazdálkodás a faluban, a lakosság egyre összetartóbb, és a programban nem résztvevők körében is egyre jobban elterjed az otthoni kertészkedés.” (Üveges, 2022). BioSzentandrás mintaeértékűnek tartják mind a térség, mind az egész ország területén (Nemes – Varga, 2017). Ezzel párhuzamosan pozitívan változott a lakosok helyi identitása, munkakultúrája, önbecsülése, ami hatalmas lépést jelent a hosszú távú, strukturális fejlődés irányába egy ilyen hátrányos helyzetű településen. Mindezek mellett a projekt az eladott termékeken keresztül a közeli városokban élő családok életére is pozitívan hat. Annak köszönhetően, hogy a kulcsszereplők kitartanak, egy erősödő programról beszélhetünk, ami a negatív időszakon túllendült. Mára sikerült elérniük, hogy értékesítési gondjaik nem adódnak. A jelenlegi cél a megtermelt termékmennyiség növelése, de ehhez elengedhetetlen újabb munkaerő bevonása, infrastrukturális korszerűsítés és a földterület bővítése, amelyek közül jelenleg a földterület a legszűkebb keresztmetszet. A rendelkezésre álló munkaerő száma és képzettsége megfelelő lenne.

A program nagy népszerűségnek örvend, több díjat is sikerült elnyerniük. 2013-ban az Európai Territoria Innovációs Díjat, amelyről azt kell tudni, hogy Bécs mellett ők nyerték még el ezt. Az elismeréssel elsősorban a települések vezetésének kreativitására és dinamizmusára, illetve az állami támogatásoknak az ott élők érdekében történt felhasználására hívják fel a figyelmet.

2015-ben döntősök voltak az Európai Beruházási Bank (EIB) társadalmi innovációk számára kiírt pályázatán, 342 nemzetközi induló közül, egyedüli magyarként a legjobb 16 között voltak. 2019-ben pedig az E.ON Energy Globe Magyarország Díj átfogónyertesek voltak. Ezáltal kijelenthetjük, hogy BioSzentandrás sikere a tudatosan tervezett munka és a közösségfejlesztésre organikusan építkező rendszer együttműködése. Úgy tűnik ez Hernádszentandrásnak sikerült is, hiszen egy olyan komplex gazdaságot hoztak létre, amelyhelytáll a régió piaci szereplői között.

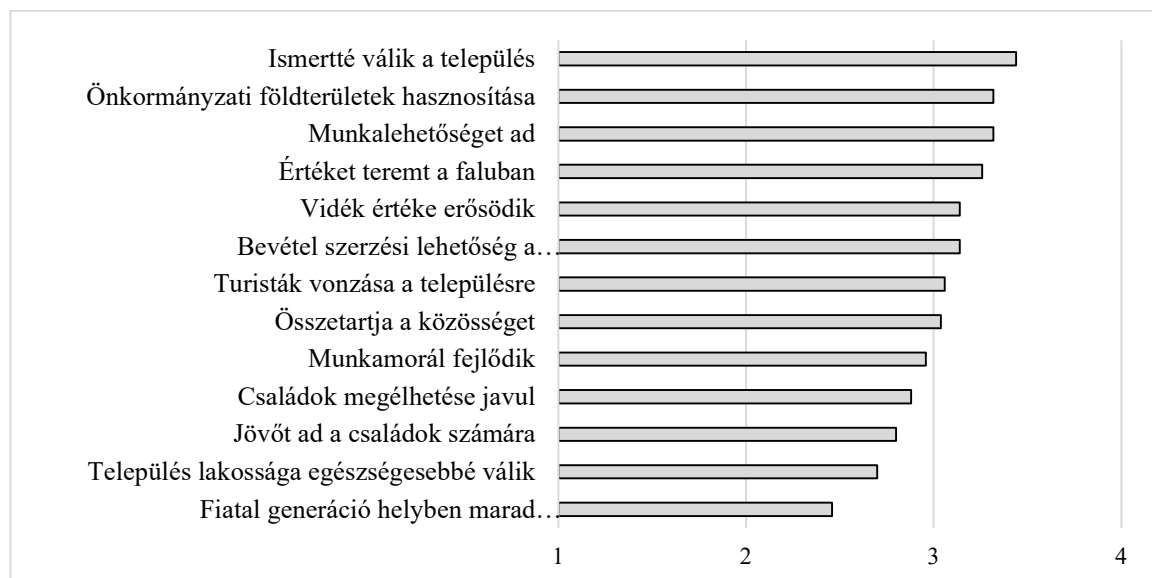
Kérdőíves felmérés eredményei

A kérdőíves felmérés teljesen anonim módon zajlott, a 20 és 64 éves munkaképes korú népességet céloztuk meg a legutóbbi statisztikai adatok szerint 233 fő lakosságon belül. A munkaképes korúak 22,4%-a (50 fő) töltötte ki a kérdőívet. A végleges kérdőív 18 kérdésből áll. A kiértékelhetőség érdekében többnyire zárt kérdéseket alkalmaztunk, nyitott kérdést akkor tettünk fel, amikor lakosságtól önálló vélemény megfogalmazását vártuk.

A kitöltők demográfiai jellemzői és véleményük a „BioSzentandrás” programról

50 fő hernádszentandrás lakos adott válaszokat, 64%-a nő, és 36%-a férfi volt. 46%-uk 20-30 éves, 28%-uk 31-40 éves, 16%-uk 41-50 éves, 10%-uk pedig 51-65 éves. A megkérdezettek 38%-a 8 általános iskolát végzett, 18%-a érettségivel rendelkezik, 8%-a főiskolát vagy egyetemet végzett, 2%-a kevesebb, mint 8 általános iskolával, 34%-a pedig szakmunkás végzettséggel rendelkezik. A válaszadók 6%-a egyéb középfokú vagy felsőfokú képzettséget igénylő területen, 4%-a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozási területen, 4%-a gépkezelő, összeszerelő, járművezetői területen, 2%-a iparban és építőiparban, 10%-a kereskedelemben vagy szolgáltatásban, 44%-a közfoglalkoztatásban, 12%-a mezőgazdaságban, 2%-a nevelőszülőként, 4%-a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásban, 4%-a tanuló és 4%-a vezetői pozícióban tevékenykedik.

Egyik kérdésünk az volt, hogy mi a véleményük a „BioSzentandrás” programról? Több válaszlehetőséget kellett értékelniük 1-től 4-ig terjedő skálán az alábbi szempontok alapján: munkalehetőséget ad, ismertté válik a település, összetartja a közösséget, értéket teremt a faluban, bevételsterzési lehetőség a szociális szövetkezetnek, turisták vonzása a településre, önkormányzati földterületek hasznosítása, település lakossága egészségesebbé válik, jövőt ad a családok számára, népességmegtartó képesség, vidék értéke erősödik, családok megélhetése javul, munkamorál fejlődik (24. ábra). Az 50 válaszadó átlagosan azt gondolta legfontosabbnak, hogy ismertté válik a település (3,44). Fontosnak tartották még az önkormányzati földterületek hasznosítását is (átlagosan 3,32 pontra értékelték), és azt, hogy a falu értéket teremt (3,26 ponttal). Legkevesebb pontot „fiatal generáció helyben marad” feltételezés kapta (2,46 pont).

24. ábra: Válaszadók véleménye BioSzentandrás programról

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

A „BioSzentandrás” mintaboltjában történő vásárlási szokások

Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen összefüggés látszik az válaszadók iskolai végzettsége és a mintaboltban való vásárlás között. Nullhipotézisünk szerint nincs közöttük kapcsolat, melyet keresztábla-elemzéssel és khi-négyzet-próbával vizsgáltunk.

13. táblázat: A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége és a „BioSzentandrás” mintaboltban való vásárlás keresztábla elemzése

			vásárol		összesen
			igen	nem	
legmagasabb iskolai végzettség	8 általános	fő	10	10	20
		megoszlás (%)	50,0%	50,0%	100,0%
	érettségi	fő	1	8	9
		megoszlás (%)	11,1%	88,9%	100,0%
	főiskola, egyetem	fő	4	1	5
		megoszlás (%)	80,0%	20,0%	100,0%
	szakmunkás	fő	2	15	17
		megoszlás (%)	11,8%	88,2%	100,0%
összesen		fő	17	34	51
		megoszlás (%)	33,3%	66,7%	100,0%

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

Az 50 főből 16-an (23%) vásárolnak, 34-en (68%) viszont nem vásárolnak a mintaboltban. A két változó közötti összefüggésre a Pearson-féle khi-négyzet értéke adja meg a választ. A mutató értéke 12,959 ($df = 3$), amely a megfigyelt szignifikanciaszinten ($p = 0,05$) azonos a 0,05 küszöbértéket, így a nullhipotézist elfogadjuk, tehát nincs kapcsolat a válaszadók iskolai végzettsége a mintaboltban való vásárlás között (13. táblázat). Előzetes feltevésünk az volt, hogy aki magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, ő egészségtudatosabb és fontosnak tartja a tőke helyben tartását és nagyobb arányban vásárol a mintaboltban.

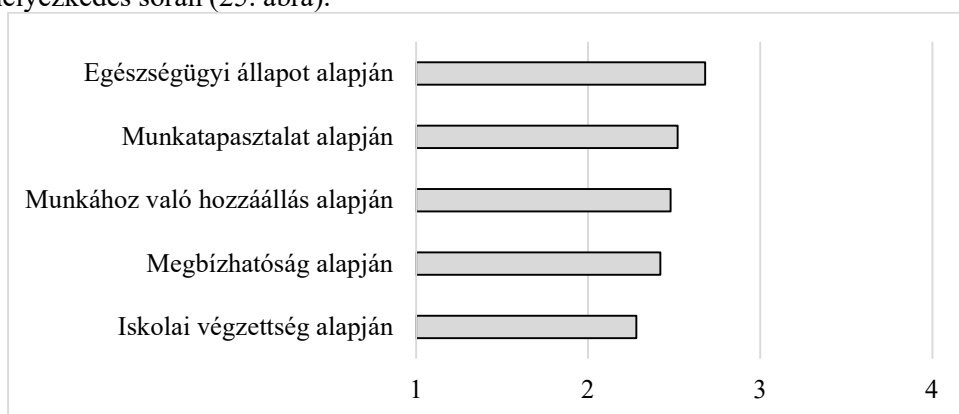
A válaszadók iskolai végzettsége és a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásáról alkotott vélemények elemzése

Megvizsgáltuk, hogy milyen összefüggés állapítható meg az válaszadók iskolai végzettsége és a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásáról alkotott véleménye között. (Kérdőívben szereplő kérdés: Egyet ért-e azzal, hogy a közfoglalkoztatásnak munkaszocializációs hatása van?) Ismét keresztábla-elemzéssel és khi-négyzet-próbával vizsgáltunk. Az 50 főből 38-an (76%) egyetértettek azzal, hogy a közfoglalkoztatásnak van munkaszocializációs hatása, 12-en (24%) viszont nem. A két változó közötti összefüggésre a Pearson-féle khi-négyzet értéke adja meg a választ. A mutató értéke 7,124 ($df = 4$), amely a megfigyelt szignifikanciaszinten ($p = 0,129$) meghaladja a 0,05 küszöbértéket, így a nullhipotézist elfogadjuk, tehát nincs kapcsolat a válaszadók iskolai végzettsége a közfoglalkoztatás munkaszocializációs hatásával való egyetértés vagy egyet nem értés között.

Megvizsgáltuk, hogy az életkor befolyásolja-e a mintaboltban való vásárlást. Azt feltételeztük, hogy minél fiatalabb a válaszadó, annál nagyobb eséllyel vásárol a mintaboltban, mivel a fiatalabb korosztály egészségtudatosabb. A mintaboltban vásárlók

átlagéletkora 38,88 év, a nem vásárlók átlagéletkora 32,88 év. Tehát a feltevésünk nem igazolódott be.

Kérdésként fogalmaztuk meg, hogy „Ön szerint milyen a munkanélküliek munkavégző képessége Hernádszentandrásan?” Szintén 1-4-ig terjedő skálán értékelték a fontosabb tényezőket (egészségügyi állapot, iskolai végzettség, munkához való hozzáállás, megbízhatóság, munkatapasztalat). A válaszadók számára a legfontosabb az egészségügyi állapot volt, amely 2,68 átlag pontot kapott, ami azt jelenti, hogy az elhelyezkedés során az egészségi állapottal van a legkevesebb probléma a válaszadók megítélése alapján. A legkevesebb értéket pedig az iskolai végzettség kapta (2,28 pontot), ami azt mutatja, hogy az alacsony iskolai végzettség saját megítélésük szerint komoly probléma az elhelyezkedés során (25. ábra).

25. ábra: A válaszadók véleménye a munkanélküliek munkavégző képességével kapcsolatosan

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján

A válaszadók mindössze 44%-a (22 fő) vesz részt közfoglalkoztatásban jelenleg, a program nélkül sokan munkanélkülivé válnának. A résztvevők nagy arányban nyilatkoztak pozitívan a közfoglalkoztatási programról „jó dolog, mert az embereket munkára buzdítja, hogy családjaikat ne segélyből tartsák el”; „helybélieknek biztos megélhetést ad”; „munkára nevel és dolgozni tanít”; „8 általánossal nem tudok máshová menni dolgozni”; „jónak tartom azon emberek számára, akik már tényleg nem tudnak máshol elhelyezkedni például betegség miatt”.

Voltak azonban néhányan, akik negatív véleményt alkottak róla: „nagyon hasznos tudna lenni a megfelelő vezetés mellett”; „semmi értelmét nem látom, akiket foglalkoztatnak nem is tudják, hogy mi az a munka, és dolgozni sem akarnak”. Azt a következtetést vonhatjuk le a válaszokból, hogy az anyagi megbecsülés hiánya jellemző a közfoglalkoztatottakra. A település kevésbé bővelkedik munkalehetőségekben, így kulcsfontosságú a közfoglalkoztatás, főleg a kevésbé mobilis, nem megfelelő egészségügyi állapot és alacsony iskolai végzettségűek számára nélkülözhetetlen.

A felmérés alapján megállapítható, hogy a helyi lakosok még mindig kevésbé élnek a vásárlás lehetőségével, ennek oka lehet még mindig az irigység és a termékek ára, hiszen a helyiek javarészt alacsony jövedelemmel rendelkeznek és nem engedhetik meg maguknak, hogy biotermékeket vásároljanak.

5.1.4. Összefoglalás

A „BioSzentandrás” program a kezdetek óta jelentő fejlődésen ment keresztül és ezzel párhuzamosan helyi lakosok véleménye is fejlődött és változott. Több hátráltató tényezővel is rendelkezett a program a kezdetekkor, a legjelentősebb a lakosság hozzáállása volt, miszerint ellenállást mutattak, konfliktusok alakultak ki és a termékeket sem vásárolták meg. Ennek ellenére ma már elmondhatjuk, hogy jelentős fordulat történt, hiszen jelenleg a helybeliek szívesen dolgoznak a biokertészetben és örömmel vásárolnak a mintaboltban.

Hernádszentandrás a BioSzentandrásnak köszönhetően egy olyan abaúji település, ami híres a termékeiről, az ökögazdálkodásáról. Ez egy példaértékű és követendő jó gyakorlat a többi település számára is. Nincs egységes recept a sikerre, de a térség hasonló gazdasági és társadalmi háttérrel rendelkező települései számára átvehető ez a jó gyakorlat, ha a helyi közösség is részt akar benne venni, de a kulcselem a „helyi hős” megléte, aki Hernádszentandráson a polgármester. Minden település sajátos belső struktúra szerint működik, egy közösségfejlesztő sokat tud segíteni a közösség összetartó erejének a kiépítésében. A BioSzentandráshoz hasonló programok fenntartásában a helyi közösségnek nagy szerepe van. Nem elég kiépíteni, létrehozni egy szociális szövetkezetet, azt működtetni is kell.

A 2020-ban váratlanul kialakult koronavírus-járvány és a vele járó kedvezőtlen gazdasági helyzet következtében az ökögazdálkodás is nehezebb helyzetbe került, de sikerült alkalmazkodniuk a rendkívüli élethelyzethez, a mezőgazdasági tevékenység folyamatos volt, az online értékesítés is jól működött, amely az innováció iránt való elkötelezettségüket és szakmai rátermettségüket is tükrözi.

A BioSzentandrás program pozitív hatást gyakorol a közösségre, hozzájárul a helyi gazdaságfejlesztéshez és munkahelyteremtéshez, de a munkanélküliséget nem tudja teljesen felszámolni.
--

5.2. A szolidáris gazdasági szektor elemzése a szociális farmok példáján keresztül

A fejezet célja a szolidáris gazdasági szektor és a társadalmi vállalkozások kialakulásának ismertetése és létrejöttének indokoltsága. A szolidáris gazdaság képes megoldást adni a társadalmi vállalkozásokon keresztül azokra a fennálló társadalmi és gazdasági problémákra, amelyekre a profit-orientált szektor nem minden esetben tud megoldást adni, így a fogyatékkal élők vagy megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására. A társadalmi vállalkozások egyik típusa a szociális farm, amely olyan mezőgazdasági innováció, ami társadalmi funkciót is ellát a hagyományos agrártevékenységek mellett, számuk Magyarországon sajnos még elég kevés. Interjút készítettem az Észak-magyarországi régióban több évtizede jól működő Szimbiózis Alapítvánnyal, mint a szolidáris gazdaság egyik építőköveként működő szociális farm vezetőjével, valamint az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány vezetőjével is. Az alapítványok példáján keresztül ismertetem a társadalmi vállalkozásokra általánosságban jellemző nehézségeket és a pozitív társadalmi hasznosságot.

A szolidáris gazdaság fogalma 1830-ban jelent meg először a közgazdaságtudományi szakirodalomban. A Charles Dunoyer által kiadott „Értekezés a szociális gazdaságokról” című könyvében használta először a fogalmat. A modern szolidáris gazdaság fogalma a 19. század végére alakult ki, amely a demokratikus szerveződés, a kölcsönösség és a szövetkezeti együttműködés értékein alapszik. Az 1980-ban kiadott Szociális Gazdaságok Charta a szociális gazdaságokat, olyan szervezeteknek tekintette, amelyek nem tartoznak az állami szektorhoz, demokratikus elvek alapján működnek, a tagok jogai és kötelezettségei egyenlők, nyereségüket a szervezet és a tagoknak, illetve a társadalomnak nyújtott szolgáltatások tovább fejlesztésére fordítják (Defourny – Nyssens, 2008).

A szolidáris gazdaság fogalmát a CIRIEC (Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy) tanulmányában a következőképpen fogalmazta meg: azon magán jellegű, formális keretek között szervezett vállalkozások csoportja, amelyek döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkeznek. Tagjaik szükségleteinek piacon keresztül, áruk előállítása, szolgáltatásnyújtás, illetve biztosítás és finanszírozás révén történő kielégítése érdekében hozták létre, továbbá amelyek esetében a döntéshozatal, valamint bárminemű nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem kapcsolódik közvetlenül a tagok által befektetett tőkéhez, illetve befizetett díjhoz, hanem minden esetben demokratikus, részvételen alapuló döntéshozatali eljárások révén történik. A szolidáris gazdaság magában foglal olyan magánjellegű, formális keretek között szervezett, döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkező szervezeteket, amelyek nem piaci jellegű szolgáltatásokat nyújtanak háztartások részére, és amelyeknek az esetleges nyereségtöbbletét nem sajátíthatják ki az őket létrehozó, ellenőrző vagy finanszírozó pénzügyi szereplők. (CIRIEC, 2012)

A szolidáris gazdaság tehát egy olyan szektor, amely köztes helyet foglal el az állami és a piaci szektor között, gazdasági és szociális küldetése ugyanolyan meghatározó, közérdekeket tartja fontosnak és célja a profit újrahasznosítása a nonprofit szervezetek tevékenységében (Lipták – Horváth, 2018). A nonprofit szektorban a megszerzett profit szétosztására nem kerül sor, a szolidáris gazdaság a szektor szociális küldetését, szolidaritás jellegét fejezi ki. A harmadik szektor tehát a nonprofit szervezeteknek az állam és a piac közötti helyét jelöli ki. (G. Fekete, 2014)

Fontos tisztázni, hogy a szolidáris gazdaság fogalma nem azonos a nonprofit szektoréval. Ide értjük a hagyományos és szociális szövetkezetek, biztosító egyletek és az önkéntes

kölcsönös biztosítópénztárak is. „Számos intézménye azon a (meglehetősen elmosódott) határvonalon helyezkedik el, amely az üzleti és a nonprofit szektort választja el egymástól” (Jenei – Kuti, 2007:141).

A szolidáris gazdaság fogalma alatt, olyan szervezeteket értenek, amelyek gazdasági célok alapján működnek, nem pedig idealisztikus célok alapján, fenntartva a nonprofit szektor hagyományos értékeit. Az „új” szó a szolidáris gazdaság fogalmában a különbségre hívja fel a figyelmet az intézményesült szövetkezeti mozgalommal, az önszegélyező életbiztosító társaságokkal és a karitatív szervezetekkel szemben. A szerzők az új szolidáris gazdaságot a következőkkel jellemzik:

- a piaczgazdaság profit-maximalizálásra törekvő kereskedelmi cégek és az állami szektor adóból finanszírozott tevékenységek között helyezkedik el,
- a szervezetek nem tartoznak sem az intézményesült termelő- vagy fogyasztási szövetkezetek körébe, sem pedig más önszegélyező gazdasági szereplők közé,
- helyi szinten működnek, és felépítésük demokratikus,
- jogilag pontosan még nem meghatározott, aminek egyébként alárendelt jelentősége van (Frey, 2007).

Az „új szolidáris gazdaság” tevékenységeinek három fő funkciót kell ellátniuk. Ezek a védő, híd és üzleti funkciók. *Védő funkció:* azon személyek számára biztosít munkahelyeket, akik önállóan nem képesek megállni a helyüket a munkaerőpiacon. Így ebben az esetben a szolidáris gazdaságban tevékenykedő vállalat tulajdonképpen hagyományos munkaerőpiaci feladatot lát el, annak érdekében, hogy a társadalom hasznos tagjaivá válhassanak a problémásan elhelyezhető munkavállalók is. Ezzel a tevékenységgel foglalkozó vállalatok ne tudják fenntartani a működésüket tevékenységeikből. *Híd funkció:* ennek keretében egyfajta átmenetet biztosítanak a munkavállalóknak a hagyományos munkaerőpiaci szolgáltatások és a munkanélküliség között. A szolgáltatás időszaka alatt képzésekben, szociális és pszichológiai képzésekben, tanácsadásban részesülnek, hogy megkapják a kellő segítséget a munkába álláshoz. Ezek a szolgáltatások megtalálhatók a legtöbb munkaerőpiaci szervezetnél, a különbség a célcsoportban és a módszerekben mutatkozik meg. *Üzleti funkció:* ezt a funkciót betöltő szereplők a szolidáris gazdaságban főként termékeket és szolgáltatásokat állítanak elő a piac számára. Tevékenységük kivitelezéséhez, azonban még állami támogatásokra van szükség, ugyanis előállított termékei és szolgáltatásai nem profitábilisak. Az említett három tevékenység közül, ez a funkció áll legközelebb a munkaerőpiac fő áramához. (Westlund – Bolton, 2003)

5.2.1. Társadalmi vállalkozások fogalmi rendszere

A szolidáris gazdaság fogalmához hasonlóan a társadalmi vállalkozásoknak sincs egységesen elfogadott definíciója. Fontos figyelembe venni, hogy a társadalmi vállalkozások széles körben a társadalmi problémákra koncentrálnak tevékenységüket, amelyek részei a szociális területek is. Magyarországon a lentebb felsorolt definíciók a legelfogadottabb és a mindennapi életben is ezeket használják (G.Fekete, 2014).

A NESst által megfogalmazott definíció szerint: „Tudatosan tervezett és működtetett vállalkozói tevékenység, amelyek azért jönnek létre, hogy innovatív módon oldják meg a társadalmi problémákat. Kettős céljuk van: a szervezet pénzügyi fenntarthatóságának javítása és számottevő társadalmi hatás kifejítése. Mindezt pedig folyamatosan, felelős

módon és magas színvonalon nyújtott termékek és szolgáltatások értékesítésével éri el.” (Tóth et al, 2011:55)

Conscise kutatási program szerinti fogalom: A társadalmi vállalkozás „olyan vállalkozás, amely: not-forprofit szervezet, szociális célokat gazdasági tevékenység révén kíván megvalósítani, jogi formájánál fogva nem engedi a felhalmozott javak egyéni tulajdonba kerülését, hanem azok javát szolgálja, akik a szociális célok kedvezményezettjei; olyan szervezeti struktúrával rendelkezik, amelyben a tagok részvétele önkéntes; támogatja az adott szektorban a más szervezetekkel való kölcsönös együttműködést.” (Petheő, 2009:10)

Az Európai Bizottság szerint a társadalmi vállalkozás kifejezés alatt, azokat a vállalkozásokat érti, amelyek közérdekű vagy társadalmi célt szolgálnak, és nyereségüket a társadalmi célok elérésére fordítják, tulajdonos rendszerük és szervezeti működésük demokratikus vagy részvételi elven alapul, végül az alapelvei összhangban vannak a társadalmi igazságossággal (Európai Bizottság, 2013).

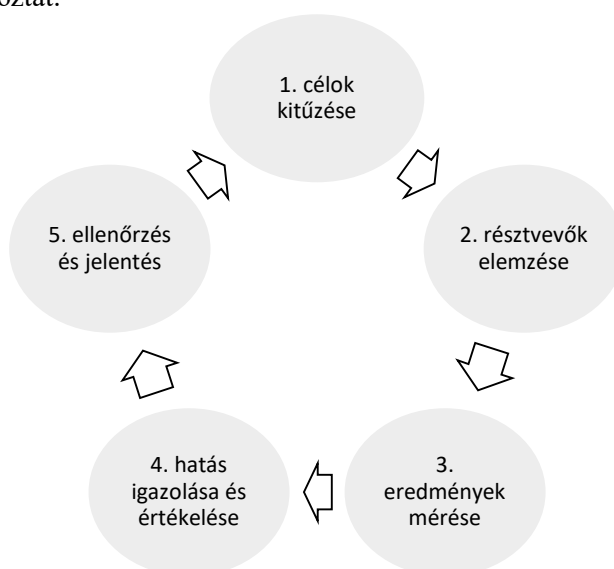
A társadalmi vállalkozások számos tevékenységet látnak el, ezek két nagy csoportra bonthatók: egyrészt munkaerőpiaci és szociális szolgáltatásokra. Egyes társadalmi vállalkozások mindkét tevékenységet ellátják egy időben. Ennek a magyarázata, hogy „egyes szociális szolgáltatások alkalmasak a hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiaci integrációjára, miután munkaintenzívek és nem túl képzettségigényesek. Ennek révén bizonyos társadalmi csoportok számára teljes társadalmi és gazdasági integráció biztosítható” (Frey, 2007:26).

Egész Európában jelen vannak a munkahelyi integrációt megvalósító nonprofit vagy szociális vállalatok. Az említett szervezetek kevésbé függenek a közpénzektől. A fő tevékenységük arra összpontosul, hogy a hátrányos helyzetű emberek a foglalkoztatás keretein belül, a többi munkavállalóhoz hasonló keresetet biztosítsanak. Ebből adódik, hogy a szervezet egy része kifejezetten, azért jött létre, hogy a hátrányos helyzetű embereknek munkahelyi képzést és munkaerőpiaci szolgáltatást nyújtssanak, azért, hogy megkönnyítsék a beilleszkedést a támogatás nélküli munka világába. A szervezetek életében az állami szerep viszonylag elenyésző, azonban a piac felé nyitottak. Tevékenységeiket állami támogatással, a foglalkoztatási szubvencióval, valamint a kiegészítő tevékenységükből származó jövedelemből finanszírozzák. A foglalkoztatási szubvenciót, egyébként bármelyik vállalat megkaphatja, ha hátrányos helyzetű munkavállalókat foglalkoztat. (G. Fekete et al, 2018)

A társadalmi vállalkozások másik főtevékenysége a szolgáltatásnyújtás. A fő ágazatok pedig a mezőgazdaság, méltányos kereskedelem, felelős turizmus, helyi szociális szolgáltatások, biotermék- ellátási lánc, újrahasznosítás és újra felhasználás, etikus pénzügyek. Az említett kategóriák mesterségesen meghatározottak. A gyakorlatban tevékenységi körük akár több szektorra is kiterjedhet vagy feladataik nem beilleszthetők a felsorolt szegmensekbe, ugyanis integráló és átszervező folyamatokat hajtanak végre. Területi elhelyezkedésük is befolyásolja a végzett tevékenység típusát, ezt kulturális, történelmi és szükségleti okokra is visszavezethetők. A szervezetek többsége a mezőgazdaság és az élelmiszer-termelés területén működik, ezt külön fejezetben részletezem a későbbiekben.

5.2.2. Társadalmi vállalkozások helyi hatásai

A társadalmi vállalkozások által végzett tevékenységek társadalmi problémák megoldására irányulnak, tehát értékét legtöbbször nem lehet pénzben kifejezni, ezért a helyi hatásainak méréséhez szükséges az előre meghatározott célok ismerete. A társadalmi vállalkozások egy társadalmi probléma leküzdésére, enyhítésére célokat határoznak meg. Ezek általában a foglalkoztatás javítására, azaz a munkanélküliség csökkentésére, fogyatékossgal élők és megváltozott munkaképességűek helyzetének javítására, visszamaradott települések fejlesztésére vagy a környezetvédelemre irányulnak. Fontos, hogy a tevékenységek megkezdése előtt tisztában legyünk a kiinduló helyzettel (pl. célcsoport munkanélküliségi aránya). Ezután, következnek a tényleges változást célzó tevékenységek, beletesszünk erőforrásokat: pénzt, időt, természetbeli adományt, emberi munkát. Harmadszor az elvárt hatásokat definiált indikátorok segítségével szükséges mérni. Ezeket elemezzük kvalitatív és kvantitatív módszerekkel, majd értékeljük. Fontos, hogy a társadalmi hatás mérésekor az outputok mellett azok hatásait is figyelembe kell vennünk (26. ábra). A hatásméréskor az output lehet például: a munkaerőpiacon elhelyezkedő hátrányos helyzetűek száma, amelynek a hatásaival (társadalom számára megspórolt költségek mértéke, elhelyezkedő ügyfelek és családtagjainak életminőség javulásával) együtt kell mérni, így kapjuk meg a valós elért hatást. Ötödik lépésben, figyelniünk kell arra, hogy az eredményeket folyamatosan mérni és ellenőrizni szükséges, prezentálni a befektetők és a menedzsment felé. A mérési módszerből jól látszik, hogy a társadalmi vállalkozások hatása főként a meghatározott céloktól függ. A hatásmérés következtében a kapott információ nem a szervezetről, hanem a társadalmi vállalkozás saját tevékenységei során generált társadalmi eredmények és hatásokról tájékoztat.

26. ábra: Társadalmi hatásmérés lépései

Forrás: Saját szerkesztés European Venture Philanthropy Association, 2013 alapján

A mélyinterjú egy olyan kutatási módszer, amely lehetővé teszi, hogy mélyebben megértsük egy személy gondolatait, érzéseit, tapasztalatait és háttérét egy adott témában.

A mélyinterjú célja, hogy részletes és részrehajlásmentes információkat gyűjtsünk, és lehetővé tegye a megkérdezett személy gondolatainak mélyebb feltárását. A mélyinterjú készítése előtt fontos a célok meghatározása, a kutatási terv készítése, az interjú kérdések leírása és átgondolása, az interjú lefolytatása (jegyzeteléssel vagy hanganyag rögzítésével), majd az eredmények elemzése. (Babbie, 2008)

5.2.3. A Szimbiozis Alapítvány vezetőjével készült mélyinterjúk eredményeinek ismertetése

Az Észak-magyarországi régió egyik legismertebb társadalmi vállalkozását, a Szimbiozis Alapítványt meglátogattam és interjút készítettem Jakubinyi Lászlóval 2020 őszén és 2021 tavaszán is. A Szimbiozis Alapítványt 1999-ben alapította, elsősorban az észak-magyarországi felnőttfogyatékossgal élők hiányos szociális-foglalkoztatási ellátásának megoldására. Már a kezdetekkor megfogalmazódott a problémamegoldás újszerű megközelítése, azaz a célcsoport (elsősorban értelmileg akadályozottak és autizmussal élők) teljes értékű partnerként történő bevonása. Innen ered a névválasztás is: szimbiozis. Arra törekednek, hogy olyan élettereket és szolgáltatásokat hozzanak létre, ahol minden érintett képességeihez mérten értékteremtő tevékenységet végezhet, mely által a közösség hasznos tagjává válik. Folyamatosan arra törekednek, hogy mindenki számára (a segítségnyújtási igény mértékétől függetlenül) megtaláljuk a leginkább megfelelő és értelmes aktivitás lehetőségeit. Az alapítvány jelenleg 150 főt foglalkoztat.

A Szimbiozis Alapítvány, mint az Észak-magyarországi régió egyik legismertebb társadalmi vállalkozása 1999-ben jött létre a felnőtt fogyatékossgal élők, valamint sérült gyermekeket nevelő családok szociális-foglalkoztatási ellátásának megoldására. Támogatják a sérülteket nevelő családokat (szállítás, nappali ellátás, átmeneti tehermentesítés, speciális táborok) és a felnőtt fogyatékossgal élők önálló életviteli törekvéseit (foglalkoztatás, lakóotthonok, képzések, terápiák, sport, szabadidős tevékenységek, fejlesztő programok). A célcsoport részére átjárható foglalkoztatási modelljük pillérei a terápiás, védő jellegű műhelyek, tranzit foglalkoztatás és nyílt munkaerőpiaci kivezetés. Szakmai képzésekkel és tréningekkel fejlesztik a célcsoport készségeit és kompetenciáit.

A Szimbiozis Alapítvány legnagyobb telephelye a Baráthegyi Majorság, mely Miskolcon a Diósgyőri városrészben található. A majorság kialakításának alapvető koncepciója az ezeréves hagyományokra épülő emberléptékű értékteremtő gazdálkodás újrateremtése, az év minden napját tartalmazó tevékenységekkel átszövő, holisztikus szemléleten alapuló közösségi életter kialakítása volt. Az 5 hektáros területen már több mint 15 éve folyik fejlesztő munka. Az öko-parkban szélkerék húzza fel a vizet a kútból, a kerti tó, fóliasátor, üvegház, gombatermesztő pince mellett istálló (kecske, szamár, ló, disznó, nyúl, baromfi, valamint alpaka) és manufaktúrák (főzőkonyha, sajtüzem, asztalos- és kézműves műhelyek) találhatóak, ahol fogyatékossgal élők és megváltozott munkaképességűek dolgoznak.

Megkérdeztem, hogy hogyan definiálja az Alapítvány vezetője a szolidáris gazdaságot. Véleménye szerint, ha a szolidáris gazdaságokról beszélünk mindenképpen meg kell említeni néhány nagyon fontos ismérvet. Az egyik, hogy mindenképpen van egy társadalmi tevékenység, ami a hátrányos helyzetű csoportot részesít előnyben és ennek a fenntartására van egy olyan piaci tevékenység, amiből a bevételeket fordíthatnak erre a tevékenységre. Ez egy kényes egyensúlykeresés egy társadalmi misszió és egy gazdasági

tevékenység között. A szolidáris gazdaságok nem keverendők össze a vállalatok CSR tevékenységével. A szolidáris gazdaságok társadalmi tevékenységekkel foglalkoznak. A Szimbiózis Alapítványnál tehát a hátrányos helyzetű csoportok támogatása érdekében tartja fent a gazdasági tevékenységét.

Megkérdeztem, hogy mitől tekinthető az Alapítvány társadalmi vállalkozásnak, mi a társadalmi cél és ki a célcsoport. A Szimbiózis Alapítvány egy komplex szolgáltatási modellt hozott létre. Fő célcsoportja az autizmussal élők és értelmileg akadályozottak, de különféle szolgáltatásokat nyújtanak más fogyatékossgal élők számára egyaránt. Támogatják a sérülteket nevelő családokat (szállítás, nappali ellátás, átmeneti tehermentesítés, speciális táborok), valamint a felnőtt fogyatékossgal élők önálló életviteli törekvéseit (foglalkoztatás, lakóotthonok, képzések, terápiák, sport és szabadidős tevékenységek, egyéb fejlesztő programok). Különös figyelmet szentelnek a széles körű társadalmi szemléletformálásra: hazai és nemzetközi (EVS) önkéntes szolgálat biztosítása, nyilvános fórumok, utcai kampányok kivitelezése, célcsoport bevonásával osztályfőnöki órák és interaktív integrációs programok kivitelezése, közreműködésükkel speciális turisztikai szolgáltatás működtetése. Aktív tagjai különféle hazai és nemzetközi hálózatoknak. Közvetlenül foglalkoztatnak sérült embereket, így ők közvetlenül adófizetőkkel válnak. A teljes profitot a szociális intézmények működtetésébe fordítják vissza.

A Szimbiózis Alapítvány célcsoportja a fogyatékkal élők segítése. Elsősorban az autizmus spektrumával élők életfolyamatainak támogatása. Fejlesztőprogramokkal segítik őket, hogy önálló életvitelre is képesek legyenek és beintegrálják őket a társadalomba. Nagy figyelmet fordítanak a társadalmi szemléletformálás elérésére. Ezeket a fentebb említett nyári táborokban próbálják meg elérni, valamint munkahelyekre is közvetítenek ki. Termékeik személyes értékesítése során lehetőségük van a fogyatékkal élőknek megismerkedni, kapcsolatot teremteni a vásárlókkal. A megváltozott munkaképességű munkavállalók integrálása a társadalomba a gazdasági növekedéshez is hozzájárul ugyanis adótermelő polgárokká válnak.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy mikor tudatosult, hogy a Szimbiózis Alapítvány társadalmi vállalkozás. A kezdetekben az alapítvány működését az adománygyűjtésből tervezték finanszírozni, azonban az adománygyűjtés területén nem értek el nagy sikereket. Az állami normatív támogatás mértékéből az alapítvány nem tudta fedezni a fenntartási és beruházási költségeket. A másik elérhető forrás a pályázatok voltak, ahol a legtöbb esetben önerőre volt szükség. Így jött az a szükséglet az alapítvány életébe, hogy olyan saját tevékenységgel rendelkezzen, amely bevételének egy részét a pályázatokhoz szükséges önerő teljesítésére és a szervezet fenntartására is fordíthatják. A Szimbiózis Alapítvány 15 éve működik társadalmi vállalkozásként, tudatosan váltak társadalmi vállalkozássá. Felismerve, hogy a tevékenységének fenntartása és tovább fejlesztésének érdekében nem elég alapítványi szinten működtetni a szervezetet, egy új megközelítésre van szükség. A döntés sikerességét az is jelzi, hogy több mint 15 éve fent tudják tartani a tevékenységeiket és folyamatosan bővítik szolgáltatásaik és termékeik skáláját.

Alapvető probléma a fogyatékkal élők esetében, hogy nem rendelkeznek piacképes szakmákkal, iskolai végzettségük többnyire alacsony. Megfelelő minőségű képzésekre lenne szükség, hogy képességeikhez mérten a lehető legmegfelelőbb szakmákat sajátítsák el. A Szimbiózis Alapítvány a probléma meghatározása után célul tűzte ki, hogy biztosítja ezeket a képzéseket a fogyatékkal élő munkavállalóknak. Ezzel javítva a szakmával rendelkező megváltozott képességű munkavállalók arányát.

A társadalmi vállalkozás erősségei közé tartoznak, az általuk előállított termékek magas minőséget képviselnek és színvonalasak a szolgáltatások. Ezt a kiváló szaktudású kollegáiknak és a termékek magas alapanyagminőségnek tudhatják be. A vevők elégedettségének mérése is ezt támasztja alá. Rendszerint törzsvásárlói vannak és ajánlás útján is számos új vevőt szereznek. A piacon több tevékenységgel is jelen vannak, a fenntarthatóság és a bevételszerzés érdekében. Illetve, hogy a legtöbb fogyasztói szegmenst tudják megcélozni. A vállalkozás menedzsmentje jól képzett, és a vállalat irányítását a megfelelő módon végzi el. Ezt a rengeteg sikeresen elnyert pályázat és pontos, precíz megvalósításuk támasztja alá. Egyértelmű gyengesége az alapítványnak, hogy súlyos tőkehiánnyal küzd, ez a finanszírozási és befektetési kérdéseket jelentősen megnehezíti, a pályázati források esetleges megszűnése akár az egész szervezetet csődbe vinné. A Szimbiozis Alapítvány termelése kisebb mennyiségű, ugyanis elsősorban a fogyatékossgal élő munkavállalók foglalkoztatása a cél, nem pedig a kapacitás növelése (a fluktuáció a fogyatékkal élők körében nagyon alacsony az alapítványnál). Ezért a termelésben nem számolhatnak a méretgazdaságosság előnyével. Vannak szakképzett kollegáik, azonban megtartásuk és utánpótlásuk gondot okoz, ezért fontos, hogy növeljék és megtartsák munkavállalóikban a lojalitást. Lehetőségnek tartjuk az alapítvány számára, hogy nyitottak a piacon felmerülő fogyasztói igényekre és szolgáltatásaikat, valamint termékeiket készek folyamatosan változtatni, rugalmasan a kereslethez igazítani. Elősegíti a vállalat működését a tudatos fogyasztók megjelenése a piacon, valamint a fizetőképes kereslet növekedése. A társadalom tagjai támogatják adójuk 1%-ával, kisebb felajánlásokkal vagy akár önkéntes munkával a tevékenységüket. A rendelkezésre állópályázati forrásokból a béreket és a szükséges eszközöket és berendezéseket is tudják fedezni. Az alapítvány külső tényezői között az alábbi veszélyekkel kell szembe nézni. A humán erőforrás magas költsége, így a munkaerőpótlás gondot jelenthet a jövőben. A piaci igények folyamatos változásának követéséhez a vállalkozásnak újfajta tevékenységek bevezetésével szükséges esetekben reagálni kell. A gazdasági helyzetnek jelentős mértékben ki van téve a működése. Így egy nagyobb mértékű válság hatására a termékek és szolgáltatások iránti kereslet visszaeshet. A versenytársakhoz képest az alapítvány hátrányokkal küzd, ugyanis a nagy mennyiségben termelő vállalkozásokkal nem tudja felvenni a versenyt.

Kíváncsi voltam az Alapítvány pénzügyi mozgásterére és a gyengeségekre, lehetőségekre. A legtöbb civil szervezetnek jelentős tőkehiánya van, tehát a likviditás jelentős probléma. A társadalmi vállalkozásoknál a bérszínvonal nem azonos a piaci bérszínvonallal, amiből az következik, hogy tapasztalt, jó minőségű tudással rendelkező embereket nem tudnak megfizetni. A vásárlóerő hiánya is problémát jelent, manapság megnőtt a kereslet a helyi kistermelők termékeire a nagyobb városokban. Ez a trend vidéken nem érvényesül sajnos, ezért is próbálkoznak betörni a fővárosi piacra. Hátrányuk van azonban az agglomerációban lévő beszállítókkal szemben, ugyanis a szállítási költségük nekik sokkal kevesebb, így olcsóbban tudják a termékeiket árusítani. A bevétel nagyobb része az elnyert szociális projektek forrásaiból keletkezik, bár a megtermelt és előállított fogyasztási cikkekből származó összeg is egyre nagyobb százalékot tesz ki az összbevételből. Ennek az egyik oka a fogyasztók körében elterjedt új trend: a hazai, kézműves termékek előnyben részesítése. Azonban az egy főre jutó átlag kereslet még mindig sokkal alacsonyabb az észak-magyarországi régióban, mint az ország többi részén, ezáltal a termékek is az átlagnál alacsonyabb áron értékesíthetők egy szűk társadalmi réteg számára. A termékek előállításához, forgalmazásához szükséges infrastruktúrával az

alapítvány rendelkezik. Az előírásoknak megfelelően, engedélyekkel üzemeltetik a konyha, raktár, sajt- és lekvár főző üzemeket. Azonban az értékesítési folyamat, még nem tisztázott, kereskedelmi tapasztalattal rendelkező szakemberre lenne szükség, aki képzett módon koordinálja az értékesítést. Az eladások számát, egy marketing szaktudással rendelkező munkavállaló alkalmazása növelhetné meg.

A vállalkozás önfenntartása érdekében a saját bevétel szerzés is elengedhetetlen. Az esetek többségében az ebből származó jövedelem nem elégséges az önálló finanszírozásra. A működésükhöz jelenleg még elengedhetetlen a pályázati források és az állami támogatások megléte. Mivel az említett vállalkozások társadalmi problémák megoldásának átvállalásával foglalkoznak, így az ebből adódó hatékonyságvesztés kompenzálása érdekében mindenképpen támogatásra szorulanak. A profitorientált vállalkozásokkal szemben az elsődleges funkciójuk, hogy munkahelyet biztosítsanak a hátrányos helyzetű munkavállalók számára, így olyan munkahelyeket teremtenek, amelyek folyamataiba egyszerű beletanulni és nem igényelnek szaktudást, képzettséget. Tehát az alapvető céljuk teljesítéséhez finanszírozásra, támogatásra van szükség. Támogatási eszközrendszerük még kezdetleges, hosszútávú működésükhöz elengedhetetlen ezek megszervezése, szabályozása. Ajánlott, hasonló társadalmi célok eléréséért tenni vágyó cégekkel partnerséget kiépíteniük, akik a társadalmi felelősségvállalás keretében támogatni és segíteni tudják a társadalmi vállalkozás tevékenységét.

Több épület szociális funkciókat biztosít: nappali intézmény, 3 lakóotthon 32 fő számára, képzési és fejlesztési központ. A majorságban a turizmus évtizedes múltja tekint vissza: a kezdeti nyári táborközpont helyett, ma már 36 fős ifjúsági szálláshelyen minősített Erdei Iskola fogadja a csoportokat, akik száma az elmúlt években túllépte az évi 2.000 vendégnapot. Turisztikai attrakcióink a majorsági hagyományos gazdálkodás mellett, évről évre bővülnek: többfunkciós kemence (sütés, főzés, füstölés, aszalás), szalonnasütő, mini kalandpark, sportpálya, játszótér, íjaspálya, lovas-pálya, csacsis kordély, az eredeti mongol jurta mellé felépült 400 nm-en a Diósgyőri Vár korabeli mása fából. A 8 m magas tornyokkal, kápolnával, kapubástyákkal, gyilokjárókkal, a várban népi mesterségek bemutatójával, vizesárokcal, vízimalommal várja az középkori kalandra vágyókat. Munkájuk sikerességét az is jelzi, hogy két évvel ezelőtt az Európai Hálózat az Akadálymentes Turizmusért felvette európai desztinációs ajánlásai közé a Baráthegyi Majorságot, és Pantou védjeggyel tüntette ki speciális turisztikai programunkat.

Az alapítvány tevékenysége rendkívül szerteágazó, annak érdekében, hogy a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességű munkavállalók megtalálják a képességeiknek megfelelő munkát, és ezzel egyidőben az előállított termékekkel, alkalmazkodni tudjanak a piaci igényekhez. A Szimbiózis Alapítvány Miskolcon, a Martin-kertvárosi részben, létrehozott egy Habilitációs központot. Ahol 14 fő számára lakóotthoni ellátást és további 40 fő számára pedig nappali ellátást biztosítanak. A fogyatékkal élő személyeknek lehetőségük van terápiás és rehabilitációs szociális intézményi foglalkoztatás keretein belül különböző műhelyfoglalkozásokon részt venni. Papírmerítő és ajándéktárgykészítő műhelyek keretein belül a szemléltetett termékeket állítják elő a nappali és lakóotthon tagjai. Általában alkalmaknak megfelelően készítik az ajándéktárgyakat, hogy a termékek iránt keresletet növeljék. Emellett számos bedolgozó munkát látnak el, mint hajtogatás, címkézés, válogatás. Az utóbbiak száma annyira megnőtt, hogy a bevétel felét ez adja, így ezt is sokkal jobban előre lehet tervezni. Azonban az ajándéktárgyak készítésével nagyon jól tudják kompenzálni a bedolgozó

feladatok hullámlását. A fogyatékos munkatársak képességeikhez mérten végzik a résztvevőtevékenységeket. A munkafolyamatok fázisai: alapanyag előkészítés, vágás, hajtogatás, alkalmanként kézi csiszolás, illesztés, ragasztás, festés, díszítés, csomagolás, címkézés. Az elkészített termékeket a Miskolc belvárosában kéthetente megrendezésre kerülő Termelői vásáron, a különböző térségi fesztiválok alkalmával (Diósgyőri Vár különböző tematikus programjai, Szerencsi Csoki-fesztivál, Kocsonyafarsang, tradicionális ünnepek vásárai, stb.) értékesítik a munkatársak bevonásával. Papírmerítési technikával készítenek többek között: képeslapokat, naptárakat, noteszeket, jegyzetöböket, ültető kártyákat, meghívókat. Nemrég korszerűsítésen esett át az üzem, így kiváló minőségű papírt tudnak előállítani. A fogyatékosokkal élő munkavállalók szintén képességeikhez mérten, egymást kiegészítve kapcsolódnak be a folyamatba.

A Lekvárőző műhely szintén a fogyatékosokkal élő és megváltozott munkaképességű fiatalok dolgoznak, ahol a szezonnak megfelelően zöldségkrémeket és lekvárokat állítanak elő. A munkálatokban- kezdve a zöldség, gyümölcs megszerzése, a lekvárőző üzembe juttatása, feldolgozása egészen a termék végleges elkészítéséig; csomagolás, címkézés- végig ki tudják venni a részüket. Érdekeséggé, itt állítják elő a sült teákat, mely termékkel szinte egyedülállóak a piacon. A termékeket a helyi termelői vásárokon, illetve számos boltban értékesítik. A vásárokon történő árusításban is bekapcsolódhatnak a fogyatékosokkal élő személyek.

A kecskesajt alapú szappangyártás az alapítvány egyik új ágazat, hiszen a cég is folyamatosan alkalmazkodik a piaci igények gyorsütemű változásaihoz. Abban az esetben tud csak a piac aktív szereplője lenni, ha termékkínálatát folyamatosan fejleszti, tehát az igényekhez alakítja. A szappan egyik alapanyag például a szárított levendula. A hagyományos feldolgozási 11 módszereket alkalmazzák, mert ezekbe könnyebben be lehet vonni a fogyatékos munkatársakat. Valamint az elkészítés utáni folyamatokba, gondolkodnak itt a csomagolás, címkézés és értékesítésben is részt tudnak venni.

Baráthegyi Manufaktúra tejfeldolgozó műhely, szintén a Majorság területén található. Itt különféle kecskesajtokat állítanak elő, helyi receptúra alapján, korszerű felszerelésekkel. A többfajta ízesítésű sajtok iránt nagy a kereslet, több étterem és szálloda is a vevőkör része. A fogyatékos munkatársak itt is számos területen részt tudnak venni. A sajt készítés magas higiéniát igényel, tehát a fertőtlenítés, takarításban is részt tudnak venni, valamint nem okoz gondot számukra a tejfogadás, pasztörözés, tejoltás, alvadékkészítés, formázás, préselés, forgatás, szikkasztás, darabolás sem. A vákuumos csomagolásban, címkézésben, és az értékesítésben is ki tudják venni a részüket. A sajtüzem jelenleg két kitüntetést is kapott a különleges sajt készítményeikért. A Magyar Sajtmustrán az arany és a bronzérmet is a Baráthegyi Majorság Sajttermékei nyerték el.

A Szimbiozis Alapítvány jelenlegi legnagyobb projektje a Baráthegyi Panzió & Élmenypark megépítése, melyet a Pénzügyminisztérium 80%-os intenzitással támogat. Projektünk keretében a Baráthegyi Majorság fejlesztéseként egy Családbarát Panzió kerül kialakításra, melyhez egy wellness-részleg is tartozik majd. A panzióban befogadó kapacitása 20 fő szállóvendég, akik számára 10 szoba, melyből egy db. akadálymentes, valamint két-két szoba esetében egybenyíló családi apartman kerül kialakításra. A rendezvények számára egy kandallóval is fűthető nagyterem és tálalókonyha biztosított. A panzió mellett található a Diósgyőri Interaktív Játsszóvárral és egy korabeli piactér is. A tér különleges hangulattal rendelkezik, rendkívül alkalmas szabadidő programok lebonyolítására is (szimbiozis.net). A fogyasztók egyre inkább az élményszerűséget keresik, emelkedik a kereslet a belső élményekre épülő (esetünkben hagyományörzés és

legendaturizmus) termékek iránt. Az általunk tervezett programmal arra törekcszenek, hogy a vendégek igényeit maximálisan kielégítésék. Az aktív kikapcsolódás területén körülbelül 10 éve nyújtanak kiemelkedő minőségű szolgáltatást kicsiknek, nagyoknak és speciális szükségletű vendégekről. Családoorientált turisztikai szegmentációk potenciális vásárlói csoportjának nagysága reálisan tervezett, a családós utazók szokásai (profilja), jövedelemviszonyai (ár/érték arány, költési szokások), és az aktuális utazási trendek (öko-farmon alternatív butikhotel, interaktív, személyre szabott kikapcsolódás; környezeti és társadalmi felelősségvállalás) alapján került pozicionálásra. Komplex vendégváró termékcsomaguk megjelenése a turisztikai piacon nem egy hagyományos új szereplő belépést jelenti, hanem egy niche (rés) termék kerül bevezetésre. A projektben összesen 27 főt, közülük: 13 fő megváltozott munkaképességűt és 14 fő hátrányos helyzetű személyt terveznek foglalkoztatni. A tervezett munkaköröket úgy alakították ki, hogy a panzió az év minden napján üzemelni tudjon. Céljuk, olyan egyénre szabott munkahelyek kialakítása, mellyel a célcsoportok számára biztosítanak értékkeremtő foglalkoztatást. Az említett támogatók rendszeres bevételi forrást jelentenek a szervezethez. Ezekből a forrásokból főként a fogyatékossgal élő embereknek biztosítják a programokhoz szükséges feltételeket. Például a „Süti-Klub” keretein belül heti rendszerességgel rendeznek a lakóotthonban élők számára foglalkozásokat, ahol különböző ételeket/süteményeket készítenek el. A támogatást a szükséges alapanyagok beszerzésére fordítják. Pályázati keretek között valósult meg a „Munkára fel” című társasjáték fejlesztése, amely a fogyatékossgal élő, speciális szükségleteket igénylő munkavállalók, elsősorban pályakezdők munkába állását támogatja. A játékhoz pontos útmutató készült, hogy a szakemberek, munkaerőpiaci szolgáltatók könnyedén tudják alkalmazni és segíteni a hátrányos helyzetű diákok és munkavállalók számára.

5.2.4. Az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány vezetőjével készült interjú eredményeinek ismertetése

A társadalmi tevékenység és a társadalmi innováció alaposabb megismeréséhez mélyinterjúkat folytattam az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány (továbbiakban: ÖMÉFA) vezetőjével 2017. december és 2018. január hónapokban az alapítvány telephelyén Miskolcon. Módszertani szempontból a tartalom elemzéséhez csak tartalmi kivonatot, ún. kiíratot készítettünk (Vicsek, 2006). A legépelt változatot a vezérfonalban szereplő kérdések alapján dolgoztuk fel. A kérdések és az azokra adható válaszok nem követték szigorúan az interjúvázlatban foglaltakat, a beszélgetés menete ettől többször eltért. Tevékenységi köre a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek célcsoportjára és az ő foglalkoztatásukra irányul. A két csoport definiálása a szakirodalomban nem egységes, nemzetközi szinten sokféle fogalmat olvashatunk. A fogyatékossg és a megváltozott munkaképesség mind a különböző szakterületek, mind a jogi szabályozások értelmezésében sokszínűséget mutat (Balázs-Földi, 2016). Az egyértelmű mindkét esetben, hogy valamely hiányosságra utalnak (valamire nem képesek, nehezebb alkalmazkodási készség). A megváltozott munkaképesség meghatározás középpontjában a munkához való viszony áll, a foglalkoztathatóság minősítésére utal (Nagy et al., 2008). A megváltozott munkaképességűek körében 767.000 munkaképes korú korcsoportból csupán 185.000 fő tartozik a gazdaságilag aktívak közé. A foglalkoztatási rátájuk alacsony: 18%,

munkanélküliségi rátájuk magas: 24,9%, az iskolai végzettség növelésével sem javul a foglalkoztatási mutató (KSH, 2011). Magyarországon közel 500.000 fő él fogyatékossgal, a fogyatékos emberek több mint fele 2001-ben olyan háztartásban élt, melyben nem volt foglalkoztatott. Az egészségügyi állapotukban korlátozott személyek foglalkoztatási esélyeit még inkább csökkenti az alacsony iskolai végzettség, hiszen 56%-uk legfeljebb általános iskolát végzett (KSH, 2014). Az Európai Parlament Foglalkoztatási és Szociális Bizottsága által közzétett „A fogyatékossgal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010-2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékossgügyi stratégiájáról” jelentésben hangsúlyozzák, hogy „a valamilyen fogyatékossgal élő népesség bevonása nélkül semmiképp sem teljesíthető az Európai Unió Európa 2020 stratégiájának azon célkitűzése, hogy 2020-ra 75%-ra emeljék a 20 és 64 éves életkor közötti népesség foglalkoztatási rátáját”.

Az ÖMÉFA vezetője az interjúkészítés során hangsúlyozta a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek külön csoportként való kezelését, értelmezése szerint, amíg az előbbi esetben születésüktől fogva élnek fogyatékossgukkal az emberek (szervezetüknél átlagéletkoruk 30 év), addig az utóbbi esetben az életük során történik valamilyen baleset, betegség, s ezután leszázalékolják őket (szervezetüknél 40 év feletti korosztály, nők többségben). Ezt erősíti meg Balázs-Földi (2016) egyik tanulmányában. A fogyatékos és megváltozott munkaképességűek munkaerőpiaci szempontból a hátrányos helyzetűek csoportjába tartoznak (Balázs-Földi, 2016). Ez esetben az esélyegyenlőséget biztosítani kell számukra, mely a hátrányos megkülönböztetés elismerésén alapul, hisz feltételezzük, hogy a napi életvitel során azért nem tudnak érvényesülni, mert korábban diszkriminálták őket. Az esélyegyenlőség politikájával EU-s szinten foglalkoznak, Magyarországon a 2003. CXXV. törvény szabályozza az esélyegyenlőséget (Dabasi-Halász, 2011).

Az ÖMÉFA Miskolcon működő közhasznú civil szervezet, amelyet 2006-ban alapítottak. Célja egyrészt a szociális nappali intézmény működtetése, másrészt fejlesztő szolgáltatások nyújtása a fogyatékos személyeknek annak érdekében, hogy alkalmasak legyenek a nyílt munkaerőpiacon történő munkavégzésre. A műhelyeket 2009-től 2017. március 31-ig szociális intézményi foglalkoztatással működtették, mostanra a jogszabályváltozás miatt helyesen úgy hangzik, hogy fejlesztő foglalkoztatási szolgáltatást nyújtanak. Az intézetvezető szakember hiányában az intézmény zavartalan működtetése érdekében sokféle feladatot lát el. A nappali intézményben 12 fő dolgozik, egy intézményvezető, három terápiás munkatárs, ebből egy szakmai vezető is, és a többi szociális ápoló és gondozó. A szervezet munkaerő-közvetítő szerepet is betölt, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye egész területén immáron körülbelül 600 cég együttműködésével, 10 éve látják el ezt a feladatot is. A szolgáltatás keretében közvetítő irodákat működtetnek Kazincbarcikán, Szerencsen, Miskolcon. Nagyban hozzásegíti a vállalatok megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására való ösztönzését a törvényileg meghatározott rehabilitációs hozzájárulás, melyet akkor fizetnek a munkáltatók, ha a foglalkoztatottak száma 25 fő feletti és az általa foglalkoztatott megváltozott munkaképességűek aránya nem éri el az 5%-ot. Jellemző, hogy a nagyobb cégek felkeresik őket. Sajnos human erőforrás hiányában, és a kapacitásait maximálisan kihasznált intézményvezető miatt a szervezet népszerűsítésére már nem jut idő és energia. Az elnök lát el „mindent”, ahogy azt ő megfogalmazta, néhány szülő besegít, kevés ember motivált arra, hogy egy civil szervezetnél dolgozzon. Az intézményvezetőn kívül van még két pénzügyes kolléga, ebből az egyik munkaügyi végzettségű, megváltozott

munkaképességű és 6 órában látja el a feladatokat. Külső hátrány, hogy általában kevés a szakember, szociális szakember, valamint a szervezet nem tud kedvező bért fizetni a szociális szakemberek foglalkoztatására (minimálbért adnak).

Az ÖMÉFA a szociális nappali intézményen belül 5 műhelyet működtet. A varró műhelyben bábokat, asztalterítőket, a szövő műhelyben textil alapú tárgyakat, a papír műhelyben papír masniból készült képereteket, képeslapokat készítenek, a kerámia műhelyekben különböző technikával előállított kerámiából készült dísz tárgyakat és háztartási eszközöket. A műhelyben készült tárgyak egyedi termékek, azokat eladásra készítik, vásárokra, falunapokra vagy más hasonló rendezvényen megjelenve, ill. a szülők is vásárolhatják, továbbá megrendelésre is dolgoznak. A bevételeket visszaforgatják a foglalkoztatásra, alapanyagot vásárolnak belőle, további termékek készülnek belőle. Nappali intézményükben 80 fő felvételére van engedélyük. A munkavállalóik Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből járnak be, főképp a miskolci, tiszaujvárosi, kazincbarcikai és edelényi járásokból, a foglalkoztatotti létszám két éve stabil: 70 fő. A fejlesztő foglalkoztatási szolgáltatás keretében az intézményben 16 fogyatékkal élő fiatal dolgozik 4-6 órában. Amennyiben munkaszerződésben vannak a foglalkoztatottal, munkabért, amennyiben fejlesztési jogviszonnyal állapodtak meg, órabért/munkabér támogatást kapnak. A szervezet akkreditált intézmény is, ami lehetővé teszi a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatását, 22 fő ilyen munkavállaló van most jelen a szervezetnél.

A munkaerő-közvetítő szolgáltatásukkal éves szinten 60-80 főt tudnak elhelyezni. Kérdeztük a programok sikerességét, az ellenőrzési és visszacsatolás lehetőségeit. 6 hónapos utókövetést alkalmaznak a munkaerőpiaci szolgáltatásban. Ha például valakit elhelyeznek egy vállalatnál, ők felhívják a dolgozót és érdeklődnek felőle, a vezető a visszajelzések alapján elmondta, hogy a vállalatokhoz kiközvetített munkavállalóikkal meg vannak elégedve. Sőt, kiemelte, hogy lojálisabbak, kevesebbet mennek táppénzre, alacsonyabb a körükben a fluktuáció szemben az egészséges kollégákkal. Pozitívum, hogy a HR-essel együttműködnek, annak érdekében, hogy az egyes üres pozíciókra a megfelelő személyt tudják elhelyezni.

5.2.5. Következtetések

A Szimbiózis Alapítvány és az ÖMÉFA tevékenységének köszönhetően az Észak-magyarországi régióban a fogyatékkal élők és megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásának fontos színtere, ezáltal ők is adótermelő állampolgárokká válnak. A meghatározott outputnak számos mérhető hatása van, mint például a helyi munkanélküliség csökkentése, társadalom számára megspórolt költségek mértéke, fogyatékossgal élők életminőségének javulása, fogyatékossgal élő gyermekeket nevelő családokra jutó terhek csökkenése, társadalmi integráció növelése, és ezzel szemben a kirekesztettség mértékének csökkentése, számos a célcsoportnak megfelelő munkahely létrejötte, szemléletformálás és hozzákapcsolódó piaci szolgáltatás. Mivel az alapítvány a társadalmi vállalkozásként végzett tevékenységeinek keretein belül főként az élelmiszergyártással, azon belül is a gyümölcs- és zöldségfeldolgozással, valamint tejtermékek előállításával foglalkozik, ezért vizsgálni kell, az ebből a tevékenységből adódó hatásokat is. Az előállított termékek, ugyanis helyben termelt alapanyagokból készültek, kiváló minőségűek, tartósítószer nem tartalmaznak, így hozzájárulnak az egészséges életmódhoz. Azáltal, hogy a lakosok helyi termékeket fogyasztanak, erősödik

bennük a lakóhelyük iránti elköteleződés. A Szimbiózis Alapítvány jó példaként szolgál a környezetében, és vállalja is a szerepet, hogy segítsen elindulni a hasonló szemlélettel rendelkező társadalmi vállalkozásoknak.

A Szimbiózis Alapítvány tevékenységi köre rendkívül szerteágazó, a piacon sokféle szerepet töltenek be annak érdekében, hogy a lehetőségekhez mérten a legtöbb potenciális fogyasztót/vevőt érjék el. Szolgáltatásaik és termékeik kivitelezésében is jól képzett szakemberekre van szükségük, hogy megfelelő minőséget nyújtsanak. A vármegyeszékhelyen rengetek közvetítői munkát is elvégez, amellyel a multinacionális, valamint nagy és kis- és közepes vállalkozások gazdaságosabb működését elősegíti. A pályázati lehetőségek folyamatosan lehetőséget nyújtanak a bővítésre akár az eszközbeszerzés, akár a bérezés tekintetében. Így szükségszerű ezekre is támaszkodni a fenntarthatóság érdekében. Az egyik legnagyobb kérdés a fenntarthatósággal kapcsolatban a munkaerő-utánpótlás. A nonprofit szférában a bérek jóval alacsonyabbak a forprofit szférához képest. Így a képzett munkavállalókat megtartása és utánpótlása is gondot okoz. Továbbá, a tevékenységükből származó bevételeket a foglalkoztatási célú kiadásokra szánják, így a magasabb költségű beruházásokra, fejlesztésekre csak pályázati források állnak rendelkezésre.

Véleményünk szerint az alapítvány tevékenysége modell-értékű és követendő példa, hiszen egy nagyon fontos társadalmi problémát kezel és a munkaerőpiacon jelentős hátránnyal bíró, fogyatékkal élő munkavállalók számára teremt munkalehetőséget.

A szolidáris gazdaságban a társadalmi vállalkozások egyik típusa a szociális farm, amely nonprofit jellege miatt a társadalmi érzékenyítésre helyezve a hangsúlyt megoldást ad a fogyatékkal élőknek vagy a megváltozott munkaképességűeknek.

5.3. Vidékfejlesztés a társadalmi innovációk és szociális szövetkezetek segítségével

5.3.1. A vidék problémái

A vidék fogalma és maga a vidék is jelentős átalakuláson ment keresztül Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Az Európai Unióban nincs minden tagállamra azonos vidékfogalom-meghatározás (Vincze, 2013). A ruralitásnak három dimenzióját ismerteti Káposzta – Nagy (2013), ezek a foglalkozási, a szociokulturális és az ökológiai dimenziók. „Foglalkozási értelemben a ruralitás a mezőgazdaság (vagy más nyersanyagtermelő ágazat) szinonimája. Szociokulturális értelemben olyan életstílust jelent, melynek alapját a várositól eltérő értékrendek, viselkedési formák és társadalmi attitűdök képezik. Az ökológiai ruralitás a természeti környezet fontosságának felismerése az ember társadalmi életének minősége szempontjából” (Káposzta – Nagy, 2013:73). Úgy gondolom, hogy napjainkban a foglalkozási dimenzió már nem állja meg a helyét, ugyanis a vidéket nem lehet a mezőgazdasággal teljes mértékben azonosítani. Mint ahogy a vidék fogalmára is több különböző megközelítés ismert, úgy a vidékfejlesztés fogalmára is. Kulcsár (2017) szerint a vidékfejlesztés fogalma egyszerre tűnik túl tágának, megfoghatatlannak és túl szűknek is, mert egyrészt a vidéken minden tervezett változás vidékfejlesztés is, másrészt vonatkozhat az egész országra a vidék fogalmának tisztázatlansága miatt. Jelen fejezetnek nem célja a fogalmi kör boncolgatása. Elfogadjuk Kulcsár (2017) megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén

erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést komplex jellegéből adódóan több diszciplína is magához kötheti. Vincze (2013) szerint a vidékfejlesztésen a rurális térségek kapacitásainak önfenntartó és fenntartható fejlesztését értjük. Úgy vélem, hogy az önfenntartót nem a szó szoros értelmében kell itt használni, inkább a kevésbé erős függést a centrum térségektől és azok piacaitól.

A vidék átalakulásának jelentőségét adja, hogy globális és nemzeti szinten a folyamatos növekedési és fogyasztási igény érzékelhető a jóléti állam eszméjét követve. A globalizáció és az új térformáló erők hatásai az egyes településeken eltérően mennek végbe (globális-lokális paradoxon), és így a rurális terek másképpen reagálnak a kihívásokra (Ritter 2008). A vidéken végbemenő jelentős gazdasági és társadalmi erózió miatt a helyi közösségek elveszítették szolgáltató és közösségmegtartó intézményeiket, közlekedési infrastruktúrájuk leépült, a mezőgazdaság és állattartás háttérbe szorult, a természeti értékek kevésbé fontosak, és a hagyományok is kezdenek kihalni (Káposzta, 2015). A rurális, vidéki területekre az elmúlt években az agrárfoglalkoztatási válság is erősen hatott, azaz tartós és magas, mezőgazdasági eredetű regisztrált munkanélküliség keletkezett (Ritter, 2008). Az agrárfoglalkoztatási válság tovább erősítheti a vidéki térségek demográfiai viszonyainak romlását és így tovább csökkentheti az új munkahelyek létrejöttét is. Az átalakuló vidéki terek további jellemzői, hogy a területi különbségeket a természeti, a gazdasági és az emberierőforrások folyamatos változása befolyásolja. A rurális területekre általában jellemző, hogy jelentős részükben alacsonyszintű az infrastrukturális ellátottság, alacsony a szolgáltatások és közszolgáltatások színvonala, magas arányú a munkanélküliség, szűkösek a foglalkoztatási lehetőségek, nagyarányú a fiatalok elvándorlása és kedvezőtlen a korstruktúra (Tóth – Káposzta, 2014).

Az országok lakosságának koncentrálódásával, a városokba való vándorlással sok új kérdés jelent meg, többet között a vidékfejlesztés kérdése is új megvilágításba került (Káposzta – Honvári, 2019). A szerzők elfogadják Kulcsár (2017) megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést komplex jellegéből adódóan több diszciplína is magához kötheti. Az endogén fejlesztés elméleti koncepcióját képviseli Káposzta (2015) is, szerinte a vidéki területek fejlesztésének célja elsősorban az endogén források és a területi potenciálok hasznosítása, mivel a vidékfejlesztés alapproblémája, hogy a területi tényezőket és sajátosságokat hatékonyan allokáljuk az adott társadalmi és gazdasági rendszerbe. Vincze (2013) szerint a vidékfejlesztésen a rurális térségek kapacitásainak önfenntartó és fenntartható fejlesztését értjük. G. Fekete szerint (2006) a vidéki térségek lemaradásának, leszakadásának az oka az alacsony foglalkoztatottság, melyet befolyásol a demográfiai egyensúly megbomlása, az alacsony tökevonzó képesség, a környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása, a szükségletek kielégítésének az akadályai és az alacsony jövedelemszint. A vidékfejlesztés a vidéki lakosság életszínvonalának a növelését is megcélozza úgy, hogy a vidék „ördögi körének” a csapdájából is ki lehessen lépni. Jó megoldások lehetnek a vidéki problémák kezelésére a helyi termékek, a helyi pénz bevezetése, a helyi alternatív energiatermelés bevezetése, a fenntartható vidéki turizmus vagy a szociális gazdaság és a társadalmi vállalkozások létrehozása és működtetése (Swinburn et al., 2004).

A vidéki terek foglalkoztatással összefüggő társadalmi innovációt megvalósító folyamatai erősen kapcsolódnak a globális munkaerőpiaci helyzethez. A rendszerszemléletű fejlesztésnek a gazdaság hullámozásához alkalmazkodó, a mindig aktuális problémára

válaszoló innovatív környezetet kell támogatnia. Az alap, a jövőkéesség fokozása, az a képességkomplexum, amely bizonyos feltételek meglétekor egy társadalmi entitás sajátja, és a jövőbeli változások (proaktív, aktív, reaktív) előidézésére és kezelésére vonatkozik (Szántó, 2018). A reziliencia, a képesség és az optimizmus meghatározó fogalmai az egyéni boldogulásnak, a társadalom, illetve a kultúra jövőirányultságának és a stratégiai tervezésnek (különös tekintettel a technológiák tervezésére), vagyis a társadalmi léttel kapcsolatos gondolkodásnak (Aczél, 2018). E három konstellációja hozza létre a társadalmi innovációt a rurális terekben. Így adva választ a helyben maradás erősítésére; egyrészt a helyi lakosság magas színvonalú ellátására (a keresleti és a kínálati oldal növelésével), másrészt a helyi lakosság foglalkoztathatóságának javítására (a helyi és a távoli munka-kereslet minőségi kielégítésére), harmadrészt a rurális terek vonzóképességének növelésére a lehetőségek bemutatásával, és utoljára említve, de sorrendiségében jelentős szerepet kapva, a vidéki gazdaság termékeinek fogyasztási hajlandóságának növelése helyi, nemzeti és globális méretekben.

Az endogén vidékfejlesztés a helyi természeti és társadalmi erőforrásokra épít úgy, mint a helyi kultúrára vagy identitásra. A periférikus és vidéki térségek fejlődési sajátosságai miatt az innovációk megjelenése és lefutása eltérő, mint a centrum térségekben. A periférikus térségben lévő társadalom összetétele és eltérő térhasználata, valamint a kultúrához és a szokásokhoz való viszonyulás miatt más út bejárása szükséges. A külföldi és hazai jó gyakorlatok rávilágítanak, hogy a vidék és a periféria innovációjában:

- nincs recept, minden sikeresnek bizonyult megoldás egyedi;
- nem tudományos műhelyekben, hanem a gyakorlatban, a helyszínen keletkeznek az új termékek, eljárások;
- a társadalmi innovációk legalább olyan fontosak, mint a műszaki-technikai innovációk,
- az innovációk terjedése horizontális (nem hierarchikus) kapcsolatokon keresztül történik (G.Fekete, 2016).

A 14. táblázat összefoglalja, hogy a vidéki periférikus területek sajátosságaihoz milyen speciális társadalmi cél és feladat rendelhető hozzá. Az alacsony koncentráció eredményeképpen a szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni, a hozzá rendelhető feladatok köre az alternatív szolgáltatások bevezetése. A természetközelség előnnyé formálható a periférikus térségekben, ha az egészséges lakókörnyezetet és a megélhetést biztosítani tudják a jövő generációjának, a környezeti fenntarthatóság és a helyi erőforrásokra épített helyi gazdaság erősítése lehet megoldás. A lassabb kulturális változások szintén tovább erősítik a helyi közösséget a társadalmi innovációk könnyebb befogadására, amit a helyi tudás és a régi értékek, hagyományok megőrzése eredményez. A helyi tudás fontos endogén erőforrása a vidéknek és a helyi kultúra megővése és erősítése (Kulcsár, 2017) és ezzel együtt a helyi társadalom tagjainak sokszínűsége is. A centrumoktól való távolság esetében a társadalmi cél a városi piacok elérése, az ehhez szükséges feladata a városi és a vidéki kapcsolatok erősítése.

14. táblázat: A társadalmi innováció potenciális területei vidéki periférikus térségekben

vidéki sajátosság	társadalmi cél	sajátos feladat
alacsony népesség koncentráció	depriváció csökkentése/ szolgáltatások elérhetővé tétele területi és társadalmi integráció, befogadás	alternatív (kisléptékű) szolgáltatási módok bevezetése: oktatás, művelődés, egészségügy, szociális gondoskodás, kommunális szolgáltatások együttműködések és integrációk szervezése, belső hálózatok építése, horizontális közlekedés javítása
természetközelség	egészséges lakókörnyezet biztosítása a jövő generációinak is megélhetés biztosítása, önrendelkezés erősítése,	környezeti fenntarthatóság feltételeinek megteremtése: természetvédelem, tájfenntartás, alternatív energiaforrások használata, hulladékkezelés, lakások felújítása, település-karbantartás helyi (természeti és kulturális) erőforrások hasznosítása: tájjellegű élelmiszertermelés, rekreációs lehetőségek bővítése, lakóingatlanok kijáánlása
lassabb kulturális változások	iskolai felzárkóztatás elősegítése, alkalmassá tétel az innovációk befogadására, identitás megőrzése, közvetlen részvétel elérése, kapacitásbővítés	tudáskészlet bővítése: helyi tudás, szaktudás, digitális írástudás fejlesztése (képzések), kulturális örökség őrzése, hagyományápolás, közösségek erősítése
centrumoktól való földrajzi távolság	piacok elérése	hálózati kapcsolatok fejlesztése: ingázás segítése, piacok elérése és szervezése, (fizikai, információs, társadalmi) hálózatok építése, jelenlét és reprezentáció a városi, térségi véleményformálásban és döntéshozásban.

Forrás: G.Fekete (2016:82) alapján saját szerkesztés

A vidéki társadalom tagjainak fokozottan szüksége van a fennálló kedvezőtlen gazdasági és társadalmi folyamatokat csillapító újszerű megoldások alkalmazására. A legfőbb probléma a vidéki társadalom jelentős népességsökkenése, amely az Európai Unió egészére jellemző fogyó és elöregedő társadalom kihívásaival, valamint a migrációs folyamatokkal azonosítható (Magyarország esetében az erős belső migráció is fokozza a kedvezőtlen helyzetet). A vidéki térségek demográfiai összetétele a humán erőforrások bázisról ad információkat, amelyek a munkaerőpiac állapotát is jelzik. A vidéki térségekre jellemző a munkahelyek alacsony száma és a szolgáltató ágazatok hiányossága, amelyek miatt a vidéki társadalom népesség csökkenése is megindult (Koncz et al., 2015). A jelentős jövedelemkülönbségek és a magyarországi regionális diszparitások tovább fokozzák a „kedvezőtlen” vidéki képet. Alapvető probléma, hogy a hátrányos helyzetben lévő vidéki térségekben minimális magántőke mozgósítható, így a fejlesztések nagyrészt közpénzekből valósulnak meg (Koncz et al., 2015). Ugyanakkor sajnos jellemző, hogy jelentős költségráfordításokkal viszonylag csekély hatást lehet elérni a fejlesztések során, amely a területi különbségeket a mérséklés helyett növeli (Finta, 2015).

A vidékfejlesztés egyik eszköze lehet a társadalmi innováció, ahogy Szörényiné (2015:205) fogalmaz: „a társadalmi innováció a vidékfejlesztés elkerülhetetlen eleme”, de alapvető feltétel, hogy a vidék életképes legyen aktív közösséggel, erős gazdasággal és jó közszolgáltatással. A vidék fejlődésének öt alapelve került meghatározásra, úgy, mint az innováció, a fenntarthatóság, a versenyképes vidéki tér, a tudásra alapozott rurális társadalom és az új funkciók iránti igény elfogadása és megtelepedése (Szörényiné, 2015). A társadalmi innovációk vidéken nagy szerepet betöltő és onnan kiinduló egyik legismertebb példája a falugondnoki hálózat kiépülése, valamint az alulról jövő kezdeményezésként létrejött kistérségi szerveződések. G.Fekete (2016) szerint a vidék a modernizáció térbeni vesztesének tekinthető, ezt bizonyítják a kedvezőtlen jövedelmi adatok, a vidéki népesség nagymértékű elvándorlása, az életkörülmények romló mutatói. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye öregedési indexe 2012-ben 101,0%; míg 2017-ben 113,4% volt (az országos átlag 2012-ben 116,4% és 2017-ben 128,5% volt). A vármegyei értékek az országos átlaghoz képest jobbak, amely a vármegyében élő magas születésszámú roma népességnek is köszönhető. A születéskor várható átlagos élettartam a nők körében 2012-ben 76,76 év; 2016-ban 77,45 év volt, a férfiaknál 2012-ben 68,95 év; míg 2016-ban 70,29 év volt. Ez a néhány alapadat is jól mutatja a megye előregedési folyamatát. Az egy főre jutó bruttó hazai termék 2016-ban 2543 ezer forint volt, amely az országos átlagtól (3609 ezer forint) elmarad. A vármegyében a közfoglalkoztatási program ellenére továbbra is probléma a magas munkanélküliség, különösen az alacsony iskolai végzettségű lakosság körében. 2017-ben 5,7%-os volt a munkanélküliségi ráta a vármegyében (az országos átlag 4,2%), 2012-ben 16,6% (országos átlag 11,0%).

A 2021–2027-es programozási időszakban Magyarországon a vidékfejlesztési szakpolitika hazai felértékelődését mutatja, hogy ez az egyetlen olyan fejlesztéspolitikai terület, ahol az Európai Unió támogatásához előírt hazai társfinanszírozás mértéke a korábbihoz képest jelentősen, 17%-ról 80%-ra növekszik (Goda et al., 2022). Ez nagy felelősség és reményekre is okot adhat, hogy ezáltal a felzárkózás nagyobb ütemben valósulhat meg.

A vidéki területeknek a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi-kulturális funkcióknak is meg kell felelnie. A gazdasági funkciókhoz nemcsak a mezőgazdaság, hanem a kézművesipar, a rekreáció és a turizmus is hozzá tartozik. Nagyon fontos a még meglévő mezőgazdasági szaktudás felelevenítése azokban a térségekben, ahol még meg van a szakismeret, újjá kell éleszteni a korábbi nagymúltú mezőgazdasági tevékenységet, de ez sajnos nem mindenütt lehetséges. Számos településen igyekeznek a mezőgazdasági tevékenységet a korábbi közfoglalkoztatási jó gyakorlatokból kinőtt szociális szövetkezeti formában a társadalmi vállalkozásokhoz kapcsolódva megvalósítani (pl. Hernádszentandrás településén a BioSzentandrás program vagy Trizs településén a Trizsi Ízek Szociális Szövetkezet). Egyet értek Goda (2012) gondolataival, miszerint a vidék már nem csak mezőgazdaságra alkalmas terület. A vidék fenntarthatóságához hozzájárul, hogy helyben értéket teremtve kell vonzóvá tenni a vidéket és nem az erőforrásait elszívni. Ez egy társadalmi szemléletváltással kell, hogy együtt járjon.

A vidék valódi értékeit őriz, ezeket a marketing segítségével még ismertebbé kell tenni és a vidéki turizmusban rejlő lehetőségeket is támogatni kell. Az elmúlt két évtizedben sok falusi vendégfogadót létesítettek, amely igyekszik a hazai és a külföldi turisták egyre magasabb igényeit kielégíteni. Úgy vélem, hogy a falusi turizmusban még sok kiaknázatlan lehetőség rejlik még, amely egy átgondoltabb turisztikai desztináció menedzsmenttel hatékonyabbá tehető. A vidéki térségben élők számára a társadalmi

innovációk megoldást jelenthetnek a fennálló társadalmi problémák megoldására. A társadalmi innováció definiálása a szakirodalomban még nem egységes (Benedek et al., 2015; Benedek et al., 2016; G.Fekete, 2015; Kocziszký et al., 2015; Kocziszký et al., 2017) ugyanakkor minden, a fennálló társadalmi problémák leküzdését szolgáló újszerű, innovatív ötlet társadalmi innovációnak tekinthető. Egyre több társadalmi innováció jelenik meg a vidéki terekben is, amely segíti az alulról szerveződő folyamatokat is.

A vidék problémáinak azonosítása összetett, ahogy G. Fekete Éva (2006) fogalmazott, a területi elmaradottság ötszöge az alábbi tényezőkből áll: az alacsony térségi jövedelemtermelő képesség, a környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása, az elszigeteltség, a demográfiai egyensúly megbomlása, a szükségletek kielégítésének akadályai és mindezek a következménye az alacsony foglalkoztatottság. Ha mindezt szűkebb lakókörnyezetünkre, az Észak-magyarországi régióra nézzük, akkor itt fokozottan érzékelhetőek a gazdasági és társadalmi problémák is. A halmozottan hátrányos helyzetű településeken a roma lakosság aránya kiemelkedően magas. A hazai kutatók körében G. Fekete Éva elsőként írta le, hogy a vidéki terekben a romák kirekesztettségének az elmélyülése térségi szintű gettósodáshoz vezet majd (Timár, 2020). A gettósodott területek fejlesztése pedig igazi kihívás, ahol a közösségfejlesztőknek is kiemelt szerepe van.

A vidéki társadalom tagjainak fokozottan szüksége van a fennálló kedvezőtlen gazdasági és társadalmi folyamatokat csillapító újszerű megoldások alkalmazására. A legfőbb probléma a vidéki társadalom jelentős népességszökkenése, amely az Európai Unió egészére jellemző fogyó és elöregedő társadalom kihívásaival, valamint a migrációs folyamatokkal azonosítható (Magyarország esetében az erős belső migráció is fokozza a kedvezőtlen helyzetet).

A vidék népességmegtartó képességének vizsgálata nem újkeletű, már 1982-ben célul tűzték ki az ötéves tervekben. Ennek ellenére a hazai szakirodalomban kevésbé kutatott témakör (Tóth, 1982; Sántha, 1983; Csátori, 1986; Konkolyiné Gyuró, 1991; G. Fekete, 1997; Magda et al., 2000; Hamza – Tóth, 2006; Tikász, 2007). Csátori (1986) szerint a népességmegtartó képesség többféle képességek együtteseként értelmezhető, így a település gazdasági eltartó képessége, az ellátó képesség különböző tényezői, a biológiai reprodukciós képesség, továbbá a településközösségnek és a településen élők ragaszkodásának a mértéke.

A vidék népességmegtartó erejének a növelésére az elmúlt években is voltak kísérletek, így a 2014-2020 programozási időszakban a Vidékfejlesztési Stratégia egyik célja szintén ez volt (Székely – Krajcsovicz, 2017). Nagy kihívás az elnéptelenedő, nagyon alacsony népességszámú, halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségek számára. Sajnos az eredmények a legtöbb esetben elmaradtak.

Az alacsony koncentráció eredményeképpen a szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni, a hozzá rendelhető feladatok köre az alternatív szolgáltatások bevezetése. A természetközelség előnnyé formálható a periférikus térségekben, ha az egészséges lakókörnyezetet és a megélhetést biztosítani tudják a jövő generációjának, a környezeti fenntarthatóság és a helyi erőforrásokra épített helyi gazdaság erősítése megoldás lehet. A lassabb kulturális változások szintén tovább erősítik a helyi közösséget a társadalmi innovációk könnyebb befogadására, amit a helyi tudás és a régi értékek, hagyományok megőrzése eredményez.

Azokat a helyi fejlesztéseket, amelyek helyben születnek, helyi lakosok bevonásával, helyi kontroll alatt valósulnak meg és a fennálló szükségleteket igyekeznek kielégíteni,

segíteni és támogatni kell. Ezeket a helyi fejlesztéseket a szolidáris gazdaság keretei között, a civil szervezetek együttműködésével vagy kezdeményező képességével célszerű megvalósítani. A fejlődésben elmaradott és a versenyképességben alacsony szinten lévő hazai vidéki térségek sajátos fejlődési útja véleményem szerint közelebb van a Polányi Károly féle szubsztantív gazdasági modellhez, mint a formális gazdasághoz. A szubsztantív gazdaságban a szükségletek kielégítése a cél és nem a mindenáron való gazdasági növekedés, a munka természetes létezési mód, a munka társadalmi tartalmának elsődlegessége fontos és a termelő egyben fogyasztó is, a közösség felelősségvállalása pedig előrévalóbb, mint az egyéni célok (Polányi, 1976).

A hagyományos foglalkoztatási modellről egy újszerű, az atipikus foglalkoztatás típusait nagyobb arányban alkalmazó modellre való áttéréshez a munkaerőpiaci szereplők szemléletváltására van szükség. Ebben a helyzetben a társadalmi innovációk sikeres példáinak kiemelt szerepe jut, ezek megfigyelhetőek a helyi fejlesztésben vagy a vidékfejlesztésben is. A vidéki társadalom tagjainak részvételére alapozott azon fejlesztési stratégiák lehetnek sikeresek, melyek maguk is innovációnak számítanak, illetve a társadalom megújulását feltételezik (Nemes – Fazekas, 2006). A fejezetben olyan társadalmi innovációkat mutatunk be, amelyek vagy vidéki térségekben valósultak meg és járulékos haszonként foglalkoztatás növelő hatással is bírnak, vagy városi térségekben a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását támogatják, így Miskolcon működő két alapítvány vezetőjével készített mélyinterjú eredményeit is ismertetjük. Úgy véljük, hogy az alapítványok tevékenységi köre túlmutat a klasszikus értelemben vett foglalkoztatáson és termék-előállításon, hiszen olyan fogyatékkal élő személyeket alkalmaznak, akik a társadalom és a munkaerőpiac perifériájára szorultak. Ennél fogva az alapítványok tevékenységét társadalmi innovációként értelmezzük.

5.3.2. A társadalmi innováció eltérő megközelítései

Az innováció elméleti alapjai legelőször 1934-ben Schumpeter tanulmányában jelentek meg, az innovációnak öt alapesetét írja le: új javak eladása vagy régi javak újszerű előállítása; új szállítási módszerek bevezetése; új piacok feltárása; új termelési anyagok használata és új piaci helyzet kialakítása (Schumpeter, 1980). Schumpeter az innováción szakmai fejlődést értett. A Schumpeter-i innovációs modell értelmében a vállalkozások a profitmaximalizálás miatt valósítanak meg innovációkra épülő technológiai fejlesztéseket, és ezeket tekinti a gazdasági növekedés legfontosabb forrásainak. A fejlett gazdaságok versenyelőnye a tudáson és a technológiai fejlődésen is múlik, az innováció alapjának pedig a tudást tekintik minden esetben. A tudásalapú tevékenységek széles körű elterjedése egyre fontosabb szerepet játszik az egyes országok és régiók versenyképességében. A tudás – az innováció összetevőjeként – része annak a folyamatnak, amely innovációhoz, azon keresztül a jólét és a versenyképesség növekedéséhez vezet (Schumpeter, 1980).

Rechnitzer (1998:32) szerint „innovációs milió alatt egyik oldalról azoknak – az adott földrajzi területen felismerhető – gazdasági, termelési kapcsolatoknak a csoportját lehet tekinteni, amelyek egységességet alakítanak ki a termelési rendszerben a gazdasági szereplők között és termelési kultúrában.” A kollektív tanulással hozzá lehet járulni az innovációs folyamatok terjesztéséhez. Az innovációs milió kialakulása földrajzilag is kötött, hiszen ott lesz jelentős az innovációs tevékenység, ahol egy adott területen megfelelő szinten van jelen a humán tőke és a kollektív tudás. A klasszikus értelemben

vett Schumpeter-i innováció a vidéki társadalom problémáira nem ad elégséges megoldást, hiszen az főleg műszaki és technikai újításokra helyezte a hangsúlyt, így a társadalmi innovációkra egyre nagyobb figyelem összpontosul. Az alábbiakban a társadalmi innovációk különböző definícióit tekintjük át.

A társadalmi innováció definiálása a szakirodalomban még nem egységes (Benedek et al., 2015; Benedek et al., 2016; G.Fekete, 2015b; Kocziszky et al., 2015; Kocziszky et al., 2017; Varga, 2017; Nagy – Tóth, 2019) ugyanakkor minden, a fennálló társadalmi problémák leküzdését szolgáló újszerű, innovatív ötlet társadalmi innovációnak tekinthető. A fogalom első szakirodalmi megjelenése Drucker (1985) nevéhez köthető, aki már az 1980-as években hangsúlyozta a társadalmi újítások fontosságát. Ogburn szerint „a rendelkezésre álló immateriális (kulturális) elemek kombinációja vagy módosítása új termékek létrehozásához segít hozzá” (Ogburn 1957:168). Whyte szerint a társadalmi innovációk „a legújabb megoldások az emberi problémák megoldására” (Whyte 1982:2). Egy másik megközelítés szerint „olyan új és új megoldások összege, amelyek támogatják a célokat, segítenek a problémák jobb kezelésében és amelyek a változást támogató új szervezeti formáknak, új szabályozásoknak és új életstílusoknak köszönhetők” (Zapf 1989:177).

G.Fekete (2015a:282) szerint „a társadalmi innováció egyszerre jelentheti a gazdaság működésébe a társadalmi erőforrások bevonását (ami a korábbiakhoz képest egy új dolog) és a társadalmi igények kielégítését célzó innovatív, elsődlegesen társadalmi célokkal rendelkező szervezetek által kifejlesztett és terjesztett új megoldásokat. Az utóbbi gyakorlatilag magába foglalja az előbbi. Mai értelmezésünk szerint tehát attól társadalmi az innováció, hogy:

- társadalmi érték vezérli;
- az ötlet legalább részben a civil társadalomból, társadalmi mozgalmakból ered;
- fejlesztésében és megvalósításában új társadalmi együttműködések vagy új formákat használnak;
- visszahat a társadalomra.”

A társadalmi innováció beindít egy olyan pozitív folyamatot, amely mind a centrum, mind a periféria esetében javuló életminőséget és kedvezőbb gazdasági és társadalmi helyzetet eredményez.

Kocziszky et al. (2017:16) szerint „a társadalmi innováció új vagy újszerű válaszokat ad egy közösség problémáira azzal a céllal, hogy növelje a közösség jólétét.” Varga (2017:614) szerint „a társadalmi innováció a közösség jól-létének javítása érdekében új válaszokat fogalmaz meg egy adott közösség mindennapi problémáira, és mint a kihívásokra reagáló eszköz, újszerű megközelítést eredményez a regionális aránytalanságok kezelésében is. A magterületeken a technikai innovációk megoldást jelentenek az életminőség fejlesztési kérdéseiben, a lemaradó, perifériális területeken azonban szükségszerű olyan új kezdeményezések figyelembevétele, mint a társadalmi újítások.” Ugyanakkor nem értek egyet Varga megállapításaival, mivel a társadalmi innovációk nemcsak a perifériákon, hanem a magterületeken is jelentős szerepet játszanak az életminőség fejlődésében. Erre lesz jó példa jelen fejezet későbbi részeiben ismertetésre kerülő miskolci alapítványok tevékenységi köre és társadalmi célja.

A társadalmi innováció hozzájárulhat a periférikus vagy vidéki területeken élők életminőségének javításához és segítheti a felzárkózást mind társadalmi, mind gazdasági értelemben.

Ennek alapján is megállapítható, hogy a társadalmi innovációk és a gazdasági fejlettség között szoros az összefüggés, napjainkban a társadalmi innovációk jelentősége nem kisebb, mint a műszaki vagy gazdasági innovációké. Szoros együttműködésre van szükség a műszaki és társadalmi innovációk között, valamint a műszaki és gazdasági innovációk által okozott társadalmi problémák társadalmi innovációval oldhatóak meg (Kocziszký et al., 2017).

A társadalmi innovációnak a leszakadó rurális területeken a legnagyobb kihívásokra kell megtalálnia a választ. A vidéken élő lakosság leszakadása a fejlett centrum területektől re-pulzívá vált, a jó képességű lakosság egyrészt a munkalehetőségek hiánya miatt, másrészt a depresszív és feszült környezet okán elhagyja a térséget. A helyben maradók nagy része lassan megöregedik, szükséges számukra egy a jóléti gazdaságban elfogadott életszínvonalhoz alkalmazkodó ellátás. A fiatalabb generáció tagjai, akik nem hagyták el a térséget, alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkeznek, munkájukkal nem képesek megfelelő hatékonysággal megfelelő nagyságú GDP előállítására. A modernizáció az általuk nyújtott teljesítményt könnyen pótolja az automatizáció hozta lehetőségekkel. A munkaerejüket az elsődleges munkapiacra nem tudják értékesíteni. A cirkuláris migrációval szinte folyamatos a népességcsere, egyre nehezebben foglalkoztatható rétegek alakulnak ki. A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszere lehetővé teszi a folyamatosan közmunkában vegetálók tömegét, akik számára még a munkaerőhiányos időszakban sem valós lehetőség a profitorientált munka. A növekvő szegénység, a nagyszámú gyermekáldás igazi kihívást jelent a társadalomnak. Az entitás jövőképességének módja a probléma felismerése, a megfelelő válaszok megadása és azok megvalósítása. Ennek egyik formája a társadalmi innováció, melynek arra kell választ adni, hogyan lehet segíteni egyrészt a megfelelő munkavagyonnal a lakosság helyben maradását, vissza mobilizálását, másrészt az alacsony munkavállalási kompetenciákkal rendelkezők modernizálását fejlesztését, harmadrészt az itt élők számára a szükségletek magas színvonalú kielégítésére alkalmas humán és technikai feltételek biztosítását. Ennek kulcskérdése a fiatal generáció alkalmassá tétele a társadalmi innovátor szerepre. A társadalmi innováció folyamatában a változáshoz vezető cselekvés három szakaszra bontható; a lehetőség felismerése szakaszában fogalmazódik meg a cselekvési lehetőség és annak potenciálhaszna. A megvalósítás szakaszában szerveződik meg a lehetőség inspirálta cselekvés. A kibontakozás szakasza során ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. A mobilitás, különösen az önkéntesként eltöltött külföldi tartózkodás, a fiatalok mindhárom társadalmi innovációt eredményező cselekvését erősíti.

5.3.3. Szociális tanulás vagy társadalmi tanulás

A fentiekben ismertetett sikeres társadalmi innovációk jó példaként járnak elől, amelyek további térségben való alkalmazásához szükséges ismerni a társadalmi tanulás folyamatát. „Az érvényes tudás az igazság általánosan elfogadott elméletén alapszik, amelyben az emberek folyamatosan fedezik fel az újat, hátrahagyva a régit, a tények vizsgálatára támaszkodva. az igazság keresésének a közösségben, a szomszédok között kell elkezdődnie.” John Dewey szavait idézi Vercseg (2013). Úgy vélem, hogy Dewey gondolatai érvényesek a szociális tanulásra és a társadalmi tanulásra.

Pedagógiai szempontból a tanulás a nevelési és oktatási folyamatban a diákok fejlesztésének céljából alkalmazott legfontosabb formatív tevékenységi forma. Az emberi tanulás négy alapvető formát ölthet úgy, mint a verbális, a szenzoros, a motoros és a

szociális tanulás (Fodor, 2008). A társadalmi innovációhoz is szorosan kötődő társadalmi tanulás elméletének szélesebb körben történő elterjedése a hetvenes évek végén Albert Bandura nevéhez kötődött. A fogalom jelentős változásokon ment keresztül az azóta eltelt évtizedekben, ma is több párhuzamos megközelítése létezik. A szociális tanulás révén mások alapos megfigyelésének alapján tanuljuk meg a viselkedési szabályokat, a szokásokat vagy a szociális viselkedési formákat. A szociális kontextusban lezajló (megfigyeléses vagy modellkövetéses) sajátos emberi tanulási formáról van szó (Fodor, 2008).

A szociális tanulás elméletének kidolgozója azonban Bandura és Walkers (1963), akik a szociális tanulás lényegét és legfontosabb sajátosságait a személyiség fejlődésének nézőpontjából közelítették meg. Albert Bandura társas - kognitív elméletében a viselkedést kölcsönös meghatározottság elvével magyarázza, vagyis az emberi működést a személyes tényezők, a viselkedés és a környezeti tényezők kölcsönhatása alakítja. Nem csak a környezetünk hat ránk, hanem mi is tudjuk a környezetünket alakítani, de a kognitív folyamataink is meghatározzák, hogy milyen környezeti eseményekre reagálunk, milyen eseményeket veszünk észre, hogyan értelmezzük ezeket, és milyen válaszokat adunk rájuk (Bandura, 1976). Bandura elméletében a szükséges viselkedésmintázatok elsajátítása komplex, kognitív folyamatok által szabályozott tanulási folyamat (Horváth, 2004).

Bandura új alapokra helyezte a nevelésszociológia alapfogalmának számító szocializáció szerepét a személyiség alakulásában. A társadalmi környezetből eredő tanulást, mint modellkövetést írta le és három formáját különböztette meg: verbális, megfigyelési és szimbolikus (Kozma, 1999). A társadalmi tanulásnak ezt a szociálpszichológiai megközelítését Bandura munkásságát követően szociális tanulásnak nevezik.

Bandura (1977) gyermekekkel végzett kutatási képezték az alapját a szociális tanulási modell továbbfejlesztésének. A gyermek agresszív viselkedési formáinak kialakulását tanulmányozta, és abból az alapgondolatból indult ki, hogy a fontos szociális viselkedésmintázatok és a viselkedési normák nagy többségét más személyek megfigyelése és utánzása révén sajátítjuk el. Az utánzások tanulási eredményesség és minősége Bandura (1977) szerint négy szempont alapján jön létre:

- figyelem,
- memória,
- produkció,
- motiváció megerősítés.

A társadalmi tanulást sokan szociálpszichológiai fogalomként azonosítják és egyszerűen szociális tanulásnak nevezik, de a társadalmi tanulás más, tágabb értelmezése is létezik, ami az egyén szocializációját a közösség átalakulásával köti össze. Szociális tanulás azoknak a készségeknek, ismereteknek, viselkedéseknek az elsajátítását jelenti, amelyek lehetővé teszik a csoportba való beilleszkedést és a hatékony működést.

Horváth (2004) szerint a szociális tanulás azoknak a készségeknek, ismereteknek, viselkedéseknek az elsajátítását jelenti, amelyek lehetővé teszik a csoportba való beilleszkedést és a hatékony működést. A szociális tanulásnak főbb formáit ismerjük:

- Közvetlen nevelés: direkt instrukciók, nyelvi ráhatásoknak is nevezhetőek, mert konkrét utasításokat adnak a viselkedésre vonatkozóan.
- Formálás: a viselkedést megerősítésekkel alakítják; jutalmazással, büntetéssel próbálják elérni a kívánatos viselkedés megjelenését vagy a nem kívánatos elmaradását.

- Modellálás: a modell viselkedésének a megerősítése vagy büntetése nagymértékben kihat a viselkedés utánzására. (Solymosi, 2004)

5.3.4. A társadalmi tanulás szerepe a társadalmi innovációk és a vidékfejlesztés létrejöttében

Reed és szerzőtársai (2010) szerint a társadalmi tanulást gyakran összekeverik azokkal a feltételekkel és módszerekkel, amelyek megkönnyítik, segítik, támogató környezetet biztosíthatnak hozzá. A társadalmi tanulás olyan folyamat, melynek során a megértésben, probléma kezelésben olyan változás következik be, ami túlmutat az egyénen, mivel a folyamat társadalmi szinten, valamilyen kisebb-nagyobb „gyakorlati közösségben” játszódik le, társadalmi interakciókon keresztül (Reed et al, 2010). Ez a definíció a társadalmi tanulást hangsúlyosan elválasztja az egyén fejlődésétől, a tanulás fő módszereként a társadalomban zajló interakciókat, eredményeként pedig a társadalom valamilyen szintű megváltozását jelölve ki (Nemes – Varga, 2017).

A társadalmi tanulás tehát egy adott területen élők társadalmi közösségben, a helyi társadalomban új információkat befogadó, a problémáikra saját megoldásokat kitaláló, a közösségük jövőjét megvitató, forgatókönyveket kialakító, illetve a célokat illetően kialakuló egyetértés (Kozma et al, 2011). A társadalmi tanulást sokat az élethosszig tartó tanulással hozzák összefüggésbe, érezni kell, hogy a kettő között lényegi különbség van, hiszen az élethosszig tartó tanulás az egyéni tudásállomány bővítéséről szól.

A társadalmi tanulást folyamatként is lehet értelmezni, amely révén egy közösség képessé válik valamilyen akcióra, tevékenységre, amire azelőtt nem volt képes. A társadalmi tanulás során az alábbi tudás bővítésére van szükség Nemes (2018) szerint:

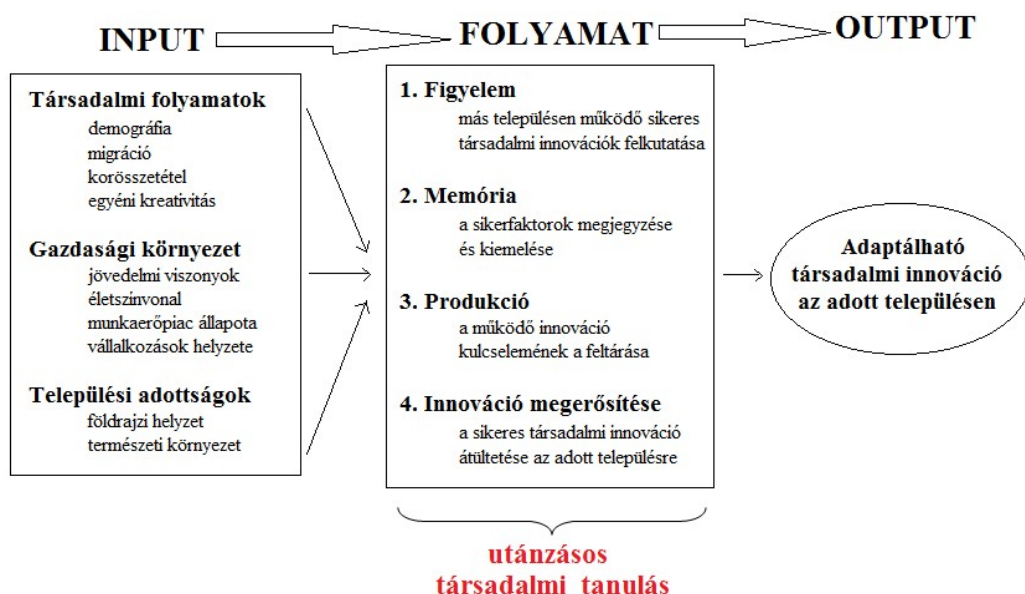
- Kognitív / tudományos / technológiai tudás / kapacitás: iskolában, könyvekből, kiadványokból, szakértőktől megtanulható, átvehető „elméleti jellegű” ismeretek.
- Praktikus, gyakorlati tudás / kapacitás: olyan készségek, képességek, amelyeket a gyakorlatban sajátítjuk el.
- Szituatív tudás / kapacitás: társadalmi kapcsolatokkal, hálózatokkal összefüggő tudás, ami a már meglévő kapcsolatrendszer és a társadalmi hálózatokat jelenti.

Nemes (2018) szerint a társadalmi tanulás ugyanakkor nem az alulról építkező közösségek kiváltsága, hanem minden szinten szükség van rá. A vidékfejlesztés központi, politikai alrendszerét leginkább egymással kölcsönös függésben álló, különböző szinteken és funkciókban működő intézmények alkotják, a vidékfejlesztési szakpolitika jelenlegi irányultsága szerint az ő egyik fő feladatuk is a társadalmi innováció támogatása. Egy jól működő többszintű kormányzási rendszerben a társadalmi tanulás a különböző szinteken egymást kiegészítő módon, kiegyensúlyozottan zajlik, a tudáshiányok és szükségletek folyamatos figyélésével és egyeztetésével.

A fentiekben bemutatott Bandura-féle (1977) alapvető megközelítés szerint a társadalmi tanulás utánzásos változatában négy szempont fontos. A társadalmi innovációk létrejötténél is szükség van erre a négy szempontra. Kidolgoztam egy elméleti folyamatmodellt, amely a Bandura-féle utánzásos tanulásra épül (27. ábra).

A társadalmi innovációknál feltétel, hogy egy térségben már működő sikeres innováció átültethető legyen és adaptálható legyen egy másik térségre is. Ennél fogva a figyelem itt is érvényesül, hiszen a megfigyeléseken keresztül tanulmányozzuk és vizsgáljuk a sikeres társadalmi innovációkat, a második lépés a memória (Bandura szerint), amely úgy

érvényes a társadalmi innovációk adaptálásakor, hogy jegyezzük meg a legfontosabb sikertényezőket és a jó gyakorlatot. Az utolsó előtti fázis a produkció, amely a már működő innovációként is értelmezhető és végül a motiváció megerősítése, amely segítséget és támogatást adhat a megvalósítók számára a hatékony munkavégzéshez. A sikeres változáshoz arra van szükség, hogy a csoport tagjai maguk is átéljék, milyen „cselekvő alannak” lenni és közösen hatást gyakorolni környezetükre. Úgy vélem, hogy a társadalmi innovációknál kulcsfontosságú, hogy a kezdeményezés és az ötlet helyi szinten merüljön fel és helyi erőforrások bevonásával valósuljon meg, hiszen a helyi fejlesztés és a vidékfejlesztés elméletéhez közelítve ezek fontos tényezők.

27. ábra: A társadalmi tanulás folyamata a társadalmi innováció adaptációjához

Forrás: Saját szerkesztés

Sokan a „tanuló régió” fogalomkörét is a társadalmi tanulás eredményeként értelmezik, hiszen a tanuló régiókban a tanulás folyamataképpen az urbanizálódás szintjét összekapcsolják az élethosszig tartó tanulással. A tanuló régióknál az innováció és a kreativitás terjedésével értelmezhetőek a felgyorsult urbanizációs folyamatok. A tanuló régiót és a tanuló települést az átalakuló és a megújuló helyi társadalom alkotja, ahol fontos a szereplők akarta és megújulási hajlandósága, a közösség befogadó ereje, nyitottsága és kreativitása.

5.3.5. Néhány sikeres vidékfejlesztési példa Magyarországon

A társadalmi szempontból innovatív projektek megfogalmazása a leszakadó térségek foglalkoztatási helyzetének javítása kapcsán nagy kihívás. Ez azt jelenti, hogy az innovációt csak a foglalkoztatási probléma jelenségének megváltozott kezelési módja alapján lehet felismerni. Az, hogy egy a munkaerőpiacra összpontosító projekt innovatív-e, alapvetően a környezet ítéli meg. A társadalmi innovációk normatív tartalma a foglalkoztatásban azt jelenti, hogy különösen nagy figyelmet kell fordítani a célcsoport számára létrehozott hozzáadott érték jellegére (itt: a szegénység, foglalkoztathatóság

hiánya által érintett vagy veszélyeztetett emberek). A társadalmi innovációt gyakran annak pozitív hatása határozza meg. A szegénység és munkanélküliség megelőzésével vagy csökkentésével kapcsolatos pozitív hatások meghatározásához bizonyítékokra van szükség, de társadalmi beavatkozások komplex működési mechanizmusainak ismeretében ez szinte lehetetlen. A fejezetben társadalmi szempontból innovatívként értékelt projektek elsősorban a saját környezetükben megkérdőjelezett szakértők értékeléséből, tapasztalatából és ismereteiből származnak. Azokat a projekteket tekintem társadalmilag innovatívnak, amelyek helyi és regionális összefüggésükben újmódszert jelentenek a foglalkoztatási probléma kezelésére vagy megelőzésére, függetlenül attól, hogy a probléma ismert vagy korábban ismeretlen volt.

A rurális terek foglalkoztatásában társadalmilag innovatívnak tekinthetők azokat az esetek, amelyek:

- eddig ismeretlen vagy elhanyagolt aspektusára összpontosít a vidéki foglalkoztatásnak, ezzel csökkentve a munkanélküliséget vagy annak kockázatát,
- új módszerrel vagy új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe,
- amely új vagy korábban elhanyagolt célcsoportot vesz figyelembe a rurális foglalkoztatásban,
- amelyeket más régiókba, célcsoportokba vagy a foglalkoztatással kapcsolatos egyéb kérdésekbe lehet átvinni.

15. táblázat: Néhány sikeres vidékfejlesztési példa

Tevékenység	Település	Elsődleges cél
biogazdaság működtetése és biotermékek értékesítése	Miskolc	foglalkoztatás növelése, környezetvédelem
innovatív közfoglalkoztatási program romák bevonásával	Cserdi	foglalkoztatás növelése
falu- és tanyagondnoki szolgálat	Petőfiszállás	vidékfejlesztés
innovatív menedzser szemlélet	Nemesvámos	helyi gazdaságfejlesztés
innovatív turizmusfejlesztés	Poroszló	turizmusfejlesztés
lakosság helyben maradásának segítése	Komlóska	helyi gazdaságfejlesztés

Forrás: Saját szerkesztés

A „Zöld Kosár” jó gyakorlatának ismertetése

Az Észak-Magyarország Flórája és Faunája Alapítványt 2003-ban hozták létre lelkes környezetvédők a természeti környezet és az állatállomány védelmére. Az Észak-Magyarország Flórája és Faunája Alapítvány a kezdetektől a fenntartható fejlődés gondolatát kívánta elterjeszteni és átültetni a gyakorlatba. A székhelyül választott Baskó mintapéldája volt az öngondoskodásnak és az önfenntartásnak, tehát itt a fenntarthatóság alapjai már megvoltak, volt mire építeni. Tevékenységük az elmúlt egy évtizedben aztán egyre szerteágazóbb lett, a környezet- és állatvédelem mellett egyre hangsúlyosabbá vált a vidékfejlesztés, a helyi értékek feltárása és megőrzése is. 2011-ben az alapítvány szervezésében jött létre a Nautilus Fenntartható Klaszter, mely jelenleg 64 ökotermeléssel és szolgáltatással foglalkozó tagot számlál. Erre a termelői közösségre alapozva hozták létre a Zöld Kosár Közösséget. Munkájuk javarészt a miskolci irodájukban zajlik, de a zempléni kötődés is megmaradt.

2012-től működtetik az Integrált Községi Szolgáltató Teret Baskón. Az akadálymentesített épületben könyvtár, melegkonyha, étkező, orvosi helység is kialakításra került. A társadalmi vállalkozásként a Zöld Kosár elnevezésű tevékenységükre fókuszáltak, melynek célja rövid értékesítési lánc szervezése helyi gazdálkodók és fogyasztók között online csatornákon keresztül. A tevékenységet a szervezetbe integráltan működtetik, az alapítvány infrastruktúráját használva. Sem szervezeten, sem pénzügyileg nincs elkülönített működése.

A helyi gazdaság megerősítése a céljuk azáltal, hogy a vidéki, ökológiai termelést folytató gazdákat értékesítési lehetőséghez juttatják. Másfelől ökológiai úton előállított „tisztá” élelmiszert kínálnak a Miskolcon élő környezettudatos vagy egészségtudatos vásárlói rétegnek. Célkitűzésük ennek a rétegnek a növelése mind a termelői, mind a fogyasztói oldalról az alapítvány által szervezett népszerűsítő és tudásátadó előadásokon és marketing rendezvényeken keresztül.

A Zöld Kosár működéséhez szükséges rendszert teljes egészében saját erőből építették fel, pályázati és egyéb támogatások nélkül. A közösségi teendőket az alapítvány munkatársai és önkéntesek látják el. A Zöld Kosár célcsoportját két markánsan körülhatárolható csoport alkotja, egyrészt a termelők: Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye területén ökológiai gazdálkodást folytató termelők (zöldség- és gyümölcstermesztők, állattartók, méhészek), másrészt az ökológiai gazdaságból származó alapanyagokból készült feldolgozott élelmiszert és egyéb fogyasztási cikket fenntartható technológiával, jellemzően kézműves módon előállító vállalkozások. Fontos szereplő a fogyasztói kör, ami környezettudatos vagy egészségtudatos családokból, illetve kisebb mértékben étkeztetéssel és vendéglátással foglalkozó intézményekből áll. A vevők körét jellemzően 25-45 év közötti nők alkotják. A beazonosított problémák közül a legfontosabb, hogy a termékek előállítóinak a piacra jutás jelenti a legnagyobb gondot, a fogyasztóknak pedig az, hogy nehezen találnak ellenőrzött minőségű ökológiai gazdaságból származó terméket. A hetente egyszer, hétköznap nyitva tartó bio piac sokszor nem elérhető a fogyasztók számára.

A termékek és szolgáltatások jellemzői: (1) szemléletformálás és oktatás, előadások iskolások számára környezetvédelmi, fogyasztóvédelmi, állatvédelmi témákban. Szemléletformáló akciók, rendezvények szervezése, partnerszervezetek rendezvényein való részvétel. (2) Aktív állatvédelmi tevékenység, állatbefogadás, ellátás, örökbeadás. (3) Jogsegély szolgáltatás: lakossági bejelentések kivizsgálása, a kialakult helyzet kezelése, szükséges bejelentések összeállítása, állattartásból eredő jogviták megoldása. (4) Vidéki közösségek segítése: olyan helyi kezdeményezések generálása és segítése, amelyek a környezet védelme mellett a vidéki lakosságot segítik a jövedelemtermelésben és a szociális gondok enyhítésében. (5) Fenntartható termelés és fenntartható fogyasztás előmozdítása: az ökológiai gazdálkodást folytató termelők és a tudatos vásárlók szakmai támogatása a térségben, akciók, rendezvények szervezése.

Az Alapítvány alkalmazásában álló 5 főből jelenleg 1 fő kulturális közfoglalkoztatott a Zöld Kosár koordinációs feladatait látja el. Továbbá 30 aktív önkéntes dolgozik a szervezésben, leginkább a kosarak átadásában. A társadalmi küldetés az alapítvány tevékenységét meghatározó tényező. Folyamatosan végzik, ha van támogatás, akkor annak felhasználásával, ha nincs, akkor önkéntes tevékenységként. Szolgáltatásaik az erős önkéntes aktivitás mozgósítása miatt fenntarthatónak tekinthető. A Zöld Kosár sikere a létrehozását megelőző 10 éves bio piac működtetői tapasztalatnak és ez alatt az időszak alatt kiépített kapcsolatrendszernek köszönhető, illetve annak a társadalmi

elismertségnek, mely alapja a vevők bizalmának. A Zöld Kosár mára stabil beszállítói és vevői körrel rendelkezik, sőt bővülés jellemző e tekintetben. Az értékesítés szervezése bejáratott, a vevők és a beszállítók számára egyaránt átlátható. A koordinációs munkákba bevont önkéntesek elkötelezettek, megbízhatóak, jellemzően a beszállítók és a vevők közül kerülnek ki. A tevékenység során kudarcként végződő kezdeményezés nem volt. Gyengeség, hogy a Zöld Kosár működése jelenleg függ az Alapítvány működésétől, illetve annak teljes költsége az Alapítványt terheli, ami forráshiányos időszakban megterhelő a szervezet számára.

Társadalmi haszonként értelmezhető, hogy közel 30 helyi termelő jut értékesítési lehetőséghez a bio piacon és a Zöld Kosáron keresztül és hetente 30-50 család szerzi be termelői áron a megbízható ökológiai gazdaságból származó, egészséges élelmiszereket. Mindez hozzájárul a környezeti fenntarthatóság növeléséhez és az egészségtudatos életmód terjedéséhez.

A jövőben az alapítvány a Zöld Kosár láthatóságát szeretné növelni marketing eszközökkel, hogy nőjön a beszállítók és a vásárlók száma. Szeretnék, ha a tagok a közös programok során jól működő közösséggé válnának, támogatnák egymást és képessé válnának az értékesítési lánc működtetésére. Ezt tartják a jövőbeni fenntarthatóság legfontosabb tényezőjének, mert ez biztosítja azt, hogy a rendszer forrás bevonása nélkül is működőképes maradjon. Rövid távú cél, hogy valamilyen szövetkezeti vagy nonprofit társasági formában önálló szervezetté váljon a Zöld Kosár, illetve helyi „kis kosarak” szerveződjenek kistelepülési értékesítési pontként.

Ennek a társadalmi innovációnak a megvalósítóival folytatott beszélgetés alapján, elsősorban az egészséges étel-miszer-fogyasztás a fő motivációja, azonban azáltal, hogy a kistermelőknek piacot teremt, új módszerrel és új megközelítéssel avatkozik be a foglalkoztathatósággal kapcsolatos problémák csökkentésébe. Az is erősíti társadalmi innovációs jellegét, hogy más régiókba, célcsoportokba is át lehet vinni az ötletet, a közvetlen termeltetést, és így ott is foglalkoztatást indikál. A megvalósítók anyagi haszon nélkül önkéntes munkában segítik a folyamatot. A társadalmi innováció mindhárom szakaszán túl van; lehetőség felismerése, megvalósítás, talán a kibontakozás szakasza az, ami még csak kezdetleges, lassan ölt formát a cselekvés kiváltotta társadalmi változás. Kapcsolata az ifjúsággal a vásárlói körön keresztül valósul meg, ez egy pozitív bojkott példa egy közvetett bojkott, „... most is vannak nyilván olyanok, akik azért keresnek meg bennünket, mert egy alternatív gyógymódként, vagy pedig az orvosuk különböző terápiák mellé ajánlja egyértelműen, hogy tiszta étel-miszert fogyasszanak, de most a piac, és a Kosár is leginkább fiatal családokból áll. Rengeteg pici babánk van, rengeteg gyermek van, én igazából azt látom, hogy a szülővé érő fiatalok ma már nagyon tudatosan ezeket a formákat választják. Egyrészt azért, mert ez egy közösség, teljesen más a hangulata, más a milyensége a vásárlásnak, nyilván azért, mert hogy környezetkímélő legyen, egészséges legyen, és hogy helyben történjen a fogyasztás, tehát gazdaságilag is optimális legyen. Ők szerintem ezt a hívószót sokkal inkább meghallják már. (Miskolci Zöld Kosár Közösség).” (Bakos, 2019:105)

Innovatív közfoglalkoztatási program romák bevonásával Cserdiben

Cserdi község a Szentlőrinci járás egyik települése, Pécestől 24 km-re fekszik. Cserdi 406 főt számláló község lakosságának a 2011-es népszámlálás során 40%-a vallotta magát roma származásúnak, a valóságban ez a szám 70% körüli. A népességszám folyamatosan

növekszik és egyre több a fiatalok a településen, köszönhetően a romák magas arányának. A településen állandó probléma volt a magas munkanélküliség és a nem megfelelő közbiztonság, 2006 előtt az alig 400 fős településen közel 900 bűnelkövetés volt egy évben. A közfoglalkoztatási program sikeressége nagyban múlik a polgármester személyén és kreativitásán. A település polgármestere, Bogdán László támogatta, hogy értékteremtő közfoglalkoztatási munka alakuljon ki Cserdiben, így zöldségtermesztés indult el a településen fóliasátrokban. A település határában további földeket bérelnek és a tervekben szarvasmarhatartás is szerepel. A közfoglalkoztatási program legnagyobb eredménye, hogy a település roma lakosai megtanultak dolgozni és valóban csapatként tudnak együttműködni (Demsai et al., 2015).

A társadalmi innováció nem merül ki a közfoglalkoztatási programban, hanem a közbiztonság helyreállításának érdekes és innovatív módját választotta a maga is roma származású polgármester. A cigányokkal szembeni előítéleteket akarta csökkenteni és a börtönben eltöltött évek számát redukálni, a bűnözést megállítani a településen. Az elrettentést választotta megoldásnak, a település fiatalok lakosait elvitte a Pécsi Büntetés-végrehajtási Intézetbe börtönlátogatásra, ahol több napig tartó előadássorozat keretében előadásokat is hallgattak a fiatalok és testközelből megtapasztalhatták, hogy milyen a „börtön élet”. Valamint a munkahelyteremtést helyezte előtérbe a településen, mivel a korábban nagyon népszerű betörések, lopások főleg azért történtek meg, mert a lakosságnak nem volt munkája, nem volt saját vagyona. A korábbi nagyon magas munkanélküliség a programoknak köszönhetően 5%-ra csökkent és a bűnözési hullám is visszaesett. (<https://24.hu/belfold/2013/09/12/ez-a-cserdi-csoda-titka/>)

A „helyi hős”, azaz a polgármester személyéhez és ötletéhez köthető célzott intézkedések segítették a romák helyzetének javulását. A társadalmi innováció velejárója a tanulás, mely folyamat abban érhető tetten, hogy változik a problémakezelés megértés (Nemes – Varga, 2015). A társadalmi tanulás tehát egyfajta kapacitásként definiálható, ami képessé teszi a közösséget arra, hogy olyan tevékenységet végezzen, amire korábban nem lett volna képes.

Falu- és tanyagondnoki szolgálat működtetése Petőfiszálláson

A klasszikus értelemben vett tanyahálózat 2015-ben bekerült a Magyar Értéktárba, mint hungarikum. A tanyavilággal kapcsolatban is elég sok fejlesztési pályázat született, de ezek fenntarthatósága a pályázati időszak után nem minden esetben valósult meg, így folyamatosan új és újabb ötletekre és forrásokra van igény. A tanyavilágon élők gazdasági és társadalmi elmaradottságát csökkentendő újszerű megoldásokra van szükség.

A társadalmi innováció megvalósulásához feltétel, hogy erős helyi kapcsolati háttérrel és közvetlen környezetükön, közösségükön túlnyúló kapcsolatokkal is kialakított kulcsszereplő álljon az ötletek megvalósítása mögött. Ha elfogadása viszonylag hamar megtörténik, az innováció elterjedése gyors, hatása maradandó, a fenntarthatóságára nagy az esély. A falu- és tanyagondnoki szolgálatok (mint magyar találmányok) azért is jöttek létre, hogy a települési hátrányok enyhítése megvalósuljon, a vidékfejlesztés szelíd módszerének nevezik. A falugondnoki szolgáltatás olyan alapszolgáltatási forma, amelyet főállásban, teljes munkaidőben, közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott falu- és tanyagondnok alkalmazásával működtetnek. A települési önkormányzat segítséget nyújt a szociálisan nehéz helyzetben lévő egyéneknek, hogy otthonukban, lakókörnyezetükben önálló életvitelüket fenntarthassák, valamint egészségi-, mentális állapotukból vagy más

okból származó problémáikat megoldhassák. A falugondnoki hálózat a rendszerváltást követően került bevezetésre, de Petőfiszálláson ezt a régi múlttal rendelkező tevékenységi kört gondolták újra és itt a tanyagondnokság a jellemző. A tanyagondnok egy olyan - aprófaluban dolgozó, legtöbb esetben ott is élő, gépjárművel rendelkező, szociális szolgáltatást végző - személy, aki előbb-utóbb a település egyik informális vezetőjévé is válhat. Jelentős foglalkoztatási hatással nem bír, de nem a tömeges foglalkoztatás a fő cél, hanem a falvakban megjelenő feladatok ellátása, a lakosok életének a megkönnyítése.

Innovatív menedzseri szemlélet Nemesvámoson

Nemesvámos a Balatontól nem messze található 2500 fős népességszámmal a legutóbbi népszámlálási adatok alapján. A rendszerváltás után nem csak a sikeres pályázatok voltak nagy hatással a településre, de megtörtént a multinacionális vállalatok letelepedése is. Az Alcoa-Köfém Kft. magyarországi székhelye Székesfehérváron, egyik telephelye Nemesvámoson található. Magyarországon jelenleg 1700 munkavállalót foglalkoztat, ebből 120-an dolgoznak a nemesvámosi telephelyen. A nemesvámosi, mintegy 23 ezer négyzetméteres földterületen zöld övezetben épület fel a HARIBO gyár 2000 augusztusában. 2006-ban az addig kétműszakos munkarend három műszakra bővült, a dolgozók száma elérte a 160 főt. A közel négy év alatt a gyár majd meghatszorosozta a termelési volumenét, illetve dolgozóinak száma háromszorosára nőtt. Nemesvámos egyre több vállalkozást kezdett vonzani, köszönhetően a kedvező vállalkozási környezetnek és az önkormányzati szabályozásoknak, ide sorolhatjuk például az ingyenes közműátadást és a hozzájárulás nélküli útépitések megvalósítását is. A helyi iparüzési adó mértéke eleinte csupán egy-két ezrelék volt, amely az évek során, a vállalkozások fejlődési ütemében emelkedett.

Nemesvámos a helyi gazdaságfejlesztés mellett fontos szerepet tulajdonít a közösségi fejlesztésnek is, az önkormányzati intézkedések során előtérbe állították többek között azt, hogy olyan kivitelezéseket valósítsanak meg, amelyek nem igényelnek lakossági forrást, ennek köszönhetően a lakossági megtakarítások megmaradhattak, növekedhettek, így pedig a helyi jövedelmet helyben tudják elkölteni. A településen 2010-től új polgármestert választottak. A legnagyobb változást az okozta, hogy az új polgármester menedzsment szemlélettel kezdte el a munkálatokat, úgy tekint Nemesvámosra, mint egy vállalkozásra. Az addigi munkákat tovább folytatva, új elképzelések fogalmazódtak meg, központi szerepet kapott a község anyagi függetlenségének kialakítása, fenntartása, továbbá az önálló döntéshozatali lehetőségek megteremtése és megtartása. A helyi igényeknek köszönhetően megjelentek a helyi termékek, amely lehetővé teszik a helyi piac megjelenését. A több mint 260 vállalkozásnak köszönhetően növekedésnek indult a foglalkoztatás. (<http://www.nemesvamos.hu/>)

Innovatív turizmusfejlesztés Poroszlón

Poroszló a Heves vármegyei 2900 fős község, mely a Tisza-tavi Ökocentrumról ismert. A rendszerváltást követő években a település még nem volt képes a meglévő természeti adottságait kihasználni. 1995-ben indult be a település akkori vezetőjének köszönhetően a szemléletváltás és a turizmusfejlesztés. A településen többféle szolgáltatás érhető el úgy, mint a lovas turizmus, közösségi terek, horgászati lehetőségek, mégis a legkedveltebb és leglátogatottabb az Ökocentrum. A településen 11 civil szervezet

működik, amely a társadalmi innovációk generálása szempontjából kulcsfontosságú. Poroszló napjainkban olyan turisztikai attrakciókkal és hozzájuk kapcsolódó turisztikai lehetőségekkel rendelkezik, melyek segítségével nem csak a Tisza-tó térségét, hanem egész Magyarországot érintő hírnévre tett szert. Az Ökocentrum több, változatos részekből épül fel, amelyek bemutatják a Tisza-tó élővilágát. A község sikeres turisztikai eredményeinek eléréséhez nem csupán a helyi erőforrások újraértelmezésére, és felhasználására, hanem a kistelepülés gazdasági-, és turisztikai szereplőinek összefogására és együttes fellépésükre volt szükség (Kis – Tóth, 2016).

A turizmusra épített társadalmi innováció foglalkoztatás bővítési szerepkört is betölt, amely egy ilyen alacsony népességszámú településen kulcsfontosságú. Poroszló képes volt meglátni, felismerni majd újragondolni a helyi adottságait, s ezek által megvalósítható lehetőségeket: teret biztosított az ökoturizmus kiterjesztésére, és erre épülő vállalkozások kezdeti mennyiségi, majd minőségi fejlődésének. Mindemellett kiemelkedő szerepet játszott a közösség, mely együttműködve, s egymást segítve mindezen tevékenységeket elősegítette.

Helyi fejlesztés Komlósán

Korábbi kutatásaim során szűkebb lakó környezetem aprófalvas térszerkezetét jobban megismerve éreztem, hogy a hátrányos helyzetű településeken élőknek korlátozottak a munkaerőpiaci lehetőségei. Az elmúlt években a közfoglalkoztatás alternatívájaként egyre több szociális szövetkezet jött létre, amelyek a szolidáris gazdaság építőköveiként is azonosíthatóak. A szociális szövetkezetek egyre népszerűbbek Magyarországon, amely a klasszikus értelemben vett közfoglalkoztatásnak egy jobb alternatívája lehet. A szociális szövetkezetek helyi gazdaságfejlesztési szempontból értékesek és fontosak egy adott település élhetőbbé tétele és az ott élők életszínvonalának a javítása érdekében. A tevékenységük és a társadalmi hasznuk többnyire kiemelkedő.

Az 1970-es évek elején került kidolgozásra a helyi gazdaságfejlesztés elmélete mivel az önkormányzatok felismerték, hogy a vállalkozások és a tőke mozgásban vannak a különböző földrajzi helyek között a komparatív előnyök megszerzése érdekében (Nagy, 2019). A helyi gazdaságfejlesztésnek sokféle fogalma ismert, elfogadjuk Faragó (1994) meghatározását, miszerint fő célja a helyben élő népesség életminőségének fejlesztése, ahol a verseny helyett az együttműködés, a magántőkehatékonysága helyett a társadalmi tőke hatékonysága érvényesül. Egyetértünk Bajmóczy (2011) gondolataival is, miszerint a helyi gazdaságfejlesztés egy tudatos folyamat, amely beavatkozik a helyi gazdaságba azért, hogy a helyben élők számára jobb életkörülmények jöjjenek létre. A fogalmi keret szempontjából a régió-, a településhálózat- és a településfejlesztés a területfejlesztés részeinek tekinthetőek (Faragó, 1987). Azaz a településfejlesztés a területfejlesztés települési szinten való megvalósulását jelenti. A településfejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés elkülönítése is fontos, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés nem feltétlenül csak egy adott településre vonatkozik, szemben a településfejlesztéssel (Bajmóczy, 2011). A helyi gazdaságfejlesztés alapvető célja az adott térség gazdasági kapacitásának kiépítése, hogy biztosítsa a térség gazdasági jövőjét és a lakosság megfelelő életszínvonalát. Ez egy olyan folyamat, amelyben az állami, önkormányzati, vállalkozói és magánszektor szereplői közösen dolgoznak annak érdekében, hogy kedvezőbb feltételeket teremtsenek a gazdasági növekedés és a munkaerőpiac számára. (Nagy, 2019)

A helyi szint felértékelődésére hívta fel a figyelmet Rechnitzer és Smahó (2006) a pályázati rendszerekkel kapcsolatban a szubszidiaritás és a decentralizáció elvének jellemzésekor. A helyi közösségek azáltal, hogy felmérték gazdaságuk alapjait, jobban meg tudják érteni mi az, ami akadályozza és mi az, ami segíti a gazdaságuk növekedését és a térségi versenyképességének javulását. Az új ismeretek birtokában a helyi közösségek stratégiaileg megtervezett programok és projektek segítségével érhetnek el eredményeket. Ezek a kezdeményezések arra irányulnak, hogy az akadályokat mérsékeljék és a fejlesztéseket támogassák. A versenyképességi szemlélet a helyi gazdaságfejlesztésnél jelentőséggel bír, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés célja nemcsak az ott élők életminőségének a javítása, hanem a térség gazdasági teljesítményének a fokozása, ezáltal a versenyképességi pozícióinak a javítása (Lengyel, 2010).

Hangsúlyozni kell, hogy a helyi gazdaságfejlesztés egy hosszú távú folyamat, amely az igények felismerésétől, az ötletek megfogalmazásától, majd a helyi gazdaságfejlesztési stratégiák közösségi részvétellel történő kidolgozásától kezdve, a programozáson és az egyes projektötletek generálásán keresztül a projektek megvalósításáig, valamint a tapasztalatok nyomon követéséig és azok visszacsatolásáig bezárólag számos szakaszból áll. Ideális esetben egy véget nem érő körfolyamatot alkot, amely a helyi szereplők számára egyben egy tanulási folyamat is. A helyi gazdaságfejlesztésnek számos pozitív hatása van, amelyek területfejlesztési és vidékfejlesztési jelentőséggel bírnak: helyi vállalkozói tevékenységet generál; munkahelymegőrző és –teremtő szerepe van; mozgósítja a helyi közösséget, bővíti a helyi együttműködési hálót; a helyi erőforrások fenntartható használatához vezet; erősíti a helyi identitást és lokálpatriotizmus.

Napjainkban minden település gazdasági sikere attól függ, hogy mennyire képes alkalmazkodni a dinamikusan változó helyi, országos és nemzetközi piacgazdasághoz (Swinburn et al., 2004). Minden településnek sajátos helyi adottságai vannak, amelyek vagy elősegítik, vagy éppen akadályozzák a helyi gazdaságfejlődést (Áldorjai & Topa, 2015). Ezek a helyi feltételek meghatározzák a terület relatív előnyeit abban, hogy képesek-e létrehozni, fenntartani, vagy magukhoz vonzani befektetéseket. A település gazdasági, szociális és fizikai adottságai meghatározzák a helyi gazdaságfejlesztés stratégiájának tervezését és kivitelezését. Az eddigi tapasztalatok szerint az erős helyi gazdaság felépítéséhez egy közös folyamaton kell végig mennie minden településnek. Ennek eredményeként jobban megértik a helyi gazdaság jellemzőit és szerkezetét, továbbá fel kell mérniük a gazdaságuk előnyeit, gyengeségeit, és az előttük álló lehetőségeket és veszélyeket. Ezáltal pedig ráébrednek arra, hogy milyen feladatokkal és lehetőségekkel kell szembenéznie a helyi gazdaságnak (Swinburn et al., 2004). Amennyiben helyben egy foglalkoztatás központú rendszer működik, azzal kiszámítható életminőséget lehet teremteni. A helyi kis- és középvállalkozások által létrehozott munkahelyek sok szállal kötődnek a lokális gazdasághoz, stabilitást adnak a helyi gazdaságnak, így nem csak a közfoglalkoztatás érhető el, mint a hátrányos helyzetű településen élők számára (Lipták, 2020). Egyéb előnyként megemlíthető még, hogy amennyiben helyben megfelelő a vállalkozói környezet, a helyi erőforrások által képződött profit is helyben hasznosul (Tóth, 2007).

Magyarországon az önkormányzati fejlesztési eszközökként többek között az infrastruktúrafejlesztést; információszolgáltatást és az egyszerűsített vállalkozói ügyintézkést alkalmazzák. A helyi önkormányzatok gazdaságfejlesztési célú kapcsolatépítése leginkább a többi önkormányzat és a vármegyei önkormányzatok felé

irányul. A közép-kelet-európai országokban a helyi önkormányzatok biztos szereplői a helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezéseknek (Mezei, 2006).

A helyi gazdaságfejlesztésben fontos szerepe van az önkormányzatok mellett a helyi lakosoknak, a helyben megszületett ötleteknek és annak, hogy a teljes fejlesztési folyamat helyi kontroll alatt valósuljon meg (G. Fekete, 2001). Ebben a fejlesztési folyamatban a társadalmi innovációk, mint helyben született új ötletek kulcsfontosságúak.

A társadalmi innovációhoz is szorosan kötődő társadalmi tanulás elméletének szélesebb körben történő elterjedése a hetvenes évek végén Albert Bandura nevéhez kötődött. A fogalom jelentős változásokon ment keresztül. A szociális tanulás révén mások alapos megfigyelésének alapján tanuljuk meg a viselkedési szabályokat, a szokásokat vagy a szociális viselkedési formákat. A szociális kontextusban lezajló (megfigyeléses vagy modellkövetéses) sajátos emberi tanulási formáról van szó (Fodor, 2008).

A szociális tanulás elméletének a lényegét és legfontosabb sajátosságait a személyiség fejlődésének nézőpontjából közelítették meg. Az emberi működést a személyes tényezők, a viselkedés és a környezeti tényezők kölcsönhatása alakítja. Nem csak a környezetünk hat ránk, hanem mi is tudjuk a környezetünket alakítani (Bandura, 1999). A társadalmi környezetből eredő tanulást, mint modellkövetést három módon lehet megkülönböztetni: verbális, megfigyelés és szimbolikus (Kozma, 1999). A társadalmi tanulásnak ezt a szociálpszichológiai megközelítését Bandura munkásságát követően szociális tanulásnak nevezik.

Módszer és eredmények

A terepkutatás módszertanát választottam a vizsgált témához kapcsolódóan és több alkalommal jártam a településen, beszélgettem a lakosokkal, a polgármesterrel. Egy olyan Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei, napjainkban közel 300 főt számláló települést mutatok be (Komlóska), melyet a II. világháborút követően felszámolásra ítélték, lakosságának számottevő részét kitelepítették, melynek hatására természetesen az elvándorlás is még nagyobb mértékeket öltött. Mindezen hátrányosan érintő események bekövetkezte ellenére, mára a teljes körű foglalkoztatottságának köszönhetően mezőgazdaságilag teljes mértékben önellátó tevékenységet végez, saját, helyi termelők által készített termékekkel jelenik meg a hazai piacon. Komlóska adókedvezményeiről híres, itt nincs iparüzési adó, építmény adó, idegenforgalmi adó, kommunális adó, ezáltal vonzó a vállalkozások részére. Mára több mint 200 vállalkozás választotta székhelyül vagy telephelyül Komlósokát.

Az 1989-es rendszerváltozást követően a vidéki települések differenciálódásának egy új hulláma kezdődött meg. A termelészövetkezetek felszámolásával, az erőltetett kisiparosítási tendenciák végezetével, az élelmiszeripar hanyatlásával az agrárium szerepe jelentősen csökkent, magával vonva egy általánosan megjelenő válsághelyzetet. Az újonnan kialakult helyzetben a további fejlődés azon települések számára volt elérhető, amelyek olyan kedvező földrajzi adottságokkal rendelkeztek, mint a különböző infrastrukturális csomópontokhoz, természeti erőforrásokhoz, turisztikai látványosságokhoz való közelség. Ezek a települések tehát nem az eredeti funkciójuknak, a mezőgazdasági, valamint az élelmiszeripari termelésnek köszönhetik fejlődésüket, ugyanis a funkcióváltásnak köszönhetően gyakorlatilag teljesen elveszítették eredeti szerepkörüket. Azok a települések, vidéki térségek, melyek funkciói nagyrészt agrár-jellegű tevékenységekre korlátozódott, a rendszerváltozást követően gyakorlatilag

teljesen elveszítették politikai-gazdasági létjogosultságukat. Ebből kifolyólag a fejlődés egy elérhetetlen lehetőséggé vált számukra. A prosperáló városoktól távol levő, külső periferiára, illetve a belső periferiára szorult települések leggyakoribb problémái a pénzügyi és gazdasági világból való kirekesztettség eredményeként jöttek létre. Jellemzően lakosságot érintő problémákról beszélhetünk, mint a munkanélküliség, alacsony életszínvonal, szegregáció és az ezek folyományaként felmerülő kiürülési tendencia.

A vidék hagyományos településformája a falu, sőt Magyarország településállományának jelentős hányadát is falvak teszik ki. A falvak elsődleges funkciói évtizedeken keresztül a termelés köré csoportosultak, azonban az elmúlt időszakban megfigyelhető egy úgynevezett csökkenő tendencia, a termelői szerepkör egyre inkább visszaszorul. Ennek eredménye, hogy a falvak gazdasági létalapja is folyamatosan gyengül. Általános romlás figyelhető meg a szolgáltatások (közlekedés, egészségügy, posta, kereskedelem, oktatás, stb.) területén is. Ugyanakkor a vidék táji szépsége, környezeti minősége, önellátási és megélhetési adottságai lehetővé teszik az egészséges, autonóm, és fenntartható életmódot. A különböző gazdasági átalakulási folyamatok által okozott funkcióváltás aprófalvak esetében azt eredményezték, hogy ezen településtípusok napjainkban szinte kizárólagosan lakóhelyként funkcionálnak, hiszen itt meglehetősen nehézkes megfelelő, megélhetést biztosító munkát találni, mind a mezőgazdaság, ipar, illetve a szolgáltatások terén.

A vidéki munkahelyek száma évek óta fokozatosan csökken, ezzel párhuzamosan folyamatosan nő a munkanélküliek száma. Európai Unió adatokhoz viszonyítva a lakosság foglalkoztatási aránya meglehetősen alacsony. Ennek egyenesági eredménye, hogy azok száma, akik rendszeres szociális támogatásban részesítettek egyre nő. Azokon a területeken, ahol a hosszútávú munkavállalás gyakorlatilag elérhetetlen opció, ott a másodlagos munkaerőpiac által kínált lehetőségekért éles küzdelem folyik a munkanélküli lakosság csoportjai között. Ezen térségekben tehát a közfoglalkoztatás elsődleges és legfőbb célja és szerepe, hogy csökkentse a különböző, munkanélküliség által generált szociális feszültségeket, valamint, hogy biztosítsa a családok mindennapi megélhetését. A munkalehetőségek szűkülése a vállalkozások arányának csökkenését is magával vonta. Azonban foglalkoztatás szempontjából a vállalkozások is jelentős szereppel bírnak vidéken, hisz a mezőgazdaság hanyatlásával a helyi gazdaság mozgatórugói a helyi vállalkozások, szociális szövetkezetek lettek. Jelentőségük abban rejlik, hogy azzal, hogy állandó munkahelyet biztosítanak a lakosoknak, nem csak állandó jövedelmet biztosítanak a számukra, hanem a térség fogyasztói keresletét is felfrissítik. A vidéki munkaszervezés egyik jellemzője a rugalmasság, hiszen a termelési mennyiség szezonális eltéréséhez alkalmazkodnia kell. Ebből adódik, hogy sok az alkalmi, szezonális foglalkoztató. A magas munkaerőigény mellett jelentős probléma még a bevételek szezonális eltolódása, valamint a magas számú be nem jelentett munkaerő arány. A felsorolt problémák egyik potenciális megoldása lehetne, egy a piaci igényeknek megfelelő képzettséggel rendelkező alkalmazottbázis kialakítása.

Az előbbieken bemutatott problémák Komlóska településén is sokáig megfigyelhetők voltak. 2010-ig a kihasználatlan természeti erőforrások (szántóföldek, gyepterületek, lepusztult gyümölcsösök), elöregedett lakosság jellemezték a környéket. A munkaképes lakosság nem rendelkezett állandó állással, az egy főre jutó átlagjövedelem országos átlag alatti, a település az állami támogatásoktól szinte teljesen elesett. A településvezetés felismerve a falu adottságait, egy nagy volumenű átalakításba kezdett.

Csak azok a munkahelyek jöttek létre, amelyeket az önkormányzat teremtett, így több mint 200 ember visszakapott erdőjéből erdőszövetkezetet hoztak létre. Számos helyi vállalkozó igyekszik megélhetést biztosítani az itt élőknek elsősorban erdőművelés, fafeldolgozás és turizmus területén. A mai napig a legnagyobb munkaadó az önkormányzat, mely intézményeket tart fent (bölcsőde és óvoda, iskola, házi szociális gondozó, falugondnok) közmunka programokkal próbál megélhetést biztosítani az ott élő családoknak. A munkavégzést segítik az önkormányzat birtokában lévő ipartelepek és az önkormányzat által működtetett traktorok és munkaeszközök, melyekkel a lakossági területeket szántják és művelik. A település régóta önellátásra törekszik, közmunka program keretében igyekszik megtermelni az alapvető zöldségeket és gyümölcsöket, melyet a közétkeztetésben használnak fel. Az intézményeinket fával fűtik, melyhez a tüzelőt a dolgozók gyűjtik össze, így jelentős pénzt takarítanak meg. Az önkormányzatunk elindított egy földprogramot, melynek lényege, hogy megvásárolja, bérbe veszi a mezőgazdasági földeket és megteremti a gazdálkodás feltételeit. Jelenleg több mint 100 ha megvásárlása van folyamatban.

Az önkormányzat kiemelt szerepet szán az önfenntartó rendszer kialakításának, melynek lényege, hogy olyan termelési folyamatok induljanak el, melynek értéke hasznosul az adott termelőnél, ezáltal biztosítja a mindennapi élelmiszert, a többlet pedig felhasználásra kerül az értékesítési rendszeren belül az intézményi közétkeztetésben, valamint a későbbiek során a többlet értékesítésre kerülne a helyi boltban, valamint az internetes web áruházon keresztül is.

Innovatív megoldásaik vezettek ahhoz, hogy mára Komlóska egy hagyományaiban élő, önfenntartó ökofaluvá vált. Felismerték, hogy egy közösség jelentős erőforrásai lehetnek a helyben megtermelt élelmiszerek, ezért tudatosan törekednek arra, hogy amit csak lehet, azt helyben állítsák elő. A helyi lakosok által megtermelt élelmiszereket felvásárolja az önkormányzat, aki aztán a közétkeztetésben hasznosítja azokat. A település értékesítési célokra is szán a kisüzemekből által legyártott termékekből. A színes termékpaletta leginkább kiváló minőségű, mesterséges adalékanyagoktól mentes élelmiszerek találhatók meg, mint a lekvár, gyümölcslé vagy a méz. A weblapnak köszönhetően az ország bármely pontján megrendelhetők a termékek, így az értékesítés nem korlátozódik le a település közvetlen szomszédságára, helyi piacokra. A helyi termékek a helyi gazdaságfejlesztés leggyakrabban alkalmazott módszerei. A település szociális szövetkezetet is létrehozott és annak keretében tudja a termékeket szabályosan értékesíteni. A helyi fejlesztés és a vidékfejlesztés azért szükséges, mert a vidék és a város kapcsolata nem fenntartható. Míg korábban a városok élelmiszerellátottsága függött az őket körülvevő falvaktól, mára ez a kapcsolat megfordult: a vidék függ minden területen a városoktól.

Egyedülálló a tény, hogy Komlóska az országban elsőként hozott létre egy településmárkát. A komlóscai termelők és szolgáltatók termékei egységes arculatot kapnak. Egy olyan csomagolást terveztek, ami egy helyi sajátosságokat tartalmazó alapmotívumra épül és a termelők és szolgáltatók egyedi színeit használja fel ahhoz, hogy a termék jól beazonosítható és össze nem téveszthető legyen.

A gazdasági fenntarthatóság biztosításának egyik meghatározó tényezője a település kedvező adózási feltételei. A településen nem kell iparüzési-, építmény-, idegenforgalmi- és kommunális adót fizetni, így a vállalatok számára vonzó adóparadicsommá vált. A megközelítőleg 200 komlóscai bejegyzésű cég gépjárműadója azonban az önkormányzat bevételeit növeli. A település önellátását biztosítják azok a már említett önkormányzati

foglalkoztatások, amelyeknek keretében erdőgazdálkodási és mezőgazdasági tevékenységgel biztosítják a tüzelőt, valamint az élelmiszerellátást a termelők és a köz ellátására. A további termelést értékesítik az egységes Komlóska brand alatt. Az elmaradott térségben lévő falvak termékeinek piacra jutását segítik a klaszterek, a köztük lévő szinergiák ugyanis erősítik a versenyképességet.

A Komlóska-hoz hasonló jellegű falvaknak jelenleg az a legnagyobb problémája, hogy a hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok, főként az alacsonyan iskolázottak számára nincs elegendő értéktérítő munkalehetőség. Komlóska ezt az önkormányzati közmunkaprogram és a turizmus biztosítja. Emellett a Komlóskaért Alapítvány segítségével létrehoztak a településen 12 fő számára távmunkahelyet, amely csökkenti a másik két tevékenység szezonális veszélyeit. A helyi vállalatok támogatására vállalkozást segítő szolgáltatást is építettek ki: pályázatfigyelést és pályázatírást, amely szinten munkahelyeket teremt.

A fenntarthatóságban nagy szerepe van a helyi közösségfejlesztésnek is. A falusi közegben a legnagyobb összetartó erő a hasonlóság ereje, többek között ezért is alakult ki a Komlóska brand egységes arculata.

A település életében jelentős szerepet játszott volt polgármestere, Köteles László, aki 2021 tavaszán hunyt el. Az ő nevéhez kötődik az önkormányzati közmunkaprogram kiterjesztése, amelynek következtében az erdő- és mezőgazdasági munkák keretében a település saját maga számára termeli meg fűtőanyagát és élelmiszerét. Az adók lecsökkentése által Komlóska adóparadicsommá minősült, illetve a Komlóska brand kialakításának következtében, a település egységes termékként jelenhet meg a piacon. A település számára az elsődleges cél, hogy minél több munkavállalót tudjon foglalkoztatni és bevételi lehetőségeket teremtsen magának, amelyek az alacsony támogatottság miatt kritikus tényezők a település működésének.

Komlóska bevételi forrásait az adókedvezmények hatására odatelepült vállalatokból biztosítja, amelyek kiváló távmunkahelyként is szolgálnak a lakosság számára, ugyanis az oda bejegyzett cégek nem feltétlenül valóban a településen működnek. Emellett közmunkaprogramjának keretében a település önellátást alakított ki. Az elvándorlást csökkentik a Komlóska fenntartott szociális intézmények, a munkanélküliség lecsökkentése, illetve a helyi közösségfejlesztés.

Az önellátó falu kialakítása több éves folyamat volt, amelyben a helyi lakosok erős szerepvállalására is szükség volt és a társadalmi tanulás folyamatára. A kezdeti ellenállás után a lakosok örömmel vettek részt a közös programban, hiszen mindenkinek az a célja, hogy élhető település maradjon Komlóska és ne az elvándorlás sújtsa.

5.3.6. Következtetések

A fentiekben jellemzett és sikeresnek mondható társadalmi innovációk valóban minta értékűek és azokon a településeken pozitív hatással bírtak, ahol megvalósították őket (Németh, 2011). A társadalmi innovációk és a vidékfejlesztés szoros kapcsolatban állnak egymással. A korábban fennálló társadalmi problémákra született újszerű megoldások bármely más település számára adaptálhatóak, hiszen sok esetben nem kell más, mint a lakosság befogadó képességének a megerősítése és egy erős, karizmatikus „helyi hős”, valamint maga az ötlet és az akarat. A legtöbb társadalmi innováció akkor lesz sikeres, ha a befogadó közeg, a település lakosai hajlandóak részt venni a fejlesztésben vagy legalábbis nem akadályozzák annak megvalósulását. A társadalmi innovációk

befogadásához a társadalmi tanulás folyamata is fontos. A fenti példákból jól látható, hogy vidéki térségek számára a fennálló társadalmi problémák megoldásában a civileknek kiemelt szerepe van, hiszen ezek a térségek vagy hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoportok önmaguk nem képesek megoldani a problémákat.

A szakirodalmi meghatározások és a mélyinterjúk alapján megállapítható, hogy az Szimbiozis és az ÖMÉFA alapítványok által alkalmazott társadalmi innováció többszörösen is társadalmi célt szolgál a városi térségekben, hiszen a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek alkalmazása nemcsak a célcsoportnak okoz pozitív eredményt, hanem az előállított termékekkel az osztálytársadalom tagjainak is.

A társadalmi innovációk a poszt szocialista országokban egységesen az átmenet okozta társadalmi sebek gyógyítására összpontosítanak. Bár az eltelt időszakban felnőtt egy új generáció, a társadalmi emlékezet megtartotta az államszocializmus rendszerhibáinak következményét. A szocializmus, a civilizáció és gazdasági ciklikusság okozta problémákat letagadó állami rendszereket nem hatékonyan üzemeltette (a fogyatékkal élőket intézetbe zárta, mesterségesen teljes foglalkoztatást színlelt kapun-belüli munkanélküliséggel, koraszülött jóléti szolgáltatásokat nyújtott), a kollektívizmus eszméjét lejáratta. Ez az örökség a társadalomban a hiányközpontú és a legyengült kollektívista gondolkodást eredményezte, az egyének fogyasztásukkal kizárólagosan saját szükségleti szintjük kielégítését tartják szem előtt. A nem megfelelő karrierlehetőség és életszínvonal, a fejletlen agrárszektor a poszt szocialista rurális terekben létrehozta a leszakadó társadalmi szegmenseket, akik számára nincs munkalehetőség, illetve, akik nem rendelkeznek a modern gazdaság munkavállalói készségkompetenciáival.

5.4. Esélyteremtés vidéken - Esettanulmányok a szociális szövetkezetekről a terepkutatás eredményei alapján

5.4.1. Alsómocsolád

Alsómocsolád legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

16. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Alsó-mocsolád	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	188	15	4	0	21	25
2014	196	13	3	0	24	26
2015	181	13	2	1	25	29
2016	172	12	3	0	17	21
2017	169	12	8	0	2	9
2018	164	8	7	0	0	7
2019	167	12	5	0	0	5
2020	187	12	6	0	0	6
2021	180	14	7	0	0	7
2022	167	17	5	0	0	5

2023	151	12	4	0	0	4
2024	141	10	3	0	0	3
2025	141	8	3	0	0	3

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Az Alsómocsoládi Falugazda Szociális Szövetkezet 2009-ben alakult 7 taggal, amelyből 3 tag tartós munkanélküli volt, a szövetkezeti formára épülve a megtermelt haszon és a vagyon tárgyában közös. Aki tag, arányosan részesül a szövetkezet tulajdonából. A nonprofit szervezetekhez hasonlóan visszaforgatja a megtermelt javakat, ez az újrateherelés alapja. A szociális szövetkezet elnöke, a polgármester megfogalmazásában: „A szociális szövetkezet egy dolog miatt izgalmas, a szemlélete miatt. A szociális szövetkezet képes visszatanítani az embereket arra, hogy a saját sorsuk formálói.” Főbb tevékenységei közé tartozik a zöldségtermesztés, állattartás és a közterületek gondozása, karbantartása. Az Alsómocsoládi Falugazda Szociális Szövetkezet a környezet védelmére kiemelt figyelmet fordít, így évente többször elektromos hulladékgyűjtő napokat szerveznek, ahol a lakosságot ösztönzik arra, hogy a régi és elhasznált elektromos eszközeit adják le, így annak a szakszerű elszállításáról gondoskodni tudnak és nem terheli a környezetet. A szociális szövetkezet fő terméke a mezőgazdasági termékek (burgonya, paradicsom, paprika, uborka, bab, borsó) előállítása, továbbá szolgáltatásként mosást és takarítást végeznek a településen. A szociális szövetkezet ciklikusan tud foglalkoztatni, attól függően, hogy rendelkeznek-e külső forrással vagy sem. A szociális szövetkezetnél felmerült az igény az időnymunkások alkalmazására is, ugyanis a fő tevékenységhez kapcsolódó mosás nem igényel egyenletes foglalkoztatást. A szövetkezetnél fontosnak tartják a környezet védelmét, így a mosószappant maguk készítik és törekednek az ökológiai lábnyom csökkentésére. Évente 6-10 főt tud foglalkoztatni.

A szövetkezet működése több részből áll: (1) állatkihelyezés, amelyet úgy oldanak meg, hogy az önkormányzat megvásárolja az állatokat és a szociális szövetkezetnek átadja, aki kihelyezi a lakosoknak táppal együtt, (2) lakhatás támogatása a népesség megtartása érdekében. A támogatást igénybe vehetik az Alsómocsoládon állandó lakhellyel rendelkező lakosok, valamint azok is, akik korábban már igényeltek lakáscélú támogatást azzal a feltétellel, ha már visszafizették az önkormányzat által megítélt összeget. Ennek köszönhetően a népességszám drasztikus fogyása megállt. A helyi közösség etnikailag megosztott, a roma lakosok aránya 35%. Mindig is voltak romák, de be tudtak integrálódni a lakosság körébe, dolgoznak és nincs velük probléma. A településen több az aktív munkahelyek száma, mint a teljes lakosság létszáma, ennek ellenére jelenleg 3%-os a munkanélküliségi ráta (köszönhetően a közfoglalkoztatási programnak, enélkül 19%-os lenne a munkanélküliségi ráta). A fő probléma a valódi mélyszegénység, a humán kapacitás hiánya, a stratégiák hiánya és a térségi összefogás. A településen 2006 óta idősök otthona is működik, amely a népesség elvándorlást igyekszik kezelni. Az Őszi-Fény Idősök Otthona szakmai ellátást nyújt demens és demenciamentes idősöknek, akiknél napi 4 órát meghaladó gondozási szükséglet merül fel vagy 80 év feletti, de ha 70 év feletti és az ingatlanuk nincs közművesítve, akkor is gondozásba kerülhetnek. A bentlakásos intézmény 100%-on üzemel folyamatosan (42 férőhely). A bentlakásos intézményi ellátás elfogadható összegű havidíj megfizetése ellenében vehető igénybe, amely napi ötszöri étkezést és teljes felügyeletet tartalmaz. Az intézmény konyhájának kapacitása 100 fő. A

szociális szövetkezet által megtermelt zöldségeket a konyha kedvezményesen felvásárolja. A helyi szolgáltatások közül megtalálható a településen a bolt, kocsmá, posta, idősök otthona, házi segítségnyújtás, idősök klubja, falugondnoki szolgálat, falugazda, erdei iskola. A klasszikus magyarországi aprófalvakhoz képest Alsómocsolád sokkal jobban ellátott az intézményekkel. A polgármesteri hivatal menedzsment szervezetként működik 20 éve, egy normál hivatal nem tud ilyen szemléletben működni, mert a közigazgatás a fő profilja, természetesen Alsómocsoládon is megvan a teljes közigazgatási feladatokat ellátó személyzet, de nemcsak ezzel foglalkoznak. A környező turisztikai szolgáltatókkal jó a kapcsolat, egymás szolgáltatási kínálatára is építenek. vagyis nem valószínű, hogy olyan programot vagy fejlesztést, amely a térségben már megtalálható.

A legfőbb probléma a munkanélküliség csökkentése és a közfoglalkoztatás kiváltása. Elsősorban a gazdaságfejlesztés áll a központban, amihez megfelelő stratégia kidolgozása és megvalósítása, valamint hozzárendelt erőforrások biztosítása szükséges. Ezzel, azaz a környező települések összefogásával készült mikrotérségi gazdaságfejlesztési stratégiával rendelkezik a település. Jelen szociális szövetkezet egy egészen új aspektusát jelenti a közösségi munkahelyteremtésnek. Egyrészt közösségfejlesztést, másrészt munkahelyteremtést, gazdaságfejlesztést, vállalkozásfejlesztést jelent.

Megpályáztak és létrehoztak egy 42 fős bentlakásos idősothont, melynek igénybe vevői közül az egynegyede alsómocsoládi lakos és rendkívül népszerű. A szövetkezet a környékben működő intézmények számára közvetített szolgáltatásként és persze az önkormányzat saját intézményei számára nyújt mosodai, takarító, karbantartó szolgáltatásokat támogatottsági időszakokban. Amikor nincs rá támogatás, akkor közfoglalkoztatási programokkal váltják ki azt.

Az önkormányzat jelentős összeget biztosít a házfelújításra vissza nem térítendő támogatás, melynek 50%-át rigacban (helyi pénzben) számolják el. Ennek a programelemnek a megvalósítása megmaradt az önkormányzatnál, a szövetkezet koordináló szerepet lát el. A harmadik programelem egy mezőgazdasági elem, a növény- és állatkihelyezés. A növénykihelyezést kevesen vették igénybe. Nem tartanak állatokat, így állatkihelyezésre van lehetőség. Az önkormányzat visszaigényelt egy 17 hektáros területet, ahol megtermelik a takarmányt, amit bekeverve kiadnak az embereknek. Kihelyeznek két fiatal állatot, amit adott időtartam alatt (5 hónap) fel kell hizlalniuk/nevelniük, melyekből a munkájuk fejébe egyet megtartanak, a másikat pedig a szövetkezetnek leadják, amit az értékesít. Jelenleg állatkihelyezéssel foglalkozik jellemzően a szövetkezet, melyet önkéntes munkában végez, küldetésébe leginkább ez a tevékenység illeszkedik.

Az alsómocsoládi példa nemcsak egy jól működő szociális szövetkezet, hanem a komplex helyi fejlesztési stratégiának az egyik eleme. Alsómocsolád titka, hogy ott meg van az a szervező erő a polgármester személyében, aki képes ötleteivel és lelkesedésével megmozgatni a település lakóit és közösen dolgoznak a településért.

5.4.2. Fiad

Fiad legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

17. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Fiad	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	83	12	3	3	10	16
2014	85	7	1	1	17	20
2015	83	7	4	2	12	18
2016	82	6	6	3	11	20
2017	78	8	2	2	11	14
2018	67	7	3	1	2	6
2019	62	8	4	2	0	6
2020	62	11	2	1	2	6
2021	55	9	5	0	3	8
2022	44	7	1	0	7	8
2023	68	7	1	0	7	8
2024	66	5	0	0	6	6
2025	66	4	1	0	7	8

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Fiad település Magyarország Dél-Dunántúli területén, Somogy vármegyében, Tabi járásában fekszik, a megyeszékhelytől, Kaposvártól körülbelül negyven kilométerre. Aprófalunak minősül, mert állandó lakossága a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2023-ban csak 116 fő volt, ami az elmúlt évek legalacsonyabb népességszáma a községben.

Továbbá a falu zsáktelepülésnek tekinthető, mert csak egy irányból lehet megközelíteni, és onnan tovább közút másfelé nem vezet. Fiad területe 14,91 km², ezért 2023-ban a népsűrűsége körülbelül 7,78 fő/km² volt. Az élve születések száma az elmúlt években egyik évben sem volt több mint négy fő, míg a halálozások száma több évben is elérte a hét főt.

A község 2011-ben csatlakozott Magyarország Helyi Esélyegyenlőségi Programjához, közel háromezer településsel együtt, mely során a 321/2011. (XII. 27.) kormányrendeletnek megfelelően a községekben célként tűzte ki az egyenlő bánásmód elvének, és az esélyegyenlőségnek megteremtését és betartását az ÁROP-1.1.16-2012-2012-0001 kódszámú projekt keretében. A program tartalmazza az érintett csoportok (idősek, nők, romák, gyerekek, mélyszegénységben élők) helyzetének részletes elemzését, és a problémák megfogalmazását. A program célja összességében az, hogy Magyarország minden polgára egyenlő esélyekkel rendelkezzen, minden körülmények között egyenlő bánásmódban részesüljön, és szabadon érvényesíthesse jogait, attól függetlenül, hogy mely településen él. Az ország településeinek körülbelül 95%-a

rendelkezett ilyen jellegű programmal 2011-ben, és ezek nyomon követhetővé teszik azt, hogy a célcsoportok helyzete hogyan változik, ezzel a lokális eredmények elősegítik a projekt országos sikerét.

Az esélyegyenlőségi programmal kapcsolatosan Gyurik Attila polgármester a következőképpen nyilatkozott: „Településünkön a legnagyobb problémát a nagy munkanélküliségi arány jelenti, hiszen Fiad egy elzárt zsáktelepülés, így nehezen megközelíthető. Amennyiben a közútból hiányzó 1,5 km-es szakasz megépülne, megindulhatna az átmenő forgalom és könnyebben lehetne munkahelyeket teremteni. Jelenleg községünk lakosainak az önkormányzat, valamint az önkormányzat által létrehozott szociális szövetkezet ad munkalehetőséget. A gombatermesztésbe egyre több termet kapcsolunk be, növelve a munkaerő-szükségletet és a bevételt. Ezt jó gyakorlatként tudjuk felmutatni. Továbbá folyamatos fejlesztést valósítunk meg ebben a mezőgazdasági ágazatban, a bevételt visszaforgatjuk a termelőeszközökbe ezáltal újabb munkahelyeket teremtve. Közelebbi terveink között szerepel a vadgazdálkodás kiterjesztése, kihasználva természeti adottságainkat, illetve az erre építhető turizmust.”

Fiad községe továbbá a 2014-2020-as Széchenyi tervben szereplő vidékfejlesztési programok részese is volt, illetve és 2024-ben a Széchenyi Terv Plusz keretei között, 50 000 000 Ft-os támogatást nyert a település, a csapadékvíz elvezető rendszerének korszerűsítése céljából, amely magában foglalja a falu belterületi csapadékvíz elvezetésének fejlesztését, gazdasági rendszerének korszerűsítését, a környezeti állapot javítását, környezetbiztonságának növelését, a környezeti káresemények megelőzését és az ár- belvíz- és helyi vízkár veszélyeztettségének csökkentését. Ezeket a kitűzéseket a következő módszerekkel célozták meg teljesíteni: árkok építése, iszapfogó műtárgy kiépítése, már létező árkok burkolása, a kapubejárókhoz kapcsolódó ereszek ellenőrzése és szükség szerint cseréje és az átereszekhez végfal vagy támfaelemek be

A munkahelyteremtési programok a településen 2017-ig nagyon sok gazdasági szervezetet vonzottak be a településre (összesen hatvannégy darab volt aktív ebben az évben), ezután azonban folyamatos csökkenés indult meg, míg 2023-ban már csak huszonegy szervezet maradt aktív. A településen kettő civilszervezet működik, az egyik a Fiadért Egyesület, melyet Gyurik Attila polgármester vezet, amely 2004-ben alapult, és célja a hagyományőrző és kulturális rendezvények megszervezése és lebonyolítása, például 2024. 10. 12.-én egy szüreti felvonulást és bált tartott a település faluházában a szervezet, 2024. 07. 13.-án pedig A Fiadi XIV. Arató Fesztivál került megtartásra.

A település egy másik kiemelkedő civilszervezete, a Fiadi Ezüstoffenyő Nyugdíjasklub, melyet Jakab Gyuláné vezet, akinek a Nyugdíjasok Szervezeteinek Somogy Megyei Szövetsége (mely 1991-ben alakult és célja ápolni a megye hagyományait és örökségeit) elnöksége 2019-ban a Küldöttgyűlés és a Szépkorúak Hónapja alkalmából díszoklevelet is adományozott a tagszervezetében hosszú ideig végzett kiemelkedő munkájáért. A nyugdíjasklub fontos célja, a település fejlesztésében való részvétel, illetve a szépkorúak fizikai és mentális támogatása.

A közfoglalkoztatási kezdeményezések kronológiája, jellemzői

A Fiad településen aktív helyi önkormányzat fontos céljának tűzte ki a község zsákfalú jellegéből fakadó munkahelyhiány pótlását, ezért munkahelyteremtési programot kezdtek, illetve államilag és az Európai Unió által támogatott falufejlesztési pályázatokat is megcélozták. A településen a következő intézmények működnek: Kisbárapáti

Községek Körjegyzősége; Napközi Otthonos Óvoda; Szent Ferenc Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény II Rákóczi Ferenc Általános Iskolai Tagintézménye; Szent Ferenc Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény. Gyurik Attila polgármester 2010-es megválasztása óta dolgozik azon, hogy Fiad településén javuljanak a munkalehetőségek, és csökkenjen a munkanélküliség, és kronológiailag az egyik első legfontosabb intézkedése az, hogy Magyarország Helyi Esélyegyenlőségi Programjához (HEP) csatlakozott községével, amely a Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) segítségével valósult meg (az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) felnőttképzési és módszertani háttérintézményének gondozásában). A TKKI létrehozott egy mentorhálózatot, amely egységes elvek mentén felmérte a község helyzetét, lehetőségeit, és a lakosság életkörülményeit. A közfoglalkoztatási kezdeményezések egyike, hogy az önkormányzat által alapított civil szervezetek mezőgazdasági, vadgazdálkodási, illetve turizmussal kapcsolatos munkát kínálnak a lakosoknak.

Az állandó munkahelyteremtés mellett 2018-ban Fiad önkormányzata egy Széchenyi tervbe foglalt Vidékfejlesztési Programra is pályázta, illetve 2024-ben a Széchenyi Terv Plusz segítségével 50 000 000 Ft-os támogatást nyertek Fiad csapadékvíz elvezető rendszerének korszerűsítésére. Ezen mellett a község egy 2020-2025 közötti Helyi Esélyegyenlőségi Programot is tervezett, Összhangban az Egyenlő Bánásmódról és az Esélyegyenlőség Előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvénnyel, mely során a település vállalta, hogy a program elkészítése során a partneri kapcsolatrendszerét bevonja, legfőképpen a köznevelés állami és nem állami intézményfeltartóit. A program célja, hogy Fiad olyan település legyen, ahol egy lakost sem ér hátrányos megkülönböztetés sem közvetlenül sem közvetetten, és mindenkiel szemben érvényesül az egyenlő bánásmód elve, illetve mindenki szabadon hozzáférhet az önkormányzat által nyújtott szolgáltatásokhoz. Ezen célok elérése érdekében egyes társadalmi csoportok esetében támogató eljárások bevezetésére van szükség.

Az esélyegyenlőségi programban kiemelt figyelmet fordítanak az oktatásra, és a képzésben előforduló sztereotipikus pályaaorientációk megváltoztatására; a közszolgáltatásokhoz, legfőképpen az egészségügyhöz egyenlő eséllyel való hozzáférés biztosítására; a munkaerő-piaci szegregáció visszaszorítására; a hátrányos helyzetűek foglalkoztatási esélyeik javítására; az önkormányzat döntéshozatalában az egyenlő bánásmód követelményeinek érvényesítésére; és a hátrányos helyzetűek részvételének elősegítése a közügyekben való döntésekben.

A programmal kapcsolatos etikai elvek:

- A megkülönböztetés tiltása, az egyenlő bánásmód elve: a lakosokat tilos megkülönböztetni és diszkriminálni szín, nem, faj, vallás, nyelv, nemzeti hovatartozás, vagyon, politikai vagy egyéb vélemény vagy születési helyzet szerint.
- Az emberi méltóság tisztelete: A polgárok emberi méltóságuk, értékük alapján tiszteletet érdemelnek, és érdekeiket figyelembe véve kell kialakítani a körülményeket.
- Szolidaritás: A rászorulóknak hozzáférést kell biztosítani az erőforrásokhoz, azért, hogy el tudják végezni feladataikat, és meg tudjanak birkózni a nehézségekkel.
- Méltányosság: Elő kell segíteni az érintettek társadalmi pozíciójának és életminőségének javulását.

A program célcsoportjába tartoznak: a nők, fogyatékkal élők, romák és mélyszegénységben élők, gyermekek és az idősek.

A HEP során az önkormányzat segítséget nyújt a célcsoportnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, ezzel kapcsolatban fontos tényező a Somogy vármegyében aktív vállalkozások száma, akik foglalkoztatnak.

A Fiadi 3D Gyártó és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet jellemzése

A Fiadi 3D Gyártó és Szolgáltató Start Szociális Szövetkezet 2017.08.14.-én alapult. Fő tevékenysége 3250 orvosi eszközök gyártása (mint laboratóriumi, gyógyászati, és sebészeti készülékek, felszerelések, fogászati, fogszabályzó eszközök és fogsorok gyártása), jegyzett tőkéje körülbelül 240 000 Ft, és három telephellyel rendelkezik (Fiad, Kossuth Lajos utca 30.; 42. és 64.) (Adószáma: 26110659-1-14, Cégjegyzékszám: 14-02-300366) A szövetkezet vezetője Gyurik Attila igazgató elnök és polgármester, aligazgatója pedig Kajdi Anna. Vezetői tisztségviselő pozícióban van: Nagy Tamás, Barki Attila János és Horváth Ferencné.

2023-ban a Fiadi 3D Start Szociális Szövetkezet likviditási rátája (mely megmutatja, hogy egy cég 1 Ft rövid lejáratú kötelezettségére mennyi forgóeszköz jut) 0,02 volt. Mivel a likviditási arány kevesebb mint egy, ezért fentáll a fizetési képzetlenség veszélye, mert a rövid távon készpénzzé váló eszközök nem fedezik a lejáró kötelezettségeket. Továbbá, az eladósodás mértéke -1,24, amely konzervatív a finanszírozási szerkezetre utal, vagyis a szövetkezet jól kezeli a készleteit.

A ROE (Return on Equity) azt mutatja meg, hogy egységnyi saját tőkére rávetítve mennyi a cég profitja (ROE= adózott eredmény/átlagos saját tőke), a befektetések megtérülését fejezi ki. Minél magasabb az érték, annál nagyobb az adózott eredmény egységnyi tőkére. A Fiadi 3D Start Szociális Szövetkezet esetében a ROE 0.02, ami egy magas megtérülési szintet fejez ki. A ROA (Return on Assets) mutató az eszközarányos nyereséget mutatja meg, a ROE mutatóval ellenben ez a teljes vállalati vagyona számolja a profitot, vagyis összességében mekkora eredményt tudott elérni a vállalkozás. (ROA = adózott eredmény/átlagos eszközállomány) A magasabb ROA azt jelenti, hogy a szövetkezetnek kevesebb eszközre van szüksége egy adott szintű nyereség eléréséhez. A Fiadi 3D Start Szociális Szövetkezet esetében a ROA -0.07, amely kedvezőtlen eszközfelhasználást jelez. Összességében a szövetkezet megfelelően működik, viszont időnként likviditási nehézségekkel küzd, de ezen pénzügyi instabilitás ellenére képes lehet virágzásra.

Összességében Fiad településén a legnagyobb problémát a népesség csökkenése, az elöregedés, a nehezen megközelíthetőség és a munkalehetőségek hiánya jelentik, melyek megoldásán az önkormányzat helyi programokkal, pályázatokkal és közfoglalkoztatással próbált segíteni, továbbá a vizsgált Fiadi 3D Start Szociális Szövetkezet is kiemelkedő lehetőségeket adott a helyi foglalkoztatás növelésére.

Személyes véleményem szerint a település zsákfalu jellegének megszüntetése és az infrastruktúra javítása a legfontosabb tényező, amely minden demográfiai és foglalkoztatási folyamatban közre játszik. További útvonalak építése segítené a mozgást a községek között, nem csak a polgároknak, akik így könnyebben tudnának más településeken munkát vállalni, de a helyi szervezeteknek is, akik könnyebben tudnának erőforrásokat mozgatni a területen. Másik fontos tényező a gazdaságélénkítése, amelyet a mezőgazdaság további fejlesztésével (mint a gombatermesztés), munkahelyteremtéssel, a turizmus erősítésével, kihasználva a terület adottságait (mint a vadászatra alkalmas szektorok), és az elemzett szociális szövetkezetek további bővítésével lehetne megtenni.

Ez növelné a település lakosságmegtartó erejét is, amelyet még új lakhatási és családbarát programokkal is lehetne fejleszteni.

5.4.3. Kérsemjén

Kérsemjén legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

18. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Kérsemjén	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskereső száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	216	33	2	7	37	47
2014	207	27	10	8	16	34
2015	197	25	2	8	19	29
2016	188	28	7	9	21	37
2017	185	32	9	7	25	41
2018	177	30	7	4	23	34
2019	172	33	7	4	20	32
2020	170	39	7	3	20	30
2021	173	36	6	2	19	27
2022	170	33	5	3	16	24
2023	184	34	5	3	18	26
2024	192	25	3	2	21	26
2025	192	23	10	2	22	33

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

A Kérsemjéni Nagykereskedelmi és Feldolgozó Start Szociális Szövetkezet 2013 óta működik. Jelenleg a szövetkezetben nincs foglalkoztatott. A korábbi években zöldség előállítás, olajos magvak termelése, sertés- és baromfitenyésztés tartozott a fő tevékenységeik közé. A szociális szövetkezet célja az induláskor teljes mértékben megfelelt a start szociális szövetkezet eredeti céljainak, azaz foglalkoztatási céllal jött létre. A településen élők számára biztosított friss és egészséges zöldségeket és gyümölcsöket, valamint az önkormányzati határkörbe tartozó közétkeztetést is ellátták. A polgármesterrel készült interjú alapján az elérhető információk korlátozottak voltak. A szövetkezet működési nehézségekkel küzd, mint sok hasonló szövetkezet az aprófalvakban.

5.4.4. Kisvásárhely

Kisvásárhely legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

19. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Kisvásárhely	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	29	6	2	0	2	4
2014	28	3	2	0	6	8
2015	24	1	2	1	7	9
2016	28	2	1	0	7	8
2017	27	2	1	1	7	8
2018	29	0	0	0	6	6
2019	30	0	0	0	5	5
2020	32	2	1	0	1	2
2021	22	0	2	0	1	3
2022	24	0	2	0	0	2
2023	31	0	2	0	0	2
2024	30	1	1	0	0	1
2025	30	1	0	0	0	0

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Albikóka Gyümölcsfeldolgozó Szociális Szövetkezet

A szövetkezetet 2017-ben alapította 8 természetes személy és egy önkormányzat. Egy már egy meglévő tevékenység végzésére jött létre. Ezt a tevékenységet egy másik szövetkezettől kapták, aki nem csak átmenetileg vállalták magára. Ez a tevékenység gyümölcsfeldolgozás, azon belül pedig gyümölcslé gyártás. A tagok mindegyike valamilyen módon kapcsolódik a feldolgozáshoz, még az önkormányzat is.

A szövetkezet díjmentesen kapott egy gyümölcslé gyártó gépsort és egy hozzá tartozó üzemet is teljesen ráadásul ügyfélkörrel.

Jelenleg több, mint 500 ügyféllel rendelkezünk, és az idei szezonban ez várhatóan 50%-kal nőni fog az eddigi jelzések szerint. Ők gyümölcslevet készítenek velük, jellemzően almát, de nem ritka a szőlő, körte, barack és a különböző zöldségek is, mint a cékla, répa, sütőtök. A növekedés köszönhető annak, hogy elégedettek az emberek és szájról-szájra terjed a hírük, valamint annak is hogy a környékbeli feldolgozók (Tilaj, Palin, Kisvásárhely, Túrje, Alibánfa, Rezi) hozzájuk küldik az ügyfeleket, akiket ők nem tudnak elvállalni, mert később nyitnak, vagy már bezártak, vagy technológiailag nem tudják elkészíteni (pl. a csonthéjasokat), de az is előfordul, hogy a kicsi kapacitásuk miatt nem tudnak vele foglalkozni.

A saját termékek készítése is jelentős, hiszen több vendéglátó egységbe is szállítanak gyümölcsléveket. Az ügyfélkört könnyen tudnák bővíteni, hiszen az egyik stratégiai

partnerüknek (Natúr Ízek) jelenleg több, mint 170 vendéglátóhellyel van kapcsolata, amit már most rendelkezésükre bocsátana.

A szövetkezet fenntartható módon üzemelteti a feldolgozót. A kiperéselt alapanyagot takarmányként adja át díjmentesen a helyi gazdáknak és a vadászársaságnak. Energiát nem igénylő hűtött raktárak van. A 2 hektáros területet, ahol az üzemük van, állatokkal tartják rendben. Jelenleg 11 kecske, 2 nyúl és 11 birka teszi a dolgát nap mint nap, megkímélve a humán erőforrást a folyamatos terület karbantartási munkáktól.

Nagyon fontosnak tartják, hogy a termékeik válogatott alapanyagból készülnek és természetes úton gyártják őket. Nem kerülnek bele adalékanyagok, mint a tartósítószer, színezék, aroma, stabilizátor, de még víz és cukor sem.

A tartósítószer mentes élelmiszerek előállítása nem bonyolult, de egy bizonyos mennyiség felett már komoly kihívásokkal kell szembenéznünk. Ha a gyümölcslé esetében tartósítószerrel használnának, akkor könnyebb dolguk lenne, mert csak hozzáadnák és már lehetne is csomagolni. Ezzel szemben a pH-t figyelembe véve vagy pasztörözní, vagy sterilizálni kell a gyümölcsleveket.

A kapacitásuk a napi akár 2-3000 litert is elérheti, és ekkora mennyiségnél már a 82-84 fokos pasztörizálás és a 99-100 fokos sterilizálás elérése már komoly energiát és gépeket igényel.

A környéken elég nagy a választék gyümölcsfeldolgozóból (közel 20). Ezek nagy része önkormányzat, akiknek a napi kapacitása maximum 100-400 liter gyümölcslé. Sok esetben a kiszolgáló személyzet is meghaladja az 5-6 főt. Fontos, hogy az üzem elsősorban bérnyártással foglalkozik. Az ügyfél behozza a gyümölcsét, ők pedig feldolgozzák és a készterméket visszaadják. Nagyon fontos, hogy mindenki azt a gyümölcslevet kapja vissza, amit az ő gyümölcséből készítettek. Az emberek emellett biztosak lehetnek abban is, hogy nem kerül bele oda nem illő adalék, csak a saját gyümölcsének a levét kapja.

5.4.5. Nagypirit

Nagypirit legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

20. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Nagypirit	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskereső száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	173	9	4	0	19	24
2014	181	9	9	0	12	22
2015	179	5	4	0	23	27
2016	190	4	4	1	22	27
2017	190	4	4	1	16	21
2018	177	6	2	0	10	12
2019	167	6	2	0	10	12
2020	162	10	2	0	10	12
2021	159	10	1	0	10	11

2022	152	8	0	0	9	9
2023	147	8	0	0	6	7
2024	151	10	2	0	0	2
2025	151	9	3	0	0	3

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

A település alig 200 fős előregedő, az önkormányzat és a szociális szövetkezet a legnagyobb foglalkoztató. A Marcalmenti Szociális Szövetkezet létrehozására a korábbi közfoglalkoztatási program csökkenő forrásai miatt kényszerültek. Nagypirit település a belső periferián található. A településen sokan gazdálkodnak több őstermelővel is rendelkeznek. 5 Család rendelkezik 120 tejelő tehénnel és 200 marha csordával. A korábban működő tej ipart a gazda szövetkezet üzemeltette, amely megszűnt, így jelenleg nehézkes a tej értékesítése. A nagy gazdaságokkal nehéz felvenni a versenyt így a tejelő tehen helyett marhára álltak át a családok. A polgármester nagy álma az volt, hogy a közétkeztetésben rövid ellátási láncon keresztül vigyék be a zöldségeket, amelyeket a közfoglalkoztatottak a mezőgazdasági földeken megtermeltek. Ezt az elképzelést a koronavírus járvány ellehetetlenítette. A szociális szövetkezetben megtermelt zöldségek értékesítése nehézkes, mivel azok ára magas lenne és sokkal olcsóbb az állampolgároknak akár a külföldről behozott fagyasztott zöldségeket megvásárolni. A szövetkezet rendelkezik Vákuumozó géppel és csomagoló géppel is. A szociális szövetkezetben próbálják azt a minőséget előállítani, ami 50 kilométeres körben elérhető hasonló típusú termékek minőségét jelenti. A bolti üzlet hálózatban elérhető árakhoz képest 15 százalékkal olcsóbban értékesítik. Jelenleg 5 fő dolgozik a szociális szövetkezetben. A friss zöldségek előállítása mellett fűszerpaprikát is termelnek ezekből a paprika őrlemény készül, ami nagyon keresett. A szociális szövetkezet üzemeltetésében 2 kis vegyesbolt is található a településen. Ennek a boltnak a forgalma nagymértékben elősegíti a szövetkezet fenntartható működését. A vegyesboltban nem csak a szociális szövetkezetben előállított zöldségeket gyümölcsöket értékesítik, hanem általános fogyasztási termékeket is. Nehézségek főleg a mindennapi küzdelem során jelennek meg amely a túlélésért zajlik és magas az alkalmazotti elégedetlenség az alacsony bérek miatt.

5.4.6. Rábaszentmihály

Rábaszentmihály legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

21. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Rábaszentmihály	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott állásukeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás	Országos közfoglalkoztatás	Járási mintaprogramok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	356	7	3	2	8	12
2014	354	7	1	1	11	12
2015	347	7	1	1	15	16
2016	341	5	0	2	11	13

2017	344	4	0	0	11	11
2018	328	3	0	0	9	9
2019	326	1	3	2	1	6
2020	314	5	2	0	0	2
2021	308	3	4	0	0	4
2022	297	3	5	0	0	5
2023	307	3	2	0	4	6
2024	309	3	0	0	6	6
2025	309	3	3	0	3	6

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Sajat szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Rábaszentmihály Község Önkormányzata több éve foglalkozik közfoglalkoztatás keretében mezőgazdasági tevékenységgel. Az önkormányzati tulajdonban lévő szántó terület adott helyet a klasszikus zöldségek (vöröshagyma, paprika, burgonya, kukorica, uborka) termesztésének, míg a fóliasátrokban megjelent a retek, karalábé, paprika, paradicsom is. A második évben már önként jelentkeztek munkára a településen élő ellátatlan, elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedni nem tudó háziasszonyok közül is. A betakarítást követően a feldolgozás is szerves részét képezte a foglalkoztatásnak. A köztudatban az addig negatív jelzőkkel illetett közmunka, kezdett más értelmet nyerni. Fontos elem volt a programban az is, hogy az emberek visszakapják önbecsülésüket és ezen a programon keresztül visszakerülhessenek a munka világába.

Az önkormányzat létrehozta ennek a kis gazdaságnak a bázisát, 2014 tavaszán megvásárolt egy családi házat közvetlenül a kertészet szomszédságában. A ház udvarán hagyományos módon tartott tyúkokat neveltek. A kertészet és a tojóállomány kapacitásának növekedése továbbgondolkodásra késztetett. Támogatásból megvalósuló felújításnak köszönhetően egy szárasztéstagyártó üzem és egy savanyító üzem is helyet kapott az épületben, további lehetőségeket rejtve magában.

Már a szomszéd településekről is érdeklődtek ellátatlan álláskereső, illetve segélyezettek, a közfoglalkoztatási programunkba történő bekerülésről. 2014-ben 22 fő alkalmazására, 2015-ben már 25 fő bevonására került sor a mezőgazdasági programba. A jó minőségű és vegyszermentes termékek felhasználásával biztosította az önkormányzat a lakosság egészségesebb ételekhez történő hozzáférését.

Várakozást felülmúlta az egészséges kapirgáló tyúktojásból készített termékek, és vegyszermentes savanyúságok iránti igény. A gyermekétkeztetés és a közétkeztetés területén is. Az egészségesebb ételek minél szélesebb réteghez történő eljuttatása érdekében partnerhálózat kiépítésébe kezdett önkormányzatunk.

A Belügyminisztérium az új típusú szociális szövetkezetek jövőbeni működésének elősegítése céljából már a 2013. évi kistérségi startmunka mintaprogramokhoz kiegészítő támogatást biztosított. Ennek a kormányzati szándéknak köszönhetően Rábaszentmihály Község Önkormányzata is részesült 2015-ben kiemelt támogatásban, melynek feltétele, hogy a település a 2015. évi program lezárásig szociális szövetkezetet alapít, az önkormányzat és legalább két közfoglalkoztatott részvételével. A kistérségi járási startmunka mintaprogram lezárását követően a támogatással beszerzett eszközök átvételével 2015. augusztus 26.-án az előzetes egyeztetéseket követően a kilenc alapító tag lefektette a szociális szövetkezet alapjait.

A Győri Cégbíróság 2015. október 8. napján bejegyezte, tudomásom szerint Győr-Moson- Sopron Megyében elsőként szerveződött közfoglalkoztatásra és a mezőgazdasági tevékenységre alapuló, Rábaszentmihály Szociális Szövetkezetet.

A szociális szövetkezet a szociális gazdaság része, amely magába foglalja még a szociális vállalkozásokat, egyesületeket, társulásokat, alapítványokat, civil és nonprofit szervezeteket. A gazdaság ezen szereplői azonos értékeket képviselnek. Az egyik legfőbb érték, hogy az egyéni érdekekkel szemben a közösségi érdeket hangsúlyozzák. A szociális szövetkezetet egyenrangú kapcsolatok jellemzik, hisz minden tagját azonos jogok illetik meg, döntéshozatal esetén minden tagot egy szavazat illet meg.

A szövetkezeti formák között speciális helyet foglalnak el a szociális szövetkezetek, amelyek abból a célból szerveződtek, hogy a hátrányos helyzetben lévő tagjaik számára munkafeltételeket teremtsenek, valamint szociális helyzetük javítását egyéb módon elősegítsék.

A Rábaszentmihály Szociális Szövetkezet működésének alapkőve volt a közfoglalkoztatási programban beszerzett eszközök ingyenes haszonkölcsön-szerződés általi átvételével induló tevékenységek. 2016-tól száraztésztagyártás is működik és a sertéshizlalda. Majd 2017-ben egy húsbolt került átadásra, ahol a megtermelt áruk felhasználóhoz történő közvetlen eljuttatására is lehetőség nyílt. A határidő lejártát követően a haszonkölcsön szerződés meghosszabbításra került, a Fókusz programmal összefüggő fenntartási kötelezettség végéig.

Az egyik fő tevékenység az egészséges adalékmentes tészták gyártása és forgalmazása. A tojásfelesleg hívta életre a száraztészta-készítő manufaktúrát. Kezdetben kézzel készítették és a szabad levegőn szárították a tésztát, ma már két korszerű – pályázati forrásból vásárolt – tésztakészítő géppel gyártják, és korszerű berendezésben szárítják a különböző tésztaféléket. A számítógéppel vezérelt szárítószekrényben hat óra alatt 200 kilogramm tészta készül el, amit kézzel mérnek ki és csomagolunk a „Rábaszentmihály Ízei” logóval ellátott egységcsomagokba. A piacon való szélesebb körű megjelenést akadályozó tényező a multik által forgalmazott silányabb minőségű tészta, viszonylagos alacsony ára miatt.

Tésztákat többféle formában készítenek. Legkeresettebbek a 8 tojásos búzalisztből készült száraztésztáik, melyből 14 félért gyártunk, cénametétet, eperlevelet, kiskockát, nagykockát, fodros nagykockát, gyufatésztát, mácsikot, rövidmetétet, széles metétet, orsót, szarvacskát, spagettit, csontocskát, tarhonyát. Valamennyi terméket gyártják teljes kiőrlésű lisztből és tojásmentes változatban is.

A szövetkezet másik jelentős tevékenysége a sertésfeldolgozás és értékesítés. Az önkormányzattól átvett 12 anyakoca ellátása és szaporulatainak felnevelése a szociális szövetkezet legerősebb pillére. A felnevelt hízó sertések a személyes közreműködés keretében végzett tevékenység természetbeni javadalmazásként történő juttatását követően, a felnevelt állomány értékesítését kívánják megvalósítani, a Rábaszentmihály Kossuth utca 40. szám alatt található Rábaszentmihály Ízei Húsboltban, melyet két évre ingyenes haszonkölcsön szerződés keretében a Rábaszentmihály Község Önkormányzata ad át a szövetkezet részére.

Az üzletben megvalósult a Rábaszentmihály Szociális Szövetkezet által előállított sertéshús konyhakész terméké történő átalakítása és értékesítése, fogyasztók és a közétkeztetésben résztvevő intézmények részére egyaránt, valamint a savanyító üzem és a tésztagyártás termékei is ugyanitt elérhetők mindenki számára. A sertésfeldolgozás révén tökehurst és füstölt húskészítményeket értékesíti.

A Rábaszentmihályon megtermelt jó minőségű hízósertést szeretnénk már frissen feldarabolt, és tartósított, becsomagolt állapotban a partnereinknek és vásárlóinknak kínálni. Ezzel is öregbítve a „Rábaszentmihály Ízei” logóval fémjelzett termékek hírnevét, mely már kezd a köztudatban biztosítékot jelenteni a kiváló, prémium minőségű áruk. A Rábaszentmihály Ízei logó használatához a Szociális Szövetkezetnek joga van, így minden terméken megjelenik.

A szociális szövetkezet harmadik pillére a kereskedelem. A helyi piacokon történő értékesítés, csak Rábaszentmihály vonatkozásában maradt meg. A húsbolt átvételét követően a kereskedelmi tevékenység bővült.

A Fókusz pályázati keretből került beszerzésre a mozgóbolt, melynek tevékenysége beindult 15 településen. Rendszeres útvonalon jár, melyről szórólapok segítségével tájékoztatják a lakosságot. Saját termékeiket és az önkormányzati gazdaságból megvásárolt termékeket tudják itt értékesíteni. A mozgóbolt ellátogat a nevesebb térségi rendezvényekre, fesztiválokra, így az értékesítési csatornáik ismét bővülnek, a vevőkör még szélesebb lesz.

A Rábaszentmihály Ízei Start Szociális Szövetkezet célul tűzte ki a munkaerőpiacon hátrányos helyzetben lévő tagjain felül a településen élő kisgyermekes anyák, megváltozott munkaképességűek, és 50 év felettiek munkához való jutásának segítését, részmunkaidős és alkalmi munka biztosításával.

Másik sarkalatos célja, a termékek forgalmazásával, a biztonságosabb egészségesebb élelmiszerek fogyasztóhoz történő juttatása, a rövid élelmiszerlánc biztosításával.

További célkitűzéseik között szerepel Rábaszentmihály és a környező településeken élő őstermelők összefogása, az általuk megtermelt jó minőségű termények megismertetése a lakossággal, és a felhasználókhoz történő eljuttatásának segítése. Mint a viszonteladói, mint a beszállítói oldalon kiépített kapcsolatokat, a bizalom és a kölcsönös megbecsülés, egymás segítése jellemez. Ehhez feltétel a pontos és megfelelő minőségű áruk biztosítása mindkét részről.

A Rábaszentmihály Ízei Start Szociális Szövetkezet tervei között kiemelten szerepel a megváltozott munkaképességűek munkához jutásának biztosítása. A közeli városokba a bejárást, - egészségi állapota, vagy családi helyzete miatt - vállalni nem tudók részére biztosított munka szintén lehetőségeket nyújt, a nehéz anyagi helyzetben lévő családok tagjainak.

A szövetkezet fő tevékenysége a száraztésztagyártás, mely egyik biztos pillére a szövetkezet működésének, ennek a pillérnek a megerősítését szolgálta 2021. május 1-jén átvett gluténmentes tésztagyártás. A tevékenység gyártási folyamata részben hasonló a búzalisztből készült tésztáéval. Azonban egy jelentős probléma kiküszöbölésére kell megoldást találni, mivel a nagyobb megrendelőnk a Sopronköhida Fegyház és Börtön, valamint a Kiskunhalasi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet nem csak glutén, hanem tojásmentesen is kéri termékeiket. Azonban a Rábaszentmihályi tészta- és tojásmentes tojás nélküli száraztészta gyártási folyamata nem egyszerű, mivel hiányzik a tojás, mint kötőanyag. Valószínű a rábaszentmihályi tészta- és tojásmentes tojás nélküli tészta továbbfejlesztése szükséges.

5.4.7. Szécsényfelfalu

Szécsényfelfalu legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

22. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Szécsényfelfalu	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás	Országos közfoglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	247	26	5	1	15	21
2014	243	28	7	0	23	30
2015	243	29	0	1	40	41
2016	243	36	6	1	23	30
2017	242	29	4	1	19	25
2018	230	34	4	1	17	22
2019	228	30	8	2	8	17
2020	210	36	12	0	1	13
2021	206	25	16	0	0	16
2022	206	26	15	0	0	15
2023	252	26	14	0	0	14
2024	263	24	15	0	0	15
2025	263	28	15	0	0	15

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Szécsényfelfalu a térség egyik legkisebb lélekszámú helysége. Budapesttől kb. 110 km-re, a 22. számú főúttól 2 km-re található az Észak-Cserhátban. Nógrád megye székhelyétől, Salgótarjától, 25 km-re, Szécsény várostól, mint körzetközponttól 9 km távolságra található.

A falut természeti adottsága, gazdag növény- és állatvilága, kitűnő klímája teszi vonzóvá. A település egy völgykatlanban terül el, dombok ölelik körül, legmagasabb pontja 401 méter és egy patak szeli ketté, amely a Ménes-patakba folyik. (<https://szecsenyfelfalu.asp.lgov.hu>)

A település a rövid időtartamú közfoglalkoztatási programon kívül minden mást kipróbált, kisebb-nagyobb sikerrel. Korábban működött a járási startmunka mintaprogram is a mezőgazdasági, valamint a helyi sajátosságra épülő programelemmel, illetve volt az országos közfoglalkoztatási program is. Nagyon élesen látszik, hogy 2015-ben minden résztvevőt a járási startmunka mintaprogramba helyeztek át, azonban ez nem igazán működött, próbálkoztak, tesztelték a lehetőségeket. A résztvevők száma, igényei, illetve a település igényeinek megfelelően azonban ezek megszűntek és 2020-ban úgy döntöttek, hogy csak egy formában folytatják tovább a működést, a többit megszüntetik. A négy főbb közfoglalkoztatási típusból jelenleg már csak a hosszú távú közfoglalkoztatási program működik. Ennek keretében maximum 12 hónapra létesíthetnek szerződést, melyben a napi munkaidő 4-8 óra lehet. 2021-től azonban ennek létszáma is csökken, jelenleg 10 fő dolgozik a településen közfoglalkoztatás keretében.

A program keretében tulajdonképpen a település szépítésével foglalkoznak első körben. Ide tartozik a település zöld területeinek a karbantartása, mint például a sövények vágása, az utcák, a terek virágosítása, a szemétszedés és szezonálisan a parlagfű mentesítés is. Vagyis minden olyan tényező, amely szebbé, élhetőbbé teszi ezt a kis települést. A közfoglalkoztatás keretében zöldségtermesztés is folyik. A megtermelt zöldségeket értékesítik is a helyi kisboltban, amelyben egy ember dolgozik a jelenlegi 10 közfoglalkoztatottból. Az interjúban résztvevő hölgy elmondás szerint sikeres ezen termékek értékesítési, hiszen lényegében egy „mini piacként” funkcionálnak. Általánosságban elmondható, hogy a közfoglalkoztatás keretében előállított helyi termék, vagy kifejezetten egy helyi specialitás, újdonság nagyban növeli az eredményességet, illetve rányomja a bélyegét arra is, hogy jó vagy kevésbé jó gyakorlat folyik a településen. Gondoljunk például BioSzentandrára. A helyi termék tipikusan rámutat arra, hogy van valami plusz a település közfoglalkoztatásában, amit jól tudnak hasznosítani. Lehet ez valamilyen helyi adottság kihasználása (alapanyag, technológia), vagy olyan személy /személyek akik, igenis többet akarnak tenni a településért.

Az ellátott feladatok már egy ideje nem változnak ez a rendszer és „forgatókönyv” 4 éve helytálló. Nyilvánvalóan ezek is fontos feladatok, hiszen egy településen a rendezett összkép és a tisztaság pozitív benyomást kelt az emberekben.

A résztvevők megoszlásában egyértelmű nőtöbbség figyelhető meg hiszen a jelenlegi 10 főből, 9 fő nő dolgozik itt, az 1 fő férfit azért alkalmazzák, hogy gondoskodjon a településen a fűnyírásról. Életkori megoszlásban elég széles skálán mozog a társaság, hiszen a legfiatalabb közfoglalkoztatott 23 éves, a legidősebb pedig 50 éves. Az mondjuk egészen elképesztő, hogy valaki 23 évesen már közfoglalkoztatottként dolgozik és nincs esélye máshol dolgozni, vagy nem is akar. Szécsényfelfaluban is, mint a legtöbb településen rengeteg probléma adódik a közfoglalkoztatás kapcsán. A legtöbb probléma folyamatosan fennáll és vannak olyanok is, amelyek csak időszakosan merülnek fel. Ebben a kérdéskörben nem kaptam túl sok információt, hiszen az interjú alanyom nem szeretett volna senkit és semmit megsérteni. A legtöbb ember még az általános iskolát sem fejezte be, többségük írni és olvasni sem tud, vagyis alapvető hiányosságai vannak a különböző ismeretekből. Ebből adódóan folyamatos problémát okoz a dolgozóknak, hogy napi szinten átadják az információt, kinek hová kellene mennie aznap és mit kellene csinálnia. A közfoglalkoztatottak szerződése napi 8 órára szól, viszont csak nagy küzdelem árán tudják ezt betartani, sokszor pedig nem is sikerül. A program többé-kevésbé jól működik, és aki valamire is alkalmas azt a piac elszippantja, hiszen a közfoglalkoztatottak bére jellemzően a piaci fizetés felét teszi ki, ami pedig nem sok mindenre elég. A többség viszont sajnos nem kerül át az elsődleges munkaerőpiacra, ami részben annak köszönhető, hogy szinte semmilyen végzettségük sincs, ha pedig van az nem elegendő. A Járási Hivatal időszakosan szervez különböző szakképzéseket, tanfolyamokat, azonban ezek nem örvendenek nagy népszerűségnek. Legtöbbször a minimum létszám is csak nagyon nehezen tevődik össze. Akik pedig elvégzik ezeket a tanfolyamokat, ők sem kerülnek ki az elsődleges munkaerőpiacra, vagy azért, mert nincs rájuk igény, vagy ezért mert nem is akarnak, egyszerűen belekényelmesedtek ebbe a közfoglalkoztatási rendszerbe. Komoly gondot okoz tehát az, hogy a munkavállalók szinte évek óta ugyanazok.

Szociális szövetkezet nincs a településen, az interjúból ezt tudtam meg. 2013-ban indult volna el, "SZÉF" Közös Akarat Gyümölcs- és Zöldségfeldolgozó és tartósító Szociális Szövetkezetként azonban nem sikerült elindítani. Ennek okairól nem szeretett volna

nyilatkozni az interjú alanyom. Nem nagyon tudom eldönteni, hogy mi a helyzet. Az interneten a céginformáció adatai alapján működik a szövetkezet. Idén is volt egy létszámjelentés, bár csak egy fővel, aki valószínűleg a vezető is egyben. Itt egy kicsit ellentmondásba ütköztem, hiszen ezek szerint mégis működik, bár lehet, hogy akkor csak technikailag működtetik. Ennek viszont nem tudom, hogy mi értelme lenne? Az is lehet, hogy alanyom másképp értelmezte a kérdést és bár elindult a szövetkezet, de érdemben nem tudott és nem is tud működni, talán erre gondolhatott.

5.4.8. Szergény

Szergény legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

23. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Szergény	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskeresők száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	209	24	1	1	0	2
2014	207	12	2	2	2	6
2015	209	9	1	4	4	9
2016	194	10	3	4	5	11
2017	180	6	2	3	7	12
2018	171	6	1	2	8	10
2019	157	5	5	1	2	8
2020	153	6	5	1	0	7
2021	152	6	6	2	0	8
2022	160	6	4	3	0	7
2023	167	7	3	2	0	5
2024	164	5	3	2	0	5
2025	164	5	3	1	0	4

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

Szergény településén, a dél-dunántúli régióban Vas megyében működik a Zöldítő Szociális Szövetkezet. A szövetkezet bemutatása előtt az aprófalú gazdasági és társadalmi helyzetét jellemzi statisztikai adatok segítségével. Az önkormányzat számára a demográfiai folyamatok elemzése rendkívül fontos, mert segít megérteni és előre jelezni a lakosság szerkezetének és méretének változásait. A demográfiai adatokat figyelembe véve a település képes tervezni az infrastruktúrafejlesztéseket, szociális szolgáltatásokat, gazdasági stratégiákat és más területeket. Az alábbi ábra szemlélteti a lakónépesség összlétszámát, illetve külön mutatja a nők és férfiak létszámának alakulását a 200. A település népességszámának változása a folyamatos csökkenést mutatja, főként a férfiak körében. A település erősen fogyó és elöregedő demográfiai mintázatot mutat.

A munkaerőpiaci helyzet rendkívül fontos tényező, és számos hatásán keresztül befolyásolja annak gazdasági stabilitását, társadalmi fejlődését és lakóinak életminőségét. Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközökkel támogatott munkanélküliek száma 2014-től

magas volt. Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök olyan intézkedések és programok, amelyeket a kormányzatok és más szervezetek alkalmaznak annak érdekében, hogy segítsék a munkavállalókat a foglalkoztatásban, a munkahely megtartásában és a szakmai fejlődésben. Ezek az eszközök az álláskeresői folyamat minden szakaszában alkalmazhatók, és céljuk a munkanélküliség csökkentése, a munkaerőpiac rugalmasságának növelése és az emberek munkaerő-piaci helyzetének javítása.

Közfoglalkoztatás csökkenti a munkanélküliséget a településen, elősegíti a közösségfejlesztést, szociális szolgáltatásokat nyújt, erősíti a közösségi összetartást, támogatja a helyi gazdaságot, és megelőző szerepet tölt be. A résztvevők helyi projektekben vesznek részt, például karbantartási vagy környezetrendezési munkákban. Ez javítja a település környezetét és élhetőségét. A közösségi munka segíthet erősíteni a helyi közösségi kapcsolatokat. A helyi gazdaság is profitál a helyi munkaerő felhasználásából. A közfoglalkoztatás hozzájárulhat a bűnözés és az elhanyagolás csökkentéséhez a résztvevők elfoglaltságán keresztül. A település szociális és gazdasági szempontból történő fejlődését szolgálja. A közfoglalkoztatás a 2013-2023 között az országos tendenciának megfelelően alakult, azaz 2017-ben érte el a csúcst, akkor 13 fő közfoglalkoztatott volt a településen, ezt követően a létszámuk folyamatosan csökkent, 2023-ban már csak 7 fő dolgozott. A magyar kormányzat és foglalkoztatáspolitikai tudatosan csökkenti a közfoglalkoztatásra fordítható kiadások összegét, ugyanis azt szeretné elérni, hogy a munkanélküliek az elsődleges munkaerőpiacon keressenek állást és ne a közfoglalkoztatásba ragadjanak bele. A közfoglalkoztatás és az álláskereső aránya közötti kapcsolat összetett, de a helyi közfoglalkoztatási programok hatékony működése csökkentheti az álláskereső arányát a településen. A programok célja gyakran a munkanélküliség csökkentése és készségfejlesztés, ami növelheti az esélyt a hagyományos munkaerőpiacon való elhelyezkedésre. A közfoglalkoztatás társadalmi reintegrációt is segíthet, hozzájárulva az álláskereső visszailleszkedéséhez a társadalomba.

Szergény Zöldítő Szociális Szövetkezet bemutatása

A Zöldítő Szociális Szövetkezet vezetőjével készítettem interjút a terepkutatás során. Kézműves szappanok előállításával foglalkozik a szövetkezet. Szappanjaik legkiemelkedőbb tulajdonsága, hogy kiválóan tisztítanak, eltávolítanak minden szennyeződést, elhált hámszövetet a bőr felületéről. Így a szennyeződések nem mérgezik az élő szöveteket, nem tömí el a pórusokat, bőrünk szabadon lélegzik és él, így öngyógyító mechanizmusai is beindulhatnak. Ráadásul a saját hatóanyagaival segít táplálni, hidratálni és védeni a bőrünket.

A Szergényi Zöldítő Szociális Szövetkezet 2013. májusa óta működik, 7 alapító tagja van és 1 önkormányzati tag. A szövetkezet létrehozásának az volt a célja, hogy a munkanélküli, álláskereső, szociálisan hátrányos helyzetben lévő személyek számára munkalehetőség teremtsen. A szociális szövetkezet fő célja a munkahelyteremtés és a helyi foglalkoztatási problémák megoldása. A szövetkezet célja, hogy megfelelő munkafeltételeket biztosítson, és a szociálisan hátrányos helyzetben lévő helyi lakosok megélhetését támogassa. A tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésének és a tagok szakértelmének, munkaerejének összefogása, jövedelemszerzés céljából történő megszervezése kulcsfontosságú. A szövetkezet humán erőforrás érzékenysége komoly kockázati elem, amelynek csökkentése kormányzati feladat. A szövetkezet

vezetője szerint a munkavállalói megfelelő kompetenciákkal rendelkeznek, de sajnos versenyképes bért nem tud nekik biztosítani.

A foglalkoztatottak létszáma alacsony, ahogy az az aprófalvakban működő szociális szervezetekben szokott lenni, de minden foglalkoztatott számít. A Zöldítő Szövetkezetnél 3 fő 50 év feletti és 1 fő szülési szabadságról visszatért hátrányos munkavállalónak van munkaszerződése. A korábbi közfoglalkoztatási programban dolgozók sajnos nem voltak alkalmasak arra, hogy munkájukat a szociális szervezetben folytassák, így új munkavállalókat kellett alkalmazni.

A szövetkezet fő tevékenysége a szappangyártás, amelyet az önkormányzattól bérelt (korábban óvodaként működő) helyiségeiben valósítanak meg. A gyártáshoz szükséges egészségügyi engedély megszerzése, valamint az értékesítéshez szükséges engedélyek beszerzése már az induláskor megtörtént. A helyi termék piacra jutásának elősegítése, különböző kistérségi rendezvényeken, vásárokon, helyi piacokon történik. Számos vásáron kiállítóként is megjelennek.

A szövetkezet vezetőjének véleménye szerint az anyagi lehetőségek szűkösek, amelyek nem könnyítik meg a működést. A szövetkezet igyekszik pályázati forrásokat elnyerni, így igénybe tudtak venni Európai Unió támogatást 8 hónapra, amely segítette az eszközbeszerzést, a gyártó üzem felszerelését, engedélyek beszerzését. Bértámogatást is kaptak 4 hónapon keresztül. Mindezek mellett további célzott támogatásokra lenne szükség. A szövetkezet alapítója és vezetője helyi hősként jelenik meg a mindennapok működésében, hiszen ő a mozdítórugója a szövetkezetnek. Ez részben veszély is, hiszen, ha ő nyugdíjba vonul vagy a civil szektoron kívül képzelné el az életét az elsődleges munkaerőpiacon, akkor a szövetkezet működése megkérdőjeleződhet. A tagok még nem tudnák önállóan működtetni a szövetkezetet, erős a személyi függés a vezetőtől. Ebben a hátrányos helyzetű aprófaluban a szociális szövetkezet megalapítása és működtetése szép sikereket mutat, amely a helyi lakosok számára is motiváló erővel bír. Sokan szeretnék a szövetkezet munkavállalói lenni.

5.4.9. Trizs

Trizs legfontosabb munkaerőpiaci mutatószámai:

24. táblázat: Munkaerőpiaci helyzet a településen (2013-2025)

Trizs	Munkavállalási korú (15-64 éves) népesség száma, fő	Nyilvántartott álláskereső száma, fő	Hosszabb időtartamú köz-foglalkoztatás	Országos köz-foglalkoztatás	Járási minta-programok összesen	Közfoglalkoztatottak összesen, fő
2013	138	11	3	1	18	23
2014	144	6	3	2	28	33
2015	146	8	0	4	31	35
2016	142	9	1	3	23	27
2017	142	8	4	0	20	24
2018	139	8	0	0	15	15
2019	114	6	1	0	10	11
2020	104	6	1	1	7	9

2021	107	7	3	3	4	10
2022	104	8	1	2	3	7
2023	107	6	4	1	0	5
2024	98	3	2	1	3	6
2025	98	3	6	1	2	8

Megjegyzés: A 2025. évi adatok csak január-május havi összesített adatok.

Forrás: Saját szerkesztés <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/> adatok alapján

A Trizsi Ízek Start Mezőgazdasági és Szolgáltató Szociális Szövetkezet

Trizs egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található aprófalú. Több száz évvel ezelőtt királyi birtok volt, amelyet a királyi örök lakták, majd a török időkben teljesen elnéptelenedett. Elhelyezkedése miatt nem volt esély a földművelésre, így főképp állattartással foglalkoztak az ott élők. A helyi tradicionális életmódot és lakáskultúrát a Hagyományok Házában találjuk meg, amely helyet ad kézműves foglalkozásoknak, kisebb közösségi rendezvényeknek, valamint a hagyományokon alapuló gasztronómiai bemutatóknak, ahol a helyi termékeket is megköstölhetjük a látogatók. Sokáig zárt közösséget alkottak Trizs lakói, melynek köszönhetően sikerült megőrizni a helyi kincseket. Népszerű termékeiket a mai napig tradicionális eljárással állítják elő, melyek a helyi termesztett növények, gyümölcsök, valamint gyógynövények felhasználásával a gyümölcsfeldolgozó manufaktúrából kerülnek ki.

A Trizsi Ízek Start Mezőgazdasági és Szolgáltató Szociális Szövetkezet 2015-ben alapult, és a jelenlegi telephelyek száma egy. Főtevékenységük az egyéb gyümölcs-, illetve zöldségfeldolgozás, valamint ezek tartósítása. Termékeik a térségben begyűjtött gyümölcsökből, gyógynövényekből, valamint az ottani termelőktől vásárolt alapanyagokból készülnek hagyományos eljárással, az ott élő asszonyok gondos kezei által. Cukorszegény, illetve tartósítószermentes lekvárokat és szörpöket állítanak elő, melyeket a vásárlók – a megszokott ízeken felül – különféle ízesítésben is beszerezhetnek. Ezen termékek számos díjat és országos elismerést is elnyertek már, ilyen például a Hazai Termék díja, valamint a Kiváló tájtermék védjegyet is viselik. Lakosait nagy büszkeséggel tölti el, hogy a Trizsi Vad-Ász Csipkebogyólekvár a 2022-es Nők Lapja Food Awards versenyén megszerezte a legjobb lekvár címet. Sikerük titka a többgenerációs élettapasztalatban, a lelkiismeretes és gondos munkában rejlik. Elmondásaik alapján szívüket, lelküket beleteszik a lekvárok, illetve szörpök elkészítésébe, melynek végeredményeként olyan termékek kerülnek a polcokra, amiket bárkinek nyugodt szívvel ajánlanának. Boltjaik megtalálhatók több településen is.

A szociális szövetkezet alapításakor a közfoglalkoztatási programban akkoriban 40 ember dolgozott, és próbáltak valami értelmes munkát adni nekik. Először gyümölcsöst telepítettek, gyógynövényest, és ezeket a megtermelt dolgokat feldolgozták, és akkor látszott az, hogy ennek egyre nagyobb a sikere, egyre több dolog került feldolgozásra és egyre nagyobb mennyiségben. Ekkor merült fel az igény arra, hogy szabályozott keretet kell biztosítani és megalapították a szociális szövetkezetet. A szociális szövetkezet egy nagyon új dolog, egy nagyon járatlan út volt akkoriban, a polgármester hallotta, hogy a Belügyminisztérium ezt tekinti a közfoglalkoztatásból való továbblépésnek. Nem ment könnyen az alapítás, de végül 2015-ben megalakult, de csak 2017 végén kezdett el igazából működni ez a szövetkezet. Ma már nem jelentős a munkanélküliség a

településen. A lakosok igyekeznek munkát vállalni az elsődleges munkaerőpiacon, vagy a szövetkezetben és jelenleg csak 5 fő a közfoglalkoztatott.

A szociális szövetkezetet 7 fővel lehetett az akkori szabályok szerint alapítani. Feltétele volt, hogy maga az önkormányzat is tag legyen, és azokat a személyeket vonták bele, akik a közfoglalkoztatásban is ezt a tevékenységet csinálták, illetve az irányításában részt vettek, úgyhogy közülük kerültek ki a szövetkezeti tagok. Mára már több, mint 20-an vannak a tagok a szövetkezetben. Elsősorban nők dolgoznak a szövetkezetben, hiszen a szörpök és lekvárok készítése női feladat.

A legnagyobb probléma a piacszerzés és a piac megtartás, amely a mai körülmények között nagyon nehéz. Ahogy a polgármester fogalmaz: „nehezen indultunk, aztán mire megtanultuk az üzemi körülmények közötti előállítást és éppen elindultunk volna nagy lendülettel a piacon, akkor jött a COVID, az visszavetett minket megint a startvonalra. Amikor ezt túléljük, jött az energiaválság és volt közben egy jelentős béremelés is.” A bér az a költség, amit oda kell adni az embereknek, hisz mindenki pénzből él, mondja a polgármester. Van saját üzletük, viszonteladók, vannak online nagykereskedők, van webshopuk is, tehát több lábon is állnak, azonban ez mégsem elég. A piac egyrészt telített, nagyon sok a kézműves termék. Amikor elkezdték, akkor még ritkaság számba ment a helyi termék, de mire megépült az üzem, addigra sokan felzárkóztak, és nem könnyű a mai világban úgy minőséget előállítani és azt értékesíteni, hogy az embereknek a pénztárcája egyre vékonyabb. Sokféle kiadásuk van és nem biztos, hogy a lekvár és a szörp az, amire minden nap szükség van.

Helyben van egy üzem, egy 200 fős településen 6-7 főt foglalkoztató gyümölcsfeldolgozó kisüzemnem gyakori. Most már nem az önkormányzat a legnagyobb munkáltató, hanem a szociális szövetkezet, ami helyben tud munkát adni.

A Trizsi Ízek Start Mezőgazdasági és Szolgáltató Szociális Szövetkezet egy 2015-ben megalapult szövetkezet, amely gyümölcs- és zöldségfeldolgozással, valamint ezek tartósításával foglalkozik. Valódi működését a szövetkezet 2017-ben kezdte meg. A termékeik értékesítése több felületen történik, ide sorolhatjuk az üzletüket, a webshopot, és a viszonteladókat. Létrehozásának célja az volt, hogy az a 40 ember, akik akkoriban közfoglalkoztatottak voltak, egy olyan tevékenységet végezzenek, ami nem csupán az ő megélhetésüket segíti, hanem a település fejlődéséhez is hozzájárul. Az elmúlt 6 évben számos kihívással kellett szembenézniük, beleértve a koronavírus járvány, valamint az energiaválság időszakát. A nehézségek ellenére számos díjat és kitüntetést elnyertek, ilyen például a Hazai Termék díj, Kiváló tájtermék védjegye, valamint a múlt hónapban megrendezésre kerülő Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás és Vásár keretein belül átvehették a Hagyomány és Innováció Díj az Agrárgazdaságban című oklevelet. Trizs településén élő emberek egy rendkívül összetartó közösséget alkotnak, és nagy jelentőséggel bírnak számukra a különféle közösségi programok, melyeken korosztálytól függetlenül mindenki jól érezheti magát. A szociális szövetkezet számos előnye érezhető a településen.

A társadalmi innovációknak egyre nagyobb szerep jut a vidékfejlesztésben, hiszen a fennálló problémák megszüntetésére a műszaki és technikai innovációk mellett szükséges az állampolgárok, a civil szervezetek aktív szerepvállalása is. Ehhez pedig a helyi identitást támogató, a kohéziót és a helyben való tenni akarást segítő helyi társadalomra van szükség.

6. Összefoglalás

Az 1989. évi rendszerváltás és a 2004. évi Európai Unió csatlakozás eredményeképpen Magyarországon gyors ütemben kezdtek létrejönni a társadalmi vállalkozások, szövetkezetek, és a szociális szövetkezetek is, de tevékenységünk pontszerű maradt, csak települési (és nem térségi) szinten érték el többnyire gyenge eredményeket. A foglalkoztatói kapacitásuk is alacsony szintű, jellemzően 5-10 fő alkalmazotti létszámmal tudnak tevékenykedni.

A szociálpolitikára és a foglalkoztatáspolitikára mindig nagy figyelem irányul. Ahogy a jóléti államok különböző modelljei különböző módon kezelik a fennálló társadalmi és gazdasági problémákat, úgy a hazai foglalkoztatáspolitikai is sajátos megoldást dolgozott ki. A jelenleg működő nemzeti közfoglalkoztatási program nem új találmány, már a rendszerváltás előtt is működött és úgy vélem a jövőben a magyarországi munkaerőpiaci problémák kezelésében továbbra is szükség lesz erre az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközre, különösen azokban a térségekben és azokon a településeken, ahol nincs más munkalehetőség és így az önkormányzat – az állam segítségével – tud foglalkoztatóként megjeleníteni.

A magyarországi leghátrányosabb helyzetű települések és az 500 fő alatti aprófalvak számos gazdasági és társadalmi nehézséggel és kihívással küzdenek úgy, mint a fogyó és elöregedő társadalom, a munkaképeskorúak elvándorlása, a magas munkanélküliség, az alacsony jövedelemtermelő képesség, a kreativitás hiánya. Ezekben a térségekben a munkalehetőségek korlátozottsága miatt a helyi gazdaság is erősen hiányos és alacsony fejlettségi szintű. A közfoglalkoztatás szükséges, de nem elégséges foglalkoztatáspolitikai eszköz a munkaerőpiaci gondok megoldásában. A szolidáris gazdaságot alkotó társadalmi vállalkozásokra, szociális szövetkezetekre kiemelten szükség van ezeken a településeken. A szolidáris gazdaság Magyarországon még „gyermek cipőben jár”, de a pontszerű jó gyakorlatok, egy-egy település sikere dicséretes és követendő lehet más települések számára is, amelyek a társadalmi tanulás révén viszonylag könnyen adaptálhatóak lehetnek.

A szociális szövetkezetek autonómiája Magyarországon csökkent azáltal, hogy a jogalkotó 2016-ban jogszabályban rögzítette, hogy a tagok között önkormányzatok, nemzetiségi önkormányzatok is részt kell, hogy vegyenek a működésben. Ez ellen a civil szervezeteket képviselő érdekegyeztető fórum is tiltakozott, de a jogalkotó nem módosított. A fent ismertetett szociális szövetkezetek mindegyike megfelel a magyarországi törvényi előírásnak és elmondták a vezetők, hogy egy-egy önkormányzati tag is van a szövetkezetben. Ők nem emelték ki ennek a hátrányát, inkább arra utaltak, hogy így szorosabb az együttműködés az önkormányzat és a szociális szövetkezet között. A szociális szövetkezetek a társadalmi problémák piaci és üzleti eszközökkel történő megoldására törekednek. Ugyanakkor a nem rendszerváltó országokban ettől sokkal több a szociális szövetkezetek víziója és missziója, külföldön inkább a kapitalista berendezkedés alternatívájaként tekintenek rájuk. Magyarországon a szociális szövetkezet csupán egy típus a nonprofit szervezetek között.

Korlátozottak a szociális szövetkezetek számára elérhető pályázati források, így a működési nehézségek jelentős problémát okoznak. Ezt a fenti interjúk során is elmondták a szövetkezeti vezetők.

Gyakran probléma a megfelelő humán erőforrás megtalálása, hiszen az aprófalvakban működő szociális szövetkezetek mozgástere korlátozott. Egy magyarországi hátrányos

helyzetű, vidéki településen a rendelkezésre álló munkanélküli réteg sajnos nagyon alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik vagy végzettség és munkatapasztalat nélkül. A szociális szövetkezetek gyakran egy kulcsszereplő köré szerveződnek, többnyire ő a polgármester vagy a vidékfejlesztés szakirodalmában „helyi hősnek” nevezett személy. Ha ő valami miatt elhagyja a szövetkezetet, akkor az életképessége megkérdőjeleződik és nem valószínű, hogy tovább tud működni, ez egy erős kockázati elem.

A hátrányos helyzetű településeken és az aprófalvakban működő szociális vállalkozások a társadalmi cél megvalósítása mellett a munkaerőpiac szempontjából is jelentőséggel bírnak. Ezek a vállalkozások nonprofit formában működnek vagy gyenge profit orientációval rendelkeznek és nem tekinthetők nagy foglalkoztatónak, de mindenképpen fontos az ő szerepük azokban a községekben, ahol a munkalehetőségek túlnyomó többségét a közfoglalkoztatás adja. A szociális vállalkozások anyagi támogatása pályázati forrásokon keresztül szükséges. Ha több tőkével rendelkezhetnek, akkor az előállított termék minősége is javulhat, amely több fogyasztást generálhat és így több bevételre is szert tehetnek vagy a munkahelyek számát bővíthetik.

Irodalomjegyzék

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> (letöltés ideje: 2020. április 15.)
2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100106.tv> (letöltés ideje: 2020. április 15.)
- 375/2010. (XII. 31.) Korm. rendelet a közfoglalkoztatáshoz nyújtható támogatásokról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000375.kor> (letöltés ideje: 2020. április 15.)
- Aczél P. (2018): A társadalmi jövőkéesség diszkurzív koncepciója. In: Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (2018): Társadalmi jövőkéesség - Egy új tudományterület bemutatkozása. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőkéesség Kutatóközpont, Budapest.
- Áldorfa Gy., Topa Z. (2015): Helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztés. Szemelvénygyűjtemény. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Állami Számvevőszék (2013): Jelentés a közfoglalkoztatás és a hozzá kapcsolódó képzési programok támogatási rendszere hatékonyságának, eredményességének ellenőrzéséről, 125 p.
- Alpek B. L., Tésits R. (2013): A képzettség, mint területi differenciáló faktor a leghátrányosabb helyzetű álláskereső körében. Szakképzési Szemle 29(1), pp. 21–33.
- Alpek B. L., Tésits R. (2019): A foglalkoztathatóság térszerkezeti és települési dimenziói Magyarországon. Területi Statisztika 59(4), pp. 381–389.
<https://doi.org/10.15196/TS590402>
- Arendt, H. (1958): Vita Activa oder vom tätigen Leben, Piper Kiadó, München, 1958
- Artner A. (2013): Közfoglalkoztatás és versenyképesség. Munkaügyi Szemle 57(1), pp. 6–16.
- Asztalos-Morell I. (2014): Workfare with human face? Metszetek, 22(4), pp. 3–24.
- Babbie, E. (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, (hatodik, átdolgozott kiadás), Balassi Kiadó, Budapest
- Bagó J. (2013): A közfoglalkoztatás célja és szabályozása. Munkaügyi Szemle, 15(1), pp. 4–5.
- Bagó J. (2014): A közfoglalkoztatás intézményi átalakulása 2013-ban, Munkaügyi Szemle, 58(4), pp. 10-19.
- Bajmóczy Z. (2011). Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. Szeged: JATE Press.
- Bakos I. (2019) A vásárlói közösségek mintázatai és térbeli sajátosságai Magyarországon PhD értekezés Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő, Szent István Egyetem.
- Balázs-Földi E. (2016): Fogvatékos és megváltozott munkaképességű személyek alkalmazási gyakorlata a nyílt munkaerőpiacon, International Journal of Engineering and Management Sciences, 1(1), pp. 1–13.
- Bandura, A. (1976): Szociális tanulás utánzás útján. In Pataki Ferenc (szerk.): Pedagógiai szociálpszichológia. Budapest, Gondolat Kiadó, pp. 84–123.
- Bandura, A. (1977): Social learning theory. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey
- Bandura, A. (1999): Social cognitive theory: An agentic perspective. Asian Journal of Social Psychology, 2. pp. 21–41.
- Bandura, A., Walkers, R. H. (1963): Social learning and personality development. New York, Holt, Rinehart and Winston
- Bánfalvy Cs. (1989): A munkanélküliség, Magvető Kiadó, Budapest
- Bass L. (2010): Az „Út a munkához” program hatása – egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. Esély, 22(1), pp. 46–64.
- Beluszky P., Sikos T. T. (2007): Változó falvaink a magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén. Tér és Társadalom, 21(3), pp. 1–29.
- Benedek J., Kocziszy Gy., Veresné Somosi M. (2015). Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével,

- lehetőségek és korlátok, In: Veresné Somosi Mariann: „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Konferencia kiadvány, Miskolc, pp. 100–118.
- Benedek J., Kocziszky, Gy., Veresné Somosi, M., Balaton. K. (2016): Generating and Measuring Regional Social Innovation, Theory Methodology Practice: Club of Economics in Miskolc 12(special issue), pp. 14–25.
- Benedek J., Szendi D., Lipták K. (2020): Az innováció vizsgálatának elméleti és gyakorlati kérdései: a társadalmi innováció Magyarországon, Erdélyi Társadalom, 18(2), pp. 19–35
- Birkhölzer, K. (2000): A szociális vállalkozások szektora Nyugat-Európában. In: Szomszédsági gazdaságfejlesztés Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, pp. 40–45.
- BM (2013): Önkormányzati Hírlevél – A Belügyminisztérium elektronikus hírlevele az önkormányzati tisztviselők számára, 2013. évi 1. szám
- Boda D. (2007): Az aktív munkaerő-piaci eszközök hatását felmérő monitoring vizsgálatok 2001–2006 közötti időszakra vonatkozó eredményeinek területi szempontú elemzése. A tanulmány a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézetben készült, az aktív munkaerő-piaci eszközök működtetésének tapasztalatait feldolgozó, Frey Mária által vezetett kutatás részeként készült. Budapest
- Bördös K. (2014): A közfoglalkoztatás intézményi környezete – történeti áttekintés. In: Fazekas K. (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2013. Közelkép, pp. 66–75.
- Borzaga, C., Spear, R. (2004): Trends and Challenges for Co-operatives and Social Enterprises in Developed and Transition Countries, Edizioni, Trento.
- Brown, D. L., Kulcsár, L., Obádovics, Cs. (2005): Post-Socialist Restructuring and Population redistribution in Hungary. Rural Sociology, 70(3), pp. 336–359.
- Castel, R. (1996): Work and usefulness to the world. International Labour Review, 6., 615–622.
- Castel, R. (1998): A szociális kérdés alakváltozásai, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest
- Cooper-Martin, E., Holbrook, M.B. (1993): Ethical Consumption Experiences and Ethical Space. Advances in Consumer Research, 20. kötet, pp. 113–118.
- CIRIEC (2012): A szociális gazdaság az Európai Unióban -CIRIEC (A Köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató-és Tájékoztatóközpontja) által az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére készített jelentés összefoglalása. Brüsszel: European Economic and Social Committee (EESC). http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_hu.pdf (Letöltés: 2020.08.21.)
- Csatári B. (1986). A községek népességmegtartó képességének fő tényezői az Alföldön. In: Novák, L., Selmeczi, L. (szerk). Falvak, mezővárosok az Alföldön. Arany János Múzeum, Nagykőrös, pp. 779–784.
- Csehné Papp I., Nagy H., Káposzta J. (2018): A közfoglalkoztatás összefüggéseinek és hatásainak vizsgálata Hatvanban, Comitatus: önkormányzati szemle, 28(230), pp. 39–46.
- Cseres-Gergely Zs., Molnár Gy. (2014a): Munkapiaci helyzet a közfoglalkoztatásból való kilépés után. In: Munkaerőpiaci tükör, 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp.143–153.
- Cseres-Gergely Zs., Molnár Gy. (2014b): Közfoglalkoztatás, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. In: Társadalmi riport, pp. 204–224.
- Cseres-Gergely Zs., Kátay G., Szörfi B. (2012): A magyarországi munkapiac 2011-2012-ben, In: Fazekas Károly (szerk.) (2012): Munkaerőpiaci Tükör, pp 18-40.
- Csöte A., Németh N. (2007): Az életminőség területi differenciái Magyarországon: A kistérségi szintű HDI becslés lehetőségei. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, MTA-KTI 3. szám, 67 p.
- Csoba J. (2006): Foglalkoztatáspolitikai. (Oktatási Segédanyag) Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen

- Csoba J. (2010a): A tisztességes munka: A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája? Kísérletek a munka társadalmának fenntartására és a jóléti állam alapvető feltételeként definiált teljes foglalkoztatás biztosítására. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 271 p.
- Csoba J. (2010b): „Segély helyett közmunka” A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai. Szociológiai Szemle, 1., 26–50.
- Csoba J. (2010c): A közfoglalkoztatás régi-új rendszere. Útközben az „Út a munkához” programban. Esély, 1., pp. 4–24.
- Csoba J., Frey M., F. Fekete É., Lévai M., Soltész A. (2007): Szociális gazdaság kézikönyv. Budapest: OFA
- Csoba, J., Sipos, F. (2020): Gazdasági és társadalmi integrációs modellek perifériális térségekben: A szociális földprogram, a közfoglalkoztatás és a szociális szervezetek működésének jellemzői hátrányos helyzetű kistérségeken. Szociológiai Szemle 30(1), pp. 21–43.
- Dabasi-Halász Zs. (2011): Munkaerőpiac és foglalkoztatáspolitikai, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc
- Dahrendorf, R. (1994): A modern társadalmi konfliktus. Gondolat Kiadó, Budapest
- Defourny, J. (2001): From Third Sector to Social Enterprise. In: Borzaga, C. - Defourny, J. (eds): The Emergence of Social Enterprise, Routledge, London and New York. pp. 1–28.
- Defourny, J., Nyssens, M. (2008): Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments. Social Enterprise Journal 4 (3), pp. 202–228.
- Defourny, J., Develtere, P. (1999): The Social Economy: The Worldwide Making of a Third Sector. In: L'économie sociale au Nord et au Sud, edited by Defourny, J., Develtere, P., Fonteneau, B., De Boeck Bruxelles
- Demsa A., Dobrea A., Fleisz B. (2015): Cserdi, az innovatív cigányfaló, Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 12(2), pp. 95–101.
- Drucker, P. (1985): Innovation and entrepreneurship, Harper & Row, Publishers, New York
- Emmerij, L. (1994): The employment problem and the international economy, International Labour Review, 144(4), pp. 449–466.
- Enyedi Gy. (1975): A magyar faló átalakulása. Földrajzi Értesítő, 23(2), pp. 109–124.
- Európai Bizottság (2013): Social economy and social entrepreneurship. Social Europe guide. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Európai Parlament, Foglalkoztatási és Szociális Bizottság (2011): A fogyatékkal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010–2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékkal élő személyek stratégiájáról
- Eurostat (2020): Employed persons working from home as a percentage of the total employment. https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=lfsa_chomp
- Fábián L. (2008): Időselemzési módszertanok összehasonlítása statisztikai tanuló algoritmusok segítségével, Debrecen
- Faragó L. (1994). A helyi gazdaság fejlesztés elmélete. Pécs: JPTE Továbbképző Intézet.
- Farkas M. B. (2012): A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon. Területi Statisztika, 52(3), pp. 230–249.
- Fazekas K. (1997): Válság és prosperitás a munkaerőpiacon – A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990-1996 között, Tér és Társadalom, 11(4), pp. 9–24.
- Fazekas K. (2015): Közfoglalkoztatás, foglalkoztatáspolitikai, gazdasági növekedés. In: A közfoglalkoztatás aktuális kihívásai - javasolt fejlesztési irányok, 2015.11.25, Budapest. pp. 8–11.
- Fenyővári Zs., Lukovics M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai, Tér és Társadalom, 22(2), pp. 1–20.
- Ferencz J. (2015): A szociális szervezetek tagjának munkaviszonya. Magyar Munkajog 2015(1), pp. 61–71.
- Finta I. (2015): Az integrált terület- és vidékfejlesztés eszközei és korlátai Magyarországon, Tér és Társadalom, 29(1), pp. 132–148.

- Finta I., Póla P. (2020): Szociális szövetkezetek periférikus térségekben – a sikeres működés feltételei és akadályai. *Tér és Társadalom* 34 (3), pp. 142–169. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3283>
- Fodor L. (2008). A szociális tanulás jelentősége a pedagógiai folyamatban. <http://rmsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2008/tavasz/03.pdf>
- Frey M. (1993): A közhasznú foglalkoztatás munkaerő-piaci hatásai. *Munkaügyi Szemle*, 5., pp. 30–37.
- Frey M. (2007): Szociális gazdaság kézikönyv. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.
- Friedman, M. (1986): Infláció, munkanélküliség, monetarizmus, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Friedman, M. (1996): A Positive Approach to Organised Consumer Action: The “Buycott” as an AlternativetoBoycott. *Journal of Consumer Policy*, 19(3), pp. 439–451.
- Friedman, M. (1999): Consumer Boycotts: Effecting Change through the Marketplace and the Media. Routledge: London
- Futó P. (2005): A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon. NFI Budapest
- G. Fekete É. (2001). Együtt - de hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésekben. Miskolc-Pécs: MTA RKK.
- G. Fekete É. (2006). Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 3(1), 54–68.
- G. Fekete É. (2007): A szolidáris gazdaság elméleti és gyakorlati kérdései. In: Kocziszky Gy. (szerk): VI. Nemzetközi Konferencia A közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 79–89.
- G. Fekete É. (2011): Foglalkoztatási kutatások 2001-2011. Habilitációs értekezés, Miskolc
- G. Fekete É. (2014): A szociális és szolidáris gazdaság csirái a magyarországi vidéki térségekben. *DETUROPE*, 6(3), pp. 70–84.
- G. Fekete É. (2015a): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban, In: Veresné Somosi Mariann, Lipták Katalin (szerk.), „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, pp. 274-287.
- G. Fekete É. (szerk.) (2015b): Társadalmi innovációk a felzárkóztatás szolgálatában: Dél-Cserehát - Nyitás a jövőre. (Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar), Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 211 p.
- G. Fekete É. (2016): Társadalmi innovációval a vidék fenntartható fejlődéséért In: Nagy Zoltán, Horváth Klaudia (szerk.) Jubileumi tanulmánykötet Tóthné Szita Klára professzor asszony 70. születésnapjára. 246 p. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 74–88.
- G. Fekete É., Dabasi-Halász Zs., Szép T., Lipták K., Osgyáni G., Baksa S., Kispataki Cs. (2011): Önkormányzatok és civil szervezetek helyi foglalkoztatási kapacitásainak növelési lehetőségei. kutatási zárótanulmány, Miskolc
- G. Fekete É., Lipták K. (2014): Közfoglalkoztatásból szociális szövetkezet? In: Lukovics M. – Zuti B. (szerk.): A területi fejlődés dilemmái. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged, pp. 123–142.
- G. Fekete É., Lipták K., Osgyáni G., Simkó J., Siposné Nándori E. (2014): Lokális foglalkoztatáspolitikai, a nem piaci foglalkoztatás jellemzői. KJM kutatás zárótanulmánya, Miskolc
- G. Fekete É., Hubai L., Kiss J., Mihály M. (2018): Társadalmi vállalkozások Magyarországon, In: G. Fekete É., Nagy Z., Lipták K., Kiss J. (szerk): Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon 104–129.
- G. Fekete É., Solymári G. (2004): A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2(1), pp. 32–78.

- G. Fekete É., Bereczk Á., Kádárné Horváth Á., Kiss J., Péter Zs., Siposné Nándori E., Szegedi K. (2017): Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről, OFA kutatás, Miskolc, 2017.
- G. Fekete, É., Nagy, Z., Lipták, K., Kiss, J. (2018): Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon. Miskolc, Bíbor Kiadó.
- Goda P., Hamza E., Mezei K., Rácz K. (2022). A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás*, 66(6), pp. 532–558.
https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.6.t.pp_532-558
- Hamza E., Tóth E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartóképesége, megélhetésben betöltött szerepe. *Agrárgazdasági Tanulmányok 2. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest*. pp. 5–84.
- Héra G., Ligeti Gy. (2006): Módszertan Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába Osiris Kiadó, Budapest.
- Herman S., Pintér J., Rappai G., Rédey K. (1994): Statisztika II., JPTE Kiadó, Pécs
- Horváth Gy. (2004): Pedagógiai pszichológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Hunyadi L., Mundruczó Gy., Vita L. (1997): Statisztika, Aula Kiadó, Budapest, 887 p.
- Husz I. (2001): Az emberi fejlődés indexe. *Szociológiai Szemle*, 10(2), pp.72–83.
- Jenei Gy., Kuti É. (2008): The third sector and civil society. In: *The Third Sector in Europe: Prospects and challenges*.
- Jeney L., Varga Á. (2016): A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. *Területi Statisztika* 56(2), pp. 183–208.
- Kálmán J. (2015): A közfoglalkoztatási programok háttere és nemzetközi tapasztalatai. In: Fazekas K. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök, 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest*.
- Káposzta J. (2015): A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században In: Bíró A. Zoltán, Gyetvai Árpád, Magyar Ferenc (szerk.) *Kreatív fiatalok - innovatív vidék: Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön. Csíkszereda: Státus Kiadó*, pp. 13-22.
- Káposzta J., Honvári P. (2019): A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához. *Tér és Társadalom*, 33(1), pp. 83–97.
<https://doi.org/10.17649/TET.33.1.3091>
- Káposzta J., Nagy H., Kollár K. (2010): Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek településszerkezeti, foglalkoztatási jellemzői az EU- csatlakozás óta eltelt időszakban, *Területi Statisztika* 50(6), pp. 641–658.
- Káposzta, J., Nagy, H. (2013): Vidékfejlesztés és a környezetipar kapcsolatrendszere az endogén fejlődésben, *Journal of Central European Green Innovation*, 1(1), pp. 71–82.
- Karácsony P., Vasa L., Bilan Y., Lipták K. (2021): Hungarian Experiences of the Transition from Traditional Work to Telework, *Transformations in Business & Economics* 20(3), pp. 168–182.
- Katonáné Kovács, J., Varga, E., Nemes, G. (2017): Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 14(1), pp. 6–19.
- Kehl D., Sipos B. (2011): Excel parancsfájlok felhasználása a statisztikai elemzésekben, *oktatási segédlet, Pécsi Tudományegyetem, Pécs*
- Keller J., Rácz K., Várad M. (2016): Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon In: Kovács K. (szerk.): *Földből élők Polarizáció a magyar vidéken. Argumentum, Budapest*, pp. 207–227.
- Keynes, J. M. (1965): A foglalkozás, a kamat és a pénz általános elmélete. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest*.
- Kis K., Tóth A. (2016): Az ökoturizmus helyi rendszerének vizsgálata Poroszlón, különös tekintettel a Tisza-tavi Ökocentrum helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelésére, *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 13(1), pp. 73–91.
- Kiss J. (2015): Társadalmi célok, gazdasági tevékenységek - a társadalmi vállalkozások definíciói, *Civil Szemle*, 42(1), pp. 1–23.

- Kocziszky Gy., Benedek J., Veresné Somosi M., Balaton K. (2015). Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12(2), pp. 4–22.
- Kocziszky Gy., Veresné Somosi M., Balaton K. (2017): A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetősége, *Vezetéstudomány*, 48(6-7), pp. 15–19.
- Kollár K. (2012): A hazai hátrányos helyzetű kistérségek főbb térgazdasági összefüggései, Ph.D. értekezés, Gödöllő.
- Koltai L. (2014): A közfoglalkoztatottak jellemzői. *Munkaügyi Szemle*, 57(3), pp. 60–69.
- Koltai L., Bördös K., Csoba J., Herczeg B., Hamza E., Megyesi B., Németh N., Rác K., Szabó D., Váradi M. M., et al. (2018): A közfoglalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, a helyi társadalomra. *Hétfa Kutatóintézet*, Budapest
- Koltai L., Kulinyi M. (2013): A közfoglalkoztatást szervezők értékei. *Esély*, 25(5), pp. 38–67.
- Koncz G., Deme P., Kerényi G. (2015): Zöldenergia és a vidékfejlesztés kapcsolódásai, *Journal of Central European Green Innovation*, 3(különszám), pp. 79–96.
- Konkolyné Gyuró, É. (1991): A tájhasználat és a népesség alakulása a Zempléni-hegység térségében. *Gazdálkodás*, 35(4), 26–31.
- Koós B. (2016): Közfoglalkoztatás a mezőgazdaságban. *Tér és Társadalom*, 30(3), pp. 40–62. <https://doi.org/10.17649/TET.30.3.2793>
- Kovai C. (2019): Permanent wage labour as a norm. Workfare policy and everyday experiences of precariousness in a small Hungarian former industrial town. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(7), pp. 143–161.
- Kozma, T. (1999). Bevezetés a nevelésszociológiába. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kozma T., Teperics K., Erdei G., Tózsér Z. (2011): A társadalmi tanulás mérése – egy határokon átnyúló térség (Bihar - Bihar Eurorégió) esete, *Magyar Pedagógia* 111(3), pp. 189–206.
- Köllő J. (2005): A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. A tanulmány a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium által, „A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában” tárgyában közzétett KÉ-12350/2004 azonosítójú, nyílt közbeszerzési pályázata keretében készült az Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében. Budapest, 2005. augusztus 31.
- Kristóf T. (2003): Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei. *Statistikai Szemle*, 81(12), pp. 1090–1104.
- Kulcsár, L. (2017). A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések. *Pro Ruris Egyesület: Mezőmadaras*.
- Kulinyi M. (2013): A közfoglalkoztatás változó céljai. *Munkaügyi Szemle* 57(1), pp. 17–26.
- László Gy. (2016): A hátrányos helyzetűek foglalkoztatási nehézségei. *Opus et Educatio*, 3(3), pp. 264–276.
- Laville, J. L. (2010): The Solidarity Economy: An International Movement, *RCCS Annual Review*, 2/2.
- Lengyel I. (2010). Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lengyel I., Fenyővári Zs. (2010): Az Észak-magyarországi és a Dél-alföldi régiók versenyképességének főbb mutatói. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 7(1), pp. 3–17.
- Lipták K. (2009): Kistérségi szintű HDI becslés az Észak-magyarországi régióban. In: Karajz Sándor (szerk.) *Doktoranduszok Fóruma 2009: A Gazdaságtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolc, pp. 49–56.
- Lipták K. (2010): Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerő-piaci helyzete az Észak-magyarországi régióban, In: Székely Tünde (szerk.) *RODOSZ konferenciakötet*, Kolozsvár, Románia, pp. 253–271.

- Lipták K. (2013): A globalizáció hatása a regionális munkaerőpiacokra – kiegyenlítődés vagy leszakadás, Ph.D. értekezés, Miskolc
- Lipták K. (2017): Települési humán potenciál vizsgálata Magyarországon. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 14(2), pp. 55–64.
- Lipták K. (2019): The importance of social innovations in rural areas. DETUROPE, 11(3), pp.160–174.
- Lipták K. (2020): A közfoglalkoztatás jelentősége Borsod-Abaúj-Zemplén megye rurális településein. Tér és Társadalom, 34(4), pp.100–121.
- Lipták K. (2021): Maradj otthon, dolgozz otthon! – A koronavírus-járvány hatása a távmunkára Észak-Magyarországon, Területi Statisztika 61(2), pp.153–169.
- Lipták K., Horváth K. (2018): Társadalmi innovációk szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a vidékfejlesztésben. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 15(3), pp. 55–68.
- Lipták K., Jobbágy F. (2021): A szociális gazdasági szektor elemzése a Szimbiózis Alapítvány példáján keresztül. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 18(kölönszám), pp. 156–165.
- Longa A. Zs. (2009): A szociális szövetkezetek, mint a gazdaság harmadik[szociális] szektorának szereplői, Glossa Iuridica 1(1), pp. 22–30.
- Lukovics M., Kovács P., Ritgasszer I. (2010): A Dél-alföldi Régió és az Észak-magyarországi régió versenyképessége. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 7(1), pp. 18–26.
- Magda S., Marselek S., Miller Gy. (2000). A változó agrárgazdasági feltételek hatása a vidékfejlesztésre és népességmegtartásra. Gazdálkodás, 44(különszám), pp. 1–10.
- Malatyinszki Sz. (2008): Az emberi erőforrás mérése települési szinten Békés megyében. Ph.D. értekezés, Pécs
- Malatyinszki Sz. (2010): A települések emberi erőforrásának mérése. Földrajzi Közlemények, 134(1), pp. 45–59.
- Martin, H. P., Schumann, H. (1998): A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt Könyvkiadó, Budapest
- McMurtry, J. J. (2004): “Social Economy as Political Practice”, International Journal of Social Economics. 31(9), pp. 868–878.
- McMurtry, J. J. (2013): Prometheus, Trojan Horse or Frankenstein?: The social and solidarity economy as community creation, market wedge, or state monster. 4th CIRIEC Conference: Social economy on the move... at the crossroads of structural change and regulation. OCTOBER 24-26, 2013 Antwerp
- Mélypataki G. (2017): A mezőgazdasághoz kapcsoló idényjellegű és közfoglalkoztatási jogviszonyok jellemzői. Agrár-és Környezetjog, 23., pp. 64–90.
- Mezei C. (2006). Helyi gazdaságfejlesztés Közép-Kelet-Európában. Tér és Társadalom, vol. 20, pp. 95–108. <https://doi.org/10.17649/TET.20.3.1069>
- Morvay E. (2012): Munkapiac keresési súrlódásokkal, Közgazdasági Szemle, 59(2), pp. 139–163.
- Musinszki Z., Vallasek, M., Mélypataki, G., Horváthné, Csolák E., Lipták, K. (2020): Workaholism and a New Generation – Labour Market Survey among Hungarian and Romanian Youth. Amfiteatru Economic, 22(14), pp. 1227–1242.
- Nagy H. (2019). A helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztés szerepe és lehetőségei a vidékbiztonság megteremtésében. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- Nagy Z., Tóth G. (2019): A társadalmi innovációs potenciál mérési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén példáján, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 16(2), pp.97–109.
- Nagy Z. É., Pál Zs., Szerépi A., Halmai R. (2008): A megváltozott munkaképességű és fogyatékkal élő emberek társadalmi és jogi helyzete Magyarországon és nemzetközi kitekintésben. Helyzetfeltáró tanulmány. Revita Alapítvány
- Neamtan, N. (2002): The Social and Solidarity Economy: towards an ‘Alternative’ Globalisation. Langara College, Vancouver.
- Nemes G., Fazekas Zs. (2006): The road to a new European rural development paradigm, Studies in Agricultural Economics 104, pp. 5–18.

- Nemes G., Varga Á. (2017): Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben, Mérleg és Kihívások IX. Nemzetközi Konferencia, Miskolc, pp. 434–444.
- Nemes G. (2018): A társadalmi innováció és integrált vidékfejlesztés – két jó gyakorlat, Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 15(3), pp. 69–78.
- Németh N. (2011): Helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata, KTI könyvek 14., Budapest
- Novoszáth P. (2018): Az egységes közfoglalkoztatási rendszer létrejötte, főbb jellemzői Magyarországon.
http://www.kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2018/kulonszam/04_kozfoglalkoztatasi_rendszer.pdf (letöltés ideje: 2020. április 15.)
- Obádovics Cs., Kulcsár L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. Területi Statisztika, 43(4), pp. 303–322.
- Ogburn, W. F. (1957): Cultural Lag as Theory, Sociology and Social Research, 41., pp. 167–174.
- Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány honlapja: <http://www.omefa.hu/>
- Ördögh S. (2002): Kiszorítja-e a közcélú munka a közhasznú munkát? Munkaügyi Szemle, 15(1), pp. 12–22.
- Petheő, A. (2009): A vállalati társadalmi felelősségvállaláson túl: a szociális vállalkozás. PhD értekezés, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Petheő A., Győri Zs., Németh B., Feké N., Simon F. (2010): A szociális szövetkezetek működési modelljének kidolgozása a foglalkoztatás elősegítése érdekében, Budapesti Vállalkozásfejlesztési Kutatóintézet, Budapest.
- Pigou, A. C. (1933): A munkanélküliség elmélete, McMillan Kiadó, London
- Pirisi K. (2018): A közmunka szerepe a foglalkoztatáspolitikában, a szegénység és a hajléktalanság kezelésében. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem. Gödöllő.
- Polányi, K. (1976). Az archaikus társadalom és gazdaságselejtelet. Társadalomtudományi Könyvtár. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pődör L. (2016): Gondolatok a közfoglalkoztatási jogviszony munkajogi összefüggéseiről. ART-PR 2005 Kft.
- Prókai O. (2005): A nonprofit szervezetek szerepe a szociális gazdaság foglalkoztatási kapacitásának bővítésében, diplomamunka, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Debrecen.
- Rácz K., Váradi M. M., Keller J. (2016): Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon. In: Kovács K. (szerk): Földből élők: Polarizáció a magyar vidéken. Argumentum Kiadó, Budapest. pp. 197–217.
- Rechnitzer J. (1998): Területi stratégiák, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 347 p.
- Rechnitzer J., Csizmadia Z., Grosz A. (2004): A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. Tér és Társadalom, 18(2), pp. 117–156.
<https://doi.org/10.17649/TET.18.2.949>
- Rechnitzer, J. and Smahó, M. (2006). Regionális politika. Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Rédey K., Szentmiklósi M. (2000): Az SPSS for Windows szoftver alkalmazása ARIMA modellek készítésére idősorlemezés és előrejelzés céljából,
http://www.ktk.jpte.hu/kepzes/anyag/msc_i/sipos/
- Reed, M. S., A. C. Evely, G. Cundill, I. Fazey, J. Glass, A. Laing, J. Newig, B. Parrish, C. Prell, C. Raymond, L. C. Stringer (2010): What is social learning?, Ecology and Society, 15(4)
<https://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/resp1/>
- Rimler J. (1999): A munka jövője. Új fogalmak, feltételek, foratókönyvek. Közgazdasági Szemle, 46(9), pp. 772–788.
- Ritter K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Területi Statisztika, 48(5), pp. 554–572.
- Sántha J. (1983). Vizsgálatok a községek népességmegtartó képességéről. Területi Statisztika, 33(1), pp. 78–91.

- Scharle Á. (2013): A közfoglalkoztatás mérete és költsége. In: Munkaerőpiaci Tükör, 2013. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp. 61–62.
- Schumpeter, J. (1980): A gazdasági fejlődés elmélete: Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 320 p.
- Sen, A. (1975): Employment, institutions and technology: Some policy issues, *International Labour Review*, 112(1), pp. 45–73.
- Shimer, R. (2007): Reassessing the Ins and Outs of Unemployment, NBER Working Paper, No 13421, Cambridge
- Simkó J. (2008): A foglalkoztatás aktuális problémáira megoldást javasoló módszerek az Észak-magyarországi régióban, kézirat, Miskolc
- Simkó J., Tarjáni O. (2011): A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.
- Siposné Nándori E. (2016): A munkaerőpiaci hátrányok területi vonatkozásai Észak-Magyarországon. *Területi Statisztika*, 56(4), pp. 438–454.
<https://doi.org/10.15196/TS560405>
- Solymosi K. (2004): Fejlődés és szocializáció. In: N. Kollár Katalin, Szabó Éva (szerk.) *Pszichológia pedagógusoknak*, Osiris Kiadó, Budapest
- Swinburn, G., Goga, S., Murphy, F. (2004): A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh; UK DFID, London; The World Bank, Washington
- Szabó A. (2013): A közfoglalkoztatás mint foglalkoztatáspolitikai eszköz. *Nagyerdei Almanach*, 7., pp. 149–161.
- Szántó Z. (2018): A társadalmi jövőképeség analitikus koncepciója. In: Aczél Petra – Csák János – Szántó Zoltán Oszkár (2018): *Társadalmi jövőképeség - Egy új tudományterület bemutatkozása*. Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Jövőképeség Kutatóközpont, Budapest.
- Székely A., Karjcsovicz Á. (2017). A népességmegtartó képesség kérdésköre, valamint kísérlet annak számítására. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 12(1–2), pp. 63–76.
<https://doi.org/10.14232/jtgf.2017.1-2.63-76>
- Szemán J. (2018): A szociális szövetkezetek működésének tapasztalatai Magyarországon, Torgyik J. (szerk): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*, pp. 60–69.
- Szendí D. (2015): A lokális humán fejlettségi index eloszlása és területi autokorrelációja Németország és Magyarország esetében, *Területi Statisztika*, 55(6), pp. 556–591.
- Szendí D. (2017): The Connection of EU Supports and the Taxable Income per capita in the Northern Hungarian region, for the 2007-2013 period. *DETUROPE*, 9(3), pp. 42–60.
- Szimbiózis Alapítvány (2013): Szimbiózisalapítvány srs riport (letöltés ideje: 2017.12.20.)
- Szőrényiné Kukorelli, I. (2015): Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai, *Tér és Társadalom*, 29(1), pp. 97–115.
- Szőke A. (2015): A ‘Road to Work’? The reworking of deservedness, social citizenship and public work programmes in rural Hungary. *Citizenship Studies*, 6-7., pp. 734–750.
<https://doi.org/10.1080/13621025.2015.1053790>
- SZNSZ (1995): A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról. Manchester 1995. <http://www.szoszov.hu/a-szovetkezes-nemzetkozi-alapelvei>
- Swinburn, G., Goga, S. and Murphy, F. (2004). A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve. Washington D.C.: The World Bank. Tajti J. (2009): A foglalkoztatáspolitikai eszközök működése 2008-ban. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest.
- Tésits R., Alpek B. L., Kun A. (2015): Az új típusú szociális szövetkezetek területileg eltérő foglalkoztatási szerepe. *Területi Statisztika* 55(3), pp. 254–272.
- Tésits R., Alpek B. L. (2015): A közfoglalkoztatásban részt vevők esélyei és preferenciái: A közfoglalkoztatás területileg eltérő lehetőségei Magyarországon 3. *Szociálpedagógia* 3(1–2), pp. 110–115.

- Tikász I. (2007). A népességmegtartó és népességeltartó képesség vizsgálata a Püspökladányi kistérségben. *Agrártudományi Közlemények*, 26(különszám), pp. 210–219.
- Timár J. (2020). Vidékről és vidékfejlesztésről Gadócziné Fekete Évára emlékezve. *Tér és Társadalom*, 34(4), 3–17. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3336>
- Tóth, J. (2007). A felnőttképzés szerepe a helyi gazdaságfejlesztésben. *Tudásmenedzsment*, 10(1), pp. 16–20.
- Tóth T., Káposzta J. (2014): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő
- Tóth L., Varga É., Varga P. (2011): A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon. Budapest: NESsT.
- Tzannatos, Z. (1992): Labour economics, In: Maloney, John: What is new in economics?, Manchester University Press, Manchester, pp. 71–100.
- Uluorta, H. M. (2009): The social economy – Working alternatives in a globalizing era, Routledge, London
- Váradai M. M. (2010): A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben. *Esély*, 21(1), pp. 79–100.
- Váradai M. M. (2015): Szegénység, projektek, közpolitikák. *Tér és Társadalom*, 29(1), pp. 69–96. <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2678>
- Váradai M. M. (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. *Esély*, 22(1), pp. 30–56.
- Varga K. (2017): A regionális társadalmi innováció kérdései, *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 2(4), pp. 602–616.
- Vercseg I. (2013): Társadalmi tanulás – közösségi tanulás, *Parola*, 4. szám
- Vicsek L. (2006): Fókuszcsoport. Osiris Kiadó, Budapest
- Vincze M. (2013): A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. *Romániai sajátosságok*, Erdélyi Múzeum, 75(3), pp. 30–51.
- Virág T., Zolnay J. (2010): Csapdába került önkormányzatok, csapdában tartott szegények – közfoglalkoztatás a Cserehát. *Esély* 21(1), pp. 119–130.
- Vobruba, G. (2000): Alternativen zur Vollbeschäftigung Die Transformation von Arbeit und Einkommen. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Westlund, H., Bolton, R. (2003): Local Social Capital and Entrepreneurship. *Small Business Economics* 21, pp. 77–113. <https://doi.org/10.1023/A:1025024009072>
- Whyte, W. (1982): Social inventions for Solving Human Problems. *American Sociological Review*, 47(1), pp. 1–13.
- Zapf, W. (1989): Über soziale Innovationen. *Soziale Welt*, 40(1-2), pp. 170–183.
- Zolnay J. (2013): Tartós munkapiaci kirekesztés, szegénység és társadalompolitikai válaszok – a kutatás kontextusa. In: Nagy K. (szerk.): A szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon. Pillangó Kutatás, Pro Cserehát Egyesület: Budapest, pp. 10–23.
- www.kozfoglalkoztataskormany.hu Hatályos közfoglalkoztatási bér 2023. (Letöltés ideje: 2023.07.08.)

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a kutatás és a monográfia elkészítése során kapott támogatást Kollégáimnak!

Köszönöm *Dr. Nagy Zoltán Professor Úrnak*, a Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet igazgatójának a támogatást, a motivációt és a lelkesítést, amely a nehezebb pillanatokban hasznos volt!

Köszönöm *Dr. Kocziszy György Professor Úrnak*, aki az elmúlt években mindig hasznos és értékes észrevételeket adott munkám során!

Hálás vagyok a támogatásért és biztatásért *Veresné Dr. Somosi Mariann Professor Asszonynak*, a Gazdaságtudományi Kar dékánjának.

Köszönöm *Dr. Sikos T. Tamás Professor Úr* támogatását és a beszélgetéseket, amelyekből ötleteket merítettem.

Köszönöm *Dr. Kincses Áron Elnök Úr* támogatását!

Köszönöm Intézeti és Kari Kollégáimnak, szerzőtársaimnak a közös együtt gondolkodást, a közös kutatásokat és tanulmányokat. Hálaival tartozom Szendi Dóra, Szép Tekla, Siposné Nándori Eszter, Kis Zsuzsanna, Orosz Dániel, Hajdú Noémi, Musinszki Zoltán, Horváthné Csolák Erika, Szűcsné Markovics Klára kollégáknak!

Szívből köszönöm két nagyon kedves kolléganőnek, akik ma már nincsenek közöttünk, hogy tanulhattam tőlük! Egykori témavezetőmnek *Dr. G. Fekete Éva Professor Asszonynak*, valamint *Dr. Dabasi-Halász Zsuzsanna Docens Asszonynak* a sok hasznos tanácsot és biztatást, építő kritikát, melyet pályám kezdetén tőlük kaptam!

Külön köszönöm Szüleim és Barátaim: *Dr. Varga Ágnes*, *Dr. Dániel Zoltán András* támogatását és építő jellegű gondolataikat!

*Kiemelt köszönettel tartozom a Magyar Tudományos Akadémia
Bolyai Kuratóriumának,
mivel a kutatás és a monográfia a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával
készült el!*

Kézirat lezárva: 2025. augusztus 31.